

Gysbert Japicx, Fries dichter in de zeventiende eeuw

<https://hdl.handle.net/1874/294021>

9m. 45
1929

GYSBERT JAPICX

DOOR

J. HAANTJES

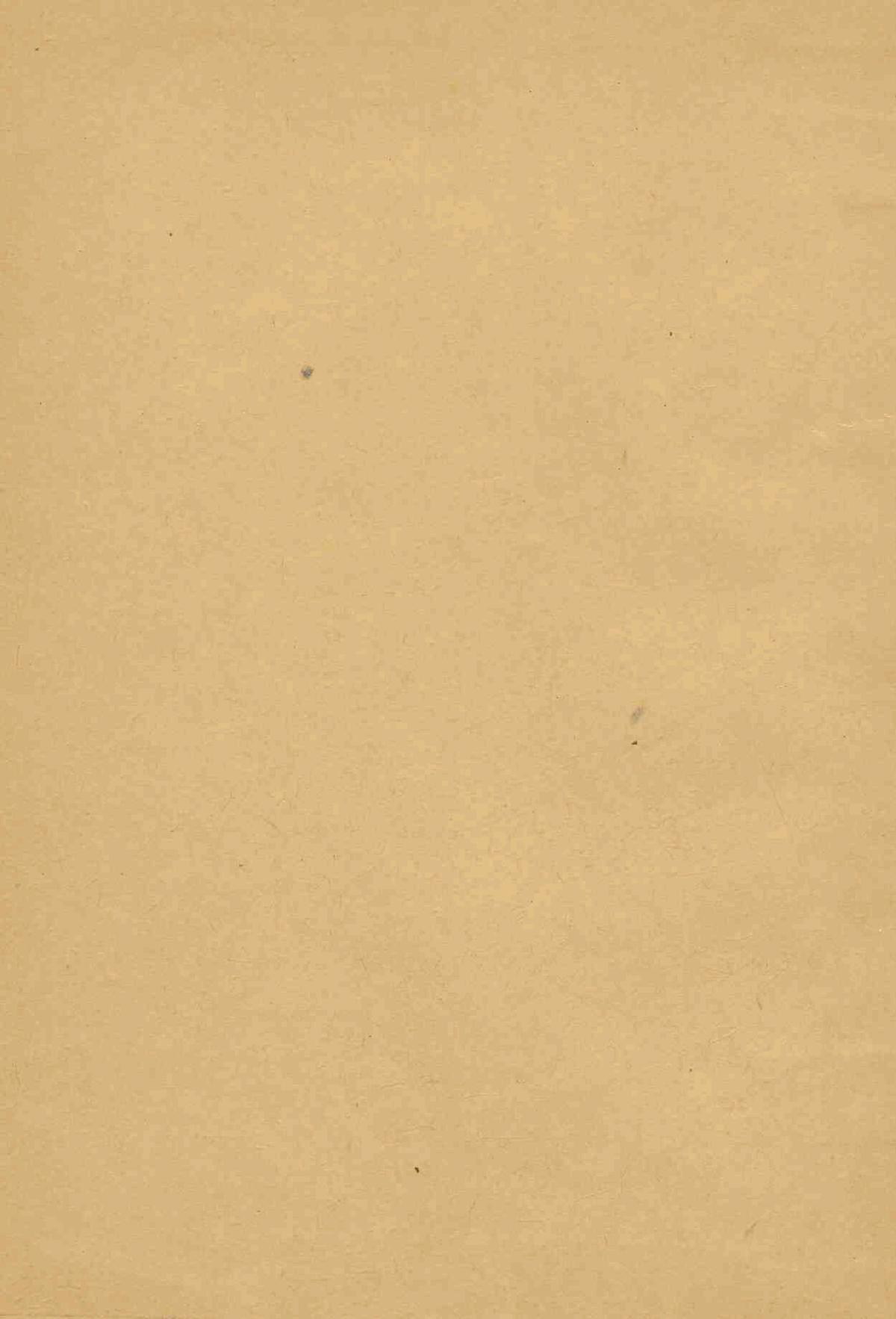
BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

A. qu.
192

GYSBERT JAPICX

Koe d'âade Roomer taal, in Kreeken rijmlerÿje,
 Allinne mei ferstaân her masters holle flÿje;
 So kaamste, Bôolzert! mei dijn Gijbert fierste let.
 Nee, eerst moaast Hollan soor, der al her kinst beset.
 Dat krestig ijn peteear, meer gljuerket uit sijn æagen:
 Der hijt uwz leere woe, ho wij her al oerflææagen:
 Ho krestig eljt't ferstaân ijn wirden sizze soe;
 Az op eljt Friezne bern, in Gijberts holle stoe.

For't lÿuecht helle trog *Job. Philarices* 1637.

GYSBERT JAPICX

FRIES DICHTER IN DE ZEVENTIENDE EEUW

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG
VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR. H. TH. OBBINK,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GODGELEERD-
HEID, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVER-
SITEIT, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN
OP VRIJDAG 5 JULI 1929, DES MIDDAGS TE 4 UUR,

DOOR

JACOB HAANTJES

GEBOREN TE RENKUM

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3969 4140

UITGEVERSM AATSCHAPPIJ HOLLAND — AMSTERDAM

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

YOUNG PAPER

RESEARCH IN THE HISTORY OF

THE UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

AND THE HISTORY OF THE

UNIVERSITY OF UTRACHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0401 7970

Bij het voltooiën van mijn universitaire studie is het me een voorrecht allen die tot mijn academische vorming hebben bijgedragen, met een enkel woord daarvoor dank te zeggen. Gedurende mijn studentetijd waren dit vooral de hoogleraren FRANTZEN en NIERMEYER (beide helaas reeds overleden), SCHRIJNEN (thans hoogleraar te Nijmegen), GUNNING, KERNKAMP, OPPERMANN, VOGELANG en DE VOOYS. In latere jaren steunden de professoren GEYL en PRIEBSCH te Londen en COLLINSON te Liverpool me met hun belangstelling en hun raad.

Een bijzonder woord van dank wil ik richten tot mijn promotor, prof. dr. C. G. N. DE VOOYS, die mij bij het schrijven van mijn proefschrift steeds even bereidwillig ter zijde heeft gestaan. Ik stel er prijs op hier openlik te verklaren, dat dit proefschrift door de raad die hij gaf en de kritiek die hij uitoefende, zeer aan waarde heeft gewonnen.

Omstandigheden noodzaakten mij, mijn proefschrift samen te stellen op betrekkelijk verre afstand van het voornaamste terrein van onderzoek. Dat dit tenslotte toch is gelukt, dank ik ten dele aan enkele Friezen, die steeds weer bereid bleken de helpende hand te bieden bij het verzamelen en het toetsen van het benodigde materiaal. Met erkentelijkheid vermeld ik hier de namen van deze helpers: J. H. BROUWER, K. FOKKEMA, P. SIPMA en dr. G. A. WUMKES. Anderen die me betreffende het een of ander onderdeel inlichtingen verschaften, heb ik ter plaatse steeds even genoemd.

Ten slotte nog een woord van dank aan de hoofden van en de ambtenaren aan de verschillende archieven en bibliotheken

die ik voor mijn onderzoek moest raadplegen. In hoofdzaak waren dit het Provinciale Archief van Friesland, de Bibliotheek van het Friesch Genootschap en de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, de Bodleian Library te Oxford en de British Museum Library te Londen.

I. INLEIDING.

OVERZICHT VAN DE GYSBERT JAPICX-STUDIE.

DE eigenlike bestudering van Gysbert Japicx neemt pas een aanvang op de grens van de achttiende en de negentiende eeuw. Maar dan bloeit ze ook opeens op twee plaatsen tegelijk. Twee professoren zijn er, die deze dichter kennen en liefhebben: Ev. Wassenbergh te Franeker, en Rinse Koopmans te Amsterdam. De Gysbert Japicx-studie, zoals die in de eerste helft der negentiende eeuw ontstaat, is op hun waardering gegrondvest.

Ev. Wassenbergh was professor in het Grieks aan de hogeschool te Franeker. Naast een grondige kennis der oude talen bezat hij echter ook een warme voorliefde voor het Fries, en zijn studenten plukten daar de vruchten van. Behalve de klassieken las hij met hen ook Gysbert Japicx.

De eerste resultaten van deze Friese studie zagen het licht in 1793: een Latijnse verhandeling, door een zijner leerlingen, G. Benthem Reddingius, verdedigd. De titel luidde: *Specimen philologiae patriae de vita, moribus et carminibus clarissimi poetae Frisii Giseberti Jacobi et ejusdem carmina cum poetis antiquis Graecis ac Romanis quos imitando expressit conferuntur*. In haar verbinding van klassiek en nationaal is deze verhandeling een trouwe afspiegeling van de tweeledige sympathie van de hoogleraar onder wiens toezicht en met wiens hulp ze geschreven werd.

Gysbert Japicx.

Ik noem deze studie slechts terloops, want enkele jaren later ondergingen de hierin vermelde feiten een tweede en uitgebreider behandeling, maar nu geheel door Wassenbergh zelf, in zijn *Taalkundige Bijdragen* (1802—'06). In het eerste deel van deze verzamelbundel vinden we een overzicht van Gysberts leven, voor zover dat in die tijd bekend was; in het tweede deel een uitvoerige parafrase van een van z'n gedichten, de *Nijsgierige Jolle in Haitse Yem*.

Belangriker dan deze eigen studie, was echter de steun die Wassenbergh gaf aan een zijner leerlingen, dr. E. Epkema. Weliswaar kende deze Gysbert al voordat hij student werd, maar we kunnen veilig aannemen, dat het dagelijks verkeer tussen leermeester en leerling deze kennis heel wat verdiepte; meer misschien, dan Epkema zelf later laat voorkomen in het bekende autobiografiese gedicht uit 1831¹⁾:

'k Leerde Wassenbergh drade achtia:
Immer heerde ik nei sijn wird;
Nimmer foel mi 't leeren hird:
En — hot mochte ik ieta wachtia! —

Een fol jeer (elk mei 't wol wita:
O ho herde was ik blijd,
En ho kirt foel mi da dijd!)
Mocht ik an sijn tafel ita.

Als de disk den of ward ditsen,
Nom hi mi soms aek wol mei
Up syn kamer, en de dei
Was mit praten korts forstritsen.

¹⁾ Friesch Jierboeckje 1831, pag. 3, volg.

OVERZICHT VAN DE GYSBERT JAPICX-STUDIE. 3

In it Greeksk was hi mijn mester,
Mer in 't Freesk stoede ik mijn man,
Deer wiste ik rijf hette fan:
Dus leerde ik, dus aek Profester.

Epkema bleef Gysbert bestuderen, ook nadat hij reeds lang rector was geworden te Middelburg.

'k Lies den Gysbert lang forhenne
In mijn alders hws al-eer,
An Profesters sida meer,
Dech da maste tijd allenne.

En het resultaat was een nieuwe editie van de *Friesche Rymlerye*, voorzien van talrijke aantekeningen en een uitgebreid glossaar (1821—'24).

De betekenis van deze uitgave zal in een later hoofdstuk nog te sprake komen. Het is daarom hier voldoende om van onze eerbied te getuigen voor dit grote stuk werk, dat vele jaren van toegewijde arbeid eiste¹⁾. We mogen niet vergeten, dat het hier een terrein gold dat nog nagenoeg geheel onontgonnen was (Wassenbergh gaf slechts één proeve van bewerking), dat langer dan een eeuw verwaarloosd had gelegen.

'k Hab him nei der hand for-eere
Mit en ni en better klaed,
To der Fresen frome en baet,
En for al der 't Freesk moet leere.

---

¹⁾ En dat, niettegenstaande hij een zeer drukke werkkring had! Ziehier, wat hij daarover schrijft in een brief aan Ev. Wassenbergh, gedateerd 8 Febr. 1807: „Meer dan 20 leerlingen, en twee kostdiscipelen nemen mijnen tijd van 's ochtends 9 uure tot 's avonds 7 uure en soms later nog, zoo dat voor mij tusschenbeiden niet een $\frac{1}{4}$ uur over blijft.” (Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden).

Ook Prof. Koopmans heeft ons de bewijzen nagelaten van zijn liefde voor Gysbert Japicx; in zijn lezing over deze dichter, gedrukt in 1801 in het *Magazijn voor Wetenschap, Kunst en Smaak*. In 1819 verscheen een omgewerkte herdruk. Koopmans' studie is nog meer elementair dan die van Wassenbergh, maar ze is zeker niet minder warm. Doch ook hier ligt de verdienste minder in het werk dat hij zelf deed, dan in de inspirerende kracht die er van hem uitging. Ook Koopmans vond zijn leerling: J. H. Halbertsma.

Het schijnt, dat Koopmans op de student Joost Hiddes een belangrijke invloed heeft uitgeoefend. Als diens belangstelling (onder invloed van Van Swinden) meer de natuurwetenschappelijke kant opgaat, is het Koopmans, die hem voor de theologie weet te behouden. Het kon ook moeilijk anders! Beiden waren geboortig uit hetzelfde dorp Grouw, hadden gemeenschappelijke herinneringen en gelijke interessen.

Sinds Halbertsma dan in 1814 te Bolsward beroepen is, wordt z'n aandacht steeds meer op de Gysbert Japicx-studie gericht. Ten Broecke Hoekstra, die reeds in 1813 een poging deed om tot een nieuwe uitgave van de *Rymlerye* te komen, pleegt overleg met hem. Koopmans zelf vraagt bij de herziening van zijn lezing Halbertsma's hulp. In 1821 verschijnt het eerste deel van de editie-Epkema, een uitgave die veel vragen opwierp en een grondige kritiek uitlokte. En de toenmalige gouverneur van Friesland, Jhr. I. Aebinga van Humalda, zelf een bewonderaar van Gysbert Japicx, moedigde hem telkens weer tot de bestudering van deze dichter aan.

Eerst in 1822 treedt Halbertsma op dit terrein zelfstandig op. Het is ook dan nog maar een bescheiden begin: een artikel in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* met de verklaring van een paar duistere plaatsen. En niet alleen is het een bescheiden begin, het is ook een taalkundig begin. Gysbert zelf is hier nog

bijzaak voor hem. Hoofdzaak is „om uit eenige Vriesche voorbeelden het nut der Dialecten voor etymologie en uitlegkunde aan te toonen”. De taalkundige aanleg zat deze wetenschapsmens nu eenmaal in het bloed. Zelfs door de feestrede, bij de onthulling van Gysberts borstbeeld uitgesproken, vlecht hij zijn taalkundige bespiegelingen.¹⁾

Maar toch was het niet enkel meer taalkundige belangstelling, die Halbertsma in deze jaren voor Gysbert Japicx koesterde. In 1818 had Mr. Jakles in de vergadering van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen al voorgesteld, de nagedachtenis van Bolswards dichter met een standbeeld te eren, en in de kommissie die deze huldiging moest voorbereiden, werd toen ook benoemd ds. Justus Halbertsma. Dit wordt de aanleiding tot een diepere studie van het leven van de dichter. En als Halbertsma in 1821 Bolsward voor Deventer verwisselt, is bij hem reeds de grondslag gelegd voor een levenslange verering voor Gysbert Japicx. Hij heeft hem dan leren kennen, niet alleen als meester in de taalbehandeling en als waardevol dichter, maar ook als de incarnatie van de Friese geest. En hij bedankt niet voor genoemde kommissie, maar blijft corresponderend lid. Meer nog, hoewel hij nu ver van Friesland woont, blijft hij toch de stuwende kracht die hij zo langzamerhand geworden was. Hij overlegt met de beeldhouwer Gabriel; hij bewerkt dat het borstbeeld niet in de open lucht, maar in de kerk geplaatst zal worden; hij bepaalt het opschrift; hij houdt tenslotte de herdenkingsrede.

Was het dus grotendeels Halbertsma die deze herdenking tot stand bracht, hij ook gaf er met zijn redevoering de definitieve betekenis aan. Men vergelijkte maar eens het beeld dat

---

1) Zie hiervoor o.a. E. B. Folkertsma. Nei trettjindeheal jier. De Holder I, pag. 110.

hij van het leven en werken van de dichter ontwerpt, met de schets die Wassenbergh 22 jaar vroeger publiceerde. Het is waar, ook Wassenbergh vermeldt reeds elementaire feiten uit Gysberts levensgeschiedenis: het jaar van zijn geboorte en van zijn sterven, zijn dagelijks werk, litteraire invloeden, zijn omgang met Junius. Maar diep gaat het bij hem toch niet. Hij roemt Gysberts oprechtheid, zijn eenvoud, zedigheid, hoogachting voor anderen, vaderlandsliefde, matigheid, eerbied voor deugd en goede zeden, oprechte christelijke godsdienst, maar blijft met al dit roemen aan de oppervlakte.

Als iemand hier mocht roemen, dan was het toch wel Halbertsma! Zijn redevoering was immers een „Hulde”? En ook hier hebben we aan lof geen gebrek. Maar daarnaast krijgt men uit deze rede de overtuiging mee, dat de maker al de vraagstukken gepeild had die op de bodem van een grondige Gysbert Japicx-studie liggen. En voor de meeste van deze vraagstukken had hij zijn oplossing reeds. Ongetwijfeld hier en daar een verkeerde oplossing, maar dat deed aan het belang van deze redevoering weinig af. Hoofdzaak was, dat de vragen hier gesteld werden, niet hoe ze beantwoord werden.

We beseffen pas ten volle, hoeveel volhardende toewijding en ernstige studie er achter deze redevoering schuilt, wanneer we het tweede deel van de *Hulde* ter hand nemen. Dit deel bevat o.a. de uitwerking der rede, met een verantwoording der bronnen. Ofschoon reeds in het „Voorberigt” bij *Hulde I* aangekondigd, duurde het nog tot 1827, voordat dit boek het licht zag. Hoe bewonderen we, dank zij dit vervolg, nu naast het geniale dat we in de redevoering zelf reeds opmerkten, de nauwgezetheid waarmee dit onderzoek werd ondernomen! Dagen achtereen begroef Halbertsma, volgens eigen zeggen, zich „onder oude charters en geschrevene boeken”. Inventarisboeken, weseboeken, rekenboeken, doopboeken en proclamatie-

boeken leverden hem hun getuigenissen uit. De voornaamste feiten uit het leven van Gysbert en zijn naaste familie kwamen hiermee vast te staan. Maar daarmee niet tevreden, „schommelde” Halbertsma, meestal na „een wild en langdurig onderzoek”, de boeken van 's dichters kunstvrienden op, en ging zodoende de betrekkingen na die onze dichter met het leven verbonden. De nog onbekende gedichten die hij tijdens dit onderzoek vond, liet hij tevens hier afdrukken.

Het heeft in Halbertsma's bedoeling gelegen nog een derde deel aan deze *Hulde* toe te voegen. Een „Bericht aan den Lezer” in *Hulde II* vermeldt ons dit. „Verwacht dan in een derde en laatste stuk zijne taalkundige opmerkingen op den tekst van dit stuk.”

Vermoedelijk wilde Halbertsma in dit laatste deel een doorlopend taal- en letterkundig kommentaar geven op de gedichten van Gysbert Japicx. Dat kunnen we opmaken uit het begin, dat ons nog in handschrift bewaard gebleven is, een wijdlopige toelichting en woordverklaring van pag. 1—113. Maar hier breken deze aantekeningen plotseling af. Slechts een klein gedeelte van de oorspronkelijke opzet zag het licht; in 1840, in de *Letterkundige Naoogst*. Het zijn de aanmerkingen bij de *Friesche Tjerne* en bij *Sjolle Kremer in Tetke*¹⁾.

Waarom Halbertsma zijn oorspronkelijk plan niet voltooid heeft? Vermoedelijk is het hem bij nader inzien niet meegevallen. Bij de uitgave van *Hulde II* voelt hij zich nog zeker. Hoe fier klinkt dan niet zijn uitdaging tot de Nederlandse litteratuurbeoefenaars: „Zo lang gij Vondel onthoudt, wat Gijsbert van mij ontving”.... En twee jaar later, in 1829, is hij nog steeds vol goede moed. Hij schrijft dan: „Na ene

¹⁾ Het tweede deel van de *Letterk. Naoogst* verscheen in 1845, maar bevatte niets over Gysbert Japicx.

veldverkenning van twintig jaren, liggen de bouwstoffen van het derde stuk der hulde aan Gysbert Japiks, dat zuiver taalkundig is, gereed, terwijl een Latijnsch woordenboek van het Friesch, hetwelk in de vermeende misslagen der Engelsche, Fransche en Hollandsche etymologen zal pogen te voorzien, op de inlassching van een honderdtal woorden wacht om naar mijn maatstafje voltooid te heten. Mocht de goede God mij nog vijf jaren levens gunnen, zo zullen ook de twee laatste stukken, hoop ik, het licht gezien hebben!"

In de *Naoogst* is deze zekerheid verdwenen, beluisteren we eerder een wankelmoedige toon. Hij erkent hier tekorten. „Over de uitspraak van Gysberts taal wil ik liever niets zeggen, dan er tenhalve van spreken.” „Lang heeft mij de overtuiging gedrukt, dat ik tegen eene verklaring der schoonheid van Gysbert niet was opgewassen; of ik zulks thans ben, is twijvelachtig.”

Heeft zijn verdere studie hem hier tot een ander inzicht gebracht? Liet zijn drang naar volkomenheid, die we ook al in het tweede deel van de *Hulde* opmerkten, hem geen rust, maar dwong deze hem steeds verder het pad op der vergelijkende taalkunde? Leidde het werk aan het woordenboek en de spellingregeling van 1833 — werk dat zozeer met zijn persoonlijke aanleg strookte — zijn toch al moeilijk te concentreren aandacht af?¹⁾

Wie zal het zeggen? Feit is, dat het derde deel van de *Hulde* achterwege bleef. Maar ook zonder dat blijft Halbertsma de grondlegger van de Gysbert Japicx-studie. Zijn werk op dit gebied was zo volkomen, zo afdoende, dat daarmee voor tientallen van jaren het beslissende woord was gezegd. Tot aan het

¹⁾ Deze „moeilijk te concentreren aandacht” blijkt ook reeds uit de grote verscheidenheid van stukken in *Hulde II* en *Letterk. Naoogst*.

einde der eeuw bleef Halbertsma hier de autoriteit. Aanvullingen waren in deze jaren slechts te verwachten van toevallige ontdekkingen en zelfs die gingen soms nog niet buiten deze onderzoeker om. Ik noem hier enkel de voornaamste; andere, minder belangrijke, komen verderop nog ter sprake. In 1836 slaagde J. W. de Crane er in, het tijdstip van Junius' bezoek aan Friesland, althans bij benadering, vast te stellen.

Men mag uit de belangstelling die Gysbert Japicx in deze tijd in een kring van geleerden en ontwikkelden genoot, nog niet de gevolgtrekking maken, dat deze dichter toen ook bij het Friese volk populair was. Het verslag van de Gysbert Japicx-feesten, zoals we dat in *Hulde I* vinden afgedrukt, kan ons hier gemakkelijk een verkeerde indruk geven. Na de ont-hulling van de gedenksteen, zegt dit verslag, werd „ook aan de geringere volksklasse toegang tot de plegtigheid verleend, waardoor het groot getal hoorders, dat de kerk toen reeds bevatte, tot eene verbazende hoogte steeg.” En verder op: „Wanneer men de menigte toehoorders in aanmerking neemt, welke in het vrij groote kerkgebouw verschenen waren, zodat niet alleen alle zitplaatsen bezet, maar zelfs alle gangen en openingen, waar men slechts plaats kon vinden, geheel en al met menschen waren opgevuld. . . .”

Toevallig heeft de feestredenaar zelf ervoor gezorgd, dat we ook de keerzijde van deze herdenking te zien krijgen. Onder zijn nagelaten papieren bevindt zich een officieus verslag, dat allerlei interessante bijzonderheden bevat aangaande Gysbert Japicx' reputatie in deze tijd.¹⁾ Ik haal er hier slechts die zinsneden uit aan, die voor ons doel van belang zijn.

„Onder het gemeene volk liepen de koddigste geruchten

¹⁾ Halbertsma-Hss. no. 254. Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden.

omtrent het beeld dat toen ontdekt zou worden. Een boerin, die een boer gekend hadde die G. Jacobs heette, meende dat deze in marmer zou gebeiteld zijn: maar zij kon zich niet verbeelden waarom. Zij zag het als een soort van vexatie zijner schimmen aan; wat wilde men toch met hem? Het was een vrome, oprechte ziel, en de man maakte uitmuntende boter.

Greate Feike, een Catholijk', nog stomacherende, dat alle de beeldjes in de Martinikerk de neuzen waren afgeslagen, zeide „De Ljue wirde wiser! fen te forren koenen se nin ien biild mei ien noos meitze, mar nou kryjese ien mei ien noos.”

Van de ontbloting des beelds sprak men aldus. De Rector Schippers zou door alle banken en gaten en hoeken der kerk kruipen om het beeld te zoeken. Degenen die wisten waar het was, zouden na dat hij er digter of verder af was roepen *vet, mager!* Schippers zou van tijd tot tijd zeggen „Zeg eens van *piep!*” Eindelijk vond hij het en riep: „*Gouverneur ik heb het al!*” Dan begonnen de musikanten te spelen en het beeld zag men daar staan. N.B. in matrozekleren. Men dient bij dat gewaad in aanmerking te nemen, dat de Redenaar gewoonlijk met een lange broek liep.

Een Roomsche vrouw zeide tegen Dokter Steensma. Nooit ben jelui Gereformeerden mooier in de luijers gelegd dan tegenwoordig. Daar heb je zoo'n spotboef van een Halbertsma, die het Jelui evenmin goed meent als wij! Die brengt je daar een beeld in de kerk, om je met ons gelijk te maken! Haast brengt hij er een tweede in en eindelijk koopt uw kerk als de onze vol van beeldjes en wijwaterpotjes! Alles om u bespottelijk te maken. Anderen verwarden G. Jacobs met Jacobs Ingberts, den Frieschen Cartouche, die nu een beeld zou krijgen voor zijn meesterschap in het stelen.”

Van de matige, maar gezonde belangstelling die er in de

zeventiende eeuw toch nog geweest moet zijn, blijkt niet veel te zijn overgebleven. Maar na Halbertsma gaat het weer groeien. Overal bot het verlangen uit, om het Friese volk weer in contact te brengen met zijn grootste dichter. De lijn loopt hier, zonder onderbreking, van de Constanter-kring tot aan de populaire romantici.

Een paar namen zijn hier voldoende. Want deze Gysbert Japicx-beoefenaars brachten weinig nieuws; zij populariseerden meest wat door Halbertsma e.a. reeds wetenschappelijk was vastgelegd. Zo deed b.v. Waling Dijkstra met zijn gemoderniseerde uitgave van Gysbert Japicx' gedichten (1853), een uitgave „voor het volk”, waarbij „de vruchten van Halbertsma's naauwkeurig en onvermoeid onderzoek hem hoofdzakelijk tot leiddraad verstrekten.” Alleen de woordverklaring bevat hier en daar iets nieuws, vooral ook door de medewerking van A. Wassenbergh, de zoon van de reeds genoemde professor.

Daarnaast mag misschien — het is maar een enkele greep — de naam van Tj. G. van der Meulen genoemd worden, die vooral aan het muzikale gedeelte zijn aandacht besteedde. En dan die van J. Hepkema, wiens verhandeling over *Ade Fryske Skriften*, voor sommige onderdelen nieuwe feiten en veronderstellingen bracht. Op een van deze beide onderzoekers doelt waarschijnlijk Buitenrust Hetteema, als hij in zijn voorwoord bij *Gysbert Japiks* zeide: „Ik hoop dat een van onze friese schrijvers noch 't vele en mooie zal geven wat hem van Gijsbert bekend is; voor-en-aleer 't misschien te laat wordt.”

Het liefst laat ik D. Kalma's werkzaamheid inzake Gysbert Japicx¹⁾ bij deze volksdichters aansluiten, al ben ik me bewust, dat ik daarmee zijn persoon en zijn werk onrecht doe. Hij volgt uiterlijk dezelfde methode als Waling Dijkstra, een gemoderni-

¹⁾ Uitvoeriger besproken op pag. 74.

seerde populaire uitgave. Maar in de uitwerking is er verschil. Het is het verschil tussen volksschrijver en dichter. Kalma dringt dieper door in het wezen van Gysbert Japicx. Hij kan dit doen, omdat hij de enige weg volgt die daartoe leidt, de aesthetiese. Want de mens Gysbert Japicx is slechts te bereiken via de dichter.

Het duurt tot aan het einde der 19e eeuw, eer er van een nieuwe wetenschappelijke Gysbert Japicx-studie sprake kon zijn. Dan krijgen we nieuwe ontdekkingen, en — als gevolg daarvan — nieuwe gevolgtrekkingen. In 1892 ontdekte J. van Loon toevalligerwijze, waar Gysbert Japicx gewoond had, voordat hij tot schoolmeester en kerkedienaar te Bolsward werd benoemd; het bleek te Witmarsum geweest te zijn (1625—1635).

In 1893 onderzocht Prof. Dr. Th. Siebs de Junius-hand-schriften te Oxford, en vond daaronder een onbekende bundel Middelfriese geschriften. Met behulp van deze bundel kon worden vastgesteld, dat Gysbert Japicx tijdens zijn leven niet zo onbekend was, als men dacht. Bovendien werd de veronder-stelling van De Crane dat Junius niet lang na 1642 Friesland bezocht moet hebben, erdoor bevestigd.

De man die — op grond van oude en nieuwe gegevens, en met behulp van een meer psychologies georiënteerde litte-ratuurbehandeling een nieuwe Gysbert Japicx-studie trachtte op te bouwen, was Dr. F. Buitenrust Hettema. Het plan voor een nieuwe uitgave mislukte echter. Zijn pogingen bleven beperkt tot een boekje met speciaalstudie (in het biezonder over de datering van de afzonderlike gedichten¹) en een be-

---

¹) Gysbert Japiks. Fryske Bybleteek II.

knopt overzicht van het leven van de dichter.¹⁾ De nagelaten aantekeningen bevatten daarnaast weinig nieuws meer.

Ik bewonder Buitenrust Hetteema's speurijver, ik waardeer zijn poging om een nieuwe litteratuurmethode aan de Gysbert Japicx-studie dienstbaar te maken, maar toch geloof ik dat, als een nieuwe samenvatting, Hetteema's werk niet voldoet. Zijn geest was daarvoor niet geproportioneerd genoeg. Zijn conclusies zijn ten dele te gewaagd, te veel naar één richting gewrongen. En zijn overzicht van Gysbert's leven mist, door zijn beknoptheid, zijn „veel-in-een-gedacht"-heid²⁾ te zeer gestalte.

Toch is zulk een samenvatting in meer dan één opzicht dringend gewenst. In de eerste plaats wel, omdat de versnippering die de Gysbert Japicx-studie die tot nu toe steeds gekenmerkt heeft, het wel zeer moeilijk maakt om door te dringen tot de toch al niet makkelijk vindbare persoonlijkheid van de dichter. En dat valt hierom vooral zozeer te betreuren, omdat deze persoonlijkheid wel zoveel merkwaardigs bezit, dat hem een eigen plaats in de geschiedenis van zijn tijd mag worden ingeruimd, dat hij ook voor onze tijd nog niet geheel zonder belang mag heten. In de tweede plaats, omdat alleen zulk een samenvatting ons duidelijk kan laten zien wat en hoeveel hier nog ontbreekt, en zo een begin kan zijn van een nieuwe en een vollediger Gysbert Japicx-studie.

Want er ontbreekt nog zeer veel! Laat ik een paar van de voornaamste lacunes hier maar even noemen. We bezitten nog te weinig elementaire studies op het gebied van de zeventiende-eeuwse Friese beschavingsgeschiedenis om een degelijke, op feiten gegronde beschrijving te kunnen geven van de kultuur-

¹⁾ Twee Friezen, in Groot Nederland 1905.

²⁾ Een uitdrukking die Buitenrust Hetteema zelf gebruikt voor het werk van Gysbert Japicx; zie b.v. zijn *Gysbert Japiks*, pag. 9.

historiese achtergrond waar het leven van Gysbert Japicx zich tegen aftekent. Evenmin is het ons thans reeds doenlik een enigszins volledig overzicht te geven van de invloed die er, op taal- en letterkundig terrein, van Gysbert Japicx is uitgegaan. Het leek mij daarom maar beter om aan deze twee belangrike onderdelen geen afzonderlijke hoofdstukken te wijden.

Een andere lacune mocht ik echter niet zonder meer voorbijgaan. Ik bedoel de bestudering van Gysberts taal. Ook op dit gebied valt nog geen rijke oogst in te halen, zolang ons de nodige voorstudies op het terrein van de Oud- en Middelfriese taalstudie nog ontbreken. Toch meende ik, dat ik, wat dit onderdeel betref, niet volstaan mocht met enkel even op deze zwakke plek te wijzen; daarvoor vormt deze zijde van de Gysbert Japicx-studie een te belangrijke bijdrage voor de kennis van onze dichter. Aan Gysberts taal en taalbehandeling heb ik dus wel twee, uiteraard zeer onvolledige, hoofdstukken gewijd.

Het is misschien niet ondienstig om, aan het einde van deze inleiding, even een kort overzicht te geven van de stof, die in dit boek wordt behandeld. Het eerste, nu volgende hoofdstuk vermeldt de gegevens die we bezitten omtrent Gysberts *leven*. Deze gegevens zijn over het algemeen zeer pover. Willen we onze dichter beter leren kennen, dan moeten we onze toevlucht nemen tot zijn *werk*. Een studie over dit werk bezit verschillende aspecten. We kunnen onze aandacht geven aan de *handschriften* en de *uitgaven* waarin dit werk tot ons is gekomen. We kunnen de verzen en prozavertalingen stuk voor stuk en groep na groep bespreken en ons zo een oordeel vormen over hun *inhoud* en hun *vorm*. We kunnen ook onze aandacht richten op de vraag van welk uitdrukkingsmateriaal de dichter zich bedient en hoe hij dit materiaal verwerkt, m.a.w. op de *stijl* en de *taal* waarin de dichter zijn verzen en zijn proza schreef.

Geen enkele van deze beschouwingwijzen kan hier gemist worden; daarvoor zijn ze onderling te zeer verbonden en bezitten ze elk voor zich te belangrijke gegevens voor de kennis van onze dichter. Het gevolg is dan ook, dat we de bespreking van Gysberts werk over drie afzonderlike hoofdstukken zullen moeten verdelen. Tenslotte zullen we dan de verschillende gegevens die onze studie van des dichters leven en werken ons verschaften, kunnen aanwenden tot een samenvattende beschouwing over des dichters *persoonlikheid*.

II. HET LEVEN VAN GYSBERT JAPICX.

NAMEN EN FEITEN.

DE eerste vraag die onze studie ons stelt, is wel: wat weten we omtrent Gysberts leven? Welke biografiese gegevens bezitten we over hem? De nu volgende bladzijden willen op deze vraag een antwoord geven.

Veel nieuwe, nog onbekende feiten zal dit hoofdstuk niet bevatten, maar dat is ook begrijpelijk. Het gaat hier immers om een onderdeel waar Halbertsma reeds vele uren van taai geduld en onverflauwde onderzoekingsijver aan heeft gewijd; met het gevolg, dat hij in *Hulde II* ons een heel stel gegevens kon schenken, dat slechts op ondergeschikte punten hier en daar nog verbetering behoefde. Voor deze aanvulling zorgden achtereenvolgens van Loon, Hepkema en Buitenrust Hettema.¹⁾

Zoals men ziet, vergt het doel van dit hoofdstuk dat we ons beperken tot de externe gegevens en de interne, dus dat wat de gedichten zelf ons zeggen, tijdelijk buiten onze beschouwing laten. Het gevolg is dan ook, dat we Gysbert Japicks hier nog niet volledig zullen kunnen tekenen, maar slechts de omtrekken zullen kunnen aangeven van het plan waarin hij zich bewoog. Eerst aan het slot, na enkele afzonderlike studies over de dichter en zijn werk, zullen we de dichter zelf, als levend en strevend mens, in het raam kunnen plaatsen van onze schets.

¹⁾ Van Loon in de Friesche Volksalmanak 1892 en 1893, Hepkema in Alde Fryske Skriften 1899, Buitenrust Hettema in Gysbert Japiks, Fryske Bibleteek II, 1896, en in Twee Friezen, Groot Nederland 1905.

Een dergelijke werkwijze moge enigszins vreemd schijnen, voor de persoon waar we ons hier mee bezighouden heeft ze haar voordelen. Deze persoon was zo bescheiden, dat zijn uiterlike leven geheel in zijn tijd teloor ging. Met moeite werden uit officiële bescheiden enige gegevens omtrent geboorte en sterven, huwelik en werkkring opgediept. Daarnaast bezitten we over hem slechts één legende en zelfs deze is ons bij toeval bewaard gebleven. Halbertsma hoorde ze van zijn Leeuwarder leermeester en rector Slothouwer en deze weer van een jhr. van Doys, in wiens huis hij tijdelijk gouverneur was geweest. Deze jonkheer verhaalde nog al eens hoe Gysbert Japicx onder zijn werk af en toe door een dichterlike impuls werd aangegrepen. De kinderen zeiden dan: „Sjoch, master is wer gik.”

Maar niet alleen gaat Gysbert Japicx teloor in zijn tijd. Hij gaat ook schuil achter zijn vers. Hij geeft in zijn vers wel eigen ondervindingen en eigen meningen, maar hij doet dit niet direct. Hij kleedt deze in de vorm van de hem omringende werkelijkheid, van een litteraire ontlening soms. En dit juist maakt het bij hem zo moeilijk om uit zijn verzen — die bovendien voor een groot deel niet nauwkeurig te dateren zijn — gegevens te halen voor zijn private leven. Want waar houdt in ieder van zijn gedichten de vorm op en waar begint de werkelijkheid?

Mag ik dit belangrijke punt even met een voorbeeld verduidelijken? In de *Friesche Tjerne* praat de boer van zijn vrouw en zijn „heal-wuwgsen jonge.” Had ik nu hun maag ook maar ter beschikking, zo klaagt hij, als hij op de bruiloft al dat heerlike eten ziet. Een der vroegere schrijvers heeft getracht uit dit „heal-wuwgsen jonge” af te leiden, dat Gysbert twee maal gehuwd zou zijn geweest.¹⁾ De boer Tjerne — en dus de dichter die zich in deze gestalte belichaamt — moet reeds ettelike jaren

¹⁾ Buitenrust Hetteema in zijn nagelaten aantekeningen. Hij heeft deze onzin gelukkig nooit laten drukken!

getrouwd geweest zijn om van een halfvolwassen zoon te kunnen praten. Maar moeten we, mogen we de parallel Tjerne - de dichter wel zover doortrekken? Wordt hier niet enkel van een „heal-wuwgsen jonge” gesproken, omdat diens eetlust vaak nauweliks grenzen kent? Natuurlijk het laatste, zal men zeggen, en ik stem daar van harte mee in. Ik gaf dan ook dit voorbeeld alleen, omdat het een exces vertegenwoordigt, omdat het wel zeer duidelijk laat zien, hoe glibberig dit pad is en hoe gemakkelijk men er op uitglijdt. Maar daarnaast staan andere gevallen. Hoeveel in de liefdesgedichten is door Gysberts persoonlijk beleefd? Hoeveel in de psalmen is Gysberts persoonlijke ervaring geweest? Hier is de scheiding tussen vorm en werkelijkheid veel minder duidelijk.

Naarmate nu de interne gegevens in zekerheid verliezen, wordt het van te meer belang om vooraf de externe feiten op zichzelf te overzien. ¹⁾

Gysberts vader heette Jacob Gysberts, zijn moeder Ancke Willems. Het echtpaar had minstens vier kinderen, Gysbert, Pier, Willem en Janke. Zij behoorden tot de gegoede burgerstand van Bolsward. Vader Gysberts was kistenmaker (schrijnwerker). Op betrekkelijk jeugdige leeftijd komt hij reeds in aan-

¹⁾ Tenzij anders vermeld, zijn deze gegevens dus ontleend aan Halbertsma, *Hulde II*. Ik meende, dat ik de gegevens, daarin vermeld, niet mocht gebruiken, zonder ze, althans voor één onderdeel, te hebben gecontroleerd. Daartoe koos ik de vraag hoeveel kinderen Gysbert gehad heeft, wanneer deze geboren zijn en wanneer gestorven; een onderdeel dat nog vele lacunes vertoont en dus, indien Halbertsma al onnauwkeurig te werk gegaan mocht zijn, de meeste kans op aanvulling bood. De controle op dit ene punt werd me zeer vergemakkelikt door de bereidwillige hulp van Dr. C. J. Niemeijer, Ned. Herv. predikant te Bolsward. Het onderzoek viel geheel ten gunste van Halbertsma uit. De lacunes die dit onderdeel in de *Hulde* vertoont, gaan alle terug op het ontbreken van degelijk onderzoekingsmateriaal. Na deze ene steekproef heb ik gemeend te mogen aannemen, dat de andere feiten die Halbertsma geeft, eveneens betrouwbaar en aanvaardbaar zijn.

merking voor ereposten. In 1607 wordt hij tot diaken gekozen, later tweemaal (in 1621 en in 1627) tot ouderling. Daarna vinden we hem als kerkmeester terug. Maar zijn ereambten bleven niet beperkt tot het kerkelijke. Hij nam ook deel aan het bestuur van de stad zijner inwoning. Reeds vroeg is hij er gezworen gemeensman. Van 1638 — 1642 zetelt hij er als burgemeester.

Tijdens dit burgemeesterschap doet hij zich kennen als een vasthoudend man. Vooral in zijn twist met de predikanten. Tijdens het herder- en leraarschap van Sixtus Hommius en Livius Hilarius had de magistraat het predikantstractement verhoogd tot f 700.— 's jaars, maar onder de voorwaarde dat ze het ten allen tijde weer kon verlagen. Toen ze dit ook werkelijk deed, kwamen de dominees in verzet. Het hof van Friesland veroordeelde het stadsbestuur tot betaling. Grote vreugde bij de kerkelijken. De predikanten juichten en schimpten, zelfs van de preekstoel, en dit had tot gevolg dat het stadsbestuur de grootste schreeuwer voor zich liet verschijnen en hem aanzei, dat hij zich als een vreedzaam burger te gedragen had. Jacob Gysberts deed daarbij het woord. Represaillemaatregelen van de geestelijkheid volgden. De kerkeraad ontzegde Jacob Gysberts het avondmaal. Men kan het besluit hiertoe bij Halbertsma lezen. Jacob Gysberts, die op zijn beurt weer door de kerkeraad ontboden was, weigerde een- en andermaal. Toen draaide de kerk bij. Een deputatie ging de burgemeester zelf opzoeken, met het gevolg dat niet lang daarna de vrede getekend werd.

Het volgende feit dat we van de vader van onze dichter vinden, is van geheel andere aard. Jacob Gysberts was behalve schrijnwerker ook collecteur van het gemaal, en in Maart 1644 nu maakt burgemeester Poppens, op verzoek van de pachters van dit gemaal, een inventarisatie op van zijn inboedel. Dat betekent dus, dat de old-burgemeester, zoals Jacob Gysberts

zich na 1642 noemde, zijn verplichtingen niet heeft kunnen of willen nakomen. Het is natuurlijk mogelijk, dat hij het niet heeft *willen* doen; dat hij in een geschil met de pachters in het ongelijk was gesteld, maar toch weigeren bleef om te betalen. Want dat Jacob Gysberts een vasthoudend man was, bleek wel uit zijn twist met de predikanten.

Maar waarschijnliker is wel, dat hij aan zijn verplichtingen niet heeft *kunnen* voldoen. In dit geval staan we hier voor een plotseling fiasco. Want in Mei 1643 was zijn reputatie nog onge-rept. Toen sloot hij als kerkmeester nog leningen ten behoeve van een uitbreiding van de Martinikerk.

Doch dan is 1643 wel een donker jaar geweest voor Jacob Gysberts. Want in hetzelfde jaar stierf ook zijn vrouw. Heeft de uitbetaling van het moederlik erfdeel misschien zijn financiële draagkracht ook verzwakt?¹⁾

Zo wordt dan het laatste feit begrijpelijk dat we omtrent Jacob Gysberts weten. In 1647 kopen zijn kinderen hem voor f 300.— een plaats in het Gasthuis. Daar leeft hij nog 8 jaar. In 1655 sterft hij aan de pest. Hij wordt dan naast zijn vrouw in de Broerekerk begraven.

In het gezin nu van Jacob Gysberts, toen een man in opkomst, in een huis in de Wipstraat, wordt dan in 1603 onze dichter geboren. Over zijn jeugd kunnen we slechts veronderstellingen maken. Waarschijnlijk had hij omgang met de jongens Siccama. Hun vader Sybrandus Siccama, de beroemde rechtsgeleerde, was de overbuur van burgemeester Gysberts. Zeker leerde hij in zijn jonge jaren Latijn. Maar verder? Heeft hij zich eerst op de medicijnen toegelegd, zoals enkele mediese werken in zijn nalatenschap doen vermoeden? En deze later opgegeven, omdat hij er te serieus voor was? Het is wel eens door deze en gene ge-

¹⁾ Hepkema, Alde Fryske Skriften, pag. 44.

dacht. De veronderstelling is echter wel wat gewaagd. De mediese boeken die hij — op zestigjarige leeftijd — blijkt te bezitten, kunnen ook heel wel van anderen gekregen of geërfd zijn¹⁾.

In 1624 woont hij nog te Bolsward. 13 Febr. 1624 wordt hij lidmaat; hij heet dan een „jongman.” April 1625 echter vinden we hem in Witmarsum terug, als schoolmeester. Een bescheiden post. Het schoolgebouw bezat daar toen nog slechts een rieten dak.²⁾ Zijn salaris bedroeg er f 140.— per jaar, vermeerderd met de opbrengst van de schoolgelden.

Gysbert blijft hier tot 1635. Elf lange jaren. Van al die jaren weten we wederom niets. Buitenrust Hetteema heeft voor de verhuizing naar Witmarsum reeds een jeugdliefde vastgesteld, en tijdens het verblijf aldaar constateert hij een bekering.³⁾ Alles op zeer losse gronden, aan gedichten ontleend. We zullen ze later nog te bespreken hebben. Tans alleen de vaststaande feiten.

Mei 1635 is Gysbert uit Witmarsum vertrokken. Waarheen? We weten het niet. En dat is des te meer jammer, omdat hij in dat of het volgende jaar getrouwd moet zijn—met Sijke Salves⁴⁾.

Eind Julie of begin Augustus 1637 vinden we hem dan in

¹⁾ Zelfs van zijn zoon Salves. Halbertsma acht dit onmogelijk omdat Salves na Gysbert stierf. Maar zou Gysbert ze niet bij een andere gelegenheid gekregen of zich toegeëigend kunnen hebben? B.v. toen Salves van Rien naar Ameland verhuisde?

²⁾ Van Loon in de Friesche Volksalmanak, 1892 en 1893.

³⁾ Buitenrust Hetteema, Twee Friezen, Groot Nederland, 1905.

⁴⁾ Er zijn een paar onzekere gegevens die er op wijzen, dat Gysbert deze twee jaren in Frieslands Zuidhoek moet gewoond hebben. Gysbert schijnt het leven van de zeelui met eigen ogen te hebben waargenomen (zie later bij de bespreking van *Tjesck-moars See-ængste*). Hij schijnt vrij goed op de hoogte geweest te zijn van de taal der Zuidhoekse steden. Als Junius naar Friesland komt, gaat hij eerst naar deze Zuidhoekse steden en vandaar (omdat hij hier Gysbert Japicx hoorde noemen?) naar Bolsward. Zekerheid is hier echter moeilijk te verkrijgen. Reeds van Loon schreef de burgemeesters van alle gemeenten in de Zuidhoek aan en kreeg van alle een ontkennend antwoord. Wat geen wonder was, want voor de meeste plaatsen ontbreken de gegevens geheel.

Bolsward terug, met vrouw en schoonmoeder. Wederom als schooldienaar en voorzanger. Zijn positie hier was aanmerkelijk beter dan te Witmarsum. Zijn jaarwedde bedroeg hier f 274.— als schoolmeester, en f 40.— als voorzanger. De schoolgelden moeten dit bedrag tot ongeveer f 500.— verhoogd hebben. Voor een onderwijzer in die tijd geen gering tractement. Dat blijkt al terstond als we het vergelijken met de salarissen die toen in andere Friese steden werden uitbetaald. In 1633 werd de jaarwedde van de rector van de Latijnse school te Workum vastgesteld op f 250.— met vrije woning en de opbrengst der schoolgelden. Gysbert, geen rector van een Latijnse school, maar een gewone „Duytsche” meester, verdiende te Bolsward maar weinig minder. Geen wonder dan ook, dat hij nu een vrij ruim huis bewonen kan, eerst in de Snorkstraat, later op het Hoog. De laatste woning, „met tuin en zomerhuis,” deed een huur van f 70.— per jaar.

Te Bolsward heeft Gysbert bijna 30 jaar lang de plak gezwaaid. Deed hij het met genoeg? Vermoedelijk wel. 't Is waar, de regels aan de schoolmeestersstoel (die wel eens aan hem worden toegeschreven¹)) zeggen het anders.

In Workum wordt in 1633 de school gesplitst in een Latijnse en een „Duytsche” school. De vroedschap besluit in ditzelfde jaar, „dat men met den eersten tot gerieff van de duitsche jeucht sal beroepen een goed duitsche meester.” (T. H. Siemelink. Geschiedenis van de Stad Workum, Vrije Fries XX). De naam van deze nieuwe meester komt echter niet voor in het resolutieboek van de vroedschap. Kan dit ook Gysbert Japicx geweest zijn?

In ieder geval zal Gysbert Japicx niet al te ver van Bolsward gewoond hebben. De stedelijke regering van Bolsward betaalde hem 10 gulden 10 stuivers voor verhuiskosten, en dat was niet zo veel. Voor een gewone reiswagen van Workum naar Harlingen betaalde men in die dagen al 1 gulden 16 stuivers (Siemelink t.a.p.).

¹) Ook dit is niet geheel zeker. Het versje komt voor in Jeroen Jeroense, *Koddige en ernstige opschriften*, met als bijschrift „Aan de Stoel van een Schoolmeester te Bolsward” (Deel I, pag. 90). Echter was Jeroen Jeroense een pseudonym voor H. Zweerds en H. Zweerds was een vriend van Gabbema!

Tyzel-hoofden, toorn-bedwingen,
Spyt-verkroppen,
Byster-koppen,
Wire-werre, oor-getuit,
Zinne-dwelmen, raas-geluit,
Suize-bollen, kater-zingen,
Geeste-quellen, ziele-knellen,
Moed-onstellen, veegviers-helle, en
Dan noch duizend zulk geveert,
Plaagt hem, die een school regeert.

Maar zelfs al zijn deze van Gysbert afkomstig, dan nog zijn ze niet beslissend voor de vraag of de dichter in zijn dagelijks werk al of niet voldoening vond. De beste schoolmeester moet af en toe nog wel eens zijn toorn bedwingen en zijn spijt verkroppen! En zoals Halbertsma terecht opmerkt, de hoogste vraag voor Gysbert was niet of zijn werk hem beviel. Van veel meer belang was voor hem, of hij er al dan niet een roeping in zag. En dat deed hij, gezien zijn persoonlijke aanleg, zeker. — Want zijn arbeid strookte met zijn aard. Het didactiese zat hem in het bloed.

— Gysberts huwelijk met Sijke Salves was gelukkig. Hij zelf noemt het een „sillig boasck.” Het werd bovendien rijk met kinderen gezegend.

Halbertsma vermeldde reeds de naam en het geboortejaar van elk van deze kinderen: Antje 1637, Salves 1641, Jacob 1644, Jacob 1647, Antje 1650. De herhaling van de namen Antje en Jacob bewijst, dat in 1650 althans twee van deze kinderen (de Antje van 1637 en de Jacob van 1644) overleden waren. Voor Jacob wordt dit trouwens bevestigd door een grafsteen in de Martinikerk (1646).

Nu ontleende Halbertsma zijn opgave aan de Bolswarder doopboeken. Deze boeken zijn echter slechts aanwezig voor een klein gedeelte van het jaar 1637; voor het jaar 1638 en de eerste weken van het jaar 1639 ontbreken ze verder geheel. Men zou daarom voor een ogenblik kunnen veronderstellen, dat er tussen de Antje van 1637 en de Salves van 1641 nog een ander kind geweest kan zijn. Wanneer we echter zien hoe de Antje van 1637 genoemd is naar Gysberts eigen moeder, de Salves van 1641 naar zijn vrouws vader, dan moeten we deze veronderstelling wel als onwaarschijnlijk opgeven.

Het is echter heel wel mogelijk dat Gysbert reeds vader was, voordat hij zich in 1637 te Bolsward vestigde. In Friesland werd en wordt ook thans nog het oudste kind gewoonlijk genoemd naar de moeder van de vrouw, zo dit een meisje, en naar de vader van de man, zo dit een jongen is. Het eerste kind van Gysbert welks bestaan we met zekerheid kunnen vaststellen, is genoemd naar zijn eigen moeder en niet naar de moeder van zijn vrouw. Nu is het natuurlijk denkbaar dat Gysbert hierbij om de een of andere reden de gewoonte van zijn tijd niet gevolgd zou hebben. Maar wanneer we zien, dat hij dit bij de kinderen die later geboren werden, wel deed; wanneer we bovendien weten, dat zijn schoonmoeder bij hem inwoonde en met hem meetrok naar Bolsward, dan wordt het toch wel waarschijnlijk, dat Gysbert ook voor 1637 reeds een dochter had, die dan Aaltje moet geheten hebben.

Verder dan een veronderstelling komen we hier met de gegevens uit de doopboeken echter niet. Zo komt als vanzelf de vraag bij ons op: kennen we uit Gysberts later familielevens misschien ook feiten die deze veronderstelling zouden kunnen bevestigen?

Nu bezitten we omtrent het huiselijk leven van onze dichter wel zeer weinig gegevens. Enkele daarvan doen hier niets ter

zake en komen daarom later eerst ter sprake; de andere volgen hier onder.

26 Mei 1654 betaalt Gysbert 6 gld. voor een graf in de Martinikerk. Dit graf was bestemd voor een volwassene, want voor een kind werd in die tijd slechts de helft van deze som betaald.

17 Januarije 1655 schijnt de dichter onder de indruk te zijn van een ramp die zijn gezin getroffen heeft. Als hij de *Friesche Herder* aan Gabbema zendt, voegt hij er dit versje bij:

Gaestig' Gabb'ma dy dit sjongen
 Fen mijn Goadsfrjuens friessche tonge
 Eeg'ne wirt, oonfird'ge it hoasck.
 So de lest' fen mijn sill'g boasck
 My naet dol-treaw' in hird druwcke,
 Ick schoe de' holle bet op-luwcke.
 Mar nu 't iz so 't iz, mijn Frjuen'
 Broare' in Stalcke wirt it suwn.

In een brief aan Gabbema van 2 April 1655 schrijft Gysbert omtrent het een of andere boek: „'k Zil 't to Peassche, mey myn Doayter (so sizze de Hijnlippers) weerom seyne.” En de 17e daaraanvolgende vraagt hij hem: „Lit my, trog myn bern, wittenisse tokomme het slag fen ferzzen jon E. beजारret.”

Halbertsma combineert nu de berichten van Mei 1654 en Januarije 1655 en trekt daaruit dan de conclusie dat Gysbert in 1654 een volwassen zoon of dochter moet verloren hebben. Is het verband dat hij tussen beide berichten legt, juist, dan is daarmee inderdaad het bestaan van een oudere dochter Aaltje bewezen. Echter lijkt de combinatie die Halbertsma hier maakt, me niet zeer waarschijnlijk. De toon die uit het versje van Januarije 1655 spreekt, is gedrukt. Het is, alsof een zware zorg Gysbert mismoedig heeft gemaakt. Maar dan een langdurige zorg, geen plotselinge slag van acht maanden terug. Ook is de „lest fen

mijn sillig boasck" geen uitdrukking die men bij voorkeur gebruiken zou voor een sterfgeval. Het is veel waarschijnlijker dat Gysbert daarmee b.v. een langdurige ziekte van vrouw of kinderen heeft willen aanduiden. Maar dan behoeft het graf dat hij in 1654 koopt, ook niet voor een van zijn eigen dochters bestemd geweest te zijn. Het kan even goed door onze dichter aangekocht zijn voor een ander familielid, voor een van zijn broers b.v. of voor zijn schoonmoeder.

Het derde bericht geeft ons wel wat meer. Nemen we aan, dat Gysbert geen dochter Aaltje gehad heeft, dan blijft voor de in de briefwisseling met Gabbema genoemde „doayter" niemand anders over dan de vier-, of hoogstens vijfjarige Antje. En het doet wel wat vreemd aan om zulk een jeugdig kind genoemd te zien als tussenpersoon tussen een dichter en een geleerde.

Toch zou ik uit dit ene brieffragment niet gaarne met zekerheid tot het bestaan van een Aaltje willen besluiten. Want aan de andere kant is het wel zeer eigenaardig, dat we in geen enkel boek van de burgelijke of kerkelijke administratie haar naam ook maar één keer vermeld vinden. Uit het feit, dat in 1666, bij de dood van Gysbert zelf, zijn vrouw en zijn zoon, geen andere kinderen van de dichter meer in leven waren, blijkt duidelijk, dat deze Aaltje, zo ze dan al ooit bestaan heeft, in ieder geval voor haar ouders overleden moet zijn.¹⁾

Een van de dingen die in Gysberts leven dan het meeste opvalt, is, hoe zijn kennissenkring zich langzamerhand gaat uitbreiden en hoe met de uitbreiding van zijn kennissenkring zijn belangstelling zich verbreedt. In de eerste plaats waren het de uitgevers die hier voor zorgden. Deze uitgevers waren, vooral in Friesland, in die tijd dragers van cultuur. Claude Fonteyne had

¹⁾ Enkele van de opmerkingen die over dit onderdeel gemaakt werden, zijn ontleend aan J. Hepkema, *Alde Fryske Skriften*.

zijn jeugd, misschien ook zijn leerjaren in Frankrijk gesleten. Haringhouck hield trouw de connecties aan met het land van zijn herkomst, Engeland; Galama maakte herhaaldelijk reizen in Holland en het buitenland.¹⁾ Geen wonder, dat in deze tijd de betrekkingen tussen kunstenaars en geleerden aan de ene en uitgevers aan de andere kant meer een verband was van gelijk met gelijk, dan van schrijver en uitgever.

Tot Claude Fonteyne moet Gysbert Japicx reeds vroeg in vriendschappelijke betrekking gestaan hebben; waarschijnlijk leerde hij hem kennen door bemiddeling van zijn vriend ds. Petrus Geestdorp, wiens *Friesche Meijkrans* ²⁾ in 1632 bij deze drukker het licht zag. Het duurt tot 1640, voordat Fonteyne een gedicht van Gysbert zelf uitgeeft, de *Friesche Tjerne*. Voor zover we weten, is dit ook het enige vers dat Fonteyne ooit voor Gysbert gedrukt heeft. Toch moet er tussen de Bolswarder dichter en de Leeuwarder uitgever een warme vriendschap bestaan hebben die, helaas, tegen het einde van Fonteyne's leven (1655) weer wat verkoeld schijnt. ³⁾

Na Fonteyne's dood neemt een andere Leeuwarder drukker, Henrick Rintjus, voor een tijd de open plaats in. Maar naast hem staan dan twee andere uitgevers, uit Bolsward afkomstig of daar woonachtig. In de eerste plaats Hero Galama, die als oud-Bolswarder ongetwijfeld Gysberts leerling is geweest. En niet een van zijn minste leerlingen. Het Hollandse en het Friese

¹⁾ Zoals blijkt uit verzen van Gysbert Japicx en H. Zweerds.

²⁾ Zie voor deze uitgave verder Mr. J. Dirks in de *Friesche Volksalmanak* 1861.

³⁾ Getuige het opdrachtversje van de *Friesche Herder*:

De frjuenschip recket oon 't forkâdjen,
Oon 't kluynjen, klomjen, oon 't forâdjen,
Wenneerse naet wirt onderhâden.
It det my seer, in 't iz my tjoe,
Frjuene', az ick jo ijn lang naet sjoë,
Doz det mijn Dicht dat ick dwaen schoë.

vers die Gysbert in 1655 op hem maakte,¹⁾ getuigen beide van een warme genegenheid. Galama hield zelf ook zijn oud-leermeester in ere. Hij vraagt hem b.v. om een lofdicht op zijn uitgave van Jan de Brune's *Volgeestige werken*. Te Bolsward had Gysbert Japicx ook omgang met de daar gevestigde drukker Samuel Haringhouck. In de Snorkstraat woonde onze dichter in een huis dat aan diens moeder behoorde. Haringhouck zelf woonde daar vlak bij op de hoek Snorkstraat — Kleine Dijklakker. In aard kwamen beide mannen biezonder goed overeen. Geen wonder dan ook, dat er tussen hen een hechte vriendschap ontstond, die niet alleen hun gemeenschappelijke culturele belangstelling betrof, maar ook de behoeften van hun dagelijks bestaan. Bij zijn dood was Gysbert Haringhouck nog f 19.9.8 schuldig „als reste van een sijde vlees.”²⁾

Maar naast de uitgevers moeten hier andere personen van een zekere ontwikkeling genoemd worden. Want in de 17e eeuw vermochten kennis en kunst nog heel vaak een brug te slaan over alle standsverschil heen. Te Amsterdam had niet lang voor deze de kousenkoopman Vondel omgang gehad met de hooggeleerde Vossius. Iets langer geleden had de schoenmakerszoon Brederoo er het „saligh Roemershuys” bezocht.

De meeste van deze intellectuelen waren predikanten die in en nabij Bolsward stonden of op andere wijze er relaties hadden. Een hele oude en waarschijnlijk vrij intieme vriend van Gysbert

---

¹⁾ Men kan ze vinden in het Friesch Jierboeckje van 1830 en de Friesche Volksalmanak van 1837.

²⁾ Over Haringhouck zie men M. E. v. d. Meulen in de Vrije Fries XIX. Haringhouck gaf voornamelijk vertalingen uit van Engelse preken. De meeste van deze leerredenen werden gehouden voor het „eerwaerde Parlement van Engelland”, en waren dus van een independisties (Calvinisties) karakter. De aanhaling in de tekst is uit een der inventarisboeken en werd voor het eerst meegedeeld door D. Bartstra in een briefwisseling die deze had met Dr. F. Buitenrust Hetteema.

was Petrus Geestdorp, tot 1646 predikant te Idaard. Een paar versjes van hem verschenen, door Gysberts bemiddeling, in *Kliios Kraam*¹⁾. Henricus Daventreus zal de dichter in Bolsward zelf hebben leren kennen. Hij werd in 1651 van Joure naar Bolsward beroepen en vertrok in 1657 vandaar naar Leeuwarden. Volgens een brief van 2 April 1655 diende hij soms als tussenpersoon tussen Gysbert en Gabbema. Nollius Hajonides werd in 1654 op 20-jarigen leeftijd rector van de Latijnse school te Bolsward. In 1658 vertrekt hij weer als predikant naar Berlikum. Het verschil in leeftijd met Gysbert was waarschijnlijk te groot om een vertrouwelijke vriendschap te doen ontstaan. Het is zelfs heel wel mogelijk dat Hajonides, van wie we weten dat hij te Bolsward geboren is, vroeger een van Gysberts leerlingen is geweest. Maar toch schroomde de dichter niet om ook van Hajonides' ontwikkeling te profiteren. Hij noemt hem in een van zijn brieven in één adem met de „great-bewittenschipte Daventrius.” Feiko Oedsonius, sinds 1635 dominee te Leeuwarden, was met een Bolswarder vrouw getrouwd en zodoende de bezitter geworden van het huis dat de dichter op het Hoog bewoonde. Gysbert vertaalde in een van zijn brieven aan Gabbema een Latijns versje van zijn hand.

Geen enkele vriendschap is voor Gysbert echter zo belangrijk geweest als die met Gabbema, die, toen hij zich in 1654 als 25-jarige jongeman te Leeuwarden vestigde, reeds een zekere naam had.²⁾ Aan niet minder dan vier hogescholen (Groningen, Deventer, Leiden en Utrecht) had hij gestudeerd. Als student had hij reeds een uitgave van Petronius verzorgd. In deze

¹⁾ Brief van Gysbert aan Gabbema, 19 Mei 1656.

²⁾ Hij schrijft in 1651 in een brief aan zijn moeder, dat hij „gepresen wort van al die werlet”. Over Gabbema zie men het artikel van W. Eekhoff in de *Vrije Fries* XII, waaraan de hier vermelde bijzonderheden zijn ontleend.

uitgave stalde hij meer schijn van geleerdheid uit dan gedegen kennis. Maar hoevelen zagen dit? Zijn werkzaamheid maakte indruk.

De roep van geleerdheid die van Gabbema uitging — meer gegrond dus op een vlijtig verzamelen dan op een diep inzicht — vond zijn bekroning in het jaar 1659, toen hij door de Staten tot historieschrijver voor Friesland werd benoemd.

Maar voor dat jaar was Gabbema er reeds in geslaagd om een kring jonge kunstenaars om zich heen te verzamelen, in wiens midden hij als de grootste onder de grotenschitteren kon.¹⁾ *Kliios Kraam*, de verzamelbundel die in 1657—'58 bij Rintjus uitkwam, bevat bijdragen van de meesten. Hero Galama behoorde tot deze kring en Sixtus Brunsveld, de theologiese student in wiens album Gysbert een aardig versje schreef en Margaretha en Willem de Heer, nicht en neef van de Bolswarder dichter.

¹⁾ In zijn uitgave van het *Hooge-Lied Salomons* (1654), wordt hij achtereenvolgens genoemd, „Roem uyt Frieslandts hoecken”, „Puyckrijmer in ons' euw” en „Vernuft vol gauwe treecken”. Rintjus had dus waarlijk wel gelijk, toen hij in de opdracht van *Kliios Kraam* van Gabbema schreef: „Want terwijl ge, door een gloririeke geest gedreven, poogt d'altijd groene lauwerbladen op een anders kruin te zetten, ziet men dat anderen van gelijken beezig ziin om d'uwe daar' meede t'overlaaden.” Als voorbeeld een versje, waarin Galama zijn beroemde vriend verheerlijkt:

Geleerde Gabbema, wie kan uw' gaven zingen?
 Uw penn' weëgadeloos in 't vrye Friesland zy;
 Jaa! haar doorluchte toon niet slechts die Heerliikky,
 Maar stort de werelden in diep verwonderingen.
 Verr boven alle niid zy heerlijk weet te dringen;
 Geen stervelingen oog bereikt hier, naa waardy,
 Den zichteinder uw's lofs van proos of poëzy.
 Groey op, groey op, ô puik, van 't puik der jongelingen!
 Zoo zy de Lauwerkrans getorst op uwen kruin
 Een reex van eeuwen; en dan geen vermolzemd puin,
 Noch alverterend vier, kan mors'len of verbrande
 Uw naam. Ons Vaderland (dien tiid zie 'k reë te moet)
 Uw beeldt op goude munt eerlang noch stemplen doet,
 Of 't draaght 't ondankbaar kleed tot haar en onzer schande.

Daarnaast ook, hoewel in lossere verband, de Groningse dichteres Sybilla van Griethuysen en enkele Hollandse auteurs.

Ook Gysbert behoorde tot deze groep. In nog wat vrijer verband misschien, want hij was ouder dan de meeste anderen en meer hij was ook anders, meer nationaal Fries. Maar meer dan een satelliet — zij het dan ook een buitennissige satelliet — is ook Gysbert voor Gabbema niet geweest.

Hoe geheel anders beschouwde Gysbert zijn Leeuwarder vriend! Zijn geringere — maar grondigere — ontwikkeling, zijn grotere bescheidenheid verhinderden hem om hier de schijn van de werkelijkheid te onderscheiden. Hij put zich uit in vleiende benamingen. Hij smeekt hem om antwoord, volgt geestdriftig zijn raadgevingen en voldoet ijverig aan zijn verzoeken.

Gabbema verscheen dan ook wel op het juiste oogenblik. Geestdorp was reeds een paar jaar geleden heengegaan. Fonteyne, jaren lang Gysberts steun, trok zich terug en stierf. De vriendschap met Haringhouck lag nog in de toekomst of was nog pas in het eerste begin. Gysbert, toch al een persoon die behoefte had in aanmoediging, moet zich in deze jaren eenzaam gevoeld hebben.

En hier was nu iemand, die dezelfde sympathieën had als hij, met wie hij kon praten en aan wie hij kon schrijven over zijn taalstudie, die bovenal zijn dichterlike aspiraties begreep en aanmoedigde, die hem het uitzicht opende op publicatie van zijn verzen, zowel in verzamelbundels als in een aparte uitgave, die hem bovenal in aanraking bracht met andere kunstminnenden. Met de Leeuwarder kring wel in de eerste plaats, maar daarnaast ook met Hollanders. Met Henricus Bruno, conrector te Hoorn („onderschoolvooghd” noemt Gabbema hem), bekend en geëerd om zijn psalmvertaling; met J. Boogaard, dominee en dichter te Amsterdam; met Antonius Clemens, een

geleerde kennis nog uit Gabbema's studentetijd. 't Is waar, van deze drie kende hij misschien enkel Boogaard persoonlijk, de anderen slechts uit hun verzen of van horen zeggen. Maar wat deed dat er toe? Hij wist nu dat hij medestanders had in de worsteling om schoonheid en wijsheid en voelde zich gesterkt en gestreeld in dit besef.

De hier genoemde omstandigheden kunnen ons doen begrijpen waarom Gysbert zijn vriendschap met Gabbema zozeer op prijs stelt. Toch is dit alles nog niet voldoende. Want de ontwikkeling die Gysberts letterkundige productie, kort na de kennismaking met Gabbema, doormaakt, is zo verrassend snel en kenmerkt zich, vanaf het allereerste ogenblik, door zulk een overdrijving, dat we ze maar op twee wijzen verklaren kunnen: of door een gebrek aan artistieke zelfstandigheid, of door een plotselinge bewustwording van idealen die ook voor die kennismaking reeds bij de dichter aan het groeien waren. Misschien dat ons uit het vervolg van deze studie nog duidelijk wordt welke van deze twee verklaringen hier de juiste is.

Men heeft reeds herhaaldelijk gewezen op het verschil in persoonlijkheid tussen de twee vrienden. Als student leidde Gabbema reeds een vrij los leven. In dezelfde brief aan zijn moeder waarin hij schrijft dat hij „geweldich gepresen wort van al de werlet”, vraagt hij om geld voor „kannen biers, wijns en brandewijns met sucker ende beschuet.” En in Leeuwarden schijnt hij er niet solieder op geworden te zijn. Hier geraakte hij diep in de schuld bij de kastelein van de Schuttersdoelen. Zijn familie moest tenslotte bijspringen om hem — de historieschrijver van Friesland — uit de handen van het gerecht te houden.

Maar dit zijn feiten uit zijn later leven, toen de vriendschap met Gysbert reeds taande. Zo erg maakte Gabbema het in de eerste jaren van zijn verblijf te Leeuwarden zeker niet. Anders

zou hij immers in 1659 nooit door de Staten tot historieschrijver benoemd zijn. Toch blijft het verschil met Gysbert groot; Gysbert, die in zijn *Reamer in Sape* nog zozeer tegen de „beestig' bjealgerye” had gefulmineerd!

Maar deze kant van Gabbema zag Gysbert dan ook niet. Hij zag een andere zijde van zijn persoonlijkheid; een zijde die zich meer uitte in Gabbema's gedichten dan in zijn persoonlijk leven. Want er moet in deze niet onverdienstelijke berijmer van het Hooglied van Salomo toch ook iets anders nog geleefd hebben dan ongebondenheid en ijdelheid. Hij moet toch ook een religiositeit bezeten hebben die aan zijn hoogliedberijming een zekere warmte gaf en waaraan Gysbert zich, zij het dan ook slechts voor het uiterlik, verwant kon voelen.¹⁾ Wel een religiositeit die sterk met zinnelijkheid vermengd was, maar was Gabbema niet jong? En was Gysbert zelf ook niet jong geweest? Had hij toen ook de liefde niet meermalen bezongen, eenmaal zelfs onder aanhaling van een bijbeltekst?

Tegenover het erotische element in Gabbema's gedichten heeft Gysbert dan ook nooit afkerig gestaan. Integendeel, hij schrijft een lofvers op diens „ljeafde-dichten.” Hij zoekt eigen verjaarde minnepoëzie voor hem op. Hij wenst hem in een van zijn brieven tenslotte „hette ljeafs ynne schirtte.”

Het hoogtepunt in de vriendschap tussen Gysbert en Gabbema viel in de jaren 1655 en 1656. Van de brieven, voor zover die ons bekend en gedateerd zijn, vallen er 1 in het jaar 1654, 13 in 1655, 4 in 1656, 1 in 1658, 1 in 1660 en 2 in 1661. In 1660 is de toon nog hartelik, in 1661 schijnt hij zakeliker te zijn. In

¹⁾ Het conflict tussen natuur en geest schijnt toch ook Gabbema's deel geweest te zijn. Hij heeft een tijdlang het plan gehad om zijn minneverzen te vernietigen. We weten dit uit een vers van H. Zwerds (Alle de gedichten, pag. 208). Of hij het ook werkelijk gedaan heeft? Gysbert Japicx

dit laatste jaar kwam ook Gysberts zoon Salves die te Leeuwarden medicijnen gestudeerd had, weer thuis.

Wel dra zou deze in Rien van zich doen spreken door zijn losbandig leven. Vertoonden zich in zijn laatste jaar te Leeuwarden hiervan reeds de voortekenen? Het laat zich vermoeden, als men de ironiese toon beluistert waarmee Gysbert over zijn zoon spreekt in een brief die weliswaar niet gedateerd is, maar die volgens de inhoud uit ongeveer deze zelfde tijd wezen moet. Maar heeft Gabbema dan misschien een verkeerde invloed op de jonge Salves uitgeoefend? En is aan Gysbert pas door het gedrag van zijn enig overgebleven zoon de ongunstige zijde van Gabbema's persoonlijkheid gebleken? Heeft hij toen deze vriendschapsbetrekking verbroken? Het zijn allemaal slechts veronderstellingen, maar die, als ze ook maar voor de helft waar zijn, ons toch even een kijk geven op de diepe tragedie van Gysberts later leven.

Want het laatste stuk van Gysberts levensweg was moeilijk. In de eerste plaats liet zijn eigen gezondheid te wensen over. Hij voelde zich vroeg oud. Bovendien leed hij aan een zwak gezicht, geen geringe kwaal voor een studiemens!

Daarbij kwamen dan de slagen in zijn familielevens. In 1654 zien wij hem al gebukt gaan onder een zwaar verdriet. In 1656 stierf zijn vader. Het jaar daarna, tijdens een pestziekte, twee zijner kinderen (Antje en Jacob), een zuster en zwager. Behalve dan misschien een volwassen dochter, bezat hij toen nog slechts een zoon, Salves. Aan hem legde hij veel ten koste. Hij zond hem naar Leeuwarden voor zijn studie. Hij zette hem in een betrekking. Wrede teleurstelling! Als arts te Rien (een plaats toen bekend om zijn grote, maar luidruchtige paardemarkten) maakte deze zoon zich schuldig aan ongeregelheden. Bij zijn

dood in 1666 waren boetes, huishuur en herbergvertering nog niet betaald.

In 1664 vertrok Salves van Rien naar Ameland. De vrijheer van Ameland, jonker Watse Frans van Camminga, woonde te Bolsward. Het was met zijn toestemming dat Salves zich op dit eiland als dokter vestigde. Heeft Gysbert hem deze toestemming bezorgd, in de hoop dat het op deze afgelegen post beter zou gaan? Zeer waarschijnlijk wel. Maar welk een zware gang moet dit bezoek aan het Heeremahuis voor Gysbert dan geweest zijn. Pijnlijk voor de schoolmeester, die reeds zovele karakters had helpen vormen. Dubbel pijnlijk voor de vader, die hier voor een onwaardige zoon pleiten moest.

En ook deze moeite bleek vergeefs. Op Ameland — waar het tengevolge van een drukke scheepvaart ook geenszins aan verleiding ontbrak — schijnt Salves het nog bonter gemaakt te hebben dan te Rien. In een paar jaar tijds zit hij dik onder de schuld.¹⁾

Hoe moet Gysbert onder dit alles geleden hebben! En hoe zal hij naar het einde verlangd hebben!

Dit einde kwam tenslotte nog onverwachts. In 1665 en 1666 woedde er opnieuw een pestziekte in Friesland.²⁾ Gysbert en zijn vrouw werden er beiden door aangetast. Gysberts zoon, in aller-

---

¹⁾ Halbertsma noemt voor de tijd van 2½ jaar de som van f 1634.

²⁾ Vele leden van Gysberts familie overleden aan deze zelfde vreselijke ziekte. We bezitten van deze epidemieën enige goede beschrijvingen, maar alleen van de Hollandse steden. Een van de treffendste is misschien wel die van Jacobus Viverius, een dokter te Leiden, in zijn *Wintersche Avonden* (1649). Aangezien de overbrenger van deze ziekte, de mus *rattus*, in Friesland veelvuldig voorkwam (ook thans vindt men die nog hier en daar in deze provincie), kan men wel aannemen, dat daar deze epidemieën zeker niet minder hevig hebben gewoed als in Holland. Zie verder: J. G. Dijkstra, Een epidemiologische beschouwing van de Nederlandsche pest-epidemieën der XVIIe eeuw. Amsterdamse dissertatie 1921.

ijl uit Ameland overgekomen, werd er eveneens mee besmet.

Hun ziekte duurde acht weken. Toen stierven ze alle drie, eerst de ouders, kort daarna de zoon (September 1666).

Met hen stierf het geslacht van Gysbert uit. Neven en nichten werden de erfgenamen.¹⁾

---

¹⁾ Van Salves viel niet te erven; zijn schulden waren groter dan zijn bezittingen. Gysbert zelf liet echter enig eigendom na; een huis dat f 28.— huur deed; een schuldbrief van f 150.—; enige onzekere vorderingen en een inboedel die bij verkoop f 1748.— opbracht. De inventaris van zijn voor die tijd uitgebreide bibliotheek vindt men afgedrukt bij Halbertsma, Hulde II, pag. 328 vlg.

Franciscus Junius.

III. HET WERK VAN GYSBERT JAPICX.

HANDSCHRIFTEN EN UITGAVEN.

A. Handschriften.

FRANCISCUS Junius was de zoon van de beroemde godgeleerde van diezelfde naam. Hij studeerde theologie te Leiden, waar zijn vader professor was, en werd daarna predikant te Hillegersberg. In 1618, toen de Contra-Remonstranten de macht in handen kregen, nam hij echter als zodanig zijn ontslag. Een korte tijd vertoefde hij in Frankrijk; daarna ging hij naar Engeland, waar hij in dienst trad bij de graaf van Arundel en later bij de familie de Vere, als bibliothecaris en goeverneur. In de eerste tijd legde hij zich vooral toe op de bestudering van de schilderkunst; een studie die hij in 1673 bekroonde met de uitgifte van een groot kunsthistories werk, *De pictura veterum*. Ondertussen schijnt ook de taalstudie steeds meer en meer zijn belangstelling te hebben gekregen. Vooral na 1646, als hij, van het goeverneurschap over de jonge Aubrey de Vere ontslagen, weer in het huis en de bibliotheek van de graaf van Arundel terugkeert, schijnt hij zich meer met deze tak van studie te hebben bezig gehouden. In deze zelfde tijd waarschijnlijk maakt hij dan ook kennis met Sir Simonds d'Ewes, een Engels edelman die een grote voorliefde bezat voor antiquiteiten, in het bijzonder voor oude munten en handschriften. Jaren lang werkte deze toen reeds aan een woordenboek dat het verband leggen moest tussen

het Angelsaksies en de andere Germaanse talen. D'Ewes had toen reeds het belang ingezien dat de studie van het Fries voor de germanistiek hebben kon. In 1640 had hij daar reeds over geschreven aan de Leidenaar Jan de Laet en deze had hem er toen op gewezen dat niet alleen sommige steden in Friesland nog een zeer oude taal bezaten, maar ook dat er in deze provincie nog kostbare oude handschriften te vinden moesten zijn. D'Ewes zelf werd door politieke bezigheden erin verhinderd deze taal te gaan bestuderen en deze handschriften te gaan opsporen. Junius deed het nu in zijn plaats, waarschijnlijk in het jaar 1648. Hij stak toen van Engeland naar Friesland over, vertoefde eerst, onder de schuilnaam Nadabus Agmonius, enige tijd in de Zuidhoekse steden en trok vandaar naar Bolsward. Hier ontmoette hij Gysbert Japicx. Onze dichter gaf Junius les in het Fries, stond hem toe afschriften te maken van enkele van zijn gedichten, hielp hem bij het bemachtigen van Friese uitgaven. Met een rijke oogst keerde Junius naar Engeland terug. De samenwerking met d'Ewes was echter niet van lange duur. Deze Engelse geleerde stierf reeds in 1650. In hetzelfde jaar kwam toen Junius, op verzoek van familieleden, naar Holland terug. De kennis die hij in Friesland had opgedaan, bracht hij in latere taalkundige werken te pas. De aantekeningen en de uitgaven die hij uit Bolsward had meegebracht, verzamelde hij in twee kleine bundeltjes. Tegelijk met zijn Oudfriese geschriften kwamen deze na zijn dood in het bezit van de Bodleian Library te Oxford.¹⁾

Met de wetenschappelijke belangstelling in Gysbert Japicx zelf komt dan ook het verlangen op om deze Junius-hand-

¹⁾ Ik moest me hier beperken tot een kort overzicht. De gronden waarop ik aan Junius' bezoek bovenstaande voorstelling meende te mogen geven, vindt men in een afzonderlijk hoofdstuk achter in dit boek vermeld (Bijlage II).

schriften nader te leren kennen. De eerste die het grote belang van zulk een onderzoek inzag, was waarschijnlijk Jacobus Scheltema. Hij schrijft erover aan Ev. Wassenbergh.¹⁾ Dat was in 1801, dus nog voordat diens *Taalkundige Bijdragen* verschenen waren. Hij wil dat de Franeker hogeschool moeite zal doen om bedoelde handschriften uit Oxford tijdelijk te leen te krijgen. Zelf zal hij Bosscha vragen en Meerman, die op hun beurt misschien weer de medewerking zullen kunnen verkrijgen van Schimmelpenninck, onze gezant in Engeland. Mogelijk zullen ook de Engelse minister Lord Liston of de bisschop van Oxford, tevens kanselier van de Universiteit aldaar, kunnen helpen. De aansporingen van Scheltema hadden echter geen resultaat. De tijden waren te slecht. De inlijving van ons land bij Frankrijk en de daaropvolgende opheffing van de Franeker hogeschool verijdelden deze plannen.

Zo bleef het aan A. ten Broecke Hoekstra voorbehouden de eerste ontginning te zijn van de *Juniana*²⁾. In 1813 had deze geleerde reeds het voornemen bekend gemaakt een nieuwe Gysbert Japicx-uitgave te verzorgen. In 1815 stak hij dus naar Engeland over om de handschriften in de Bodleian te bestuderen. Hij trof het niet gelukkig; juist een dag voordat de bibliotheek gesloten werd voor de jaarlijkse schoonmaak kwam hij te Oxford aan. Bovendien had hij vergeten de gedrukte tekst mee te nemen ter vergelijking. Zijn onderzoek kon dus wel niet anders dan zeer vluchtig zijn. Toch maakte hij nog enkele aantekeningen.

---

¹⁾ De briefwisseling tussen Scheltema en Wassenbergh is ons bewaard gebleven en bevindt zich thans in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. De gegevens daaruit zijn voor de eerste maal gebruikt door Dr. G. A. Wumkes in zijn *Bodders*, pg. 396. De voorstelling die hij geeft, is echter vaag en wekt licht verwarring.

²⁾ Een andere brief in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap vermeldt nog dat Mr. P. Brandsma te Oxford aantekeningen maakte. Deze zijn echter niet bewaard gebleven.

Enige jaren later maakte John Bowring zijn tour door Friesland, en in dank voor al de hartelijkheid die hij op zijn reis ondervond, schreef hij zijn bekende verhandeling over de Friese taal- en letterkunde, onderzocht hij ook de Junius-handschriften te Oxford. Het resultaat van dit onderzoek legde hij neer in een brief aan het Friesch Genootschap (20 Febr. 1829). Hij gaf daarmee de stoot tot een nadere bestudering. Abel Siccama, die toen te Londen woonde, ging op verzoek van het Genootschap naar Oxford en schreef er gedeelten der Juniana af. Hoewel zijn belangstelling in hoofdzaak uitging naar het Oudfries, copieerde hij toch ook uit het Middelfriese gedeelte. Deze laatste afschriften werden door Halbertsma in zijn *Naooft* gedeeltelijk uitgegeven.¹⁾

De nu volgende bezoeken brachten de Gysbert Japicx-studie weinig winst. Ik noem ze volledigheidshalve: M. de Haan Hetteema in 1853 en J. H. Halbertsma in 1856.

Nu betroffen deze onderzoekingen, behalve dan de Oudfrieze handschriften, slechts een der twee bundels zeventiende-eeuwse stukken. De andere, onder een misleidende titel in de catalogus opgenomen, was nog onbekend. Dit bleef zo tot 1893, toen Th. Siebs, daartoe in staat gesteld door een ondersteuning van de Königliche Akademie d'er Wissenschaften te Berlijn, Oxford bezocht. Siebs' belangstelling was voornamelijk gericht op de Oudfrieze stukken in de Junius-verzameling, maar, doordat hij de tweede bundel zeventiende-eeuws Fries terugvond, wierp zijn onderzoek ook voor de Gysbert Japicx-studie rijke vruchten af. Zo belangrijk was deze ontdekking, dat ze ook in Friesland zelf de belangstelling weder wakker riep. Ik concentreer deze belangstelling nu maar om de voornaamste persoon, Buitenrust Hetteema. Hijzelf heeft weliswaar

¹⁾ De volledige afschriften bevinden zich nog in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

de Oxford-handschriften nooit onderzocht, maar daarom werd hij juist gedwongen gebruik te maken van de hulp van zijn vrienden, kennissen en familie, kortom van ieder die in deze jaren de Bodleian bezocht. In de eerste plaats was dit zijn eigen dochter, die tijdelijk in Engeland vertoefde. Dan ook zijn vriend H. Logeman, die te Oxford aan zijn dissertatie werkte. In enigszins lossere verband staan Dr. H. C. Muller, die in deze jaren tevergeefs trachtte zich een positie te verschaffen als lector in het Nederlands aan de Oxfordse Universiteit¹⁾ en J. Hepkema, oprichter en eigenaar van het Nieuwsblad van Friesland, die van enkele stukken uit de nieuw-ontdekte bundel een volksuitgave verzorgde.

Tenslotte wil ik nog een populair artikel vermelden door D. Kalma in het Kerstnummer van *Sljucht in Rjucht*. Dit artikel is van enig belang omdat het verlucht is met foto's van handschrift en titelblad.²⁾

Men ziet: belangstelling was er te over. Maar ondanks dat bleef het onderzoek der Juniana nog steeds een lijdensgeschiedenis. De handschriften van de verzen van Gysbert Japicx zelf, sommige van de andere Middelfriese gedichten en de lijst der spreekwoorden die het bevat, verdienen zeer zeker een wetenschappelijke uitgave. Deze stukken zijn niet alleen van belang voor een biografie van Gysbert Japicx; ze zijn dit nog veel meer voor de Friese taalstudie.

Wat houden deze twee bundels zeventiende-eeuws Fries nu in?

¹⁾ Correspondentie met Buitenrust Hettema, Provinciale Bibliotheek Leeuwarden. Zie verder ook zijn lezing over *A general view of Dutch literature*, te Oxford voor het Taylor Institution gehouden (1898) en daarna uitgegeven (bij J. G. van Terveen en Zoon, Utrecht 1902).

²⁾ Deze foto's werden in dit boek opgenomen. Ze staan ook in G. A. Wumkes, Bidders.

De eerste, bekend als *Ms. Jun. 115*, bevat afschriften van enkele van Gysberts gedichten; van *Reamer in Sape*, *Egge*, *Wyneringh in Goadsfrjuen*, *Jolle in Haytse-yem* en *Sjolle Kreamer in Tetke*. Daarnaast heeft het dan nog een paar kleinere versjes van onze dichter, die niet in de *Friesche Rym- lerye* voorkomen; *Tjomme in Wemel* is daarvan nog wel het voornaamste. Tussen de tekst zijn blaadjes met aantekeningen ingeplakt; deze blaadjes bevatten woordverklaringen op *Egge*, *Wyneringh in Goadsfrjuen*, *Jolle in Haytse-yem* en *Sjolle Kreamer in Tetke*. Ze zijn ingehecht bij het gedicht waar ze op slaan. Aan het eind van de bundel bevinden zich nog twee bladen met aantekeningen en wel uit Baardts *Prognosticatie*, *Ansck in Houck*, *de Friesche Tjerne*, *Woutir in Tjalle*, *Egge*, *Wyneringh in Goadsfrjuen*, *Jolle in Haytse-yem*, *Sjolle Kreamer in Tetke* en *Reamer in Sape*. Ten slotte is bij het gedicht *Reamer in Sape* nog een blaadje ingehecht waarop Gysbert met eigen hand het vers *Wobbelke* afgeschreven heeft, terwijl aan de andere zijde in het Hollands en in het Fries de namen der dagen staan (geschreven door Gysbert) ende telwoorden (geschreven door Junius).

De tweede bundel, bekend als *Ms. Jun. 122*, bevat gedrukte teksten van *Ansck in Houck*, *Woutir in Tjalle*, *de Friesche Tjerne* (twee exemplaren), *de Oude Friesche Spreekwoorden*, *de Boere-Practica* van Petrus Baardt (twee exemplaren) en *de Sotte-Klucht van een Advocaat en een Boer* van Starter. Hier en daar zijn weer blaadjes met aantekeningen ingeplakt; op *de Friesche Tjerne*, *de Spreekwoorden*, *de Boere-Practica*, *de Sotte-Klucht* en *Ansck in Houck*. Ook bevat deze bundel nog twee kleine rijmpjes van Gysberts hand.¹⁾

Bijna de gehele Friese letterkunde die Gysbert Japicx kon

¹⁾ Ik geef hier maar weer een kort overzicht. Een volledige beschrijving van deze twee handschriften vindt men in Bijlage I.

kennen en ook werkelijk gekend heeft, ligt in deze tweede bundel voor ons. Daaronder bevinden zich twee tot dusver totaal onbekende uitgaven (*Ansck in Houck* en de *Spreeckwoorden*), bovendien nog drie onbekende drukken (*Woutir in Tjalle*, de *Boere-Practica* en de *Sotte-Klucht*). In al deze uitgaven zijn hier en daar met inkt veranderingen en verbeteringen aangebracht; het meest nog wel in de *Spreeckwoorden*. Maar deze wijzigingen zijn ver van consequent. Heel vaak wordt een vorm niet meer dan één maal verbeterd, een enkele maal twee keer. Zulke veranderingen kunnen slechts bedoeld zijn als illustratie; illustratie hier van verschillen in uitspraak en spelling. Het is dus wel zeer duidelijk dat deze boekjes voor onderwijsdoeleinden gebruikt zijn.

Door het terugvinden van deze tweede bundel kwamen we verder ook in het bezit van een betrekkelijk vroege uitgave van een van Gysberts oudste gedichten, de *Friesche Tjerne*. Deze druk is vooral hierom belangrijk, omdat hij, in tegenstelling met de latere verzameluitgave, wellicht reeds voor, maar zeker na het verschijnen onder Gysberts eigen toezicht is geweest. Niet alleen uit de verfrising van de titel blijkt dit¹⁾, maar ook uit schaarse veranderingen in de tekst zelf. We mogen dus aannemen dat we in deze druk de nauwkeurige, door Gysbert zelf geautoriseerde weergave bezitten van de spelling die onze dichter omstreeks 1640 gebruikte.

Dat de in beide bundels bewaarde drukken en afschriften gediend hebben voor onderwijsdoeleinden is nog duidelijker te zien aan het ene vel voor in de eerste bundel waarop door de dichter eigenhandig het vers *Wobbelke* werd afgeschreven en waarop aan de andere zijde de namen der dagen en de getallen

¹⁾ Zie hiervoor de volledige beschrijving van deze Junius-handschriften in Bijlage I.

vermeld staan. Waarom, zo zou men kunnen vragen, is dat blaadje juist hier ingevoegd en niet, zoals de tweede reeks aantekeningen die niet in rechtstreeks verband staan tot de afgeschreven gedichten, aan het einde van de bundel? Is het misschien omdat op de bladzijde waartegenover het is ingeplakt, het woord „sneyn” voorkomt? Heeft dit woord „sneyn” aanleiding gegeven tot een uitweiding, tot een opsomming van alle dagen van de week? Het lijkt allerwaarschijnlijkst! Maar dan kunnen we onze veronderstellingen hier nog uitbreiden. Naast „sneyn” schreef Gysbert „hy het my sneyn — hij heeft my gesneden”. Siebs ziet hierin een onderwijs-symptoom; het is, zo zegt hij, de handelwijze „des practischen Lehrers”. Het kan echter ook nog anders bedoeld zijn, en wel als afleiding. Brengt Junius elders de twee woorden niet met elkaar in verband omdat, zoals hij zegt, de Friezen „non minimam illius diei partem commessionibus impendendam putabant”?¹⁾ Herinneren deze „commessiones” niet sterk aan de „beestig’ bjealgerije” waar *Reamer in Sape*, in onmiddellijk verband met „sneyn”, van spreekt?

Ik behoef nauweliks te zeggen dat de woordverklaringen die in beide bundels zijn ingehecht, voor ons van het grootste belang zijn. Nu het zo overduidelijk gebleken is dat deze drukken en afschriften voor onderwijsdoeleinden gebruikt zijn, valt er ook niet meer aan te twijfelen of de verklaringen die deze blaadjes met aantekeningen bevatten, zijn van Gysbert zelf afkomstig. Zij vermelden dus de betekenissen die onze dichter zelf aan zijn woorden en uitdrukkingen hechtte.

¹⁾ Quatuor Evangeliorum versiones duae, pag. 310. „Aliquando etiam subiit animum suspicio an non veteres Frisii diem Solis vulgo *Sneyn* dixerunt, quod non minimam illius diei partem commessionibus impendendam putarent.”

Nu komen deze aantekeningen in een uitgebreidere en in een kortere vorm voor. De uitgebreidere verklaringen zijn tussen de bladzijden opgenomen, de kortere zijn achter in de eerste bundel ingeplakt. Hoe verhouden zich nu deze beide reeksen? Zijn de kortere de oorspronkelijke en de uitvoerige aantekeningen een uitbreiding daarvan? Of zijn de beknopte aantekeningen slechts excerpten uit de meer uitgebreide? Ik geloof dat we met de laatste veronderstelling het dichtst bij de waarheid zijn. Heel vaak wordt slechts een gedeelte der verklaring overgenomen, maar dan toch steeds met dezelfde woorden. Een enkele keer stuiten we op een uitbreiding, maar deze zijn meestal weinigzeggend en kunnen heel goed van Junius zelf afkomstig zijn. Soms vinden we een woord opgenomen dat we in de uitgebreidere aantekeningen niet vinden, maar, met één uitzondering (*Ansck in Houck: bosckjen, trouwen*), blijkt dit te zijn om het Angelsaksiese equivalent, dat er dan ook trouw naast vermeld staat. Een enkele maal iserfoutiefgecopicieerd (*Ansck in Houck: slab voor flab; Friesche Tjerne: goeystje voor goeyssje*). In de uitgebreide noten staat hier en daar een aantekening tussen de tekst toegevoegd en deze aantekeningen vinden we in de latere verzameling allemaal terug. Maar deze aanvullingen kunnen natuurlijk heel goed toegevoegd zijn voordat het excerpt gemaakt werd. Tenslotte bevatten de kortere noten één keer een Friese variant die de uitgebreide noten niet bezitten (*Sjolle Kreamer in Tetke: bown vel bawn, tegenover de andere aantekeningen alleen bown*), maar deze valt gemakkelijk te verklaren als men weet dat het gedicht zelf (althans het afschrift dat Junius bezat) in de tekst *bawn* had en niet *bown*.

Ik vermeld al deze verschillen hier even om te doen zien dat geen ervan in strijd behoeft te zijn met de indruk dat de beknoptere aantekeningen excerpten zijn van de meer uitgebreide. Zelfs die argumenten welke ogenschijnlijk tegen deze

opvatting pleiten, blijken hier bij nader toezien eerder bewijzen voor dan tegen te zijn.

Nemen we dus aan dat de meer uitvoerige aantekeningen de oorspronkelijke zijn, dan moet daaruit een andere conclusie volgen. Van *Reamer in Sape* bezitten we deze uitgebreide noten niet, echter wel het excerpt daaruit. Uit het bestaan van dit excerpt moeten we wel besluiten dat er vroeger ook van dit gedicht uitvoerige aantekeningen geweest moeten zijn, maar dat deze waarschijnlijk onder Junius zelf reeds verloren geraakt zijn¹⁾. De afzonderlijke paginering van ditzelfde gedicht in de eerste bundel Juniana komt deze gevolgtrekking bevestigen.

Wanneer en met welk doel Junius de excerpten uit zijn aantekeningen maakte zal wel moeilijk op te helderen zijn. Het is trouwens een vraag van weinig belang.

De catalogus van de Bodleian Library vermeldt nog een ander Fries handschrift, *Ms. Jun. 110, Hymni canendi per circulum anni, in lingua frisica cum interpretatione Latina interlineari Manu Junii*. De eerste onderzoekers kwamen reeds tot de conclusie dat dit handschrift verloren gegaan was. Als zodanig stond het trouwens ook al aangegeven in de catalogus zelf. B. Blandinel, bibliothecaris sinds 1813, schreef er reeds naast: „lost in Dr. Owens time or before”, en Owen was bibliothecaris sinds 1747. Jarenlang werd het verlies van dit hand-

¹⁾ J. H. Halbertsma (Naoogst I, pg. 290) meent dat „de noten op *Reamer in Sape*” in 1815 „nog aanwezig waren,” maar „aldaar 15 jaren later niet meer bestonden”. Hij leidt dit af uit een vergelijking van de aantekeningen van ten Broecke Hoekstra met die van Siccama. Siccama geeft ze niet. „Zeker weet ik echter, dat ze in 1815 aanwezig waren, omdat Hoekstra toen vluchtig de aantekening van Junius op twee woorden heeft aangestipt, die in dit stuk alleen kunnen voorkomen.” Deze twee woorden zijn *jeldjen* en *wispjen*. Maar vinden we die ook niet in de tweede, beknoptere reeks aantekeningen achter in de eerste bundel? Ongetwijfeld noteerde ten Broecke Hoekstra ze hieruit. Halbertsma's conclusie is hier dus foutief.

schrift ten zeerste betreurd. Zo schreef Bowring aan De Crane „dat helaas! onder de Oxfordsche stukken de oude Friesche Hymni vermist werden, en reeds voor een eeuw ontvreemd waren, en die daad door een openlijk opschrift op de Bibliotheek vermeld en . . . verfoeid werd.”¹⁾ Fantastiese veronderstellingen over deze 26 Friese verzen deden de rondte. Totdat Siebs kwam en op eenmaal het raadsel afdoende oploste. Ziehier wat hij schrijft²⁾: „Man denkt hier sofort an die Murbacher Hymnen, umsomehr als eine Abschrift von diesen ganz kurz vorher unter Ms. Iun. 74.4 mit dem Titel verzeichnet ist „Hymni canendi per circulum anni, Francice, cum interlineari versione Latina”. So ist wohl ein Misverständniss im Katalog anzunehmen, indem vielleicht eine zweite Abschrift der Hymnen bestanden hat und falschlich als friesisch bezeichnet ward; oder aber, falls wir es wirklich mit friesischer Sprache zu thun haben, war es eine — etwa von Iunius gemachte? — Übersetzung der deutschen Interlinearversion ins Altfriesische. An eine alte friesische Handschrift ist schon deswegen nicht zu denken, weil sie von Iunius in seinen altfriesischen Glossaren zweifellos benutzt sein würde”. Het is wel duidelijk dat we ons met dit handschrift niet verder bezig behoeven te houden.

B. Zeventiende-eeuwse uitgaven.

Het eerste en enige gedicht dat waarschijnlijk gedurende Gysberts leven afzonderlik het licht zag, is de *Friessche Tjerne*, in 1640 door Claude Fonteyne te Leeuwarden uitgegeven. Het werd in 1893 door Siebs in twee exemplaren teruggevonden in de Bodleian Library te Oxford. In een vorig hoofdstuk heb

¹⁾ Brief van de Crane aan J. H. Halbertsma. Halbertsma-handschriften 204. Provinciale Bibliotheek Leeuwarden.

²⁾ Siebs, Westfriesische Studien, 1895, pg. 53.

ik reeds even gewezen op het belang van deze vondst voor de bestudering van Gysberts taal.¹⁾ Ook in een ander opzicht heeft deze ontdekking nog betekenis. Men was zo langzamerhand Gysbert Japicx gaan beschouwen als iemand die zo gering dacht over zijn kunst, dat hij ze niet de moeite van uitgeven waard vond. Deze voorstelling — we zullen het in dit hoofdstuk nog verder zien — was ten enenmale foutief. Gysbert Japicx, ofschoon uiterst bescheiden, was te veel didacties dichter en voelde zich te veel didacties dichter, om niet gaarne zijn kunst gedrukt en verspreid te zien. Maar verder bewijst deze uitgave ook niets. Dat Gysbert Japicx toen reeds in een bredere kring als dichter gekend en geëerd werd, is ternauwernood aan te nemen. Het gedicht verscheen niet onder zijn eigen naam, maar onder zijn zinspreuk „Sljoecht in Rjoecht”, het behoorde niet tot een litteraire luxereeks, maar tot een serie voordrachten die op bruiloften gebruikt konden worden.

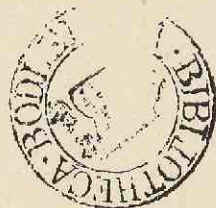
Op de titelpagina van een der exemplaren die te Oxford bewaard worden, is het Hollands in het Fries veranderd. Dit wordt algemeen aangenomen als een bewijs van 's dichters sterke Friese tendensen. Deze wijziging zou te danken zijn aan Gysberts voorliefde voor de Friese taal. Natuurlijk is dit heel wel mogelijk. Maar helemaal zeker is het toch ook al weer niet. Want waarom het dan enkel op dit ene exemplaar veranderd en ook niet op het andere? Is het niet mogelijk dat Gysbert Japicx dit gedaan heeft op uitdrukkelijk verzoek van zijn gast Junius?

Pas na Gysberts overlijden zagen zijn verzamelde werken het licht, verzorgd en uitgegeven door zijn vriend Samuel Haringhouck, „Boeckdruwcker ijnne Wierhey”, 1668. De titel luidde als volgt: *Gysbert Japicx Friesche Rymlerye; Yn trye delen forschaet: d'Eerste binne Ljeafd in Bortlycke Mingel-*

¹⁾ Zie pag. 43.

Friessche T J E R N E,
Ofte Bortlijcke Rijmlerye/
 Trogh ten / ijn-fierd / aad / sjoecht / ient-
 saadigh huws - Man / di on-forsioens ijn de
 Gear - Ieste fen sijn Laan - Here koom.

4 v3 Drincket to Lauwers
 Ghedruckt tot Ueentwarden / by Claude Fonteyne, Ordinaris
 Landschaps - Drucker / wonende in de Grootte Kerck - straet. Anno 1640.
 Lansthips - drucker, by wanner ijnne gude Tjereck - Feite. ijnnt Jier
nen-tien-300 1640 in fientig

De Junius-handschriften te Oxford. Het titelblad van de Friessche Tjerne.

*deuntjes: 't Oorde sinte Gemiene æf Huwzmanne Petear, in ore Katerye: 't Efterste iz: Hymmelsch Harp-luwd. Dat iz to sizzen, ytljcke fen Davids Psalmen.*¹⁾

Waarschijnlijk lagen, bij het onverwachte afsterven van Gysbert, deze gedichten persklaar of konden ze zonder veel moeite persklaar gemaakt worden. Er was een voorwoord bij, door de dichter zelf geschreven (*d'Authore to dy Lezzer*), er waren gedichtjes aan een vriend (Ninne Fenn'-Huwz) en aan de onwelwillende lezer (*Oon dy Lit-tinckene Eyn-wittert, en Jiette in Wirdke*).

In 1681 wordt deze Bolswarder uitgave (B.U.) gevolgd door een andere, de Leeuwarder (L.U.), verzorgd door S. A. Gabbema, uitgegeven door Kerst Tjallings en Gerrit Heegslag. Het eerste deel van deze editie was in inhoud gelijk aan de B.U., maar een tweede deel bevatte een Oudfriesche grammatica, een stuk Oudfries recht (*Dae Leowerdera Bota*), Friese Brieven van Gysbert Japicx aan Gabbema, en twee prozavertalingen van Gysbert (*De Historje fen Dorilis in Cleonice* en *De suwnerlinge forhanlinge fen Libbjen in fen Stearen*).

Deze uitgave is met veel zwier opgezet; dat was trouwens aan de verzorger, Gabbema, wel toevertrouwd. Een opdracht aan de Staten van Friesland en aan Hendrik Casimir de stadhouder, een heilwens van Isaïc de Schepper, grietman van Acht Karspelen, bij gelegenheid van deze uitgave (niet aan Gysbert Japicx, maar aan Gabbema!), een vers van A. Tymens op de *Friesche Rymlerye*, een brede inleiding van Gabbema zelf met

¹⁾ De lengte van de titels in deze tijd is niet alleen aan wijdlopiegheid toe te schrijven. Bij gebrek aan advertenties deed de titel meteen dienst als reclame. Regnerus Reen, de vertaler van een reeks Engelse avondmaalspreken, uitgegeven in 1671 bij Haringhouck onder de titel *Koning aen syn taesel*, schrijft in de voorrede voor dit boek: „Niet buytensporigh heeft eertijds eender geseht, dat *De Naam* van een *Boek* sekeren aentockelende bevalligheyd heeft ons tot het leesen van diens inhoud belust te maecken.”

veel geleerd vertoon (*Aan den Taal- en Spraak-Friesch-kundige Leezer*) — men ziet, het ornamentale ontbreekt hier geenszins.

Daarna, op veel bescheidener plan, Gysbert Japicx' eigen inleidingen. Een stuk aan de *Nauw-keurigen Needer-lander*, waarin hij een zeer beknopte verantwoording geeft van de spelling die hij in zijn gedichten gebruikt. En, daarop volgend, een kort woord aan de Friezen zelf, *Oon myn lan-aerde Lezzers*.

Dit laatste stuk is hetzelfde als het voorwoord in de B.U., maar hier en daar uitgebreid. Het is wel nuttig om de twee inleidingen eens te vergelijken en aan de hand daarvan hun onderlinge verhouding te bepalen. Ik laat ze daarom hier naast elkaar afdrukken.

D'Authôre to dy Lezzer.

Ljeafd'-wirddige Lânz-ljue, ruwne Friesen, gol-hertige lezzers in sjongers; So 'er immen aet, æf hette, fijnt to leckjen in to berispjen, oon-geande uwz letter-spjealdinge æfboeckstoyinge (dear ijn wy uwz salme neat foldwaen kinne) æf oorz hette:

wy sille goemoeds wezze dat petear to herckjen:

Mar az 'er immen, for it yensken trognoaze in oer-kôge to

Oon myn lan-aerde Lezzers.

Ljeafd'-wirddige Lânz-ljue, ruwne Friesen, gol-hertige lezzers in sjongers; So 'er immen aet, æf hette, fijnt te laeckjen in to berispjen, oon-gêande uwz wird-namme-letter-boeck stôay-spjaldinge æf boeckstoyinge (dêar ijn wy uwz salm naet foldwaen kinne) az æ-æck ijn 't rijmjen, ferssemeytsjen, miette-klinckjen æf oorz hette: wy sille goemoeds, ja fen seft-sinnige in blier-hertige lomme fuwn wirde, om dat petêar, to uwz onderrjuechtige, oon to herckjen: Mar az 'er immen, for it yensken trognoaze in oer-kôge to hab-

habben, oonkomt meye fuwllle jerre-Pin fen Momus, om alle dwaen oer to kliemjen in to begriemjen; Dy schil it be-leaveje az hy it alle gearre, meye schernstirt, beslingere het dat him jinstiet, uwz eack to-komme to litten dat im wol-beheaget in better tinckt; dat wy reyz lóytse mogge æft' er so nolck in ljeap iz ijn 't bouwjen, timmerjen, mirssellen in op-rjuechtjen, az ijn 't æfbrecken, wirck-scheynjen, om-schoerren in forwoestjen: æf it lock to sloeg dat 'er in tredde koam, dy uwt it mizgrijpjen fen uwz twaën, twische twijn, 't ljeacht in folmecker wirck oon-bea, to eere fen uwz friessche tonge, dy me t'on-rjuechte beschildget dat me him mey nin lett'ren uwt-bijldje schoe kinne.

ben, oon-komt, mey'e fuwllle grien-pin fen dy grimmytige MOMUS, om alle dwaen oer to eyd'-tynjen, dy geliêavje dogge so wol to dwaen; om (ney 't hy 't alle gëarre, mey'e schern-stirt beslingere het, dat 'im tjin stiet) uwz ææck to-komme to litten dat 'im wol-behægjende better tinckt; op dat wy reyz lóaytsje mogge, æft' 'er so nommel, nolck in ljêap, al iz ijn 't oon bouwjen op-rjuechten, in stâl-cieraetjen, az ijn 't dôl-brecken, om-schoerren in for-wôastgjen: æf it lock to sloeg dat 'er yen trodde kaem, dy uwt it mizgrijpjen fen uwz twaën, twische twijn, 't liêacht in folmacker glanz-wirck oon-bêa, ijn glôarje fen uwz âde FRIEZ'NE tonge, dy me t'onrjuechte beschild'get, dat me zijn petêare mey nin letterkrefte, ney 't libben Schilderjende, uwt-bijldje schoe kinne. Dit so on-dild'lijcke az flouheftigh forwijttjen, het uwz, al oer-langh, so libb'ne recke, dat wy de pinnen mielje liet'ne (somes ijn uwz for-

So folle tocht my rie to sizzen,
mey wansch in wâd fen lock,
sey'n' in wolfert ginste.

meÿts-in-uw-t-slagge uwre) oer
't klad-pampiere, om to onder-
taestjen æf me uwz schiere
wirde naet ijne lettr'en, in
uwz grijz kât ijn miette fers-
sen (dat me uwz to-biet on-
muwlck te wezzen) beknett-
jende fetsoenearje koe. Dit iz
den in stielke fen uwz stâl-
lêaze flaesch-klompe, dy wy
to wrâd' brocht hadde. Holpje
dit bêarre kêel sabbjen, Liêafd-
wirdige Lânz-ljue, ruwne
FRIEZEN, gol-hertige Lez-
zers in Sjongers jimme oer-
boadige

Tjienner

G. JAPICX.

Sljuecht in Rjuecht.

Halbertsma is steeds uitgegaan van de veronderstelling dat de veranderingen in de tweede inleiding aangebracht, op rekening komen van Gabbema. Hij is hier vooral misleid door dat lange woord *wird-namme-letter-boeck-stoay-spjaldinge* (een „monster" noemt hij het),¹⁾ dat niet van Gysbert zelf en dus wel van Gabbema wezen moest. Maar het is sindsdien reeds lang gebleken dat Gabbema — hoe vreemd hij soms ook met zijn taal mocht omspringen — in zijn eigen werk zulke samenstellingen zelden of nooit gebruikt, terwijl men ze in de latere gedichten van Gysbert zelf herhaaldelijk tegen komt. De ge-

¹⁾ In niet-gedrukte aantekeningen, Prov. Bibl. Leeuwarden.

noemde wijzigingen moeten dus wel door de dichter zelf zijn aangebracht.

De inleiding in de B.U. is ongetwijfeld ouder dan die in de L.U. Ook hier zou men de taal als bewijs kunnen aanvoeren. Men ziet onmiddellijk dat enkele woorden uit de eerste inleiding in het tweede stuk een verfriesing hebben ondergaan. *Æfbrecken* is *dolbrecken* geworden, *forwoestjen* wordt *forwoastjen*, *to eere fen* wordt *yn gloarje fen*.

Maar ook uit de ingevoegde stukken laat zich dit reeds opmaken. Zij zijn geen willekeurige uitbreidingen, maar zij vullen aan. Zij versterken het litteraire element in deze inleiding. Zij vertegenwoordigen een ontwikkeling die Gysbert Japicx persoonlijk doormaakt, die van volkskunstenaar tot renaissancisties dichter.

Deze ontwikkeling heeft zeer zeker plaats gevonden onder de invloed van Gabbema, die vanaf 1654 zulk een sterke invloed op Gysbert Japicx verkrijgt.

De eerste Friese brief van Gysbert aan Gabbema die we kennen, dateert van 19 November 1654. Ongetwijfeld zijn we daarmee in de eerste tijd van hun vriendschap. Gabbema heeft hem de lofverzen gestuurd die anderen op zijn werken gemaakt hebben en Gysbert voegt, als hij ze terugzendt, er een versje van eigen hand bij op Gabbema's *Hooglied*. Dit is de wijze waarop Gabbema gewoonlijk kennismaking trachtte aan te knopen. Tegenover Henricus Bruno te Hoorn b.v. (bekend om zijn psalmberijming) past hij een dergelijke methode van zelf-introductie toe.¹⁾

Gysbert Japicx toont zich zeer vereerd met deze nieuwe vriendschap. Hij doet zelfs onderdanig en zendt Gabbema telkens weer verzen toe, zowel oude als nieuwgemaakte.

¹⁾ Zoals blijkt uit een brief van H. Bruno aan Gabbema, te vinden in het Gabbema-archief, Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden.

Pinkster 1655 volgt dan een persoonlijk bezoek aan Leeuwarden en zijn nieuwe vriend. Wat er toen bepraat is, is niet met zekerheid te zeggen. Het schijnt echter wel aannemelijk dat toen het plan ter sprake is gekomen van een uitgave van Gysberts verzamelde gedichten, te bezorgen door S. A. Gabbema, te drukken door H. Rintjus, uitgever daar ter stede.

De *Nauwkeurige Nederlander*, voor deze uitgave geschreven, dateert van 4 Julie 1655. De *Rymlerye* schijnt dan of kort daarna in handen te zijn van Rintjus. Want 20 Julie 1655 schrijft Gysbert een tamelik ongeduldige brief aan Gabbema, „greatte, alle stuwne jiette greater: ja! allergreaste Stalcke”, waarin onder meer deze zin: „Ick hab fen uwz op-rjuechte frjuene J. Boagaard forstien, dat jon E. my al oer in romme tyd schreauwn habbe schoene, in myn Rymlerie (dy 'k Rintjus seint hie) wierom stjoere soene: mar 't locket naet”. Gabbema gaf niet graag de dingen uit zijn handen; 3 Augustus daaraanvolgende moet Gysbert hem weer manen. Daarna schijnt hij toch aan diens verzoek gehoor gegeven te hebben; de toon van de volgende brief is weer anders; minder dringend en meer onderdanig-vriendelik. Dit alles duidt op het plan tot een uitgave van Gysberts gedichten. Een plan, dat voorlopig niet door ging. Dorst Rintjus, een beginnend zakenman nog,¹⁾ het niet aan?

Ik voeg hier onmiddellik het woord „voorlopig” bij, omdat Gysbert, zolang hij met Gabbema in verbinding stond, nooit de hoop op een uitgave heeft laten varen. Hij blijft ook nu Rintjus vriendelik gezind. En aan Gabbema stuurt hij nog steeds meer verzen toe. Hij maakt zijn belofde tal van L. psalmen vol. Hij zendt hem zijn *Suwnerlinge Forhanlinge fen Libbjen in fen Stearen*, en het vers *Op 't Hoars-hoffjen fen Jieffer Sibbilla fen Jongstal*.

¹⁾ Hij was toen 25 jaar.

Maar niet alleen dit; hij vraagt ook stukken terug om ze nog eens te herzien; 25 Junie 1658 de psalmen en de „onder-rjuechtinge fen myn Friessche Spellinge” (die hem toen dus niet meer helemaal voldeed!), bij een latere gelegenheid nog eens weer de psalmen.

Dit overzicht, ontleend aan de correspondentie tussen Gysbert en Gabbema zoals we die in het tweede deel van de L.U. vinden afgedrukt, was noodzakelijk, voordat we de verhouding kunnen bepalen die er bestaan moet hebben tussen de twee voorreden die ik hierboven afdruckte.

Men is geneigd om, zonder al te veel aarzeling, de inleiding voor de L.U. in het jaar 1655 te stellen; in spelling sluit deze immers volkomen aan bij de daaraanvoorafgaande *Nauwkeurige Nederlander* die door de dichter zelf op 4 Julie 1655 gedateerd werd. Bij nader toezien ontdekken we echter dat de spelling van deze zelfde *Nauwkeurige Nederlander* aanmerkelijk afwijkt van die welke Gysbert omstreeks de tijd van haar ontstaan in zijn brieven en gedichten toepaste. Wij zien dit terstond, wanneer we voor een ogenblik nagaan welk een gebruik een van de daar genoemde schrijfwijzen (de êa ende ôa) in de praktijk vindt. Uit het jaar 1655, hetzelfde jaar dus waarin de *Nauwkeurige Nederlander* geschreven werd, valt uit heel Gysberts werk van de êa geen enkel, van de ôa slechts één voorbeeld te noemen. In het daaropvolgende jaar is het gebruik van de ôa wat toegenomen; de êa komt ook dan nog niet voor. Pas na 1656 wordt de toepassing van deze schrijfwijze meer algemeen. Toch staat ze in de *Nauwkeurige Nederlander* reeds als algemeen gebruikelijk opgegeven!

Hoe deze incongruentie tussen theorie en praktijk te verklaren? De correspondentie met Gabbema doet ons hier een oplossing aan de hand. In 1658 heeft Gysbert Japicx hem ver-

zocht om zijn „onderrjuechtinge fen de Friessche Spellinge” tijdelik terug te mogen hebben. Vermoedelik heeft hij die ook werkelijk weer in handen gehad en deze in overeenstemming gebracht met de spelling die hij toen toepaste.

Maar het was niet enkel de *Nauwkeurige Nederlander* die hij toen herzag. De opdracht aan de Friezen zelf kwam mee. Ook deze werd herzien, althans wat de spelling betreft. Ook wat de inhoud aangaat? Ziedaar iets wat we graag zouden willen weten en waarschijnlijk nooit zullen weten.

In 1660 gaan de *Zuwnerlinge Forhanlinge etc.* weer terug. Was onder dit etc. de *Nauwkeurige Nederlander* en de voorrede begrepen? Men zou het haast vermoeden, als men ziet hoe juist in de begeleidende brief en in deze voorrede de êa- en ôa-spelling zo consequent is toegepast als nergens elders. Waarschijnlijk zijn beide geschreven onder de onmiddellike invloed van de pas opgestelde spelregels.

Nu het dus vrijwel vaststaat dat de inleiding voor de L.U. omstreeks 1659 weer onder Gysberts handen is geweest, komen we voor de vraag te staan welke inleiding bedoeld was voor de uitgave van 1655. Was het de voorrede uit de B.U. die oorspronkelijk voor deze uitgave geschreven werd? Of was het een ander stuk, dat veel nader stond bij de inleiding zoals die in 1659 werd vastgesteld?

Ik geloof dat we met deze laatste veronderstelling het dichtst bij de waarheid zijn, en dat dus de voorrede voor de uitgave van 1655 een stuk was dat slechts op ondergeschikte punten verschildte van de inleiding die tenslotte in de L.U. werd afgedrukt.

Deze uitgave van 1655 zou het werk geweest zijn, niet alleen van de schrijver, maar ook van diens vriend Gabbema. De voorrede, voor deze uitgave bestemd, zal ongetwijfeld door deze laatste gelezen en daarna door beiden besproken zijn. Het valt

daarom te verwachten dat deze voorrede de invloed zal hebben ondergaan van Gabbema. Nu vinden we deze invloed wel in de inleiding voor de L.U., niet in die voor de B.U.

De inleiding voor de B.U. heeft tot titel *d' Authore to dy Lezzer*. Ze is dus geschreven in de tijd toen de schrijver zich nog alleen tot Friese lezers richtte. De L. U. was bestemd voor Friezen en Hollanders. Deze Hollandse belangstellenden werden in een afzonderlijke inleiding toegesproken, in de *Nauwkeurige Needer-lander*. De oorspronkelijke titel van de Friese voorrede deugde nu niet meer. Ze werd nu veranderd in een andere, in *Oon myn lan-aerde lezzers*, een waardig pendant van de aanspraak aan het begin van de Hollandse inleiding.

Maar van wanneer dateert dan de voorrede die in de B.U. staat afgedrukt? Was dit misschien een concept-ontwerp dat later, op aanwijzingen van Gabbema, veranderd werd? Dateert ze dus ook uit hetzelfde jaar 1655? Of was ze reeds bij een vroegere gelegenheid geschreven?

Er zijn wel enige omstandigheden die er op wijzen dat deze inleiding reeds voor 1655 bestaan moet hebben, en dat ze dus oorspronkelijk bestemd moet geweest zijn voor een nog vroegere uitgave.

In de eerste plaats zou ik er namelijk de aandacht op willen vestigen dat Gysbert Japicx vriendschappelijke betrekkingen onderhield met een van de meest actieve Leeuwarder drukkers, Claude Fonteyne, een man die zich herhaaldelijk waagde aan Fries-nationale uitgaven. Zou het zo vreemd geweest zijn indien deze drukker zich bereid verklaard had een verzamelbundel uit te geven die de beste van Gysberts gedichten zou bevatten?

In de tweede plaats moet ik er op wijzen dat de onpersoonlike vorm waarin deze voorrede gesteld is (een eenvoudig opschrift en geen ondertekening) veel natuurliker aansluit bij de Friese uitgaven die omstreeks 1645 het licht zagen, dus bij de afzonderlijke uitgave van de *Friesche Tjerne* b.v., dan bij de editie van

de *Rymlerye* zoals die in 1668 en vooral in 1681 uitgegeven werd.

In de derde plaats wil ik opmerken dat de stijl van deze inleiding veel eenvoudiger is dan men in 1655, toen de om zijn woordkoppelingen beruchte psalm 33 reeds geschreven was, verwachten zou.

Tenslotte bevat de correspondentie tussen Gysbert en Gabbema een plaats die voor deze kwestie niet zonder betekenis is. Op 2 April 1655 schrijft Gysbert aan zijn vriend: „Ick taens jo for dy swiette hoope dy Y my jane fen wyd-loftiger berjuechtschriewinge op myn, jon ægen on-wirddige Friessche rymlerye.” Het is natuurlijk mogelijk dat met deze „Friessche rymlerye” een reeks verspreide gedichten bedoeld zijn. Maar eerder zou men veronderstellen dat Gysbert met deze naam (de latere titel!) reeds een bepaalde verzameling op het oog heeft.

Buitenrust Hetteema hecht aan dit laatste argument buitengewoon veel waarde. Hij is, op grond daarvan, er zelfs zozeer van overtuigd dat er een nog vroeger plan tot uitgave van een bundel moet bestaan hebben, dat hij het niet na kan laten de gedichten op te sommen die voor deze uitgave bestemd zouden geweest zijn.¹⁾

Hij gaat hier echter wel wat te ver. Ondanks al de opgesomde aanwijzingen blijft de mogelijkheid bestaan dat de latere voorrede voor de B.U. eerst in 1655 geschreven werd, als inleiding voor een uitgave in dat jaar. Het is waar, de verschillen tussen de beide voorreden zijn zeer groot. Enkele van deze verschillen kunnen echter later, bij de herziening in 1659, zijn aangebracht. Terwijl de ontwikkeling die Gysbert, als gevolg van zijn vriendschap met Gabbema, doormaakt, zich, zoals we reeds opmerkten,²⁾ vooral kenmerkt door de verrassende snelheid waarmee ze plaats grijpt, en door de overdrijving waarmee de

¹⁾ Buitenrust Hetteema, Gysbert Japiks, pag. 11.

²⁾ Zie pag. 32.

dichter zijn nieuwgewonnen inzichten in praktijk brengt.

Tot een vaststaande conclusie kunnen we hier dus niet komen. Daarvoor ontbreken ons nu eenmaal de gegevens.

Ontbreken deze inderdaad? Leverde de vergelijking tussen de beide voorreden ons geen prachtige taalkundige varianten op? En zouden we dus uit een vergelijkend taal- en spellingonderzoek hier niet tot vaster en zekerder resultaten kunnen komen?

Ik heb het geprobeerd — en het is me niet gelukt.

Bij nader inzien is dat ook begrijpelijk. We bezitten van Gysbert Japicx (schrijf- en drukfouten uitgezonderd) proeven van zijn taal en spelling bij het *begin* van zijn litteraire werkzaamheid (de afzonderlike druk van de *Friesche Tjerne* en de copieën uit de *Juniana*) en het *eind* van zijn schrijversloopbaan (de stukken die in het tweede deel van de L.U. afgedrukt zijn, in het biezonder de brieven). Daartussenin ligt dan de B.U., welker inhoud soms voor langer dan een kwart eeuw onder 's dichters bewerking is gebleven. Wie zal zeggen, hoe vaak deze gedichten — meer dan éénmaal voor een uitgave bestemd — door de dichter weer „oernoazge” zijn? Wie zal uitmaken, welke veranderingen er na de dood van de dichter door de verzorger en uitgever in zijn aangebracht?

Zodoende wordt het wel mogelijk om zekere lijnen aan te geven waarlangs Gysberts taal en spelling zich ontwikkelden¹⁾, maar is het zo goed als ondoenlik om binnen dit begin- en eindstadium een gedicht of prozastuk met behulp van de taal te localiseren.

Een voorbeeld zal hier niet ondienstig wezen. Nemen we uit de voorreden een zeer in het oog springende variant, die van *xæck* — *eack*.

De *Friessche Tjerne* van 1640 heeft *xæck*. In de Oxfordse

¹⁾ Zie daarvoor hoofdstuk V.

copieën kent *Reamer in Sape* eenmaal *æck*, *Tjomme in Wemel*, dat een ook in andere opzichten zeer oude taal bezit, *æck*. Anders altijd *ææck*.

De brieven en andere prozastukken uit het tweede deel van de L.U. hebben ook steeds *ææck*. Maar de B.U. — en dus ook het eerste deel der L.U. — heeft bijkans zonder enige uitzondering *eack*!

Men zou nu een ogenblik kunnen veronderstellen dat Gysbert eerst *ææ* geschreven heeft, daarna (tussen 1648 en 1653) tijdelijk de *ea* heeft gebruikt en later weer tot zijn oude spelling is teruggekeerd. Maar — in de B.U. staan gedichten die in 1655 en 1656 geschreven zijn en ook deze hebben de *ea*-spelling. Deze moet dus van latere datum zijn. In ieder geval jonger dan 1660, toen Gysbert Japicx nog (getuige een der laatste brieven aan Gabbema die ons bekend is) deze *ææ* gebruikte. Vandaar de vraag: heeft Gysbert in zijn laatste levensjaren (hij stierf in 1666) zijn spelling in dit opzicht nog eens consequent veranderd? Of is Gysbert zelf hier niet de schuldige, maar Haringhouck, die, gehoor gevend aan de eisen van de practijk, deze spellingrompslomp radicaal opzij schoof en *ææ* en *æe* en alle andere variëteiten die er verder nog mochten bestaan, door één enkel letterteken, de *ea*, weergaf?

Er valt iets te zeggen voor de laatste veronderstelling. Want stel dat Gysbert Japicx na 1661 zijn vertrouwen in Gabbema verloren had — en zijn zoon die in Leeuwarden voor dokter „gestudeerd” had, zou hem hier de ogen wel eens hebben kunnen openen — stel dat Gysbert toen met zijn vriend Haringhouck nog weer eens een plan voor een uitgave had gemaakt, waarom heeft de dichter dan zijn in 1655 reeds verouderde en gewijzigde voorrede niet door een nieuwe vervangen? Waarom heeft hij dan — tegelijk met de omspelling van de *ææ* — ook niet de *ôa* en de *êa* consequenter doorgevoerd?

Dit alles sluit echter niet uit dat in beginsel deze spellingwijziging nog wel van Gysbert zelf afkomstig kan zijn. De nieuwe schrijfwijze *êa*, die sinds 1656 opkomt, opende daartoe reeds een schone gelegenheid.

De geschiedenis van de B. U. blijft dus duister. Hebben Gysbert en Haringhouck samen het plan gemaakt voor een uitgave die echter eerst na de dood van de dichter verschijnen mocht? Of heeft Gysbert zich gedurende zijn gehele leven gebonden beschouwd aan zijn afspraak met Gabbema — Gabbema die hem wel aanmoedigde, maar die hem toch eigenlijk aan het lijntje hield? Werd het zo pas mogelijk voor Haringhouck om zijn vriend te eren met een uitgave van zijn gedichten, toen deze zelf door de dood van zijn aardse banden — ook de vriendschapsband met Gabbema — bevrijd was? In beide gevallen echter bleef deze uitgave, door twee andere uitgevers niet aangedurfd, een treffende hulde — en een der vele gevallen, waarin vreemdelingen zich voor Frieslands zaak verdienstelijk maakten.

Maar ook uit koopmansoogpunt bleek deze uitgave geen al te schadelijke onderneming. Het boek werd goed verkocht, vond zelf afnemers hier en daar buiten Friesland. Huyghens kreeg een exemplaar toegestuurd van zijn vriend Jhr. Vegelin van Claerbergen.¹⁾ Boswell schafte er een aan voor zijn vriend Samuel Johnson.²⁾

Mogen we Gabbema geloven, dan was de B.U. in 1681 reeds zo goed als uitverkocht. Gysberts gedichten, zo zegt hij in zijn opdracht aan de Staten, „zijn al voor lange aan de oprechte waardeerders der Friesche moeder-taal omgedeelt, waar uit een

¹⁾ Dit exemplaar bevindt zich thans in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden.

²⁾ Zie Boswell's *Life of Johnson*, ed. G. B. Hill. 1887. I pg. 476.

duldeloos verlangen ontsprooten is tot een anderde druk." En A. Tymens zegt iets dergelijks in zijn lofvers voor de L.U.: Met recht dankt Jacobs Zoon, prijst 'tgeen hij heeft geschreven, En Gabbema die 't werk weer doet op nieuw herleven:

Dies m'hem een lof-krans vlegt om zijne hersepan.

En waarom zouden we hun getuigenis, mits ontdaan van enige overdrijving, niet aannemen? Zouden de uitgevers van de L.U. — een werk van dubbele omvang en dubbele risico — wel ooit een nieuwe editie aangedurfd hebben, zo de B.U. van 13 jaar terug een fiasco geworden was?

Deze L.U. wordt dan in 1684 weer zogenaamd opnieuw uitgegeven door Leendert Strick te Franeker. Een nieuwe druk was dit echter niet. Leendert Strick verkocht slechts dezelfde L.U., maar met een nieuw-ingeplakt titelblad.

Het doet enigszins vreemd aan dat gedurende de honderd jaar dat Gysbert Japicx nu bestudeerd is, de verhouding tussen de B.U. en de L.U. nog nooit tot in bijzonderheden is vastgesteld. En toch is dat het geval. O zeker, men heeft reeds herhaalde malen opgemerkt, dat het eerste deel der L.U. een herdruk is van de B.U. Maar dat was ook bij de eerste oogopslag al te zien, want de bladspiegel zelfs van beide uitgaven is meestal gelijk en drukfouten uit de B.U. zijn in de L.U. onveranderd overgenomen. Men heeft verder vastgesteld, dat de L.U. een reeks afwijkingen vertoonde — zonder deze afwijkingen kritieken te onderzoeken en zodoende tot nauwkeuriger resultaten te komen. Want, al weten we nu eenmaal dat het eerste deel van de L.U. naar de B.U. werd nagedrukt, toch blijven er nog vragen over. Heeft Gabbema in deze tweede druk persoonlijk de hand gehad? Of heeft hij alles maar aan de uitgevers overgelaten? En in hoever hebben deze dan bewust veranderd?

De enige, die hier althans een begin gemaakt heeft met een

onderzoek, was alweer Halbertsma. Hij heeft hier en daar een variant opgetekend en trachten te verklaren, meestal uit dialectal verschil.¹⁾ Maar met de verklaring van deze enkele gevallen begaf hij zich op een pad dat doodliep. Zo vond hij in het begin van de *Friesche Tjerne* de afwisseling *jiemme* (B.U.) en *jimme* (L.U.). *Jiemme*, zo zegt hij nu, is Zuidhoeks, *jimme* behoort tot het algemene Landfries. En hij concludeert dan: „Het schijnt dat Gabbema, die te Leeuwarden woonde, deze afwijking van den Zuidhoekschen tongval waar Bolsward toen in lag, er in gebracht heeft.” Een prachtig resultaat voorwaar! Maar — verderop in het eerste deel vinden we in beide uitgaven *jiemme* of nog erger, *jimme* in de B.U. en *jiemme* in de L.U. Zou Gabbema nu plotseling een propagandist voor het Zuidhoeks geworden zijn, zoals hij er eerst een voor het algemene Landfries was?

Uit dit ene voorbeeld blijkt wel duidelijk, dat we hier voorzichtig moeten zijn. We mogen voor onze conclusies niet afgaan op enkele gevallen van afwijkingen maar alleen op reeksen van veranderingen, op gevallen dus waarbij dezelfde wijziging telkens en telkens weer voorkomt.

Voor het vinden van een antwoord op de bovengestelde vragen kunnen we dus niet steunen op enkele terloops opgetekende varianten, maar moeten we een systematisches onderzoek instellen naar alle verschillen tussen de beide drukken. Bij dit onderzoek zullen wij ons verder niet kunnen beperken tot slechts een gedeelte van de *Rymlerye*. We weten vrijwel zeker dat de Leeuwarder drukker voor de gedichten uit de eerste helft van de *Rymlerye* geen andere copie ter beschikking had dan die uit de B.U. Zulke copie bezat hij echter wel voor de tweede helft. De meeste verzen uit dit tweede gedeelte werden namelijk geschreven kort voor of gedurende Gysberts omgang met Gabbema en

¹⁾ In niet-gedrukte aantekeningen. Prov. Bibl. Leeuwarden.

herhaaldelijk sloot de Bolswarder dichter een afschrift van een of meer van deze gedichten in in een brief aan zijn Leeuwarder vriend. We moeten dus met de mogelijkheid rekening houden dat voor de herdruk van 1681 deze afschriften geraadpleegd werden, en dat op grond daarvan in de tekst zoals de B.U. die gaf, veranderingen werden aangebracht. Daarom is een vergelijking van een gedeelte der *Rymlerye* dan ook niet voldoende, maar moeten we de gehele bundel in ons onderzoek betrekken.

Vergelijken we nu de beide drukken op deze systematische manier, dan komen we daarbij wel zeer sterk onder de indruk van de slordigheid waarmee de Leeuwarder drukker te werk gegaan is. Ik zeide reeds dat hij drukfouten uit de B.U. maar kalmpjes overdrukt. Hij maakt er zelf nog andere bij. Een enkele maal geeft hij duidelijk blijk dat hij de tekst niet begrepen heeft. Herhaaldelijk werkt het gedachtebeeld van het Hollandse equivalent storend op hem en zijn druk in. Nu eens verandert hij *naet* in *neat*, dan weer *neat* in *naet*. Heel vaak vervangt hij de *ij* door *y*, maar hier en daar ook de *y* door *ij*.

Er blijven dan ook niet veel consequente veranderingen over, en die er nog overblijven zijn zo onbelangrijk en zo onzeker, dat zij niet dienen kunnen als bewijzen voor een oordeelkundige, geregelde herziening, hetzij door de verzorger, hetzij door de drukker.¹⁾ Misschien werden enkele losse veranderingen aan-

¹⁾ Het zou me te ver voeren indien ik al deze veranderingen ging bespreken. Een van de meest opvallende wil ik hier echter even noemen: de, vrij geregelde, verandering van *æf* in *œf*. Deze wisseling van *æf* met *œf* lijkt op 't eerste gezicht weer een dialectverschil. Het is echter niets anders dan — een drukfout! Uit de brieven kunnen we opmaken dat Gysbert Japicx althans tot 1661 *æf* geschreven heeft. In de *Nauwkeurige Nederlander* echter, die vóór 1661 herzien werd, vinden we gespeld *œf*. Maar niet alleen dáár; ook bij de andere voorbeelden die Gysbert er geeft, vinden we deze *œf*-spelling. „De *œ* gebruik ik in *Bœa*, *Toe*, *mans-ende Grœts*, *Soets*, *vrouwe-namen*, ende noch *œgen*: *oogen*. *Wetterwœgen*: *Water-baren*. *Plœgen*: *plagen*, *œœck*: *ook*, *œf*: *af* ende *of*. *Grœf*: *graf*, *tjœf*: *kaf*, *lœf*: *laef*.” In de

gebracht, maar dan zonder verband met andere bronnen buiten de bestaande druk.

Voor één gedicht moeten we hier echter een uitzondering maken. Het is *Christi lyen*. Het woord *scheetsch* is daarin veranderd in *stjuys*, *evenwol* in *lijcke-wol*, *Knecht* in *Feynt*. Deze wijzigingen liggen zozeer in de lijn van de veranderingen die Gysbert zelf in zijn werk placht aan te brengen, dat we wel moeten aannemen dat ze niet van verzorger of drukker, maar van de dichter zelf afkomstig zijn. De mogelijkheid bestaat dat Gysbert dit gedicht, met de *Nauwkeurige Nederlander* en andere stukken, tijdelijk van Gabbema heeft teruggehad en toen deze wijzigingen heeft aangebracht. Of dat hij reeds terstond, in het afschrift voor Gabbema, deze woorden heeft veranderd. Hoe dit zij, in ieder geval moet dit afschrift bij de herdruk van 1681 gebruikt zijn. Maar zeer waarschijnlijk is dit dan ook het enige geweest.

Hoe weinig Gabbema — ondanks zijn pronkerige inleiding — zich de verzorging van deze herdruk van 1681 aantrok, kan ten overvloede ook nog blijken uit de volgende biezonderheid. Een van de gedichten in deze herdruk was *Agurs bea*. Dit vers werd hier voor de derde maal gedrukt. Voor de eerste maal verscheen het in het *Hogelied Salomons* van Gabbema, daarna nog eens in de B.U. Deze beide eerste drukken bezitten belangrijke verschillen. Ik schrijf ze ter vergelijking hier naast elkaar af.

---

meeste van deze voorbeelden kunnen we onmogelijk een andere klank veronderstellen dan de è-klank. Voor œf moet de dichter dus ook deze zelfde klank bedoeld hebben. Ik vermoed daarom dat de drukker deze æ in Gysberts schrift (de *Nauwkeurige Nederlander* werd hier voor de eerste maal gedrukt) voor œ heeft aangezien en toen daarna de meeste æfs uit de B. U. in œfs heeft veranderd.

- I. God! trog mey-wittens wruwgjen/ God! trog mey-wittens wruwgjen,
 Trien-pluwgjen fen mijn/ hert 't Trien'-pluwgjen fen mijn hert,
 Komme ick for Jon troan' buwgjen/ Kom ick for Jôn Troon buwgjen,
 Ja swugjen ond're smertt'/ Ja swuwgjen ond're smertt'.
 Kom ick for Jon troan' buwgjen/ Kom ick for Jôn Troon buwgjen
 My oertjuwgjen. My oer-tjuwgjen.
- II. Dizz' twae haeg-nead'ge dingen Dizz' twa haeg-nead'ge dingen
 Bejarje ick/ fore ick stear; Bejarje' ick for' ick stear:
 Litt' my dy dogg' gelinge Litt' my dy dogg' gelinge'
 O ijn-goe ljeave Heer'! O ijn-goe ljeave Heer'!
 Litt' my dy dogg' gelinge Litt' my dy dogg' gelinge'
 In quea tocht' twinge. In quea tocht' twinge.
- III. Weynje ydel ljeagensprecken/ Weynje' ijdel leugen-sprecken,
 Falscke Æfgoads gicke weæn; Falsck' Æfgoads gicke wean;
 Litt' me alle huwch'le-tecken Litt' m'alle huwchil-tecken
 Yn Leere in libbne uwt-tjeæn. Yn leere, in lib uwt-tjean.
 Litt' me alle huwch'le-tecken Litt' m'alle' huwchil-tecken
 Necke brecke. Necke brecke.
- IV. Litt' my/ trog greate earmoede/ Litt' my, trog greate' earmoede,
 Naet dwelmje ijn hong're nead'. Naet dwelmje' ijn honger-nead;
 Litt' nin oerdwealsche oerfloede Litt' nin oerdwealsche' oerfloede
 My opborlje eyn-tinck great. My op-borllje' eyn-tinck-great.
 Litt' nin oerdwealsche oerfloede Lit nin oerdwealsche' oerfloede
 My uwtwoede. My uwt-wjoede.
- V. Dogg'e/ Heer'/ my onderstoanje Dog, Heer! my onder-steunje
 Mey brea/ ney' neadtrifts rin/ Mey brea, ney neatriffts rin
 Dat ick dear op mey loanje Dat ick dear op mey leunje'
 Wijst ick oppe yerde bin. 't Wijll 'k oppe' Yerde bin.
 Dat ick dear op mey loanje' Dat ick dear op mey leunje'
 In naet jin-kroanje. In naet jin-kreunje.
- VI. Dat ick/ oersed/ t'ondiedig/ Dat ick oer-sed, t'on-diedigh
 Yn 't dolle in fol forbott'/ Yn 't dol in fol forsott',
 Forwjealdje/ al t'onberiedig Forwjealde', al t'on-beriedigh
 Naet bijllje: Wa iz God! Naet bijllje: Wa iz God!
 Forwjealdje al t'onberiedig/ Forwjealdje' al t'on-beriedigh
 Onbeschiedig; On-beschiedigh.
- VII. Nog dat swier' komm're quellen Nog dat swier' komm're quellen
 My,scheamt'leaz/ bliez ijnn' gaest/ My scheamtleaz blieze' ijnn' gaest,
 Dat ick my jou to t' stellen/ Dat ick my jou to 't stellen,
 In mijn Goads Namme oontaest'. In mijn Goads Namme' oon-taest.
 Dat ick my jou to 't stellen/ Dat ick my jou to 't stellen,
 Gruw'le-wellen! Grouw'le-wellen!
- VIII. Ick hab mijn Bea besletten. Ick hab mijn bea besletten,
 Ick wachtje o ljeave God! Ick wachtje', ô ljeave God!
 Jon seyne in Gaest uwtgetten Jon seyne' in Gaest uwt-getten
 Oer my/o sillig lot!/ Oer my (ô silligh lot!)
 Jon seyne in Gaest uwtgetten Jon seyne' in Gaest uwt-getten
 My to betten. My to betten.

Toen de B.U. herdrukt werd, beschikten verzorger en uitgever van deze herdruk dus over twee nogal afwijkende lezingen. De vroegste lezing was zeer gemakkelijk te vinden; ze stond in een eigen dichtbundel van de verzorger. Toch werd ze niet geraadpleegd. De tekst uit de B.U. werd zonder veranderingen nagedrukt.

Zou ditzelfde dan ook niet gebeurd zijn met de andere gedichten, waarvan de afwijkende lezing zoveel moeilijker te bereiken viel?

C. Latere uitgaven.

Gedurende de achttiende eeuw vindt men hier en daar nog wel eens een heel enkele die Gysberts poëzie weet te waarderen, die hem navolgt zelfs¹⁾; aan een wetenschappelijke bestudering van de door hem nagelaten teksten dacht echter toen nog niemand. De man die daarmee een begin maakte — ik noemde hem reeds — was Ev. Wassenbergh. Hij gaf met zijn uitgave van het ene gedicht *Jolle in Haytse-yem* slechts een „proeve.” Maar het liet zich aanzien dat deze proeve wel zeer gauw door een volledige wetenschappelijke uitgave zou worden gevolgd.

Inderdaad bestond hiertoe een plan bij de Leuvense hoogleraar A. ten Broecke Hoekstra. In de *Algem. Konst- en Letterbode* van 20 en 27 Aug. 1813 kondigde hij zijn voornemen aan met een *Proeve ter inteekening op eene uitgave van Gysbert Japicx Vriesche Rymlery in 3 deelen, naar den ouden druk van 1668 verbeterd en met taalkundige bijdragen voorzien*. Hoekstra's plan was zeker buitengewoon, maar daarmee nog niet doelmatig. Hij stelde zich voor om van ieder gedicht een parafrase te geven en aan het eind van ieder deel vergelijkingen uit meer dan veertig schrijvers, als Maerlant en Stoke, van Velthem en Anna

¹⁾ Vergelijk het werk van Jan Althuysen, besproken op blz. 149.

Bijns, Spiegel en Bredero. Op het titelblad zou een vignet komen te staan, Gysbert Japicx voorstellende die bij de kerk te Holwerd zijn volk Friese verzen toezingt, terwijl de oude Friese bard Bernlef hem van uit een wolk met een lauwerkrans komt kronen.

Was het de excentriciteit van dit plan die deze uitgave de nodige bijval onthield? Of heeft Hoekstra van zijn voornemen afgezien toen hij vernam dat Epkema reeds met eenzelfde werk bezig was? In ieder geval is het mislukken van deze eerste poging niet al te zeer te betreuren. Een uitgave zoals Hoekstra zich die voorstelde, zou zeer zeker in de lijn van Gabbema's herdruk gelegen hebben, maar een eerste vereiste voor een grondiger Gysbert Japicx-studie was juist dat deze lijn voor goed verbroken werd.

Zo bleef dan aan E. Epkema de taak voorbehouden om de eerste wetenschappelijke uitgave van de *Rymlerye* te verzorgen. In 1821 verscheen de tekst, 3 jaar later nog een glossarium.

Ik had reeds eerder gelegenheid om te wijzen op de zelfverzekerde toon die Epkema in zijn geschriften aanslaat.¹⁾ Zelfs de houding tegenover zijn leermeester, aan wie hij zoveel te danken had, bleef daar niet geheel vrij van. En ook in de inleiding die hij voor zijn Gysbert-uitgave schreef, vinden wij daarvan de sporen. Het is mogelijk, zo zegt hij, dat hij in deze uitgave die een standaarduitgave wil zijn, ook voor andere Friese studies, fouten gemaakt heeft. „Vele zullen echter de misslagen niet zijn; daartegen is alle oplettendheid gebruikt.”

Deze zelfde strakke aanmatiging kenmerkt de gehele uitgave. Epkema stelt zich tegenover de dichter als een meerdere, als de schoolmeester tegenover de leerling. Hij tracht Gysbert Japicx „uit hem zelven te verbeteren.” Dichterlike vrijheden worden zonder meer „misslagen” genoemd. Vanuit aestheties oogpunt geldt de „voetmaat” als het hoogste, maar ook deze

¹⁾ Zie pag. 2.

moet hier en daar nog wijken voor grammaticale zuiverheid. Eén voorbeeld hier. In psalm 46 zegt Gysbert:

d'Heer, God fen sjoene in onsjoen' dingen,
Dy Hymmel, yerd in see ford-bringe,
Iz mey uwz:

Ford-bringe is een zelfgemaakte verleden tijd, in plaats van *ford-brocht*, zo constateert Epkema. En dan zucht hij verder: „Had toch de Dichter maar geschreven:

d'Heer God fen sjoene' in onsjoen' dingen,
Dy Hymmel, yerd, see ford koe bringe!”

De taal is hier „verbeterd”, maar ten koste van het rythme! Doch het zijn niet enkel de dichterlike kwaliteiten die op deze wijze worden aangetast, ook de taal en spelling op zich zelf ondergaan deze formalistische invloed. *Extoarje*, zoals Gysbert schrijft, is „straattaal”; het wordt daarom in de fatsoenliker vorm *histoarje* veranderd. Grammaticale afwijkingen worden verbeterd. Verschillen in schrijfwijze worden zoveel mogelijk uit de weg geruimd. De belangrijkste daarvan worden in de *Aanteekeningen* achterin verantwoord, maar de kleinere worden slechts „eens en vooral” aangegeven.

Dit was niet enkel verkeerd uit het oogpunt van methode, maar had ook tot gevolg dat ieder die Epkema's uitgave — vrijwel de enige gangbare — gebruikte, beroofd werd van het beste middel om van onze dichter een diepergaande studie te maken: zijn taal- en spellingvarianten. Want de verantwoording in de *Aanteekeningen* achter in het eerste deel was hier niet voldoende. We hebben immers reeds opgemerkt, hoe bij de bestudering van deze taal- en spellingvarianten de kleinste wijzigingen — mits ze niet op zich zelf staan, maar deel van een serie vormen — betekenis kunnen verkrijgen. Inderdaad is Epkema's editie voor een deel verantwoordelijk voor de geringe vooruitgang die de

Gysbert Japicx-studie — in het bijzonder de bestudering van zijn taal — na Halbertsma maakte.

Toch liet de zelfverzekerde toon waar we hier boven van spraken, niet na indruk te maken. De mening begon post te vatten, dat met deze editie het standaardwerk over Gysbert Japicx gegeven was.

Maar toen is Halbertsma gekomen en heeft al spoedig deze mythe verstoord. Hij schreef geen verpletterende kritieken. Integendeel, hij schroomde bijna om zijn voorgangers (Wassenbergh en Epkema) regelrecht aan te vallen. Hij deed het daarom anders. Hij behandelde zelf twee van Gysberts gedichten in zijn *Letterkundige Naoogst*. Ziehier wat hij in 't begin van deze studie schrijft: „Het karakter en de ijver mijner beide voorgangers zijn mij veel te eerwaardig, om het denkbeeld hunner taal-kundige verdiensten opzettelijk te verkleinen; hunne misslagen op te noemen is mij zelfs eene onaangename taak, waartoe ik niet overga, dan gedwongen om vooroordeelen, die door hun gezag wortel geschoten hebben, uit den weg te ruimen. Liever heb ik door mijn stilzwijgen den tol der dankbaarheid aan hunnen veeljarigen arbeid willen betalen, en laat dus meesttijds den lezer bevolen, om door vergelijking onzer gevoelens te beslissen, wie de waarheid gezien heeft.”¹⁾

Maar de behandeling sprak voor zich zelf. We mogen bij het lezen van Halbertsma's studie misschien betreuren dat deze zich zo vaak aan overbodige etymologieën te buiten ging. Maar

¹⁾ *Letterkundige Naoogst* I, pag. 151. Tegenover vrienden liet Halbertsma zich vrijer uit, althans over Epkema en diens uitgave. Zo schrijft hij aan Ev. Wasserbergh: „Ik heb onlangs een brief van Epkema gehad, waarin hij zich vooreerst ten uiterste tevreden toont over zijn eigen werk en daarna een recensie van mij vraagt. Ik begreep dat die recensie dus geheel ten zijnen voordeele moest uitvallen en heb mij dus geëxcuseerd met te zeggen dat ik handen vol werk aan de recensie van mijn eigen werk had.” (Brief in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden).

ondanks dat stond deze geleerde, theoreties zowel als prakties, in veel nauwer contact met de Friese volkstaal en daarmee veel dichters bij de Friese volksdichter Gysbert Japicx, dan de schoolmeester Epkema. En zo heeft, vanaf het verschijnen van de *Naoogst*, Epkema's editie een kwade naam gekregen. In de loop der jaren is de ongunstige mening over zijn uitgave eerder nog versterkt dan verzwakt.

Toch hebben we ook deze editie te zien in zijn tijd en dan valt veel van wat ons nu tegenstaat weg. In de eerste plaats hebben we rekening te houden met het feit dat Epkema — met uitzondering dan van Wassenbergh — geen voorgangers kende. Hij was hier de eerste — en liet het toch niet bij een enkele proeve, maar omvatte met zijn studie de *gehele* Gysbert, een voorbeeld dat tot op onze tijd nog niet is nagevolgd.

En in de tweede plaats: Epkema meende dat hij, met al zijn verbeteringen, een meer volkomen beeld van Gysbert er zijn dichtwerken zou geven. Het klinkt misschien vreemd, maar de *dichter* en niets anders dan de *dichter* was zijn doel. Kan men het sterker zeggen, dan hij het zelf doet in zijn Voorrede? „En het zijn vooral deze gebreken, die ik met alle zorgvuldigheid heb zoeken weg te nemen, om, zooveel doenlik was, 's *Dichters* eigen werk te herstellen; mij den braven man als tegenwoordig voorstellende, en onder deszelfs oog, als het ware, en met zijne toestemming verbeterende, wat verbeterd diende te worden.” In werkelijkheid stelde hij een grammatica in de plaats van een levende dichterslike persoonlijkheid. Maar zo was nu eenmaal de geest van zijn tijd. Niet Epkema was hier de afwijkende persoonlijkheid, maar Halbertsma. En het was het ongeluk voor Epkema's reputatie — maar een geluk voor de Friese studie — dat Halbertsma zich terzelfder tijd met hetzelfde onderwerp bezig hield.

De uitgave van 1821 was geen commercieel succes. Het boek geeft wel een lange lijst intekenaren (waaronder jhr. Aebinga van Humalda, de gouverneur van Friesland, voor tien exemplaren), maar daarnaast bleven er nog heel wat exemplaren over en deze werden niet verkocht. Ten slotte deed de uitgever (Johannes Proost te Leeuwarden) ze op aucties al vloekende van de hand.¹⁾ Dertig jaar later is de toestand enigszins veranderd. De wetenschappelijke studie in het begin van de eeuw heeft belangstelling gewekt onder het volk en E. Ippius Fockens te Franeker durft weer een nieuwe uitgave aan, zij het dan ook een „uitgave voor het volk”.²⁾ Na lang zoeken vindt hij Waling Dijkstra bereid de verzorging van deze editie op zich te nemen.

Een uitgave voor het volk! Een boek dus dat weinig nieuws bracht, maar meest populariseerde wat door anderen reeds wetenschappelijk was vastgesteld. En als zodanig een verdienstelijk boek. Een boek dat meewerkte om onder het Friese volk de liefde levendig te houden voor hun grootste dichter. Maar als zodanig tevens een boek met bezwaren. Laat ik even de twee voornaamste noemen.

In de eerste plaats werden in deze uitgave de wereldse gedichten van Gysbert te hoog aangeslagen en werd zijn meer individuele en religieuze poëzie te zeer verwaarloosd. Voor de eerste bevat dit boek uitgebreide aantekeningen en hier en daar zelfs parafrazen. Maar daarna komen de psalmen aan de beurt en wat zegt Waling Dijkstra nu? „Deze op dezelfde wijze als de andere gedichten te behandelen zoude een even nutteloos

¹⁾ Mr. J. Dirks. Frisiaca. Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

²⁾ Voorrede. Volledigheidshalve noem ik, naast de uitgave van Waling Dijkstra, ook nog even *Gysbert Japicx*. Eenige gedichten, met korte aantekeningen van P. Leendertsz Wzn. Sneek 1853.

als langwijlig werk zijn. Wien ze, in de veranderde spelling, ook met behulp van onze woordenlijst, nog onverstaanbaar zijn, zal veel kunnen winnen door ze te vergelijken met onze Nederlandsche berijming, of wil hij liever, met den ongebonden tekst in onzen Bijbel.¹⁾ Maar dit is toch wel een zeer goedkope manier om zich af te maken van verreweg het grootste — en poëties het moeilijkste — deel van Gysberts dichterlike werkzaamheid!

Het tweede bezwaar geldt de moderne spelling, waarin Waling Dijkstra de gedichten heeft overgezet. Want bij Gysbert zijn taal en spelling nu eenmaal moeilijk te scheiden. Door de woorden op moderne wijze te spellen verandert men niet alleen hun uiterlik, maar ook de klankwaarde. We moeten niet vergeten dat Gysbert verschillende klanken in zijn werk gebruikte, omdat hij verschillende dialecten benutte. En verder, dat de klanken van het zeventiende-eeuwse Fries, ook van het algemene landfries, niet gelijk waren aan die van het hedendaagse Fries.

Waling Dijkstra beseftte dat ook wel. Bij zijn omspelling stuitte hij soms op moelikheden, vooral waar het een rijm gold dat in Gysbert Japicx tijd nog wel mogelijk was, maar nu niet meer. In dat geval moest hij nog wel eens de oude klank laten staan. Ziehier hoe hij dat verantwoordt: „Het spreekt vanzelf dat de spelling wel eens naar het rijm moest geschikt worden; doch hierdoor zijn eigenlijk geene afwijkingen in de spelling te weeg gebracht; het zijn afwijkingen in de taal, ontstaan door het verschil der onderscheidene dialecten, die het Friesch even zoo goed als alle andere talen heeft, en waarvan ook Gijsbert Jacobs gebruik heeft gemaakt, een voorregt door en in eenen Dichter niet genoeg te waarderen.”²⁾ Wat Waling Dijkstra echter niet begreep, was, dat hij met die omspelling — nu ze niet enkel de spelling betrof, maar ook de taal raakte — aan de dichter zelf

¹⁾ Pag. 294.

²⁾ Voorrede XIX.

onrecht deed, dat hij er de muzikaliteit van Gysberts vers mee verstoorde. Maar Waling Dijkstra hechtte dan ook meer aan de inhoud van het vers dan aan zijn dichterlike vorm.

Het laatstgenoemde gebrek in deze uitgave komt nog duidelijker uit, wanneer we die stellen tegenover de poging die D. Kalma ondernam om Gysbert Japicx weer dichters bij het Friese volk te brengen. Ook een uitgave of altans het begin van een uitgave, met eveneens veranderd uiterlijk. Maar de omspelling is hier niet geschied volgens de traditionele Friese schrijfwijze. Kalma gebruikt de waarde die de letters in het tegenwoordige Fries hebben om, met die letters of een combinatie van die letters, ten naaste bij de klank weer te geven zoals Gysbert Japicx die bedoelde. Nu is het best mogelijk dat er nog te praten valt over de waarde van de enkele klank, dus over de vraag of Gysbert Japicx die niet anders hoorde dan Kalma dacht. Maar aan het beginsel van deze uitgave doet dit niets toe of af. Dit beginsel is, uit aestheties oogpunt, volmaakt zuiver. Gysbert Japicx' dichterlike werkzaamheid wordt hier volkomen geëerbiedigd.

Maar wat Kalma hier won aan aesthetiese zuiverheid, verloor hij aan populaire duidelijkheid. Ook zo bleken de gedichten van Gysbert Japicx veelal nog te moeilijk voor de ongeletterde Fries. En zo werd deze uitgave — na de eerste aflevering — gestaakt. De inleiding over de dichter, die er bij hoorde, verscheen nu afzonderlik in *Frisia* van Julie-September 1927.

Door de pogingen van Waling Dijkstra en Kalma te vergelijken, raakten we de kern van de moeilijkheid. Aan de ene kant staat de eis dat Gysbert als dichter intact moet blijven, en aan de andere kant het verlangen om zijn dichterschap dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van het Friese volk.

De enige wijze waarop dit tenslotte kan geschieden, is *niet* door middel van een volksuitgave die onmiddellik de een-

voudigste Friezen bereiken wil, maar door middel van een up-to-date wetenschappelijke uitgave, welks resultaten zeker ook de onderste lagen van het Friese volk bereiken zullen, mits voor een goede doorstroming worde zorg gedragen, mits Friesland dus zijn Fries-culturele ontwikkeling en zijn Fries onderwijs krijgt, dat leraren zowel als schoolkinderen omvat. Vandaar dat een moderne goed geannoteerde uitgave van Gysberts gedichten, vooral in deze tijd, nu het Friese onderwijs meer en meer vaste voet krijgt, van onschatbaar belang zou zijn.

Voor een dergelijke uitgave heeft Buitenrust Hetteema indertijd reeds een poging gewaagd. In de *Nederlandsche Spectator* van 24 Julie 1897 riep hij intekenaren op voor een nieuwe editie. Met 150 bestellingen tegen een maximumprijs van f 10.— zou de uitgave gewaarborgd zijn.

Deze 150 intekenaren werden toentertijd in Friesland en Holland niet gevonden!

IV. HET WERK VAN GYSBERT JAPICX.

INHOUD EN VORM.

A. Erotiese poëzie.

DE verdeling van Gysberts gedichten in erotiese, didactiese en religieuze poëzie wordt ons door de oorspronkelijke uitgave zelf aan de hand gedaan. Ook deze bestond immers reeds uit drie delen; die respectievelijk *Ljeafd in Bortlycke Mingel-deuntjes*, *Gemiene æf Huwzmannen Petear in ore Katerye*, en *Hymmelsch Harp-luwd, dat iz to sizzen, ytlijcke fen Davids Psalmen* heetten. Toch is deze indeling niet geheel juist. En dat niet alleen in deze zin dat de minnepoëzie heel vaak ook didacties is, dat de didactiese poëzie soms ook religieuze poëzie kan genoemd worden. Maar ook zo, dat in de verschillende afdelingen gedichten zijn ondergebracht, die er volgens deze omschrijving niet in thuis horen.

De *Muwze Boasch* in de eerste afdeling zou men nog tot de minnepoëzie kunnen rekenen. We komen op dit gedicht dan ook straks nog terug. De prozavertaling van *Paris forlittende Enone, in Her kleyen dear oer* heeft eveneens de liefde, zij het dan ook een teleurgestelde liefde, tot middelpunt. Maar wij kunnen haar beter in samenhang met de andere prozastukken behandelen en schakelen haar hier dus voorlopig uit.

Op deze vertaling volgen dan echter twee versjes die geheel uit de toon vallen. Het zijn een twee-strofig gedichtje *Op 't Musyck-sjongen* en een langer vers over het *Fromme Ljue Ægwijt*, „'t blier hijmmelsch' Can'an". Beide zijn vóór alles een-

voudig van taal en zangerig. Zij behoren waarschijnlijk tot de eerste religieuze poëzie die Gysbert schreef.

De afdeling minnepoëzie wordt ten slotte gesloten met twee korte gelegenheidsversjes uit Gysberts latere jaren, één op S. A. Gabbema *Ljeafdedichten* (in deel II van de L.U. nog eens opgenomen), één dat oorspronkelijk een plaats vond *In 't Stamboek van S. A. Gabbema*.

Van deze verzen, die samen de eerste afdeling sluiten en de overgang vormen naar de andere gedeelten, vraagt dus enkel de *Muwze Boasch* een nadere beschouwing. Het is het verhaal van een kluizenaar die een klein muisje tot een kind omtovert. Hij voedt het daarna als zijn eigen dochter op, en wanneer zij volwassen is, zoekt hij voor haar een echtgenoot, de sterkste man die hij maar vinden kan. Hij vraagt de zon, maar deze weigert. De wolk die de zon verduistert, is sterker. De kluizenaar vraagt nu de wolk, maar deze rekent zich zwakker dan de berg, op wie zijn regenstromen niets vermogen. Nu richt de pleegvader zijn verzoek tot de rots, maar ook deze kan hier niet aan voldoen. De muis, die hem „krabet, djiep oon 't hert", is machtiger dan hij. En dus wendt de kluizenaar zich ten slotte tot de muis. Deze durft het vreemde huwelijk bestaan; ook de dochter verklaart zich bereid het met deze echtgenoot te wagen, en

Dear mey wippe Muwz mey Muwz,

Wol-fol-noegge' ijn 't Muwze-huwz.

Epkema vermeldt dat Gysbert dit vers ontleende aan Duikerius, *Voorbeeldzels der oude wijzen*. Maar dat is onmogelijk, want dit boek verscheen eerst in het jaar 1724. Het is echter de omwerking van een ouder geschrift, samengesteld door Zacharias Heyns en in 1634 door Jacob Pietersz. Wachter te Amsterdam

uitgegeven. Ongetwijfeld ontleende Gysbert zijn verhaal aan deze laatste verzameling.¹⁾

Vergelijken we zijn bewerking met het origineel, dan vallen onmiddellijk de verdiensten van Gysberts gedicht in het oog. De naieve toon van het volksvertelsel heeft hij knap volgehouden. De wolk, de berg en de muis worden hier voorgesteld als volmaakt persoonlijke wezens.²⁾ En dat gelukt de dichter zo goed, dat hij hen kan aanspreken met typies-persoonlike termen (de berg b.v. met „stege stant-friese”), die hier volkomen op hun plaats lijken en dus de reële indruk nog komen versterken. Het gehele verhaal is in een lichte toon gehouden, die zich ook in de vorm van het vers (korte, zesregelige strofen) uit. Meesterlik inderdaad is in dit opzicht het laatste couplet:

't Famcke' eack, to dizz' Booste willig,
 Dit 's de Man dy 'k ljeafst bejear.
 Jouw' my trouw' kiermd-se al weer.
 Docken Booste' iz my lock-sillig.
 Dear mey wippe Muwz mey Muwz,
 Wol-fol-noegge' ijn 't Muwze-huwz.

Ik geloof dat de dichter zich deze lichte toon volkomen gerealiseerd zal hebben. Want bood dit verhaal niet een prachtgelegenheid voor allerhande lering? Toonde het niet duidelijk aan (en ik citeer nu de lessen die Duikerius er aan ontleent) dat „de zwakste dingen somtijds van het meeste vermogen zijn”, en dat „natuur gaat boven oeffeninge”³⁾ Kwam vooral

¹⁾ Men vindt het daar op de bladzijden 74 en 75.

²⁾ Dit in tegenstelling met het origineel, dat spreekt van de „voerder der Wolcken” en de „Meester der Winden.”

³⁾ Zacharias Heyns heeft deze toepassing niet. Bij hem dient dit verhaal alleen om één wijsgerige stelling te illustreren: „Ghestalt verandert wel: maer natuere blijft.”

de eerste les niet zeer dicht bij de eigen levenspraktijk van Gysbert Japicx? Hoe kon hij ooit de verleiding weerstaan om hier deze waarheid vanuit het gedicht te belichten! Toch doet hij dit niet. Hij laat de volksvertelling een volksvertelling en maakt er geen fabel van. Daar zorgde de dichter in hem voor. Die begreep dat het niet mogelijk was de lering te geven, zonder de lichte toon van dit vers te schenden.

Hoe steekt de achttiende-eeuwse bewerking van Duikerius bij dit alles af! Dat deze wel lering gaf, spreekt haast vanzelf, want zijn boek — een prozawerk — was in de eerste plaats bestemd om te ontwikkelen en te stichten en wilde pas in de tweede plaats litteratuur zijn. Maar zijn verhaal mist wat Gysberts vers juist in zo hoge mate bezit: de naïviteit. De dochter van de kluizenaar is in Duikerius' bewerking een jeremiërende jongejuffrouw geworden. Doch oordeel zelf. Bij Zacharias Heyns eindigt het vertelsel nog kort en nuchter: „Hier op sprack de Kluysenaer: Dochter/wilt ghy des Muys' Wif zijn/want ick gheen stercker noch gheweldigher vinde/hoe wel ickse alle versocht hebbe. Wilt ghy nu/soo wil ick Godt bidden dat hy u weder in een Muys verandere/oft soo ghy wilt. De Dochter koos weder een Muys te worden/ende dat geschiede. Doe gaf haer de Kluysenaer aen d'ander Muys/die voerde haer in sijn hol.” Duikerius echter geeft dit slot als volgt weer: „De Kluizenaar. . . . ging na huis en verhaalde zyn Dogter wat hem met de Zon, Meester der Wolken, Gebieder der Winden, en den Berg wedervaaren was, als ook dat hij niemant van aanzienlyker sterkte en grooter vermoogen dan den Muis wist. De Dogter zeide hier op: ja wel eerwaardige Vader, nadeemaal dit dan zoo is, zoo bid ik u, dat gy my den Muis tot een Man geeft; ik kan u met geen tonge uitspreken welk een heimelyke geneegentheid ik voor dat beest voede; 't is om zynent

wille dat my zelfs deeze Menschelyke ledemaaten walgelyk zijn: ai! laat niet af van de Goden te smeeken, van my de genade te doen, aanstonds in een Muis te veranderen. De Kluizenaar wel wetende wat vleesch hy gezouten had, en bemerkende hoe onmooglyk het was zijn oude natuur te verkrachten, volgde de begeerte van zijn Dogter op, en dus wierd ze wederom tot haar groot genoegen een Muisje, liep by de Muizen, en versleet het overige van haar dagen by de zelve." Hoe ver staat zulk een bewerking niet af van de twee kostelijkluchtige laatste regels van Gysberts gedicht! Tegen de achtergrond van de wijdlopige achttiende-eeuwse omwerking steekt de dichtерlike bewerking van dit verhaal door Gysbert Japicx wel zéér gunstig af!

Wanneer we nu de twijfelachtige gedichten aan het einde van deze eerste afdeling uitschakelen, dan houden we daarna nog een vijf en dertig bladzij zuivere minnepoëzie over. Deze valt dan terstond reeds in twee gedeelten uiteen. De kleinste helft ervan wordt ingenomen door een voordracht en een samenspraak, de *Friesche Tjerne* en de *Sjolle Kreamer in Tetke*. Kleinere liefdesverzen vullen het overige aantal bladzijden.

De *Friesche Tjerne* is een bruiloftsgedicht. Een landedelman zit met zijn bruid reeds aan het feestmaal, als Tjerne ten tonele verschijnt. Tjerne is de pachter die de verschuldigde huur brengt. Hij komt door de keuken naar binnen en vindt daar reeds een goed onthaal. Vooral de wijnfles doet hij alle eer aan. Daarna dringt hij door tot in de feestzaal. Hij raakt niet uitgespraat over de goede gaven die hem in de keuken ten deel vielen. Het leek wel, zo zegt hij, alsof er een nieuwe grietman gekozen moest worden. Dan valt zijn oog op de weelde en de pracht die hier, in de feestzaal, worden ten toon gespreid. Hoe anders was het, toen hijzelf trouwde! En toch, hoe gelukkig

was deze tijd! Hij heeft er een liedje over gemaakt dat hij voor de gasten zingen wil.

Neen, zo mooi als deze bruid was zijn Ynts niet. Maar toch, wat voelde hij zich rijk! Minstens even rijk als de bruidegom hier voor hem. Hoe genoten ze van dit eerste jaar! Als ze er op uittrokken naar hun familie toe. Als hij zijn jonge vrouw in de armen nam. Steeds lossen wordt nu de toon. De wijn begint te werken. Maar dan bezint Tjerne zich plotseling. Hij moet gaan. Zijn benen weigeren hem al haast de dienst. Met een enkele groet verlaat hij plotseling het toneel.

Dit bruiloftsvers was geschreven voor de praktijk. Het moet ook werkelijk opgevoerd zijn, want anders had het nooit zijn weg gevonden naar een verzameling samenspraken die voor deze gelegenheden gebruikt konden worden. Ik bedoel de reeks, waarin ook de twee andere Friese samenspraken die we uit deze tijd kennen, gedrukt zijn, *Ansck in Houck*, en *Woutir in Tjalle*¹⁾. De *Friesche Tjerne* staat in die tijd dus niet alleen, zelfs in Friesland niet. Ook is hij nauw verwant aan de Hollandse bruiloftsverzen, zoals die in deze tijd bij tientallen verschenen.

Hij heeft zelfs de directe invloed van deze verzen ondergaan. Reeds Epkema heeft in dit gedicht zegswijzen en uitdrukkingen aangestreept die we evenzo bij Jan van der Veen, een Deventer dichter, terug vinden. We moeten met deze zogenaamde ontleningen voorzichtig zijn. Want deze bruiloftsverzen hadden niet alleen veel in de vorm gemeen, maar ook veel in de taal. Zij bevatten heel vaak de zelfde aardigheden, als, om bij ons eigen voorbeeld te blijven, de woordspeling tussen Bethlehem

¹⁾ De drie voordrachten bezitten een zelfde formaat. *Ansck in Houck* verscheen echter niet bij Fonteyne, maar bij een andere uitgever, eveneens te Leeuwarden. Hoe moeten we dit verklaren? Nam Fonteyne deze reeks van die andere drukker over? Of waren Fonteyne en die andere drukker misschien concurrenten van elkaar?

en Bed-lehem. Maar tot deze algemene aardigheden beperkt zich de overeenkomst tussen de *Friesche Tjerne* en de Bruiloftszangen van Jan van der Veen niet. Men vindt daarnaast ook woordelijke overeenkomsten die ons wel tot een directe invloed moeten doen besluiten.

Maar al heeft de *Friesche Tjerne* dan in zijn vorm en taal veel met tal van andere bruiloftsverzen gemeen, al vertoont het in zijn taal zelfs de onmiddellike invloed van één bijzondere dichter van dit genre, toch is Gysberts gedicht een oorspronkelijk stuk werk geworden.

Oorspronkelijk, in de eerste plaats, door de conceptie. Een dronken boer die hier op meesterlijke wijze onzin en — wijsheid staat uit te kramen, wie heeft deze opgave ooit eerder aangedurfd? Hoe steekt ze niet af bij het motief van *Ansch in Houck* b.v., een moeder en een dochter die samen een geschikte vrijer voor de dochter uitzoeken. Daar niets anders dan een stijf en onhandig gesprek, waarbij de personages poppen blijven zonder leven, hier een stuk gestolde actie.

Woutir in Tjalle is aan de *Friesche Tjerne* veel nader verwant. Sta toch op, Woutir, roept Tjalle. Waarom lig je zo lang te bed? Dan komt ook Woutir ten tonele en vertelt waarom hij de slaap nog ternauwernood uit heeft. Hij is gister met koopwaar naar de markt te Franeker geweest en is daar aangesproken door een kok, die hem vroeg mee te gaan. Deze kok was bezig het feestmaal voor een bruiloft klaar te maken en kon de hammen en de schapenkaas van Tjalle daarbij best gebruiken. Tjalle kwam nu in een keuken, waar hij zich zo te goed deed dat hij buitenmate vrolijk werd.

De Holle waard my licht / ick brochtit oone sang'
 In bjaalste lwd in leelck: do kaammer folle Menschen /
 Jo ronnen om my gær / so machtich / in jo wenschen
 Datse in Bolle hien / dir æck so sionghe koe.

Men nam hem mee naar de bruiloftszaal, waar hij zich „naet sed koe sjæn”. Maar: „it nochlicxt comt jitt' oon”. De bruid werd, naar oude Friese gewoonte, onder veel tegenstribbelen, naar het bed van de bruidegom geleid. Woutir hielp mee. En hij vertelt ervan met zoveel smaak, dat Tjalle hem benijdt. Ik wou dat ik er ook geweest was, zo klaagt deze. Woutir weet raad. Over drie weken is er weer bruiloft en dan zullen ze er samen op los trekken.

Men ziet, tussen *Woutir in Tjalle* en de *Friesche Tjerne* is op sommige punten een merkwaardige overeenkomst. Maar toch blijft de actie in dit eerste stuk beperkt tot het zeer goede begin, en verloopt ze daarna eveneens in verhaal. Bij de *Friesche Tjerne* daarentegen is deze actie door het gehele stuk heen volgehouden.¹⁾

Maar dan is er ook nog een andere reden, waarom dit gedicht zulk een volmaakt stuk werk werd. Actie vraagt om uitdrukking en nu is het wel een van de voornaamste kenmerken van Gysberts stijl, dat zijn woorden een uiterste gevoeligheid van uitdrukking bezitten. Gysbert wist met één woord, met de intonatie van dit woord of met de klank van dit woord, meer te zeggen, dan vele schrijvers uit zijn tijd met een hele zin. Dat nu was voor deze eenzame maar levendige prater, die de *Friesche Tjerne* is, in de eerste plaats nodig. Hij moest boeien kunnen, van het begin tot het einde, ook door de rijke schakering van zijn taal.

En dat doet de *Friesche Tjerne*! Welk een actie ligt er niet uitgedrukt in die zes laatste regels! Tjerne ontdekt dat hij er

¹⁾ De overeenkomst is nog merkwaardiger, wanneer men ziet, hoe *Woutir in Tjalle* en de *Friesche Tjerne* beide verschenen zijn bij dezelfde uitgever en in eenzelfde formaat, *Ansck in Houck* daarentegen bij een andere drukker (ofschoon ook in hetzelfde formaat). *Woutir in Tjalle* verscheen in 1639, de *Friesche Tjerne* in 1640. Is dit laatste stuk misschien op het eerste geïnspireerd?

maar in het wilde op los praat, dat het hoog tijd voor hem wordt om te gaan, dat hij nog maar moeilijk op zijn benen kan staan. Hij vermoedt de reden van dit alles, denkt nog even terug aan al de heerlijkheden die hij in de keuken genoot, en neemt dan met een plotselinge bezinning afscheid. Al deze gevoelens zijn in slechts zes versregels duidelijk weergegeven.

Maar misschien doe ik nog beter om hier het slot aan te halen van het gedichtje dat Tjerne op deze bruiloft zingen gaat. Het is geschreven in de vorm van een dialoog. Tjerne heeft Yntske bijna overtuigd van de echtheid van zijn liefde. Nog even houdt Yntske zich terug. Mij, vraagt ze, bemin je mij, eenvoudige meisje dat ik ben? Maar nu zet Tjerne ook door:

Ljeaf oer-floedig:

een vreugdekreet,

Iz 't den so?

Yntske gaat dit echter veel te hard. Ze krabbelt gauw weer terug:

'k Gick 'er mey;

maar het is reeds te laat. Tjerne heeft haar al omhelsd. Ze schrikt,

ho doz!

en verzet zich,

ho ho!

Dan houdt haar vrijer haar plotseling de knotte voor, het zakje met geld, dat als geschenk in Friesland steeds het huweliks-aanzoek vergezelde. Plotseling, want:

Sjogh dear moye, kijcke-bo!

Het schijnt een buitengewoon goede knotte geweest te zijn die Tjerne aan Yntske aanbood. Hoor tenminste haar verbazing in deze twee woorden, met hun biezonder tekenende klank:

Socken Knôtte!

en dan haar plotseling besluit:

'k Taest al to.

Nu heeft Tjerne zijn zin. Er klinkt verrukking in zijn toon.

Swiet, oer-swiete Famke;

Ljeaf ijn-ljeave lamke,

(hoe goed doen deze herhalingen het hier), maar ook opgewonden blijdschap,

't Iz keap, 't iz keap:

die zich uit in een overgave aan zijn nieuw geluk,

kom paetkje my, so so so so so!

De *Friesche Tjerne* steekt nog in een ander opzicht gunstig af bij *Ansck in Houck*, namelijk wat het geslachtsleven betreft. *Ansck in Houck* is hier grof. Niet zozeer nog in de inhoud. Want weliswaar komt ook in dit gedicht de beschrijving voor van het naar bed brengen van de bruid — een beschrijving die bij de hoorders aangename herinneringen of verlangens moest wakker roepen — maar dit verhaal was toch eigenlijk niets anders dan de weergave van de werkelijkheid, zoals bijna iedere Friese bruiloft uit die dagen ze te zien gaf.

Wanneer Houck echter van deze bruiloft vertellen gaat, dan zegt zij:

Lit ick jo oors de Text te tygghe reys uytlisse

In dwaan dir Glossin by / so syl yt bet forstaen.

En nu is het niet zozeer de „Text” die ons hier tegenstaat, als wel de „Glossin”; zinswendingen en uitdrukkingen wier enig doel was, niet zozeer het „bet forstaen”, maar een goedkoop succes, gegrond in de sensuele gedachtenassociaties die ze opriepen. Een paar voorbeelden.

Waarom zou je willen trouwen, zo vraagt Ansck haar dochter.
du heste nu goe dægen.

Ja, quæde Nachtin / Mem,

antwoordt Houck.

En wanneer de bruid bij het naar bed brengen nog tegenstribbelt, dan voegt een van de gasten haar toe:

It is næt hæl so quæd

Als Heer-Ome wol preeckt.

Uitdrukkingen die op zichzelf wel niet zo zinnelijk zijn, maar die — en daar gaat het hier om — uitsluitend te berde gebracht werden opdat de hoorders er over zouden gnuiven. Dat ze gelegd werden in de mond van twee vrouwen, maakt de zaak niet beter. Deze samenspraak toont wel hoeveel onze voorouders in dit opzicht verdragen konden.

Uit Tjerne's woorden spreekt een sterke zinnelijkheid. Maar nergens gaat deze zinnelijkheid, zelfs niet bij deze halfdronken boer, ook maar voor een ogenblik over de schreef.

Dit feit typeert niet zozeer Tjerne zelf, als wel diens schep- per, de dichter. Want zo moet Gysbert in zijn jonge jaren zelf geweest zijn. Een sterke zinnelijkheid moet toen heel zijn wezen doortrokken hebben. En af en toe heeft ze in verzen uit deze tijd gestalte gekregen. Soms zelfs zo, dat hij het niet raadzaam vond ze onder ieders ogen te brengen. Want dat is waarschijnlijk het geval geweest met de paar korte versjes die in de nalaten- schap van Junius werden teruggevonden. Ze zijn vol zinnelijke hartstocht. Maar ze vonden geen plaats in de bundel. Zegt dit laat- ste feit ons eigenlijk niet meer dan het bestaan der liedjes zelf?

Gysberts zinnelijkheid is steeds een open zinnelijkheid ge- bleven. Nooit was ze er op gericht om bij anderen — lezers of hoorders — minderwaardige gevoelens en gedachten te wekken.

Zo ook in de *Friesche Tjerne*. Het is waar, we vinden hier dezelfde aardigheid die ook Jan van der Veen toepast. Men verwacht op grond van het rijm een onfatsoenlik woord, maar plotseling wordt van het rijm afgeweken. De onfatsoenlike uitdrukking wordt zodoende niet gezegd, maar des te sterker gesuggereerd.

Hier 's Bjea, Hamme in Taback. Dear môst ick den
(oon 't ijttten,

In dat al oon in oon; ick hie my ney bemoddere.

Nu is zulk een rijmspeling nog niet zinnelik, wel grof. Maar in die tijd klonk ze waarschijnlijk niet zo grof, als ze nu doet. En versterkt ze hier niet het beeld van de halfdronken boer die ze uitsprak? Verhoogt ze ook niet de levendigheid van diens voordracht?

En dan is daar de woordspeling Bethlehem — bed-lehem, die we eveneens reeds bij Jan van der Veen terug vonden. Waarschijnlijk was deze laatste, toen hij deze aardigheid in zijn vers te pas bracht, nog ongetrouwd of reeds weduwnaar. Hij zegt tenminste:

Ik wil na bed-lehem, en my alleen verwarmen
En nemen by gebrek het kussen in myn armen.

Hoe verwerkt Gysbert nu deze woordspeling? Hij breidt haar uit. Tjerne ziet de muurkleden, met figuren in zijde, met borduurwerk vooral van bomen. Dit brengt hem op een vergelijking met de intocht van Jezus in Jeruzalem:

Ho! schil uwz hijmmelsche haad, hier ijn Jerus'lem rijde?
Æf tjea de Brægeman in Breed ney Bed-lehim?

De Spijl-ljue fijlje' ynn' pleats fenn' ade' Hosanna-stem. Hij verbindt dus deze woordspeling met een van de meest betekenisvolle en indrukwekkendste gebeurtenissen uit Jezus' leven. Zou hij, de dichter der Friese psalmen, dit ooit gedaan hebben, zo hij in deze woordspeling ook maar de minste, de allerminste onzuiverheid gevoeld had?

Tenslotte hebben we dan nog de uitdrukking
dit reyts ick ijn 't lid

Az 't Wijf de Wirttel die,
die hier bespreking verdient; een van de vele volksgezegden die Gysbert in zijn werk zo graag gebruikt, maar een volksgezegde

met een oorspronkelijk zeer obscene betekenis.¹⁾ Zou deze ene uitdrukking dan een uitzondering moeten vormen op de gunstige indruk die we in dit opzicht van de *Friesche Tjerne* kregen? We slaan de verklaringen van Junius op. En daar vinden we dan deze zegswijze als volgt verklaard: „dit reyts ick ijnt lid. dit raeck ick 't lid, proverbiale significans, ick kom 'er esten(?) recht te pas en tref het recht gelijk een die in 't afsnijden van een lid 't rechte gewricht treft.”

Er was hier geen reden voor Gysbert om een andere dan de z.i. juiste betekenis op te geven. Het gold hier slechts een wetenschappelijk doel. Hij gaf deze verklaring bovendien aan de man wie het gelukt was zelfs de meest hartstochtelike van zijn verzen te bemachtigen. Blijkbaar begreep Gysbert hier zelf de oorspronkelijke betekenis van deze uitdrukking niet!²⁾

Toen de *Friesche Tjerne* gedrukt werd, besloeg hij slechts 15 bladzijden van een boekje dat op 16 bladzijden druks berekend was. De laatste bladzij moest dus nog met iets anders gevuld worden.

Zo was het ook gegaan met *Woutir in Tjalle*. De schrijver van dit stuk had toen op de laatste bladzij een gedichtje toegevoegd dat een toespraak van *Den auctor tot die Solisten* bevatte; een Hollands versje in rederijkersstijl, dus dat zijn belang kan hebben voor de geschiedenis van deze samenspraak, zo die nog eens aan een nader onderzoek mocht worden onderworpen.³⁾ Ik laat het hier daarom even volgen.

¹⁾ Deze uitdrukking wordt namelijk pas duidelijk, wanneer men niet „'t wijf", maar „de wirttel" als onderwerp neemt.

²⁾ Bij nader inzien is dit ook niet zo vreemd. Wij zijn maar al te zeer geneigd om bij vroegere dichters een even grote etymologische kennis te veronderstellen, als wij zelf menen te bezitten.

³⁾ Dr. G. A. Wumkes (Bodders, pag. 199) maakte reeds waardevolle veronderstellingen omtrent de schrijver van dit gedicht.

Hier cont ghy licht // Jn dit Ghedicht /
 Clappaerts vermeten
 Hebbend' 't ghesicht // Tot Nijt ghesticht /
 U felle Beten
 Maecken noteur // Al ist een leur /
 Na u ghesint:
 Nochtans hier deur // U niet en steur /
 So wie 't bemint.

Gysbert voegde een ander vers toe; een lied dat Tjerne zingt, als hij „ijnne suwz” naar huis gaat. In deze *To-hæcke* (een gedicht dat aan een groter vers aangehaakt wordt, een toegift dus) komen verschillende vrijages ter sprake. Onverstandige, zoals van Swobke en Ofke, van Hoyte en Hootske, van Tetke en Sjolle Kreamer, die dachten dat ze het zonder hun ouders klaarspelen konden. Maar het gevolg is dat zij en hun talrijk kroost nu gebrek lijden. En daartegenover dan de verstandige vrijage van Oeds en Sæts, die de ouders raadpleegden, lieten overleggen; met het gevolg dat zij thans een goed bestaan hebben en flinke kinderen. Tenslotte een waarschuwing aan Orck, „myn Soon”; als het goed wil gaan, dan moet hij niet blindelings handelen.

Ield in rie lit mey dy frye,
 Bern, so geann' dijn saken wol,
 Den sil de' Hijmmel oer dijn dwaen,
 Lock, in mijlde Seyning', jaen.

Na de warmbloedigheid die Tjerne op de bruiloft ten toon spreidde, doet deze verstandelijke berekening ons vreemd aan. En dat van iemand die „ijnne suwze” de weg naar huis te vinden tracht!

Maar hier hebben we dan een tweede neiging van Gysbert, die zich in deze *To-hæcke* ten volle openbaren komt: zijn didactiese zin. Op de bruiloft zelf merkten we er reeds iets van. Al

was dan Tjerne half dronken, toch leverde hij een geestige kritiek op de grietmansverkiezingen. Ook in dit bruiloftsgedicht bleef Gysbert zo opvoeder. In de *To-hæcke* is hij dit geheel. Hier is hij de bedachtzame oudere geworden, die de gevolgen ziet van een losbandige vrijerij, die daarvoor waar-
schuwen wil.

Is dit versje oorspronkelijk voor één persoon geschreven, de Orck uit het laatste couplet? En dus gemaakt buiten verband met de *Friesche Tjerne*? Of denkt Tjerne hier aan zijn eigen „heal-wuwgsen jonge” en de tijd dat deze op liefdesavontuur zal uitgaan?

Buitenrust Hettema vermoedt het eerste. En dat op grond hiervan, dat onder de *Friesche Tjerne* het woordje „Eyn” voorkomt, onder de *To-Hæcke* het woordje „Oeyt”. „Oeyt” is hier het oudste, zo verzekert hij. Maar weer elders (onder *Reamer in Sape*) hebben de handschriften van Junius „Eyn” en de bundel „Oeyt”. Ik geloof dan ook, dat dit gebruik van „eyn” en „oeyt” een te onzekere grond is om conclusies op te bouwen. De verhouding tussen de *Friesche Tjerne* en de *To-Hæcke* zal ons dus wel nooit volkomen duidelijk worden. Persoonlijk voel ik meer voor de veronderstelling dat deze *To-Hæcke* in onmiddellike samenhang met de *Friesche Tjerne* zou geschreven zijn.

Een van de onverstandige vrijages nu uit deze *To-Hæcke* was die tussen Sjolle Kreamer en Tetke.

Tetke krigge Sjolle-Kreamer

To Sint Eal, by Wijn in Bjear,

met het noodlotige gevolg:

Nu rint elckum az in slet,

En bekleye 't: mar to let.

Dit gegeven nu vinden we in *Sjolle Kreamer in Tetke* nader

uitgewerkt. En hier verschijnt dan de didacticus Gysbert in een gunstiger licht. Want Gysbert wist, als opvoeder, even goed als ieder ander, dat leringen strekken, maar voorbeelden wekken. In de nu volgende samenspraak stelt hij ons de gevolgen van zulk een onverstandige vrijage in het beeld zelf voor ogen. Sjolle Kreamer komt het toneel op. Zijn mars is hem te zwaar, hij laat ze op de grond glijden en gaat er zelf bij zitten. Laat hij maar eens een liedje spelen op zijn doedelzak.

Het is, hoe kan het anders, een liefdesliedje. Met coupletten van 4 korte regels. Ieder couplet is juist lang genoeg om de lucht te verbruiken uit de doedelzak. Na iedere strofe blaast Sjolle dit instrument dus weer op en heeft nu hand en mond vrij voor een volgend couplet. Zo kan hij tegelijkertijd spelen en zingen.

Maar wat gebeurt? Juist heeft hij zijn lied beëindigd met een welvoldaan „so myn Piepe dat gingh swiet”, of Tetke, zijn vrouw, staat voor hem. Zij is, onder invloed van haar moeilijke leven, scherp van tong geworden, lichtelik hysteries zelfs. Al terstond begint ze hem verwijten naar het hoofd te slingeren. Hoe durft hij hier lui langs de weg te liggen, terwijl zijn kinderen gebrek lijden!

Sjolle tracht het onweer dat over zijn hoofd losbreekt, te bezweren, door goedmoedig te antwoorden. Ik ga wat eten, zo zegt hij; eet je mee? Maar zijn vrouw laat zich zo spoedig niet van de wijs brengen. Zij is tans niet tot grappen geneigd. Ze gaat door met schelden.

Nu tracht Sjolle haar boze bui af te leiden met schone beloften. Wacht tot vanavond, zo zegt hij, als ik met een zak vol geld naar huis kom. Maar Tetke kent deze beloften. Ze hebben voor haar geen waarde meer. Dus blijft ze aanhouden met hetzelfde verwijt.

En weer verandert Sjolle van tactiek. Hij begint nu op het gemoed te werken van zijn vrouw.

Moar,

zo zegt hij, en dit ene woordje is veelbetekenend van uitdrukking, hoe kan alles toch veranderen. Herinner je je, hoe vriendelik en zacht je was, toen ik naar je hand dong? Herinner je je nog, hoe graag je me toen mocht? Hoe ik je 's nachts opzocht en hoe je me dan stilletjes binnenliet?

Az den Koone' æf Nopke bijlle,

Seft, seft (stoe-stu æfter stijlle

Fenne buwtt'-Door) stil, ljeaf, stil,

Heyte wecket: Gouden 'k sil

Dy uwz Schoerre Door ijn litte.

Deze herinneringen breken in Tetke de verbittering. Haar verwijten worden klachten.

O dat Boaschjen buwttte rie!

Ze wordt hysteries. En, ofschoon Sjolle het zo erg wel niet bedoeld zal hebben, maken de tranen die zijn vrouw nu stort, toch meer indruk op hem dan het schelden van zoeven. Zijn geweten begint te spreken. Hij stilt het echter met goede voornemens. Het verstand komt nog wel met de jaren, zo maakt hij zich zelf wijs. Toch wordt hij er, voor een ogenblik, door geprikkeld tot handelen.

Hij staat op en gaat.

Du ney huws. ick op in hinne.

Ik heb de inhoud van deze samenspraak uitvoerig weergegeven om te laten zien, hoe Gysbert hier wederom een echt stuk leven schildert. Sjolle en Tetke zijn geen typen, ze zijn concepties van levende mensen en zouden als zodanig uit een modern tooneelstuk kunnen zijn genomen. Eerst wanneer men ze zo ziet, begint het stuk voor u te leven. Sjolle, de man die het zeker niet slecht meent en die ook niemand met opzet

kwaad zou doen. Maar die de tucht mist in zijn leven. Hij mist deze in zijn liefde; hij mist ze ook in zijn dagelijks werk. Reeds de eerste regels zijn in dit opzicht al zeer tekenend. Men zegt van de kramers, zo redeneert hij, dat ze al gaan liggen, als ze maar „fjouwer huwzen mey in barge-hock“ gepasseerd zijn. Welnu — en zijn mars staat al in het gras. En dan Tetke. Eens was zij vriendelijk en vrolijk. Maar, toen de zorgeloosheid van haar man haar onder de zorgen begroef, werd ze hard en scherp. Haar hart verbitterde. Met het gevolg dat haar oorspronkelijke zachtheid vergroeide tot histerie.

Maar in nog een ander opzicht is deze samenspraak de uitbeelding van een stuk werkelijk leven. Evenals in de *Friesche Tjerne* vinden we ook hier een sterke actie, die, zelfs in haar meest gecomprimeerde vorm, op een meesterlike wijze in woorden en uitdrukkingen, in intonatie en rythme werd vastgelegd. Zó sterk is deze bedrijvigheid, dat we hier en daar het ontbreken der moderne toneelaanwijzingen als een gemis aanvoelen, dat de tekst, zonder deze aanwijzingen, op een enkele plaats zelfs onduidelik wordt.¹⁾

In tweeërlei opzicht is de *Sjolle Kreamer in Tetke* dus de weergave van levende werkelijkheid. Toch is ze mee bedoeld als waarschuwing. En hier, waar het didactiese lijnrecht verband houdt met en voortspruit uit de levende werkelijkheid, zien we beter en zuiverder dan in de *To-Hæcke* waar, volgens de dichter, het gevaar school in de liefde.

Niet in de minne als zodanig. Veeleer zag hij daarin iets goddeliks. Zelfs in de zinnelijke uiting daarvan. De woordspeling Bethlehem — bed-lehem werd immers met een religieus

¹⁾ Vergelijk b.v. de volgende regels:
 Sjolle: Moar, ick spearr' nin doave stocken.
 Tetke: Azste deste Sjolle; het pocken,
 In het pleage mienst'er mey!

beeld saamgevlochten. En het vers dat in de bundel op de *Sjolle Kreamer in Tetke* volgt en dat de liefde bezingt, draagt een bijbeltekst tot motto: 1 Joh. 4 : 8, Die niet liefheeft, die heeft God niet gekend, want God is liefde.

Maar het gevaar ligt elders: *in een gebrek aan tucht in deze liefde*. In een *persoonlijk* gebrek dus. Of, met de woorden uit datzelfde vers *Ljeafde*:

't Hiete' yerzen, uwt it smitte-fjoer,
 De Smid nimt, buwtte schea;
 Hij hanlet it mey goe bestjoer
 In 't det him quælck noch quae.
 Mar koamer aerne' in onbedreun'
 Dy 't fette' oon 't erslinge' eyn,
 Dat wier eyn schild, az hy oon 't gleaun'
 Zijn gicke hannen scheyn'.

Het is voor dit gebrek aan beheersing, deze persoonlijke tekortkoming, dat Gysbert zijn medemensen waarschuwen wil. En zoals ieder levend idee in iedere tijd slechts in een zeer gebrekkige verschijningsvorm aan ons openbaar wordt, zo ook dit inzicht. In de *To-Hæcke* vonden we het in al zijn dagelijkse bekrompenheid. De *Sjolle Kreamer in Tetke* liet ons hier door de vorm heenzien tot in het wezen der zaak.

Bij de losse minneverzen, die nu onze aandacht vragen, heeft men gemeend invloed te kunnen vaststellen van Hooft. Inderdaad valt deze invloed niet te ontkennen. Twee van Gysberts verzen bezitten de melodie van gedichten van Hooft.¹⁾

¹⁾ Daarnaast komen in Gysberts gedichten twee opgaven voor van een wijze, die ook bij twee van Hoofts gedichten staat opgegeven. Het zijn *Si tanto gratio* en *Si c'est pour mon pucelage*. Maar aangezien deze beide in de 17e eeuw zeer bekende melodieën zijn, die ook bij Starter, Camphuysen en Valerius voorkomen, wens ik deze buiten beschouwing te laten.

Een van deze twee is een religieus gedicht, *Moed in To-
forlit op Goads Gunste*, dat geschreven is op de wijs van „Het
finnigh stralen van de Son”. Het andere is een liefdesklacht,
Reontse Ljeafde-gâl, oon Frieske-Lichtfirdigheyt, waarbij als
„stem” staat opgegeven Hoofts gedicht aan de

Periosta, die met treage stroomen glijt.¹⁾

Nu is het niet voldoende om te constateren dat Gysbert
aan Hooft ontleend heeft. Belangriker is de vraag hoe hij hier
ontleende. En op deze vraag kan o.a. het tweede gedicht ons
hier nader inlichten.

Want het onderwerp dat hierin door beide dichters bezongen
wordt, lijkt zo oppervlakkig gezien hetzelfde. De Periosta is
een rivier (waarschijnlijk was het de Amstel) die langs het huis
van een van Hoofts geliefden liep. Zij kon dus zeer geschikt
zijn liefdesklachten aan haar overbrengen.

Periosta die met traege stroomen glijt

Door d'ackers vet, en 't immergroene veldt,

Die spiegel voor de laege boomen sijt,

Wel dicht op u begraesde cant gestelt,

Ach stond' ick oock op uwen oever groen,

Soo groeyd' ick oock gelijk u Elsen doen!

Het is dan ook geen wonder dat, toen Gysbert zijn liefdesklacht
wilde uiten, zijn woorden zich richtten naar de gedragen melodie
die hij uit Hooft kende. Maar Reontse's liefdesklacht was toch
nog anders dan die van Hooft. Bij Hooft was ze half klacht,
half verwachting. Bij Gysbert gold het een verloren liefde.
Hier was dus geen plaats meer voor hoop op beter, hier was
enkel wanhoop.

Daarom moet het trage en klagende in deze melodie nog
versterkt tot uiting komen. En dat lukt de dichter volkomen.
Twee middelen gebruikt hij daarvoor. In de eerste plaats doet

¹⁾ Gedichten van P. C. Hooft, ed. Stoett. I, 44.

hij ieder woord, in klank en betekenis, zo zwaar mogelijk zijn, zodat er haast geen verschil meer is tussen de lange en de korte silben en de jamben hier soms bijna opgelost lijken tot spondeëen. En dan in de tweede plaats wendt hij hier de klassieke zinsbouw aan, die een veel compactere zinsconstructie aanbodt dan de inheemse hem ooit kon verschaffen.¹⁾ Zo krijgt dan dit gedicht de sfeer van een laag neerhangende wolk, zwaar van regen.

Let ijnne juwn (de Sinn' oone' oore' ig Duyn,
 Nacht-wâdsters eag belitsen mey yen Wolck',
 Fjild, wetter, luft oer-teyn mey tjuester bruyn)
 Siet Reonts oon' Strân, in wâlde' uwt herte-kolck,
 Yen triene-gjealp; dy lanz her wangen del
 Roon, wiet in hiet; in biet in spliet her fel.

Ons onderzoek is met deze vergelijking nog niet volledig. Want die betref nog slechts eenzelfde melodie, niet de inhoud. Maar we bezitten daarnaast twee verzen — een van Hooft en een van Gysbert — die ongeveer dezelfde vorm en dezelfde inhoud hebben. Het is Hoofts dialoog tussen Cephalus en Amarillis.²⁾

C. Ach Amarillis!

A. Segt wat u wil is.

C. Mijn harte gloeijt als vuur van binnen,

A. Wel neemt het soete weij van geijten inne.

C. Maer soo 't geen baet en voelt,

A. Neemt sicoreij, die coelt.

C. Al waert er mee bespoelt,

Ten lescht geen minne.

¹⁾ Heeft Gysbert dit gedicht ook bewerkt naar een klassiek origineel? Zo ja, dan heeft hij welbewust begrepen, welke poëtiese voordelen de taal van het oorspronkelijk hem hier bood.

²⁾ Gedichten van P. C. Hooft, ed. Stoett. I, 32.

Bij Gysbert voeren Æmaril en Goris eenzelfde gesprek.

Goris. Goune Æmaril!

Æmaril. Wol Gôris het 's er weer ijn til?

G. Stæ, bliew', Bout, hâdde' in bijtke stil.
Hertse mijn bea.

Æ. Dat sil wol dwaen dijn Galathæa.

G. Yn Dy allinne' iz al mijn free.
Tove' ey! Æ. Wier ney? G. Ney my.

Æ. 't Iz my so wee naet yens om dy.

G. Du bliewwste yz-kâd in stjoer
Al baernste my gleon az in fjoer.

Maar wat Gysbert in dit gedicht mist en Hooft in het zijne wel bezit, dat is de gratie van het puntig woordenspel, die aan dit vers een „lichte bevalligheid en zedige schalksheid” verleent. Minne, zo heeft Cephalus verzekerd, is een ellendige ziekte. Daarom wil Amarillis zich dan ook niet in zijn onmiddellike omgeving wagen, want

A. Oft ickse crege?

C. Soo wast te dege

A. Wanneer wij beij sieck zouden wesen?

C. Jae, want dan souden wij eerst beij genesen.

A. Neen dat geloof ick niet,

C. Wel proeft het, en besiet,

A. Neen neen mijn moeder riet

Mij noijt aen desen.

Deze luchtige toon kon Gysbert niet vatten. Bij hem is alles veel ernstiger, veel hartstochteliker ook. Wat hier aan bevallige woordenwisseling ontbreekt, wordt vergoed door kernachtigheid en ernst, door de diepe bewogenheid van een werkelijk gefolterd hart. Vandaar dan ook dat Gysbert hier niet eindigen kan, zoals Hooft het doet, met de gemakkelijke verzekering,

Gysbert Japicx

Wel Amaryl, de tijt
Sal u bet leeren.

Bij hem kon dit vers niet anders uitloopen dan op de klacht van een inderdaad diep teleurgestelde minnaar.

Ick stear, ick stear!

Wanneer ik nu zeg dat Gysberts vers de bevallige dialoog van Hoofts gedicht mist, dan bedoel ik daarmee nóg niet vast te stellen dat Gysbert in zijn poëzie geen woordspelingen kent. Integendeel, hij heeft ze maar al te veel. Hoe zou het ook anders kunnen bij iemand die zozeer zich rekening blijkt te geven en zozeer waarde hecht aan de werkelijke betekenis der woorden!

Maar zijn woordspelingen zijn verstandelijk. Ze lijken al heel weinig op de fijne nuances die Hooft hier wist te bereiken. Ze zijn soms plomp en nooit bevallig. Ze komen daarom alleen dan tot hun recht, wanneer ze niet op zichzelf staan, wanneer ze gedragen worden door andere dichterlike kwaliteiten, bij Gysbert in het bijzonder door de bewogenheid van zijn vers. Dit is het geval met het gedicht dat *Ynne tuwl-wraegsel* heet. Het eerste couplet zet in met een actie die zelfs de duidelijkheid van de zin nauweliks onaangetast laat.

Ynn' tuwl-wraegseljen, ijn 't djoeyen,
Yn 't snaep-snobben, ljeaf,
Yn 't eal-ljille-bortlijck stjoeyen,
Neam'stu my tjeaf, tjeaf:
Om 't ick ond're paetkerije.
Pea-sjeak, sonder luwd,
Duwe' yn muwle-stiet twa trije,
Dijn giel Podde-hyers tuwt.

De volgende twee coupletten, die de weerlegging door de minnaar inhouden, dreigen hier in de woordspeling te verlopen. En die woordspeling is deze: jij noemt mijn kussen stelen, maar

niet ik ben de dief; dat ben jijzelf, want jij stal eerst mijn hart. Dat het vers het ondanks dat toch nog blijft doen, komt doordat de actie tot op het laatste ogenblik toe op schitterende wijze is volgehouden.

Dy soe 'k eer', mey rjuecht oon-tuwge
 Tjeaf-stáll', stellerij':
 Yn dijn paetgjen' dat it swuwge,
 Stielstu 't hert fen my.
 Dy nu, 't hert ontnomme', ijnn' dwelme' stirt
 Stell't dy? swiete Schelm'!
 Næ; dy herte-steller selm, wirt
 Herte-tjeaf: Tjeaf-selm'.

Eenzelfde soort woordspelingen (geven — nemen, licht — donker) vinden we in *Minne-Sinne*. Maar hier was de poëtiese kracht niet sterk genoeg om ze te dragen.

Het vers *Ynne tuwl-wraegsel*, dat ik hier zoeven aanhaalde, is waarschijnlijk ontleend aan Roemer Visschers *Brabbeling*, Schock V 16.

Om dat ick in 't stormen drie kuskens gaf mijn Lief,
 Daerom gaetse segghen dat ick ben een dief:
 Met verlof Vryer, wie heeft u dat bevolen?
 Ben ick een Dief, om dat ick heb ghegheven?
 Veel meerder dievery hebt ghy selfs bedreven:
 Want int soenen hebt ghy mijn hert ghestolen.
 De beïnvloeding door Hooft bleek per slot van rekening niet diep te gaan. Daarvoor waren beide dichters te zeer verschillende persoonlijkheden; daarvoor ook was hun houding tegenover de liefde te zeer verscheiden. De beïnvloeding door Roemer Visscher is veel sterker. Niet minder dan vijf van Gysberts

liefdeverzen zijn naar gedichten van Roemer Visscher bewerkt.¹⁾ En dat op een totaal van slechts zestien! Bovendien blijkt een der inleidende puntgedichten (*Oon dy Lit-tinckene Eyn-wittert*) aan de *Brabbeling* te zijn ontleend. Een van deze vijf verzen is het reeds genoemde *Ynne tuwl-wraegsel*. De andere zijn: *Ljeafke lit uwz*, *Minne-Fjuecht-Spil*, *Kipedo Reauwe-bjuester* en *For-schaete aerd*.

Het spreekt vanzelf dat we hier al deze bewerkingen niet uitvoerig gaan bespreken; ze zouden ons trouwens alle tot eenzelfde resultaat voeren. We kunnen hier volstaan met één proeve. Ziehier het gedicht waarnaar het *Minne-Fjuecht-Spil* gemaakt is.

Om dat ick Cupido had ghenoeemt een kint,
 Daechde hy my uyt om teghen hem te vechten,
 En toonde dat hy een man was, al is hy blint.
 Ick was gheharnascht als de Mansknechten,
 Alsoo dat zijn pijlen niet mochten hechten,
 Al had hyder hondert op my ghetoghen:
 Maar als hy vernam dat hy niet uyt en rechten,
 Dat zijn koocker was leech, en dat hy was bedroggen,
 Worde selfs een pijl, en is in my ghevloghen:
 Doe gaf ick my verwonnen sonder eenich ghekijf:
 Ick trock 't harnasch uyt: Want wat sout helpen moghen,
 Als ick mijn vyandt had binnen in mijn lijf?

En dan daarnaast het *Minne-Fjuecht-Spil* zelf.

¹⁾ De eerste, die op deze verwantschap tussen Roemer Visscher en Gysbert Japicx wees, was Jacobus Scheltema, in zijn boek over *Anna en Maria Tesselschade* 1808. Zijn opgave is echter niet geheel juist. De genoemde gedichten corresponderen bij Roemer Visscher met Schock II 49, II 29, III 40, V 16, II 35, het puntgedicht met Schock II 1. Ik merk nog op, dat alle vijf de genoemde gedichten in de *Rymlyer* onmiddellijk op elkaar volgen. Wel een aanwijzing dat Gysbert zelf de hand gehad moet hebben in de rangschikking van deze verzen.

Ljeafd' deage' in trotte my eer'n uwt,
 Om dat ick him *klien manke* hiette,
Bopp'-bortlijck Bernke, lijstse guwt.
 Hy noam sijn boage in woe my sjiette.
 Dat jilt Dy Jan, sey Cypris Soon.
 Kom oon (ick weer) wa schoe my derre?
 Ick hab in stielen harnasck oon,
 In wol my, az in Switser, werre.
 Hy scheid, hij flitse pijl om pijll',
 By tuwzenen sijn bouten fleagen.
 Ick stoe allijck in ijken stijll'.
 Hij fleag, Ick seag him onder eagen.
 Mar do dy Bingel al sijn reauw
 . Forschetten hie, Hy stoe ijn' dodde,
 In mecke' in (quansquijz) eangstig kreauw.
 Ick, moed-great, oon: Ick noam in Lodde,
 Nu schil ick Dy dobbje ijn yen kuwl.
 Doz duwckt dijn borll'-bels snorckig pochjen.
 (Ick wuwgs ijnn' wean, ick laecke' ijn tuwll'
 Fjuecht-winst' begoe, tocht my, to sjochjen)
 Gick, sey' er, iz mijn Pijl-schie bleat,
 Ick meyts in Pijlle fen my selme.
 (De diede' op 't wird.) Hy, salm-pijll', scheid
 Him salm ijn my. Da stoe 'k bedwelme!
 Da joe 'k it op. Laey' resting' dol,
 In kriet, mijn Fijnne fijn ick binne!
 Hy baernt mijn iingewand. O hol!
 Genaede' on-oerwinliicke Minne.

We zien hier weer hetzelfde verschil dat we ook reeds bij de
 vergelijking met Hooft konden opmerken. Gysberts gedicht
 bevat oneindig meer actie. Roemer Visscher gaf een verhaal,

Gysbert geeft een toneeltje. Zijn *Minne-Fjuecht-Spil* is werkelijk een gevecht.

Maar afgezien van dit belangrijke verschil, volgt Gysbert hier zijn origineel zeer nauwkeurig na. Zijn bewerking staat niet ver af van een vertaling. Dit duidt ongetwijfeld op een zeer nauwe verwantschap. Geen wonder ook. Wat Gysbert in Roemer Visscher het meest aangetrokken zal hebben, dat was het volkseigene, en alles wat daarmee samenhang; zijn werkelijkheidszin (met een didactiese inslag), zijn bondigheid van zeggen, zijn verstandelijke en zelden geestige woordspelingen, kortom zijn streven om „zinryck kindsch” te zijn.

En zijn goedronde zinnelijkheid. Ook daaraan moet Gysbert zich verwant gevoeld hebben. Het blijkt uit de paar gedichtjes die de Juniana toevallig voor ons bewaard hebben; zij zouden door Roemer Visscher geschreven kunnen zijn. Maar het vermoeden is gewettigd dat Gysbert hier — altans bij de publicatie — een strengere tucht toepaste dan Roemer Visscher, „die beleefdelyck alle ding by zyn rechte naem noemt”, nodig vond. Want de vijf gedichten die hij tenslotte aan de *Brabbeling* ontleende, behoren daar zeker wel tot de minst zinnelijke.

Tenslotte dringt zich hier nog een derde naam aan ons op — die van Starter. Bij twee van Gysberts verzen staat een beginregel van een van Starters gedichten als „stemme” aangegeven. Ja, bij een van beide staat zowel de beginregel uit het vers van Starter vermeld, als de wijze die deze laatste zelf bij zijn gedicht opgaf. Duideliker kan het al niet.

We weten dus zeker, dat Gysbert Starters verzen gekend heeft, de melodie en de woorden, en verwachten nu misschien vele tekenen van verwantschap te vinden. Die zijn er echter slechts weinige. O, ik weet wel, dat het wel eens anders gezegd is. Als men de verhandeling over de *Ade Fryske Skriften* van

Hepkema opslaat, dan zal men daarin vele aanhalingen vinden, waaruit dan moet blijken, hoeveel Gysbert wel van Starter geleerd heeft. Maar ik ben er van overtuigd dat Hepkema hier niet zo stout gesproken zou hebben, als hij een bredere kijk had gehad op de erotiese literatuur van deze tijd. Veel van wat hij nu voor ontlening aanziet, blijkt algemeen gangbare munt te zijn. Als men dan nog nagaat dat beide dichters leefden in eenzelfde streek en dus putten uit eenzelfde bron van gewoonten en talen, als men zich dan indenkt hoe Gysbert Starters poëzie, die vooral in Friesland populair was,¹⁾ waarschijnlijk reeds leerde kennen in zijn meest ontvankelijke jaren, dan staat men eerder verbaasd dat Gysbert niet meer aan Starter ontleende. Nergens vinden we bij hem ook maar één bredere opzettelijke navolging.

De verklaring voor dit feit moeten we, meen ik, zoeken in het grote verschil in persoonlijkheid. Hun levensopvatting bevat weinig overeenkomstigs. Starter wilde alles op zijn tijd. Het vermaak stond bij hem naast de ernst. Onder de eerste prent in zijn *Friesche Lusthof* kwam hij daar al open voor uit.

Wanneer ghy by de Wyn syt, soeckt u te vermaken

En schuwt het vies geklap van Goddelycke saken.

Elck dingh heeft synen tyd; 't is pryslick dat een Man

Is Wys in syn beroep, en vrolyck by de Kan.

¹⁾ D. R. Camphuysen schreef indertijd een *Klagte van Jan Jansz. Starter gedaen, als uyt het Graf, over zijn dertel, en ontuchtig Lied-boeck*. Als melodie staat daarbij aangegeven één van Starters meest losbandige gedichten, *Ick vrijde op een tijt een soet Menniste*. Onder dit gedicht nu plaatst Camphuysen de volgende noot. „Goet-gunstige Leeser: dat Ian Jansz. Starter alleen klaegt over sijn Liedt-boeck, en geschiet niet, alsof daer geen meer en waeren van gelijcke stoffe (och daer zijn der al veel meer, gelijk hy in dit gedicht selfs te kennen geeft in de aenspraecke tot de Overheyit in 't twaelfde ende veertiende veers) maer hy klaegt over 't sijne in 't besonder, om dat hem dat in 't bysonder meeste aengaet, ende omdat hetselve aldergemeenste is, ende meest overal gevonden wert, oock selfs dick-wils in seer treffelijcke ende (t welck te beklagen is) andersins God-vruchtige huysgesinnen.

En elders zegt hij: bewaar de ernst voor de ouderdom en geniet zolang ge genieten kunt.

Dit gaat lijnrecht in tegen de opvatting die Gysbert in *Jolle in Haytse-yem* verkondigt. Niemand kent het uur van zijn dood, zo waarschuwt hij daar. Bovendien, komt God alleen de afgeleefde ouderdom toe en de wereld de beste tijd van het leven? Neen, Gysbert mag hier en daar de *Friesche Lusthof* met instemming gelezen hebben, nog vaker zal hij — altans toen zijn ideeën vaste vorm hadden aangenomen — zijn hoofd afkeurend geschud hebben. Zijn gedichten zijn eerder de bestrijding van de levenshouding die Starter hier uitsprak, dan de beaming daarvan.

Maar het verschil is hier niet enkel een meningsverschil, een verschil in levenshouding. Het gaat dieper. Het is ook een verschil in temperament. Starter blijft in zijn gedichten meestal op een afstand. Hij bezingt zijn schone, hij beschrijft haar, hij spreekt haar aan misschien, maar toch blijft hij op een afstand. Zijn gedachten zijn levendig, luchtig, elegant, maar zij missen directheid, felheid.

Als Starter de rol van teleurgestelde minnaar speelt — en ik kies nu met opzet een der twee verzen, waaraan Gysbert een van zijn melodieën ontleende — dan beschrijft hij eerst de deugden van zijn beminde.

Vrou van myn jeught!
 Die door u eerbare gheneught/
 't Binnenst van myn Ziel verheught.
 Roem-waerde Maeght!
 Die boven al wat mij behaeght
 In myn hart de kroone draeght:
     Wiens deught/
     Wiens vreught/
 Vermeerderende daghelijckx meer/

Verwinnen in waerdy

De drie Gratien op een ry.

Deze beschrijving duurt zo twee coupletten lang. Daarna komt de klacht: waarom wil je me niet? Maar in het vijfde en laatste couplet eindigt het gedicht dan toch nog in verzoenende toon.

Vergelijk nu hier mee Gysberts gedicht, de *Bertsangh twische Æmaril in Goris*, waarvan ik hier even het eerste en het laatste couplet aanhaal.

Goris. Goune Æmaril!

Æmaril. Wol Gôris het 's er weer ijn til?

G. Stæ, blieuw', Bout, hâdde' in bytke stil.
Hertse mijn bea.

Æ. Dat sil wol dwaen dijn Galathaea.

G. Yn Dy allinne' iz al mijn free.
Tove' ey! Æ. Wier ney? G. Ney my.

Æ. 't Iz my so wee naet yens om dy.

G. Du blieuwste yz-kâd in stjoer
Al baernste my gleon az in fjoer.

Ick stear, ick stear!

Æ. Het siet dit kiermen al tijd weer?

G. Hoop' om ontlesting' fen mijn seer.
Forbly mijn moed.

Æ. Wezz' bly in fry wier to so tjoed?

G. Ey pearje, ljeaf, mey my so 's 't goed.
Ey, ey! Æ. Wey, wey. G. Hâd dear.

Æ. O maet 't iz naerne ney so klear.

G. Doz gong ick (Herders bern)
Yn frucht-leas ljeafjen gled forlern.

Wij zien ook hier weer, hoe Gysbert veel actie in een vers samenvatten kan. Maar een ongelukkige minnaar is bij hem

ook werkelijk ongelukkig. Hij kan niet het ene ogenblik zeggen dat hij sterft van minne en twee coupletten verder eindigen met woorden van berusting. Daarvoor gaat de bewogenheid van zijn vers te diep.

Starter poseert in zijn verzen dikwijls als de galante jonker, die zijn geliefde 's avonds voor haar venster een bevallige serenade brengt. Maar Gysbert is daarvoor te ernstig en te direct. Hij wil handelen. En hij klopt onstuimig aan.

Nu blijft er nog één belangrijke vraag ter beantwoording over: wat zegt deze minnepoëzie ons over Gysberts liefdeleven?

De onderzoeker die hier indertijd het verst ging, was Buitenrust Hertema. Hij meende te mogen veronderstellen, dat Gysbert in zijn jonge jaren een liefde heeft opgevat, dat hij deze, misschien op raad van zijn ouders, heeft prijsgegeven, dat hij toen de wijk genomen heeft naar Witmarsum, dat hij hier tot het inzicht gekomen is dat deze eerste liefde op louter hartstocht was gebaseerd en dat hij daarna op latere leeftijd een liefde heeft aanvaard waarbij hij ook met zijn verstand te rade ging. Hij grondt deze veronderstellingen in hoofdzaak hierop, dat er van Gysbert verzen zijn waaruit de zinnelijkheid als het ware tegen ons opspuit (vooral de in de Juniana bewaarde gedichtjes), en andere waarin de liefde meer „versluierd” is¹⁾. Maar reeds het feit, dat het merendeel van deze „versluierde” verzen bewerkingen zijn naar Roemer Visscher, maant ons hier tot voorzichtigheid. Inderdaad valt uit de minnepoëzie al heel weinig over Gysberts persoonlijk leven af te leiden. Ik heb in een vorig hoofdstuk²⁾ reeds aangegeven waarom niet. Gysbert verbergt, zo heb ik daar gezegd, zijn persoonlijke ervaringen in een geval. Het is best mogelijk dat achter de Tjernes, de Bockes

¹⁾ Twee Friezen, Groot Nederland 1905.

²⁾ Pag. 17.

en de Gorissen van zijn gedichten hier en daar Gysbert zelf schuilt. Maar wie zal uitmaken waar dit wel het geval is en waar niet?

Daar komt dan nog iets anders bij. De renaissancetijd vroeg om het gelegenheidsgedicht. Bij iedere bruiloft, bij ieder familiefeest behoorde een vers.¹⁾ In een dorp als Witmarsum — want ik veronderstel dat daar de meeste minnepoëzie geschreven werd — kwam men daarvoor allicht bij Gysbert terecht. Want meer nog dan de dominee, die immers ambtsdrager was, kwam zo mogelijk de schoolmeester voor dit werk in aanmerking. Meer dan een van Gysberts gedichten zal dus op verzoek gemaakt zijn. Een gesprek tussen twee gelieven werd het dan, of de klacht van een ongelukkige minnaar, of de vreugdeuiting om een beantwoorde genegenheid. Maar veel persoonliks konden deze verzen moeilijk bevatten; dat zou door de hoorders terstond zijn opgemerkt.

Toch zegt deze minnepoëzie ons nog wel *iets*. Ze sprak ons van een sterke zinnelijkheid, van een temperament dat zich zeker niet tot aan zijn 34ste aan Cupido's invloed heeft kunnen onttrekken. En toch, pas op zijn 34ste jaar trouwde Gysbert. Was zijn inkomen te Witmarsum misschien niet groot genoeg om een vrouw te onderhouden? Maar hoeveel schoolmeesters deden dat toch met een kleiner of even groot traktement? Was de beschikking over een eigen huis, zij het dan ook een huis met een rieten dak, niet eerder een zachte aansporing tot het zoeken van een levensgezellin? Heeft dan het „lyts manke” ook voor 1634 reeds pijlen aan onze dichter verspild? Onmogelijk is dit zeker niet. Maar het rechte weten we er toch niet van en zullen we er ook wel nooit van weten. Want de minnepoëzie kan ons hier niet verder inlichten.

---

¹⁾ Vergelijk hiervoor W. A. P. Smit, De dichter Revius, 1928, pag. 197.

Laat me dit hoofdstuk besluiten met één enkel woord over het eenvoudigste, maar misschien wel het beste liefdesvers dat Gysbert ooit geschreven heeft, zijn *Wobbelke*.

Myn hert dat trillet my, it iz nin rôy!
 Mijn ljeafste Wobbelke,
 Mijn swietste Wobbelke,
 Mijn wirdste Wobbelke,
 Het biste moy!

Mooi is dit vers door zijn open klank, die harmonies samenstemt met zijn beweging. De minnaar loopt hier te zingen. En hij zingt uit de volheid van zijn hart.

B. Didactiese poëzie.

De omschrijving van het tweede deel van Gysberts *Rymlerye* als didactiese poëzie is wederom slechts ten dele juist. In de eerste plaats al, omdat ook tal van andere gedichten een didactiese inslag vertonen. Men denke hier maar weer aan Tjerne, die, wanneer hij „ynne suwz” naar huis gaat, nog goede raad uitdeelt. En dan in de tweede plaats, omdat er, ook in dit tweede gedeelte, verzen thuis horen die we onmogelijk onder de didactiese poëzie kunnen rangschikken. Daar zijn b.v. de historische verzen op de verovering van Hulst, op de dood van Gustaaf Adolf, op de geboorte van prinsen en prinsessen. Daar zijn de verzen die ten doel hebben vrienden en bekenden (Fonteyne, Rintjus, Gabbema, Brunsvelt, Sybilla van Griet-huysen) te bedanken en te verheerliken. Daar is ook het vers op het paardrijden van Sybilla van Jongestal. Daar zijn ten slotte weer een paar eenvoudige religieuze gedichtjes: *Moed in To-forlitt op Goads Gunste* en *Siel- nje*.

Maar toch, het grootste aantal bladzijden van deze afdeling

wordt ingenomen door de drie samenspraken tussen *Jolle in Haytse-yem*, *Reamer in Sape*, *EGGE*, *Wyneringh in Goadsfrjuen*, en deze zijn alle drie te rekenen tot de didactiese poëzie in engere zin. Deze drie gedichten moet de dichter zelf ook als het voornaamste in dit deel beschouwd hebben, want noemt hij deze afdeling niet: *Huwzmannen Petear in ore Katerye*, zonder vermelding zelfs van de losse verzen die daar ook verder nog toe behoren?

Aan deze drie samenspraken zullen we dus in de eerste plaats onze aandacht moeten schenken. Anders dan bij de overeenkomstige stukken uit het eerste deel zullen wij hen in één samenvattende bespreking kunnen behandelen. Vandaar dat ik eerst achtereenvolgens de inhoud van elk dezer gedichten hier zal weergeven.

De *Nyschierige Jolle in Haytse-yem* begint met een opgewonden geroep van Jolle. Alle buurtgenoten roept hij naar buiten. Want nu is er wat moois te zien. Een wagen met stadse mensen rijdt door het dorp. Hoe vreemd zien ze er uit! Wat een overdreven kraag! Wat een zonderlinge pruik! Wat een veelkleurige rokken en mantels! Op zijn geroep is Haytse-yem naar buiten gekomen. Waarom schreeuw je toch zo luid, vraagt hij. Ben je nog nooit in de stad geweest? Maar Jolle heeft zijn antwoord klaar. Het is niet enkel dorpsongewoonte die hem zo doet spotten. Hij zag door de schijn tot in het wezen — de „stedsche Hovirdigheyt.“ En deze laatste verontrust hem.

Licht wy, om dy freamde klean,

Jiette' yen freamde pleage' ontfeæn.

Maar Haytse-yem is het niet met hem eens. Zie eerst naar je zelf, zo is zijn raad. In je eigen tuin is nog zo veel te wieden. Niet anderen, maar wijzelf blijven in gebreke, en zijn zo zelf de schuld van de plagen die God over ons zendt. Hoe lopen jullie

er Zondags niet bij! Met geborduurde buizen en omboorde broeken, het hoofd omlijst met weelderige lokken. En nu zwijg ik nog over de vrouwen. Als ik over haar spreken moest, dan kwam ik woorden tekort. Naar de kerk, ho maar! Naar de kermis, naar de herberg. Daar drinken jullie, daar maken jullie ruzie, daar vechten jullie. Zeg dan ook niets, als je anderen ziet uitgedost in zijde en fluweel. Zijn dit geen goede gaven,

Fen om heag, om, lijts in great,
Yn to klaeyen, elck ney steat?

Worden deze soms eens misbruikt, oordeel dan niet. Je eigen hart bezorgt je immers al last genoeg.

Dit is Jolle toch te erg. Hij protesteert heftig. Ik heb eerbied voor uw grijze haren, zo zegt hij, maar anders —. Ons te vergelijken met deze pronkers! En bovendien, al was het dan zo, wat zou dat? Zijn we niet jong? Moet de jeugd zich zo nu en dan niet eens uiten? De ernst komt immers wel met de jaren!

Maar deze woorden verbitteren Haytse-yem nog meer. Zie dan toch rond je, zo roept hij geërgerd uit. Haalt de dood ook geen *jonge* levens weg?

't Mjean fen nije' uwt-schett'ne Kruwden,
't Merckjen fenne Kealle-huwden,
't Bern-belieden oon in oon,
Mijg, het seyt dat?

Zelfs als het je vergund wordt, je jaren te zien klimmen, behoort dan toch héél je leven niet God toe? Moet héél je bestaan dan toch niet dienen tot de grootmaking van Zijn naam? Niet enkel de jaren van verval, maar óók de tijd van krachtige bloei?

Heert de Wråd de reame'? (o Sot!)
In de dræge mólcke God?

Er komt ontroering in Haytse-yems stem. De ergernis gaat zo langzamerhand over in ernst. Nog is het niet te laat. Luister

naar de goede raad die hij, oude man, geven wil. Richt je leven in ter ere van God.

Lit uwz jiette, ney dy wijze,
 God fenn' jeugd oon tjiene' in prijze,
 Lit, az oor' Ljoe uwz misdwaen',
 Herre' uwt ljeafde dat forjaen,
 Lit uwz op uwz stear-dey tinsse,
 Lit uwz de' earne nead-drift schinsse,
 Lit uwz, al uwz libben langh,
 Hâdde' uwz quea bejearte' in twang',
 Yer in let ney de' Hijmmel trachtje,
 In, om 't Yvigh 't yerdscck' forachtje,
 Den sil God uwz, ney dizz' tiid,
 Yvigh sillig meytse' in bliid.

De tweede samenspraak heet *Reamer in Sape*. De morgen is weer aangebroken. Alles keert verfrist tot het leven terug. Reamer ziet dat en hij loopt ervan te zingen.¹⁾ Van de zon die zijn loop weer begon; van de mensen die hun werk weer opvatten; van de dieren die hun oude bedrijvigheid weer terug kregen. Hoe vrij en blij leven deze laatste toch! De mens gaat altijd gebukt onder moeite en zorg. En leefde hij dan nog maar in vree met zichzelf en anderen. Maar neen. Twist hier en twist daar.

Het is geen gelukkige wereld die Reamer ons hier tekent. Het recht wordt er geschonden, de vriendschap verbroken, de kerkelijke rust wreed verstoord. Aan kuipen en bedriegen, aan haat en spot geen gebrek. En de deugd is er meestal slechts schijn-deugd.

¹⁾ Het begin van dit gedicht vertoont sterke invloed van het *Voorhout* van Huygens. Zie ook blz. 176.

Als God ons dan ook nu niet tuchtigt! In Duitsland laat Zijn straffende hand zich reeds voelen! Maar niemand, die daarvan onder de indruk schijnt.

Sonder sjean æf hearren
Rintme ney 't fordearren.

Nog schijnt Gods zon over bozen en goeden. Maar hoe lang nog? En dan, in het laatste vers, een zwakke aanwijzing, hoe aan dit dreigende oordeel te ontkomen:

Meyts uwz, heagste, wirdste goed,
From fen hert, op-rjuecht fen moed,
Dat wy lanz jon paden
Komme to genaden!

Nu komt Sape Reamer achterop en wenst hem goede morgen. Waar ga je naar toe? zo vraagt hij. Maar het antwoord wacht hij niet eens af. Hij gaat mee, onverschillig waarheen, en hoe verder weg, hoe beter. Want Sape is zijn eigen land moe. De godsdienst wordt er bespot, het recht geschonden, de vrede verjaagd. Spotternij en brasserie heersen er. Binnenkort komt de wraak Gods ook over zijn volk, en dat wil Sape niet afwachten. Hij wil een nieuw en beter vaderland zoeken gaan.

Reamer kan dit voornemen niet goedkeuren. Hij tracht Sape tot beter inzicht te brengen, en krijgt daarmee dan de gelegenheid om zijn eigen, in het slotvers van zijn morgenlied reeds even aangegeven ideeën nader te ontwikkelen. Wat daar nog doffe berusting leek, wordt hier verdiept tot overtuiging. Wat daar een zwakke aanwijzing was hoe te ontkomen, wordt hier een ernstig wijzen op de enige weg van behoud. In een ander land zul je de rust ook niet vinden, zo voorspelt hij. Wil je ze blijvend winnen, dan:

Rin naet jon Lân, mar tjog de Wrâd uwt. Hey!
Want het kwaad zit niet in de omstandigheden, het zit in de

mens zelf. En niet slechts in deze of gene, maar in ieder mens.
In ons eigen hart niet het minst.

Gong uwt jo salm, wol y fornoegge libbje.

Salm binne wy uwz eyn fortriet in pleag'.

Deze ervaring brengt hem dan tot de overtuiging dat het hart geen rust kan vinden, tenzij in God. In Hem is vrede. Zoek dan Zijn nabijheid. Houd je „rjuecht from oon uwz lieave Heere.” Maar hoe slaagt men daarin het best? Door „in from gemoed.” En begint nu het laatste couplet uit het morgenlied niet voor u te leven? Wat eerst een formeel slot leek zonder veel betekenis, het krijgt nu waarde, omdat we het gedragen voelen door een diepe overtuiging, door het streven van een heel mensenleven. O God, zo smeekt Reamer hier, behoud me in het pad der geestelike tucht, want dit pad alleen kan me voeren tot Uw genade, Uw rust, Uw blijdschap. De raad die hij dan ook tenslotte aan Sape geeft, vloeit onmiddellik voort uit deze religieuze zekerheid:

Blieuwe' ijn jon Lân, bidd' God dat hy 't wol spearje,

Dat hy uw zall' wol mey sijn Gaest rejeanje,

In habb' nin Lân, mar de Hijmmel in bejeart.

De derde samenspraak, *Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen*, behandelt weer een meer speciaal vraagstuk, namelijk de vraag of men aan de stad de voorkeur moet geven boven het platteland, dan wel omgekeerd. Wyneringh is op weg naar de stad. Egge ziet hem. Wacht even, zo roept hij hem na, dan ga ik met je mee. Gauw dan, antwoordt Wyneringh, het is marktdag vandaag, ik heb niet veel tijd te verliezen. Samen gaan ze dan verder. Egge klaagt. Wij plattelanders, zo zegt hij, moeten maar werken in weer en wind. En de stedelingen? Altijd droge straten. Hun werk binnenshuis. En geld verdienen als water. Wyneringh denkt er anders over.

Gysbert Japicx

Al tilde my de Sted ijnn' topp'
So joe 'k, om 't Lân, de Sted de schopp'.

Geeft het platteland niet van alles in overvloed? Vlees, vruchten en graan. Maar de stad? De dokters en advocaten daar leven gewoonlik van bedrog en afzetterij. Zijn landheer, die daar woont, heeft zo lang gefuifd en getraceerd, dat hij ten slotte het podagra kreeg. Een ander bekoopt zijn losbandig leven weer met het flerecijn. Nog weer een ander moet lijden onder de zonden van zijn eigen vrouw.

Maar is het onder ons dan zo volmaakt? werpt Egge tegen. Heerst de zonde ook niet onder ons? Welk een rijkdom daarentegen die de stad wel, het platteland niet bezit. Komen de waren daar niet van heinde en ver, van Oost- en West-Indië, van Spanje, Frankrijk, de Oostzee, de Middellandse zee?

Rijkdom? zo vraagt Wyneringh weer. Het ware rijke leven vindt men op het platteland. Het leven in de stad is imitatie, een schoon schilderij. Op het land is het levende werkelijkheid.

Hier iz in Blomme' in Bled ontsletten
Dear iz in griene leat uwt-schetten,
Hier draeyt in Ljeap, dear fljuecht in Duw,
Hier rint in Schijp, dear giet in Kuw,
Hier buwgt it Nôt az wetter-weagen,
Dear bleack' ret uwz in Marr' foor' eagen.

Ze kunnen het niet eens worden samen. Maar daar komt in de verte Goads-frjuen aan op zijn wagen. Hem zullen ze het vraagstuk voor leggen. Hij is een man van gewicht, studeerde aan de Hogeschool, nam deel aan de slag bij Nieuwpoort, reisde en handelde daarna in Oostelike en Westelike richting. Nog voor dat ze hem kunnen groeten, heeft Goadsfrjuen hen reeds uitgenodigd bij hem op de wagen te komen. Daar wordt het gesprek nu verder voortgezet. Wyneringh legt hem het menings-

verschil uit. En ziehier nu weer Gysberts werkelijkheidszin. Hij laat Goadsfrjuen niet dadelik antwoorden. Eerst zegt Egge nog weer wat en dan Wyneringh weer. Het twistvuur brandt ook nu nog voort.

Maar dan komt Goadsfrjuen ook met zijn kalmerend en tegelijk beslissend antwoord. Het is nergens volmaakt, zo zegt hij, in de stad niet en hier op het platteland niet. God mengt altijd het goede en het kwade. Want dit leven is een oefenschool. En dan ziet hij terug op zijn eigen leven. Eerst naar de hogeschool, dan in het leger, niet alleen in eigen land, maar ook in andere landen. Reizen in Frankrijk en Duitsland. Terug naar Friesland. Daar, door kuiperijen, het ene ambt na het andere, twintig jaar lang. Aan welk een verkeerdheden had hij niet deel al die tijd!

Dan komt de inkeer. Hij verlaat het hof en gaat op zijn vaders state wonen. Daar, op het land, keert zijn rust weer. Ploeg en zeis worden nu zijn wapenen. Hij doodt slechts, als het nodig is voor het dagelijks voedsel. Hij leeft nu ver buiten het schijnleven van het hof, ver buiten de kerkelijke spitsvondigheden,

de Presterlijke gall'

Dij fier de bitterste' iz boppe' al.

Hij slijt zijn dagen nu in een omgeving,

Dear me God, ijn sijn Wircken kin;

In dear wy, 't jing' wy naet begriipje,

Oon-bidde: in ford uwz sinnen slijpje,

Yn rest in free, op 't sonder-eyn.

Neen, het platteland gaat bij hem ver boven de stad.

Dear wol ick libbje, wenje' in blieuwe,

So lang my God dit libben schinst,

In ick 't forlit om de' Hijmmel-winst.

Wanneer we deze drie gedichten nu nader beschouwen, dan

treft ons in de eerste plaats daarin weer het streven naar de uitbeelding van een toneeltje, van een stukje werkelijkheid. Een jonge kwan die, op het zien van een wagen vol stedelingen, het hele dorp bij mekaar roept, twee boeren die op weg naar de markt in de stad aan de praat raken en dan ingehaald worden door een kennis in een rijtuig, het waren gebeurtenissen die in Gysberts tijd zo niet dagelijks, dan toch meermalen plaats vonden.

Maar toch hebben we hier niet enkel te doen met de werkelijkheidszin van de dichter. Deze inkleding heeft daarnaast nog een andere betekenis. Het is ook volkskunst. Wat Haytse-yem in het eerste gedicht verkondigde, Reamer in het tweede, Goadsfrjuen in het derde, het zijn de eigene meningen geweest van de dichter, die deze, didacticus als hij was, uitte om zijn hoorders op te voeden, te leren. Maar hij uitte ze niet rechtstreeks. Hij legde ze anderen in de mond. Hij verschool zich achter het toneeltje dat hij schilderde. Hij gaf objectieve kunst.

We zien dat zeer duidelijk, als we hier een gedicht als *Hofwijck* van Huygens naast plaatsen. Ook die geeft daarin zo nu en dan toneeltjes vol levende werkelijkheid, een trekschuit die langszijn buiten vaart, een vrijage op de weg. Maar het zijn alle tooneeltjes die de dichter zelf ziet. In een gedicht als *Hofwijck*, al geldt dit ook de beschrijving van een buitenplaats, dus op zichzelf een vrij onpersoonlijk onderwerp, blijft de dichter op de voorgrond staan. Hem voelen we achter alles wat hier te lezen is. Hij spreekt met ons. Hoe geheel anders is dit bij Gysbert! Hier ook is het de dichter die met ons spreekt. Maar hij spreekt niet zelf. Hij gebruikt media. Hij spreekt door anderen.

Bij Huygens staat de werkelijkheid in de lijst van de persoonlijkheid. Bij Gysbert gaat de persoonlijkheid achter de werkelijkheid schuil. En we hebben reeds gezien, hoezeer dit onze pogingen belemmerde om door te dringen tot het wezen van onze dichter.

Was de didacticus de dichter hier te sterk? Werkte de didactiese zin storend in op het reeds genoemde streven naar de weergave van een toneel? Men zou het wel zeggen. Van minstens twee dezer gedichten, het eerste en het laatste, valt het begin in dit opzicht meesterlik te noemen. Maar zodra dan eenmaal de aanloop genomen is, wordt het minder. Het toneeltje gaat ten onder in een gesprek waarin het voor en tegen van de een of andere kwestie besproken wordt. Het toneeltje wordt zo per slot van rekening slechts aanleiding, niet meer.

Dit valt vooral op in *Jolle in Haytse-yem*. De oude man Haytse reageert hier vol ergenis op Jolle's spottende woorden. Jolle tracht hem te weerleggen. Gebeuren kan er hier niets meer. Haytse-yem kan enkel nog feller reageren en daardoor zijn jonge vriend tot zwijgen brengen. En daarmee uit. Daarmee is ook het gedicht uit.

Een slot dat weinig voldoening geeft! Maar toch moeten we hier oppassen. Want het is niet zeker, dat de zeventiende eeuwers dat zo sterk voelden als wij nu. Wat Haytse-yem verkondigde, was de traditionele waarheid die de goe-gemeente Zondag aan Zondag van de preekstoel beluisterde. Voor de aanhangers van deze leer moet dit slot daarom een zekere bekoring gehad hebben en ook een zekere verzoenende waarde. De waarheid zegevierde immers.

Maar daarnaast stonden zij — en dat waren meestal de jongeren — die deze leer nog niet tot hun levensideaal hadden gemaakt. Zij werden hier gewaarschuwd. Tot hen richtte dit gedicht zich in de eerste plaats. Want Haytse-yem laat het niet bij straffende woorden. Aan het eind van zijn weerlegging, wanneer hij Jolle's protest voldoende heeft overstemd, verzacht de toon zich en komt er een bijna smekende klank in zijn stem. Eties gezien valt zulk een slot misschien te waarderen, uit aesteties oogpunt was en bleef het zeker onbevredigend.

In de volgende twee gedichten heeft Gysbert nu op twee verschillende wijzen gestreefd naar een oplossing van deze moeilijkheid.

Reamer in Sape is als een muziekstuk. Het morgenlied van Reamer doet daarin dienst als praeludium. Een hoge, helle jubel die een ogenblik later breekt in dissonanten, de klacht over de verdorvenheid der tijden. Met aan het slot even — teer, bijna smekend — een andere klank, die al heenwijst naar de verzoening.

In het stuk zelf neemt dan Sape de rol der dissonanten over. Maar juist zo krijgt die nieuwe klank, de verzoenende klank, gelegenheid zich te ontwikkelen. Ze wordt sterker, tegen de dissonant in. Totdat tenslotte niets anders meer gehoord wordt dan deze, dan deze alleen. En daarmee is dan een volkomen bevredigend slot bereikt.

Wanneer men *Reamer in Sape* zo vermag te zien, welk een harmonies kunstwerk wordt het dan! De werkelijkheidsweergave moest onder deze bouw zeker minder tot haar recht komen. Maar hier hindert dat niet. Want dit gedicht kan op zichzelf bestaan. Het bezit een stijl van zichzelf. Het is als een schoon gebouw dat nog wel op de grond rust en als zodanig aanraking behoudt met de aarde, maar dat verder toch geheel een gewrocht is van kunst, geen werk der natuur.

In *Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen* is de oplossing meer in natuurlijke richting gezocht. Egge en Wyneringh beginnen een gesprek. Er komt verschil van mening. De voorliefde van de dichter openbaart zich reeds, maar niet zo sterk, dat de een de ander zou kunnen overstemmen. Nu laat de schrijver hier een derde persoon optreden, een man, wijzer en ouder dan de beide andere. Deze geeft tenslotte het eindoordeel.

Ook hier wordt zodoende een bevredigend slot bereikt. Maar op een andere wijze dan in het vorige gedicht. Hier grijpt Gys-

bert terug op de werkelijkheid, met het gevolg dat dit gedicht niet enkel op de werkelijkheid rust, maar zijn hele bestaan met deze werkelijkheid is saamgegroeid.

Zodra dan ook Goadsfrjuen optreedt — ik wees er reeds op bij de weergave van de inhoud — komt het probleem even achter te staan bij het toneel. Het meningsverschil wordt niet door één persoon en in één keer uiteengezet. Zowel Reamer als Sape spreken. Het twistvuur brandt, ook op Goadsfrjuens wagen, nog even voort.

Goadsfrjuen! Hoe vaak heeft men reeds getracht deze figuur te identificeren. Geen wonder. Zelf geeft hij immers zoveel bijzonderheden over zijn levensloop, dat het wel niet moeilijk moet lijken, om met behulp daarvan zijn werkelijke naam te ontdekken. Hij studeerde aan de hogeschool, nam dienst onder de stadhouder en later in vreemde legers, vocht mee in de slag bij Nieuwpoort, reisde in Frankrijk en Duitsland, handelde in Oostelijke en Westelijke richtingen, keerde tenslotte naar zijn eigen provincie terug, bekleedde daar twintig jaar lang hoge ambten, trok zich toen terug op zijn ouderlike state.

Toch zijn al die onderzoeken tot nu toe te vergeefs geweest. Jhr. Aebinga van Humalda meende indertijd dat Gysbert hier op Taco van Hettinga doelde. W. Eekhoff dacht aan Jhr. Idzerd van Grovestins. Maar Buitenrust Hetteema merkte weer op, dat Taco van Hettinga al stierf in 1602, Idzerd van Grovestins in 1613 en dat dus noch de een noch de ander het prototype voor Gysberts Goadsfrjuen geweest kan zijn.¹⁾

Onder al deze nasporingen heeft men één voornaam ding vergeten: dat deze Goadsfrjuen in laatste instantie niet een werkelijke gestalte is, maar een abstractie, die Gysbert, zoals steeds, ook hier weer in een werkelijkheidsvorm kledde, die

¹⁾ Buitenrust Hetteema, Gysbert Japiks, pag. 37 en 38.

hij misschien zelf ook in een hem bekende persoon belichaamd zag. Maar dan toch een abstractie.

De Goadsfrjuen-figuur is niet, of niet enkel, ontstaan uit een behoefte aan huldebetuiging aan en verering voor een werkelijk bestaand persoon. Hij is meer. Hij is ook de uitdrukking van Gysberts eigen levensideaal.

Omdat Goadsfrjuen in zulk een nauw verband staat tot de eigen persoonlijkheid van onze dichter, moeten we ons duidelijk voor ogen stellen wat het meest karakteristieke is in zijn figuur. Goadsfrjuen is de mens die de wereld door en door heeft leren kennen en tenslotte deze wereld moedwillig vaarwel zegt, zijn verdere dagen slijt in de stilte en eenzaamheid. Waarom? Om God te zoeken. Heel zijn streven is nu: dicht bij God te zijn. Met als uiteindelijk doel de volmaakte vervulling daarvan, die alleen te vinden is in de eeuwigdurende blijdschap in de hemel.

Met dit levensideaal raken we dan dicht aan de arcadiese neiging, die als een ader heenloopt door heel het zeventiende-eeuwse leven.

Meer dan een arcadiese *neiging* wordt het toch bij Gysbert niet. Het wordt geen doel in zichzelf. Twee eigenschappen bezit hij die hem daarvoor behoeden. In de eerste plaats alweer zijn werkelijkheidszin. Het platteland biedt zeker minder gelegenheid tot het kwade. Het is een geschikter milieu voor iemand wiens doel het is, dicht bij God te leven, want men vindt er meer eenvoud, meer oprechtheid, dan in de stad. Maar toch, geheel gelukkig kan men ook daar nooit zijn. Want het kwaad schuilt overal. Hoe kan het ook anders! Is de zonde niet een ingeboren eigenschap in ieder mens?

Maar als dat zo is, dan is er ook slechts één weg terontkoming. En die weg is een religieuze weg. In God is onze redding, in Hem ons behoud.

Zo komen we dan vanzelf tot de tweede eigenschap die Gysbert voor arcadies dilettantisme behoedt. Hij tracht alles te zien onder het onmiddellike licht van God. Al zijn ondervindingen, zijn neigingen, stelt hij in lijnrecht verband met Hem. Hij heeft gezien dat de wereld in het boze ligt. Het heeft hem niet tot scepticisme geleid. Maar het heeft een religieuze angst in hem wakker geroepen: als God nu niet straft! Hij voelt, als minnaar van de eenvoud boven de weelde, van de oprechtheid boven de schijn, een liefde in zich voor het platteland. Maar hij geeft aan deze liefde een verdere strekking. Het leven op het platteland geeft meer gelegenheid voor geestelijke tucht, doet de ziel dichter leven bij God. Hoe moet zijn ziel soms gehijgd hebben naar een volkomen vereniging met haar Schepper! Hoe machtig moet in hem het heimwee geleefd hebben naar de Hemel! Men heeft wel eens verondersteld dat Gysbert vroeg oud geweest moet zijn. Inderdaad, soms krijgt men zulk een gevoel als men zijn gedichten en zijn brieven leest. Maar men doet toch verkeerd, als men deze geestestoestand alleen toeschrijft aan de vele moeite en het vele verdriet dat Gysbert in dit leven moest doormaken. Het lei geheel in zijn aard. Het kwam mee voort uit zijn leed over de onvolkomenheid van zijn aardse natuur, uit zijn verlangen naar een beter hiernamaals.

De gedichten waar we hier over schrijven, spreken dit wel zeer duidelijk uit. Ze eindigen alle drie met een aansporing om te trachten naar de hemelse heerlijkheid.

De paar directe religieuze uitingen die we in het eerste en in het tweede deel van de *Friesche Rymlerye* vinden, komen deze indruk nog versterken. Het zijn *Fromme Ljue æg-wyt* en *Moed in To-forlit op Goads gunste*. Het laatste gedichtje ziet meer op het leven hier op aarde. Het enige wat ons in dit leven steunen kan, is Gods gunst, de rust van zijn bijzijn, de zekerheid: „Myn God stiet salm to roere.” Gysbert kan niet buiten deze hulp,

hij eist haar op; ze is voor hem een „kaebel.” Gods gunst zij daarom het enige doel in dit leven. Dan wordt het goed. Dan wordt ook het einde goed. En dat einde is wederom: Lock-Sted.

Dezelfde overtuiging komt ons tegen uit het eerste gedichtje. Ook daarin wordt het gezegd, hoe Gods gunst het enige streven moet zijn in dit leven.

In from minsch' mierckt op God.

Hij voert u wel door alle moeilijkheden heen. Hij brengt u door Rode Zee en woestijn in het „blier hijmmelsch' Canaan.”

Ynne' hijmmel iz sijn thuws,

Ynne' hijmmel iz sijn thuws, Ja thuws,

Ja d'hijmmel iz sijn gruw'n' leas swiet

d' Hijmmel-minn'

Fet sijn sin,

Hert, siel, ijn fest' geniet.

Na deze uitweiding is het ons mogelijk geworden de kenmerken van Gysberts didactiese poëzie nader vast te leggen. De waarde daarvan ligt niet zozeer in de onderwerpen waarop hij kritiek levert. Die zijn de traditionele. Klachten over de geest van de tijd vindt men in iedere eeuw en in de zeventiende niet het minst. De toenemende weelde in de kleding, het „costelick mal,” wordt dan meermalen gegispt. De kuiperij wordt dan ook door andere schrijvers gehekeld. Aan het platteland wordt dan vrijwel algemeen de voorkeur gegeven boven de stad.

Eén onderwerp is er echter, dat ons treft door de felheid waarmee het bekritiseerd word. Dat zijn de godsdienstige twisten. Deze zijn volgens de dichter nog het ergste kwaad. Hij bestrijdt ze dan ook met een scherpte die even aan Vondels hekel-dichten herinnert. De kerkelijke ijveraars werken, zo merkt hij smalend op, met „domme kreften.” En dat zegt hier een kerke-dienaar, een voorzanger!

Maar nu we weten hoe onmiddellijk Gysberts wereldbeschouwing met zijn Godsbeschouwing samenhangt, wordt ons deze scherpe toon wel duidelijk. De kerk en haar dienaren, de directe afgezanten van God, moesten meer tonen van de vrede en de rust die men in Zijn nabijheid geniet,¹⁾ zo meent hij.

Maar met deze ene uitzondering dan kan men de kritiek die Gysbert op de wereld van zijn tijd geeft, ook bij vele andere zeventiende-eeuwse dichters terugvinden. Het is dan ook geen wonder, dat men in zijn gedichten herinneringen vindt aan de lectuur van andere didactiese schrijvers, in het bijzonder van Cats. Epkema geeft reeds een hele lijst met uitdrukkingen die Gysbert aan deze laatste zou ontleend hebben. Enige daarvan zijn wel overtuigend. Bij andere echter kan de parallelle uitdrukking even goed bij beide dichters afzonderlijk ontstaan zijn, of door beide aan de volkstaal ontleend zijn, of op een Bijbels gezegde teruggaan. Is het b.v. bepaald noodzakelijk, dat Gysbert de uitdrukking: heer van de zon, voor God, aan Cats ontleende? En zo zijn er meer.

Maar waarin ligt dan wel de waarde van Gysberts didactiese poëzie?

Voor een deel hebben we deze vraag reeds beantwoord. In het onmiddellijk verband met zijn geloofsleven. Zijn didactiese poëzie is in de grond der zaak religieuze poëzie.

Maar dit onmiddellik verband met zijn geloofsleven was alleen mogelijk, doordat Gysbert zijn tijd zo fel, zo direct beleefde. De verdorvenheid der wereld, waaraan hij zelf, krachtens zijn zondige natuur, deel had, ze beet hem in de ziel.

¹⁾ We vernamen in een vorig hoofdstuk reeds iets omtrent de twisten tussen regering en predikanten in Bolsward zelf. Ook te Workum schijnt de verhouding tussen de predikanten onderling en tussen predikanten en stadsregering soms zeer slecht geweest te zijn. (Zie Siemelink, *Vrije Fries* XX). Voor de meeste andere Friese steden ontbreken ons echter (nog?) de gegevens.

Ook hier kunnen we, evenals bij de minnepoëzie, een vergelijking maken met Starter. De religieuze verzen in de *Friesche Lusthof* zijn schaars. Maar er zijn er dan toch; een paar nieuwjaarsliederen, een klaaglied over „d' onthoofdinge van Arthur, Prince van Nortfolck.” In deze religieuze verzen vinden we dezelfde thema's als bij Gysbert in zijn didactiese gedichten. De vrees voor Gods straf b.v.:

Denckt staeg dat ghy noch sult horen
 Dit seer schrickelijck geluyt:
 Ryst dooden / leght ons te voren
 De reek'ning ten vollen uyt/
 Van al 't geen ghy hebt gedaen.

En de klachten over eigen tijd:

Ach! droeve tijden, veel blinder als blind,
 Die dus de rijckdommen boven deughden verheffen,
 Keerd doch bijtijds, ach! ick bid u versind,
 Hoe de verledene tijden, d'onse overtreffen.
 Doen en had niemand te veel: en nochtans
 Had elck sijn genoeghen,
 Nu is de weerlt so verkeerd, dat wij t'hans
 Slechts naar rijckdom ploegen,
 Deughd en eer, word naer meer
 Hedendaeghs gepresen.
 Is men rijck, 't geld gelijk
 Men moet deughdsaem wesen.

Men voelt terstond hoe dit alles veel traditioneler is. Het is, alsof deze onderwerpen van op een afstand gezien worden. De straf Gods blijft dan ook beperkt tot het laatste oordeel, het kwaad der eeuw tot één gebrek, de rijckdom. En dit terwijl Starter hier een zuiver subjectieve vorm gebruikt, Gysbert echter een objectieve. Maar bij Gysbert worden deze onder-

werpen dan ook niet alleen gezien en geweten, worden ze doorleefd en doorleden.¹⁾

Naast de „peteare” bevat het tweede gedeelte van de *Rymle-rye* ook nog enige losse verzen. Vier daarvan vragen nog voor een ogenblik onze aandacht. Het zijn, en ik noem ze nu maar in de volgorde waarin ze in de bundel voorkomen: *Tjesck-Moars see-ængste, Lân-geane, æf Friesche Freugde oer it ijn-nimmen fenne Sted Hulst, Græf-schrifte oere Kening fenne Sweden, Gotten, etc. Gustaef Adolph, en Op 't Hôars-hoffjen fen Jieffer Sibilla fen Jongstal.*

Laten we eerst de historische gedichten even van dichterbij beschouwen. De *Lân-geane* werd waarschijnlijk geschreven onmiddellijk na de inname van de stad Hulst in 1645. Wat ons in dit vers het meeste treft, dat is niet de triomf over de behaalde overwinning, maar de hoop dat deze overwinning mee mag werken tot de totstandkoming van de *vrede*. Vlaanderen en Brabant moeten zich maar bij de Republiek aansluiten, zo vindt Gysbert. Want

Den schil 't Lân naet meer forwoestje.
 Den môt roestje
 't Godleas Swird, (âd sounne pleag)
 Den wirt Speetse' in Restinge' hinge
 Ynne Swinge,
 Ruwg besponnen ijn it reag.

De oorlog een kwaad, de vrede een zegen. En de grootste eer die Oranje behalen kan, deze: dat hij de vrede bevecht.

¹⁾ Ik geef deze vergelijking alléén om de onmiddellijkheid van Gysberts poëzie te illustreren. Ze houdt geen veroordeling van Starter in. Want wie weet in hoever die, in zijn nieuwsjaarsliederen, niet een traditioneel thema behandelde, dat eigenlijk buiten zijn levenssfeer lag? Maar toch, dit alleen kan de reden niet zijn. Want vonden we hetzelfde verschil ook reeds niet tussen beider erotische poëzie?

Jou Oraenjen, ljeave Heere,
 Dizze eere,
 Dat hij uwz de Free befjuecht.

De vrede was voor Gysbert „op yerde 't wirdste pân.” Geen wonder dus, dat aan deze vrede nog twee andere verzen zijn gewijd. Ze zijn te vinden in het derde gedeelte. Het ene (*Free-bea*) bevat een persoonlijke uiting. Het tweede, dat daar onmiddellijk op volgt, heeft weer een onpersoonlijke vorm; het wordt gezongen door een herder.

Deze twee verzen zeggen ons nog duidelijker wat de vrede voor Gysbert betekende. Het is zeer wel mogelijk dat ze geschreven zijn in de jaren rond de vrede van Munster, een tijd met een sterk verlangen naar vrede. De *Lân-geane* wijst er reeds op, dat Gysbert dit verlangen naar het beëindigen van de oorlog ten volle meegeleefd moet hebben. Maar als dat zo is, dan geeft hij, ook aan dit verlangen naar aardse vrede, weer een hogere, religieuze betekenis. Want de „goune free,” dat is „d' hijmmel op yerde.” De *Free-bea* kent een haast onmerkbaar overgang van politieke vrede over de binnenlandse rust naar de vrede van het menselijk hart; een overgang die nooit zo vloeiend kon zijn, als deze begrippen voor Gysbert niet in elkaars verlengde lagen.

En het tweede vers laat ons dan zien welke gevolgen Gysbert van zulk een vrede verwacht. Nu kan God — voor Wiens straf zo straks nog zo diep gevreesd werd — Zijn zegeningen over de aarde uitstorten. Het aardse leven, de aardse vruchtbaarheid, de aardse weelde, de aardse liefde, zij zijn thans gaven geworden die God ons uit Zijn overvloed mildelik schenkt. „Free bret wille, dey oon dey.” Neen, ondanks de straffe toon, die we in de „peteare” zo nu en dan konden beluisteren, was Gysbert toch niet een levensontkenner, veeleer een levensgenieter. Iemand die alle aardse vreugde dankbaar aanvaardde uit de hand van zijn God.

Het *Græf-schrifte oere Kening fenne Sweden, Gotten, etc. Gustaaf Adolph* is geen oorspronkelijk gedicht. Dr. G. A. Wumkes heeft reeds opgemerkt,¹⁾ dat er in de *Bloemkrans van Verscheiden gedichten* (1659) een vers staat van Lambert van den Bos, dat opmerkelijk veel overeenkomst vertoond met dit gedicht van Gysbert. Hij laat in het midden of Gysbert hier aan Van den Bos ontleende, of Van den Bos aan Gysbert. Mij dunkt, het eerste is hier niet twijfelachtig. De taal levert daar wel het voornaamste bewijs voor. Deze is zo barok, dat ze onmogelijk uit Gysberts vroegste tijd kan zijn.²⁾

De dood van Gustaaf Adolf zelf kan daarom niet de aanleiding geweest zijn tot het schrijven van dit gedicht. Daarentegen is het wel waarschijnlijk dat Gysbert de *Bloemkrans van Verscheiden gedichten* gekend heeft. Hero Galama zal hem deze zeker hebben laten zien. Mogen we dan niet veronderstellen dat Gysbert daaruit het gedicht van Van den Bos zal hebben leren kennen — en zal hebben nagevolgd?

Wanneer men de beide verzen vergelijkt, dan zal men echter zien dat het ook hier blijft bij een vrije navolging die slechts hier en daar met een regel op het oorspronkelijke teruggrijpt.

Op het *Græf-schrifte* volgt dan onmiddellijk het gedicht op het *Hôars-hoffjen fen Jieffer Sibilla fen Jongstal*. Uit de brieven die tussen Gysbert en Gabbema gewisseld zijn, kunnen we de geschiedenis van dit vers vaststellen. Gabbema schreef

¹⁾ In De Holder III, pag. 126.

²⁾ Een vergelijking van de inhoud der beide verzen bevestigt deze veronderstelling. Gysbert zegt in de laatste regels van zijn gedicht, dat Gustaaf Adolf tenslotte de dood uitdaagde, maar toen juist het slachtoffer werd van deze dood. Deze gedachte vinden we niet duidelijk uitgesproken in het *Græfschrift* van Van den Bos; wel in een ander van zijn verzen, eveneens op Gustaaf Adolf, dat ook in de *Bloemkrans* voorkomt. Heeft de herinnering aan dit vers Gysberts bewerking beïnvloed?

in 1656 een gedicht *Op het te paarde-ryden van mejuffer Sibylla van Jongstal*. Het is ons bewaard gebleven, doordat het met een door Sibylla zelf gerijmd antwoord, afgedrukt staat in het tweede deel van *Klioos Kraam*.

De moed'ge klepper, die pleeg, na de wil, te draaven,
 Van overharnast volk, en Marsgewijde Braaven,
     Ontfangt, nu, op zen rug, de keur van 't Frye land,
     De dappere *Sybille*. Een Jufferlijke handt
 Getemde woestheid doet, nu rechts, nu slinkx om keeren.
 Heur wenken is genoegh om alles hem te leeren.
     't Zy Zy een rondte wil, of, met een losse toom,
     Veel sneller als een wind, vliegt over bemd' en stroom.
Penthesilea blonk, niet anders, voor 'er benden,
 Als zy 't, vol moed, en kraft, rechts op den vyand wenden.
     En geen gevaarlijkheen ontzagh, noch stof, noch zweet,
     En 't *Mirmidoonsche* heyr, terugg' waart deyzen deed',
 d' Heldthafte *Klelia*, niet anders zat te paarde,
 Als zy een Oorlooghs-kans op spietzen, schut en zwaarden,
     Bestond', en, buytten vrees, den vyandt zat op d' hiel,
     En, end'lijk, 't zeege-wit, bevoght, en 't veldt behiel.
 Zoo zaghen op 'er Ros, de strijdtbaare *Kamille*,
 Die nooyt gezint was tijdt, aen naay-korf, te verspillen;
     Maar voerdden ridderlijk de ruytter-orden aan.
     De windt, als zy, te voet, maar liep, als stil, bleef staan'.
 't Eerwaarde Grieken, kan, alleene, nu, niet roemen
 Op heure Maaghden, en die zonder gaade noemen,
     En 't aadeloude Room 'er oogh vry werppe neer,
     Hier straalt een and're starr', daar helpt geen tegenweer:
 Deez' Noorder-hoek bezit de praal der Juffer-reyen,
 In oordeels wisheidt, of 't in kloekx yets te beleyen;
     Jaa! alles wat de grijze aaloudtheyt hefte in till,
     Herberght het Maaghdlijk hart der moedige Sibyll.

Waarschijnlijk vroeg Gabbema Gysbert nu om ook een Fries gedicht te maken op hetzelfde onderwerp. In het begin aarzelt Gysbert. Hij had in de laatste jaren enkel nog religieuze verzen gedicht, en nu ineens deze opgave! De 12e December schrijft hij dus nog: „Op dy edele ferssjes fen 't to-hoarzerijden moat ick reydz by better lomme op tinssje, de holle stiet my jinwirdig alleheel naet ney rymjen”. Maar op een van de daaropvolgende dagen overmeestert hem de dichterlike bezieling en hij schrijft een gedicht, dat hij dan de 19e naar Leeuwarden stuurt.

In het eerste couplet van dit vers zijn twee gevoelens die nog om de voorrang strijden. Het is de liefde voor beweging, die hij van jongsaf bezat. Het is de bewondering en de eerbied voor de bevalligheid waarmee deze adellijke jonge dame die beweging uitvoert.

Zo krijgen we dan een vers dat in het begin van elke regel een sterke rythmiese afwisseling geeft — beeld der beweging — en in de tweede helft een lange volle effen klank — uitdrukking der bewondering.

So ljeapt to Hôars' Lâns jieff're puwck Sibilla,
So preall 't S'e ijnn' seal, dy Rieds Heerlijcke spruwt,
So gloarre-glanzjet S'e ond're tuwz'nen uwt,
Az eer'n ijn Turnus fjuecht-buwn' blonck Camilla.

Maar lang duurt het zo niet. Al gauw heeft de beweging de dichter geheel overmeesterd. In het tweede couplet blijft enkel het snelwisselende rythme nog over.

So twingt S'e it hoev', lofts, rjuechts; den op in trôay,
Den op in rin; Den op in jey, az fleande:
Naet oorz allijck in Haeze- wijnhuwn', geande
Om leck're bout' t'eyn-mijnjen to sijn prôay.

Den tockleteamm' t S'e oer beck, mey ljeapp'e op ljeppjen,
Steeg, rjuecht oer eyn'; Den det S'e im stôack-stil stean,
Gysbert Japicx

Hann' bakjende d'e Hôarshalz'; Den lit S'e im gean
Tripp'-tred opp' staep', omme' amme weer to reappjen.

Den lied't S'e im ruwn, in ringet ringe' oon ring';
Den tel; Den sæft; Den schean; Den rjuecht; ney 't teamjen
Fen socken hânn', dy 't hijnzer wit to preamjen;

Den spôarret S' dat 't Hôarz fljuecht oer wringe' in kling'.

En zo veerkrachtig is dit rythme, dat het in de 'beide laatste
coupletten heel wat dragen kan van de mythiese rompslomp
waarmee Gabbema meende zijn gedicht te moeten opsieren.

Mar nint're stuwn, mey stjoer gelaet oer grijmme,
Az d'e âd Camill', dy Fryg' ney Fryg' laey dôl,
In lôacke' alljck in Wrigge' uwt Pluwts hól,
To dat S'e uwt-blet, fen Aruns pijll' trogflijmme.

Dizz' het nin nea, nin dey-dolck' kin her Heyn,
O! wae S'e oon-gloerret stirt, az salm forwonne.
Knielje' Aruns, jouw 't: dijn boey-tried iz folsponne,
Ljuentje' om behâd', dijn frydomm' rint red t' eyn'.

Dan is het vers af. Maar nog duurt de dichterlike ontroering
voort. Nog blijven de woorden komen. Wat Gysbert zeggen
wilde, dat heeft hij gezegd. Maar wat helpt het? Hij moet blijven
dichten. En hij verheerlijkt, in een *To-haacke*, Sibilla nog eens,
nu om haar eigen vers dat ze aan Gabbema zond als antwoord
op het zijne.

Al teammet Nymph Jongstal 't woast team'-werz' wijld' Hoarz,
In 't hippet, in trippet, in trapet, naet oorz

Æf 't donsset: jiett' gonzet in bonzet in krie't

De Famme her namme uwt'te amme, in hiet
Her Himmel, nolck, nommel in noattig in njoet,
Dat greathanz'e in kôattet her demmenheyt groet.

Mar jiette', o! fier boppe' oor' ljue, till't her mijn pin,
Mijn herts tins, mijn ijnborst, mijn Lieroms tin-tin,

Om 't æb'le swiet sjong-fersse' oon Gaebb'ma foreerd,
 Dat my eack Her gaest-gauw' goll' kunst-glanz' gled leert,
 Doz winsckje' ick her wolfearts tier-seyn' ney bejeart'.

Er blijft ons nu nog één gedicht ter bespreking over, *Tjesck-moars see-ængste*. Dit gedicht is aestheties gezien verreweg het beste uit het tweede gedeelte. Welk een vaart bezit dit vers! En welk een klankrijkdom! Neem nu maar alleen het eerste couplet.

Wif woe, mey in dolle Holle,
 To de Wråd uwt hólle-bólle,
 't Huwz to bliuwen wier nin tier.
 Op in ijken boerd to driuwen,
 Rest-leas op in dol to kliewen,
 Kerde' Hij boppa 't grien fol Djier.

Ieder woord heeft hier zijn vereiste toon en kleur. Hoe treffend geeft de naam Wif niet het bewegelijke weer in deze jongensnaatuur! Hoe expressief is hier niet de botsing van de twee o-klanken in „dolle holle"! En zo zou ik door kunnen gaan, heel het couplet, heel het gedicht langs!

Maar bij de zuiver-aesthetiese kwaliteiten mogen we hier niet blijven staan; ook de inhoud van dit gedicht vraagt onze aandacht. Dit vers bestaat uit drie gedeelten. In het eerste ontmoeten we Wif, met zijn sterke verlangen naar de zee, naar avontuur. Het kalme leven op het platteland is niets voor hem. Grote Pier zou al lang vergeten zijn, als hij steeds achter de ploeg gebleven was. Maar hij koos het ruime sop. Zo ook Wif. Varen en vechten is zijn ideaal. Hij ziet de Duinkerkers al voor zich.

Het tweede deel brengt ons dan bij *Tjesck-moar*, Wifs grootmoeder. Vanaf een hoogte staat ze Wif na te zien. Zij is bang. Als je overleden moeder het wist, zo klaagt ze, ze keerde zich om in haar graf. Al de gevaren van het zeeleven staan dreigend tegen

haar op. Hoe vaak is een schip niet overgeleverd aan het spel van wind en golven! En als je dan nog maar een plaats gezocht had op een handelsvaartuig. Maar neen, het moest een oorlogschip zijn. Nog meer gevaar dus. En welk een bestaan gaf je daarvoor op! Heel het rustige, blije landleven! Hoe heb ik je gesmeekt bij mij te blijven. Maar al mijn praten was vergeefs. Er is tenslotte slecht één gedachte die Tjesck-moar haar rust kan hergeven. Als niemand Wif dan terughouden kan, God is overal. Hij helpt en beschermt, ook op zee.

En nu volgt er nog een derde stuk. Weer barst Tjesck-moar in klachten uit. „Wif ontfeart my!” Ze ziet hem al in nood. Het schip wordt hulpeloos heen en weer gedreven, de lading wordt overboord geworpen, het ankertouw breekt, het vaartuig wordt verpletterd tegen de rotsen. En dat brengt haar aan het denken. Deze zeelui leven vaak zo dicht bij de dood. Zij hebben Gods hulp dubbel nodig. En dan is God hun genadig geweest. Ze komen behouden terug in de haven. De mensen daar danken God voor zijn bescherming. En de zeelui zelf? Zij geven zich slechts over aan een losbandig leven. Tjesck-moar begrijpt dit niet. Als er één is die God leert vrezen, dan moet dit toch de zeeman zijn? zo vraagt ze zichzelf af. In ieder geval hoopt ze dat Wif een uitzondering zal wezen op de regel.

Wol dogge', Hijmmel, Wif ijn-plantje,
 Dat hij him ney God môt kantje
 Az hy t'huwz komt uwt it Djiep.

Het eerste wat ons treft bij het bezien van de inhoud van dit gedicht, dat is weer: de uitbeelding van een toneel. Wif staat daar vlak voor ons. De pluimen op zijn baret wuiven. Hij zwaait zijn zwaard. Zo zien we ook Tjesck-moar staan, boven op de hoogte. Zij houdt haar hand boven haar ogen. Haar rokken wapperen in de wind.

Maar het is ook een *werkelik* toneeltje, niet het stereotiepe

beeld van een moeder die haar zoon vaarwel zegt. Het is een uitzonderingsgeval. Wif is wees. Zijn moeder is dood en zijn grootmoeder heeft haar plaats ingenomen.

Dit alles geldt de twee eerste gedeelten. Het derde stuk echter is veel minder. Tjesck-moar begint dan weer met dezelfde klachten die ze ook reeds in het tweede gedeelte had geuit. Dan gaat ze, zonder enige reden, van het heden (het afscheid) over op de toekomst (een schipbreuk) en vervalt tenslotte in overpeinzingen. Niet Tjesck-moar denkt dan, maar Gysbert zelf. En het is begrijpelijk dat Gysbert zo dacht. Hier was een feit dat hijzelf met eigen ogen zag en dat lijnrecht indruiste tegen het ideaal dat hij zelf in zijn eigen leven trachtte te verwerkelijken. Iemand die God van heel dichtbij leerde kennen, moest die zijn leven niet trachten te heiligen door geestelijke tucht?

En de zeeman? Niemand ondervond Gods almacht meer en duidelijker dan hij! En hij sprong juist het meest uit de band!

Heeft Gysbert dit derde gedeelte toegevoegd met een didacties doel? Om dit losbandig gedrag der zeelui te hekelen? Ik geloof van niet. Daarvoor bleven de gedachten die hij hier in dit derde gedeelte uitte, te veel vraag en bezitten ze te weinig stellige zekerheid.

Maar hoe moeten we de toevoeging van dit laatste stuk dan verklaren? De geschiedenis van het vorige gedicht brengt ons ook hier de oplossing. We hebben reeds opgemerkt, dat *Tjesck-moars see-ængste* een ongekende vaart, een krachtige rythmiese beweging bezit. Deze bewogenheid duurde ook hier voort, toen de stof reeds verbruikt was. Vandaar dat Gysbert, die gedwongen werd voort te gaan met dichten, in dit derde deel als vanzelf op zijn eigen gedachtenleven terugviel.

Wanneer we de beide laatstbehandelde gedichten (*Op 't*

Hoarz-hoffjen en Tjesck-moars see-ængste) zo beschouwen, kan het dan nog verwondering wekken, dat de enige legende die ons van deze dichter bewaard bleef, deze is: dat hij dichtte in een trance?

C. Religieuze poëzie.

We hebben Gysbert Japicx reeds enkele malen een werkelijkheidsziener genoemd. Toch was hij geen werkelijkheidsziener zonder meer; daarvoor onderhield hij eente onmiddellijk verband tussen God en de wereld en zag hij het aardse leven te zeer onder bovenaards licht. Naast de werkelijkheidszin trok vooral de didactiese neiging die de dichter in bijna al zijn vroegere verzen aan de dag legt, onze aandacht. Toch was Gysbert ook weer geen didacticus zonder meer, geen enge moralist. Telkens en telkens weer klimt hij op van de moraal tot de religie.

Nu wordt gaandeweg het werkelijkheidselement in Gysbert zwakker, het zuiver godsdienstige element sterker. Dit feit laat zich heel gemakkelijk verklaren. Is het geen algemeen verschijnsel dat, met het klimmen der jaren, het contact met de omringende werkelijkheid minder sterk wordt? Zal dat dan niet zeer zeker het geval geweest zijn bij onze dichter, die zulk een harts-tochtelijk verlangen bezat naar de volkomen zaligheid?

Maar ik vraag me af, of we daarnaast nog geen andere oorzaak moeten aannemen. We zijn nu gekomen tot omstreeks de tijd waarop Gysbert in aanraking kwam met Gabbema en zijn kring. Door die aanraking werd hij zich zijn dichterschap meer bewust. Hij, de betrekkelijk oude man, doet ijverig mee met de jongeren, voelt zich thuis in hun kring. Het was niet hun levensvreugde die hem aantrok. Hij voelde immers meer voor godsvrede dan voor levensvreugde? Maar het was hun sterk schoonheidsbesef. Men kan nu wel schimpen op of glimlachen over de

overdreven woorden die de leden van deze kring gebruikten. Men kan spreken van hun grenzeloze overschatting van zichzelf en anderen. Maar men mag niet vergeten dat deze overschatting een grond hebben moest; die vond ze dan ook ten dele in een sterk besef van de waarde van kunst, van hun kunst.

Voor Gysbert nu moet de kunst een religieuze waarde bezeten hebben. Zij bracht hem dichters bij God.

Voor de muziek gold dit waarschijnlijk reeds van jongsaf. We hebben daarvoor een sprekend bewijs in een klein versje dat nog in het eerste gedeelte van de *Rymlerye* voorkomt, *Op 't Musyck-sjongen*. In de tonen van het orgel hoort hij engelenstemmen zingen. Het muziekspel is hem de voorvreugde van de hemelse zang.

So 't yerdsch' swiet-luwdigh sjongjen
 Uwz 't hert korts t'eare' uwt-tjocht,
 Tinck 't hijmmelsch' Ing'le tongjen
 Het macket dat in nocht!
 Tinss' 't hijmmelsch Ing'le tongjen
 Ing'le tongjen.

Kin m'e hier so swiet Musijckje
 Dat Goads Gaest 't hert ijngiet
 Fen Goads frjune': het sil 't lijckje
 By 't hijmmelsch' ijvig Liet?
 O Goads frjune! het sil 't lijckje?
 O frjune! sijckje.

Gold dit nu ook voor de dichtkunst? Misschien ten dele. Maar zeker niet geheel. Het is waar, nu Gysbert zich zijn dichterschap meer bewust wordt, krijgt dit voor hem ook een meer afzonderlike, persoonlijk religieuze waarde, bracht ook dit dichterschap hem dichters bij God. Doch de dichtkunst was anders dan de muziek; zij bezat nog een kwaliteit welke de muziek niet kende:

het woord. Hoe licht kon dit woord — met zijn gedachteninhoud en zijn gedachtenassociaties — niet verhinderen om tot God te naderen! Maar ditzelfde woord kon ook meehelpen daartoe. Dan diende het saam te stemmen met het doel van de andere elementen, met het doel van het gehele vers. Dan diende het ook religieus te zijn.

Gysberts „peteare” waren in de eerste plaats vermaningen die de dichter richtte tot zijn volk. Zijn psalmvertalingen zijn voor alles gesprekken tussen God en hem.

Wat houdt het derde gedeelte van de *Rymlerye* in? In de eerste plaats de *Friesche Herder*, die de tijd kort met het zingen van psalmen en andere godsdienstige liederen. Daarna vertalingen uit Spreuken, uit Jesaja, uit de Evangelieën en nog vele andere psalmen. Tenslotte de paar versjes op de vrede die ik in mijn vorig hoofdstuk reeds noemde.

De *Friesche Herder* vraagt allereerst onze aandacht. Hij is opgedragen aan Claude Fonteyne, in een hartelik vers. We hebben reeds gezien, hoe Gysbert met deze Leeuwarder drukker in nauwe relatie moet gestaan hebben. Deze toeiening verwondert ons dus niet. Maar wel doet het ons vreemd aan om aan het eind van de *Friesche Herder* dan nog weer een tweede opdracht te lezen, ditmaal aan Gabbema.

Zou Gysbert dan hetzelfde gedicht aan Fonteyne hebben toegeeigend en later, na diens dood, weer aan zijn nieuwe vriend Gabbema? Maar daar was de „frjuenschip” hem toch te heilig voor!

In de opdracht aan Gabbema wordt de herder Goadsfrjuen genoemd. Die naam komt in het eerste, inleidende vers echter niet voor. Daar spreekt de dichter eenvoudig van „yen Friesch Herder.” Deze herder heeft slechts één verlangen. Het opschrift boven de eerste verzen spreekt dit reeds uit; dit luidt: *Friesche*

Herders Njue onbuwne in mey Christo to wezzen, Phylip. 1 vers 23.

Het redeloos vee, zo peinst deze herder, geniet maar van het goede van de aarde, zonder te denken aan Hem Die hun dit goede gaf. Hoe geheel anders doet de mens, die het korte verblijf hier op aarde maar een voorbereiding acht voor de eeuwigheid die hem wacht, die verlangt naar deze zaligheid.

Dear mey seag sijn eag ney boppe,
't Ynborst teag, ja fleag, om heag,
In sijn Gaest begoe to roppen
Uwt herts gruwne', uwt siel'-fjoers leag.

De Friesche Herder zingt dan de 137ste psalm.

Aan de rivieren van Babel, daar zaten wij; ook weenden wij, als wij gedachten aan Zion.

Wij hebben onze harpen gehangen aan de wilgen, die daarin zijn.

Als zij, die ons aldaar gevangen hielden, de woorden eens lieds van ons begeerden, en zij, die ons overhoop geworpen hadden, vreugd, zeggende: Zingt ons een van de liederen Zions;

Wij zeiden: Hoe zouden wij een lied des Heeren zingen in een vreemd land?

Indien ik u vergeet, o Jerusalem, zoo vergete mijn rechterhand zichzelve!

Mijn tong kleve aan mijn gehemelte, zoo ik aan unietgedenke, zoo ik Jerusalem niet verheffe boven het hoogste mijner blijdschap!

Met één verschil echter. Het *wij* wordt hier een *ik*. Het begin luidt hier:

'k Bin az 't folck Goads,

en dat is niet toevallig. Want uit wat er volgt na deze psalm, blijkt dat de Friese Herder — en we mogen hem nu hier wel vervangen door Gysbert zelf — dit lied geheel symbolies opvat.

Het Babyloniese land neemt hier de plaats in van de wereld,
Jerusalem die van de hemel.

Och! wanneer myn siel op-litsen
Yn dy Sted fen God salm' boud,
Waems salm-schient' næ wirt uwt-spritsen,
Strietten klear trog-schijnigh goud,
Pearle porten tôlf, in moerren
Fen wirddearleast' puwck-e'el stien
Dear ijnn' wille stuw'n' nogge' uwre
Wirt bepeald, nogge' eyn begien.
God! wanneer, mey sill'ger tonge,
Goads Lam folge ijn 't wijt wer 't giet:
Mey dijn Heyl'ge in Ing'len sjonge
't Heylig, heylig, heylig Liedt?

De symboliek tast hier zelfs de gezonde smaak aan. De psalmist zegt: Welgelukzalig zal hij zijn, die uw kinderkens grijpen en aan de steenrots verpletteren zal. Die „kinderkens” stellen hier 's mensen zonden voor. En ze ontlokken Gysbert dan de volgende regels:

O oer-lockig! O wol-silligh!
Dy fordoarn-aerds bernkes daet;
Schoer 't fenn' suwne-tate willigh,
In de ljea to sticken staet.

Zulk een vergezochte analogie kan ons nu niet meer bekoren.

Na deze ontboezeming van de Herder wordt het gedicht nu even onderbroken. Daarna volgen er nog vier regels.

Dear ney rjuechte hy him, in wand're,
Mey sijn Djier om wiet in fjoer,
Dy hy weyde', in weyd'-forand're,
Trog sijn Herderlijck bestjoer.

Met deze vier regels — dat voelt men zeer duidelijk — is het

gedicht af. De Friese Herder heeft zijn verlangen geuit en keert nu terug naar zijn dagelijks werk.

Vermoedelijk was dit nu het vers dat Gysbert aan Fonteyne stuurde. Later vertaalde hij echter nog meer psalmen en deze voegde hij toen, met een avondbede en een morgenzang, aan dit ene vers toe. Waarschijnlijk voerde hij toen ook de naam Goadsfrjuen in voor de Herder. Zodoende kreeg Gysbert dus een veel uitgebreider gedicht, dat voor het grootste deel nieuw was en dat hij dus heel goed van een nieuwe opdracht kon voorzien.

Voordat we echter deze uitbreiding nader gaan beschouwen, zou ik graag eerst nog één enkel ding opmerken over het oorspronkelijke vers. We bezitten in dit gedicht wel een zeer persoonlijke uiting van de dichter. Zo persoonlijk, dat ze, zoals we reeds zagen, zelfs de psalmvertaling aantastte. Maar ook in de bespiegeling na deze psalm worden we getroffen door de openhartigheid waarmee de dichter hier spreekt. Kwam dit omdat het gedicht bestemd was voor een vriend en geestverwant?

Wanneer Gysbert nu de *Friesche Herder* gaat uitbreiden, dan voegt hij er meer psalmen aan toe, alsook een avondlied, een morgenzang. Al deze verzen verbindt hij nu met korte persoonlijke uitingen. Zo krijgen we dan een zeer losse eenheid, een „besletten wirck.”¹⁾

In het geheel bevat de *Friesche Herder* zo 10 psalmen. Buitenrust Hetteema heeft ze indertijd eens allemaal opgesomd, in de hoop dat de een of andere theoloog in de volgorde en in de keus een vaste lijn zou ontdekken.²⁾ Maar deze poging gaat uit van de veronderstelling dat het gedicht in een keer zou gemaakt zijn

¹⁾ Zo noemt Gysbert het zelf in een brief aan Gabbema, gedateerd 17 Januarije 1655.

²⁾ Buitenrust Hetteema, Gysbert Japiks, pag. 15. Buitenrust Hetteema noemt hier *alle* psalmen op die in de *Rymlerye* afgedrukt staan, dus niet alleen die uit de *Friesche Herder*.

en we hebben reeds gezien dat het zeer waarschijnlijk is, dat het vers bij gedeelten werd vervaardigd.

Bovendien was het ook om een andere reden onnodig om hier de raad en de mening van theologen te horen. Het gaat er hier namelijk niet om, wat de oorspronkelijke psalmdichter zegt, maar om wat Gysbert in deze psalmen trof. En dat kunnen we weten uit de onmiddellike uitingen die aan de meeste van deze verzen voorafgaan of daarop volgen, die dus gedicht met gedicht verbinden.

Het is echter onmogelijk in deze persoonlijke uitingen een strakke lijn te ontdekken. Wel bevatten ze al de elementen die Gysberts geestelijk leven kenmerken, maar tot een enkele eenheid zijn deze elementen hier niet vergroeid. En dat is niet meer dan natuurlijk, wanneer men de houding in aanmerking neemt waarin Gysbert zich bevond tegenover de Bijbel, ook tegenover de psalmen dus. De Bijbel was Gods Woord voor hem. Dit hield in dat iedere geschiedenis, ieder hoofdstuk, iedere tekst zelfs, waarde had voor de mens, de mens iets te zeggen had. Ook iedere psalm. Hoe licht kon, bij zulk een houding, de volgorde in de vertaling der psalmen een toevallig karakter verkrijgen.

Maar spreekt de dichter zelf deze toevalligheid in zijn keuze niet onomwonden uit?

Goadsfrjuen' hie sijn Djier forweyde
 Oon yen onæfearte heyde,
 Dear oppe' on-forbijtt'ne gruwn,
 't Goed de folle houwe fown.
 Ringen siet hy dol om restjen,
 Fen sijn gongz soer wirgge' oerlestjen,
 Dear Hy 't Psalm-boeck yp'ne, in songh,
 Dat it jin-luwd 't luwd ney gongh.
 Doz nuwntje' er dizz' trye opp' rijgge,
 Dy Hy foorst', neye' op-slagh krijgge.

Het werkelijkheidselement is in de *Friesche Herder* nog niet geheel losgelaten. Het is er nog in de figuur van de herder zelf, die, bij het zingen van zijn psalmen, toch zijn schapen nog niet vergeet, die zijn psalmboek niet openslaat voordat hij zijn vee naar een grazige weide heeft geleid. Het is er ook nog in de compositie, in de invoeging van een avondlied en een morgenzang, in de psalm van inkeer die aan dit avondlied voorafgaat, in de lofpsalm die op deze morgenzang volgt. Het is waar, deze invoeging heeft ook nog een andere, een Bijbelse grond. Ze wordt ook beheerst door de overtuiging, dat God het liggen en het opstaan kent van ieder mens, dat iedere vrome met God rusten gaat en weer ontwaakt. Maar dat alles doet niets af aan het feit dat deze invoeging ook de werkelijkheid van het gedicht ten goede komt.

Toch is die werkelijkheid veel zwakker dan b.v. bij de „peteare” uit het tweede gedeelte. Vandaar dat de arcadiëse neiging hier sterker doorbreken kan. Goadsfrjuen is hier herder geworden.

In ons vorige hoofdstuk hebben we gezien hoe er twee eigenschappen waren die het arcadiëse verhinderden bij Gysbert tot manier te worden. Dat waren: zijn werkelijkheidszin en zijn sterke religiositeit. De werkelijkheidszin is hier verzwakt. En de religiositeit is hier van positie veranderd. In het vroegere geval was ze — ten dele althans — vijandig aan het arcadiëse element. Hier versterkt ze dat element veeleer. Want was David, de psalmdichter bij uitnemendheid, niet een herder? Was het Israëlitische volk, tot wiens religieus bezit de psalmen in de eerste plaats behoorden, niet een herdersvolk? Kwam het beeld van de herder niet meer dan eenmaal in deze psalmen voor? De Bijbelse stof, het religieuze karakter dezer dichtkunst, het moest de arcadiëse neiging wel sterk bevorderen.¹⁾

¹⁾ De versterking van de neiging naar het arcadiëse blijkt ook uit een der gedichtjes waarin de vrede verheerlijkt wordt. Dit geschiedt daar niet bij monde van een Friese boer, maar eveneens door een herder.

Deze Friese herder heet dan weer Goadsfrjuen. Hij draagt dezelfde naam die Gysbert aan zijn geidealiseerde edelman gaf! Bij de bespreking van deze figuur heb ik reeds opgemerkt dat Goadsfrjuen in de eerste plaats een abstractie was, het eigen levensideaal van de dichter, dat daarna pas in een werkelijk bestaand(?) persoon belichaamd werd. Hier blijkt nu wel hoe los deze verbinding was. Zonder enige moeite brengt de dichter hier zijn levensideaal op een andere persoon over.

Vergelijken we nu nog eens de oorspronkelijke *Friesche Herder* met de uitbreiding daarvan. We zien dan dat de ene psalm die Gysbert aan Fonteyne zond, nog zeer stevig in een objectieve vorm was gevat. Bij het vervolg is dat verband echter niet zo vast meer. Het „besletten wirck” waar Gysbert naar streefde, blijkt toch niet meer te zijn dan een zeer losse eenheid. De positie der psalmen is zelfstandiger geworden.

De oorspronkelijke *Friesche Herder* lijkt een kostbare steen in montuur, de uitbreiding herinnert meer aan een snoer waaraan enkele parels zijn saamgeregen.

In de tijd die nu volgt, wordt de positie der psalmen nog zelfstandiger. Zij staan nu — in het geheel een 40-tal¹⁾ — ieder geheel op zichzelf. Met twee uitzonderingen echter.

De 51ste psalm kent een *Yn-æf oon-liedinge*. Psalm 51 is een boetepsalm. David zong hem toen Nathan hem bestraft had vanwege zijn overspel met Bathseba. Waarschijnlijk dorst Gysbert deze psalm, zo vol diep berouw, niet te naderen,

¹⁾ In de *Rymelerye* staan er in het geheel 52 afgedrukt; behalve deze ook nog de lofzangen van Simeon, Maria en Zacharias. Uit een brief van Gysbert aan Gabbema weten we dat Gysbert Japicx er nog minstens één meer berijmde, de 98ste. Hij schrijft daar (17 October 1661): „Om dat ick so lange oon jon E naetschreaun hab, koe 'k naet leeg forschyne, dearom giet dizze XCVIII Psalme mey, dy ick lesten, (az wy 't Nacht-miele hielden, en de Predicant 'er in fers, twa, uwt forklearre) rymme hab.”

zonder zichzelf „rjuecht boetfirddig” gestemd te hebben. Iets dergelijks, maar dan in het raam van de psalm zelf, vinden we in de 65ste psalm. Het eerste vers daaruit (Uit de diepten roep ik tot U, o Heer!) ondergaat daarin een onevenredig grote uitbreiding.

De tweede uitzondering vinden we in psalm 1. Die bezit een eerste couplet, dat buiten het tekstverband staat.

Yen oor, dy 't lest, sjongh Philips Soon dey-dolck' seyn',
 Sjong, Cyri locks-ljep, Bâbels haed-rijcks eyn',
 Sjong 't heag op klieuw fen Romens wrâd-fâddye,
 Sjong Lân-Sted-See twangs lock trog minsch' mord'rye:
 Isr'els oerst harp-sjong-maester acht't nin mijtt',
 Het eyn't, om-weyn't, mot-scheyn't, roast' bijt, tijd slijtt'.

Men kan dit vers zeer gemakkelijk verkeerd verstaan. Men kan er de gedachte uit putten dat Gysbert voor zichzelf een tegenstelling gemaakt zou hebben tussen wereldse en geestelijke poëzie, ongeveer dus zoals Camphuysen dat deed. Toch is dit niet zo. Zulk een tegenstelling lag niet in Gysberts aard. Nooit heeft hij in zijn latere jaren dan ook zijn vroegere poëzie, zijn minneverzen b.v., verlochend. Maar wel ziet hij het aardse steeds meer en meer onder goddelik licht en gaat hij zijn gegevens steeds meer en meer vergeesteliken. Het is dan ook niet de wereldse poëzie als zodanig waar Gysbert hier tegen strijdt, maar de wereldse poëzie die het verband met het bovenaardse verloren heeft. Voor deze strijd meende hij steun te vinden in de eerste psalm.

Het berijmen van deze psalmen was voor Gysbert een buitengewoon moeilijke taak. Hij voelde zich daarbij gebonden, niet alleen aan de melodie die hij als voorzanger zo lang en zo vaak reeds voor de gemeente had ingezet, maar, met slechtseenkele uitzondering hier en daar, ook aan de tekstindeling uit de Bijbel.

Soms wijdt Gysbert één couplet aan iedere tekst, soms verdeelt hij twee, drie of zelfs vier teksten over één strofe, maar als het enigszins kan, zal hij steeds de scheiding tussen de teksten met die tussen de coupletten laten samenvallen. Geen wonder dan ook, dat deze teksten meestal te kort of te lang worden bevonden en dus dikwijls een Procrustusbehandeling dienen te ondergaan. Een enkele maal wordt de uiting bekort, en dan meestal niet onverdienstelijk. Dit is b.v. het geval in psalm 10:5. Uw oordelen zijn een hoogte ver van hem.

Jôn dwaen ontflijuecht sijn miette.

Maar meestal wordt de tekst uitgebreid. Dan moet de dichter dus aanvullen en dat nog wel zonder al te veel van de oorspronkelijke tekst af te wijken. Vandaar dan de vele herhalingen van woorden, van zinnen.

In grijpt hy twist, dy schil naet oer-lang doerje.

Sijn frjuenlijk hert kin toarn' naet lang beroerje,

Want hij naet lang dy hietten ijn him fet.

Psalm 103:9.

Nu vond deze neiging tot herhaling steun in de psalmen zelf. De oud-Israëlitese poëzie kende de dubbelvorm als aesthetische figuur.¹⁾ Psalm 114 is hier een mooi voorbeeld van.

1. Toen Israël uit Egypte toog, het huis Jakobs van een volk dat een vreemde taal had,

2. zo werd Juda tot zijn heiligdom, Israël zijn volkomen heerschappij.

3. De zee zag het en vlood, de Jordaan keerde achterwaarts.

4. De bergen sprongen als rammen, de heuvelen als lammeren, enz.

Bij Gysbert dienden deze herhalingen in de eerste plaats tot

¹⁾ Zie hiervoor o.a. H. Th. Obbink en A. M. Brouwer, Inleiding tot den Bijbel, 1928. pag. 115.

opvulling. Gysbert had een afkeer van betekenisloze of klankloze woorden en zinsdelen. Als hij enigszins kan, zal hij die vermijden, wegwerken. Vandaar dat zijn psalmberijming zoveel krachtiger aandoet als die van zijn navolger Althuysen.

Ik moat nuw al wer toa joa roppe,

Forstae reys het ik hab oertogt,

In wier myn peynsen my toa brogt;

Wol my Hear der y weynje boppe

Dogs naet forschope.¹⁾

Zulk een slappe, gerekte uiting zal men bij Gysbert nooit vinden. Die gebruikt liever een herhaling of opsomming, maar dan een krachtige.

Soms werden zo wel twee te heterogene elementen aan elkaar gekoppeld. Maar werd deze onzuiverheid dan niet ruimschoots vergoed door de muzikale effecten die men op deze wijze kon bereiken?

Sijn tong' fen quea kât knett' ijnn' knôtt',

Psalm 34:14

Wae tocht'gjet op, az fjoer-flamm'-leag,

Fol Goads driftme', oppe' haed-sillige' holle

Fen 's HEER'NE berge'?

Psalm 24:3.

Nu spreekt het haast vanzelf dat we onder deze omstandigheden dikwijls niet meer krijgen dan kunstig maakwerk, geen echte poëzie.

Toch dwingt deze psalmberijming, ook in haar geheel, diepe bewondering af, vooral om de meesterlike behandeling van de taal. Men moet bedenken, dat Gysbert hier een zeer verheven gegeven te behandelen kreeg, dat hij daaraan — in de strengste gebondenheid — uitdrukking geven moest in een taal die in zijn tijd nauweliks meer gold als beschaafde taal, laat staan dat ze

¹⁾ Althuysen, Friesche Rymlery. II, pag. 152. Psalm 5.
Gysbert Japicx

bestond als geschreven taal; een taal dus die behoorde bij het alledaagse boerse leven. Zo goed weet Gysbert deze taal om te smeden, dat we ons — in deze 50 psalmen — maar zeer zelden stoten aan een te gewone uitdrukking. Een van de zeldzame gevallen waarin we dit wèl doen, vinden we in psalm 35:6.

d'Uwnck-wey wez tjuester, gled in pliz,
Dear de' Ing'le herre' oppe' hacken iz.

Niet alleen wekt echter Gysbert hier onze bewondering op door het scheppen van een passende taal. Hij doet dit ook door deaesthetiese effecten die hij, ondanks alles, zelfs hier nog bereikt. Maar men moet deze zoeken, waar ze te vinden zijn; in een klank soms die zich twee, drie maal herhaalt; in een kunstig en levendig rythme, dat dan vaak in de klank versterking vindt.

Ho langh, holp-redde' HEER' God? ho langh,
Ho langh, ho langh: (het wirt my bangh!)
Ho langh is 't ijn Jôn rie besletten,
Dat ick by Jo blieuw ijn 't forjitten?

Ho langh Jon treast-gljuerck' schuw! so strang?

Psalm 13:2.

De logge bergen hipplene,
Naet ooraz sedde Ramen ljeappje' ijn 't grien,
Iâ 't selle' uwt-litt'ne liette d'heuvels dien',
Dy Lame-dons-treap tripplene.

Psalm 114:4.

Een aestheties effect als in het laatste citaat ondervond de dichter zelf als mooi. In een volgend couplet herhaalt hij het nog eens, nu in de vragende vorm.

Het die dat bergen hipplene,
Naet ooraz az dertt'ne Ramen ljeappje' ijn 't grien?
Dat heuvels socke' uwt-litt'ne liette dien'
In Lame-dons traep tripplene?

Niet enkel doet hij dit bij een gedeelte van een couplet, maar ook met op zichzelf staande uitdrukkingen, muzikale vondsten van vroeger. Het doet hem genoeg, als hij deze later nog eens weer te pas kan brengen. Ik noem hier b.v. de „honger-holle buwken” uit *Sjolle Kreamer in Tetke*, die we in psalm 146 en in de lofzang van Maria weer terug vinden, het „hôle in bôle”, dat we eerst in *Tjesck-moar* gebruikt en daarna in psalm 46 herhaald vinden. Zulk een muzikale vondst is hem dan tot een kostbaar bezit geworden, tot een parel van grote waarde, die hij telkens weer in de hand neemt en met welgevallen beziet.

Deze psalmberijmingen, gebonden aan tekstindeling en melodie, lijken zo op het eerste gezicht wel de meest onpersoonlike dichtkunst die men zich denken kan. Toch komt in deze berijming telkens en telkens weer Gysbert even om de hoek kijken. De kunstenaar zowel als de mens.

Dezelfde dichterlike eigenschappen die we ook in zijn vroeger werk reeds opmerkten, vinden we hier terug; niet enkel de zucht naar muzikaal effect, maar ook het streven naar verwerkliking, naar verbiezondering der beelden. Psalm 10 zegt ergens: „Al zijn tegenpartijders, die blaast Hij (God) aan.” Gysbert maakt ervan: Hy bliest dy him naet lijck't, az moude' oer striette. Hieronder volgen nog enkele andere voorbeelden, een keuze uit vele.

- Psalm 112:9. Hij strooit uit, hij geeft de nooddruftigen.
 Gysbert Japicx. Hy fôltse koerren, secken, fetten.
 Psalm 9:8. Hij heeft zijn troon bereid ten gerichte.
 G. J. In het syn Troons gordijnne' ontlitsen.
 Psalm 25:3. Zij zullen beschaamd worden die trouwe-
 loos handelen zonder oozaak.
 G. J. Mar dy trouw'-leaz hânn'le' æf plachtje,
 Moat oon schânne-keack' tean-stean.
 Psalm 42:4. Mijn tranen zijn mij tot spijsdag en nacht

- G. J. Ytten, drincken meyts ick sât
Trogh mijn eag-drippe'.
- Psalm 34:2. Zijn lof zal gedurig in mijn mond zijn.
- G. J. 't Leyt m'ijn mijn muwllē', az brea.
- Psalm 35:15. Maar als ik hinkte, waren zij verblijd en verzamelden zich
- G. J. Den bosckje s' ticht mey' hollen gear.

Maar ook de mens Gysbert uit zich zo nu en dan in deze psalmen; met zijn liefde voor Gods schone natuur, voor de zegenrijke vrede, voor alles wat „sljuecht in rjuecht" was. Men lette b.v. maar eens op het woordje „yenfâd(ig)" in deze psalmen. Herhaalde malen komt dit in deze verzen voor en dan meestal daar, waar de oorspronkelijke tekst het niet heeft. Het wordt zo af en toe als vanzelfsprekend aan de oprechtheid en de vroomheid toegevoegd (psalm 146, 25, 41).

Nu is het bij nader inzien niet zo verwonderlik dat hier en daar Gysberts eigen persoonlijkheid zich ook uit deze psalmen verraadt. Want ondanks hun onpersoonlike vorm behoren juist deze psalmen tot de meest persoonlijke gedichten die Gysbert ooit geschreven heeft.

Het is heel goed denkbaar dat Gysbert zelf zich in deze psalmen één gevoeld heeft met het gelovige deel van zijn volk, dat dit besef hem gesteund en gesterkt heeft. Maar toch schreef hij ze niet in de eerste plaats voor zijn geloofsgenoten. Dezen zouden trouwens geen raad geweten hebben met woordformaties als „'t naer-sillig-paed-spoar-bjuest're huwnen" en „'t suwz'-ruwz-bruwz-hol-bol-hobb'le tob"! Velen onder hen begrepen zulke kunstigheden niet, laat staan dat ze deze ooit zouden hebben kunnen zingen. Dat is dan ook het verschil tussen Gysberts psalmberijming en die van zijn tijdgenoot Vitus Ringers, van zijn navolger Althuysen.

Vitus Ringers, predikant te Ried, vertaalde, blijkbaar geheel

onafhankelijk van Gysbert, de 123ste en de 133ste psalm in het Fries en gaf ze vervolgens in 1686 in het licht. In het voorbericht bij zijn bundel verdedigt hij de Friese taal tegen de „quaadwillige menschen”, die zeggen, „dat deselve bot en plomp soude syn, ende nergens anders toe als tot spotternie ende ydelheid gebruikt konnen worden.” Een klaarblijkelijke leugen, zo vindt hij, want „was dat waar, dat deze spraak niet anders dan tot ydel geklap dienen konde, so waaren er die menschen ellendig aan, die alleen Friesch spreken konnen; en derhalven deze taal altijd (niet alleen in den burgerlyken wandel, maar ook in 't waarnemen der Godsdienst-oeffeningen) gebruiken moeten.” Om deze menschen in hun behoeften tegemoet te komen heeft hij dan deze twee psalmen berijmd. „Lees en sing deselve tot Gods eere, ende tot uwer ende uwes naasten stichtinge; gelijk se van mi te dien einde gedicht ende geschreven syn.”¹⁾

Jan Althuysen, predikant te Joure, gaf in 1755 een *Friesche Rymlerye* uit. Het tweede deel van deze bundel bevatte een Friese berijming van alle 150 psalmen. De berijmingen van Gysbert heeft hij, nederig navolger die hij is, intact gehouden; alleen de spelling heeft hij hier en daar wat veranderd. De ontbrekende psalmen heeft hij zelf er bij gedicht. Het geheel onderwerpt hij nu — en ook hier blijkt weer dat zijn doel meer de medemens gold dan zichzelf — aan de goedkeuring van de classis Dokkum. Die verkrijgt hij zonder moeite. De twee onderzoekers die deze classis aanwijst, verklaren volgaarne dat deze berijming in alle zaken overeenkomt met de leer van de kerk, en ze hopen dan ook maar, „of it nog tyinje mogte toa delsettinge

¹⁾ Stichtelijke Sangprieel belommerd met het Hoogelied Salomons ende andere Heilige Gezangen, op Nederduitsche dicht gesteld door Vitus Ringers, Doctor der Philosophië, Meester der Vrie-konsten, ende Dienaer des Goddelijken Woords tot Ried. Franeker, Hans Gijselaar, 1686. Voorbericht. Zie voor deze bundel verder dr. J. G. Ottema in de *Friesche Volksalmanak*, 1844, pag. 99 en volg.

fin trotze minschen, toa onderwyezinge fin ienfadige, toa opwekkinge fin trage, toa forsterkinge fin zwakke, toa forlyaegtinge fin dy naet witte, in aek toa traest fin forleegene, in bydroefde Sondaers.¹⁾)

Deze beide berijmingen zijn dus gemaakt voor het gelovige volk. Gysbert echter dichtte zijn psalmen in de eerste plaats voor zichzelf. Het zijn vooral de persoonlijke uitingen tussen de psalmen (voornamelijk dan in de *Friesche Herder*) die ons duidelijk kunnen maken wat deze religieuze poëzie voor Gysbert zelf betekend moet hebben. Haar waarde blijft, om te beginnen, niet beperkt tot de inhoud der psalmen. Ook de muziek, de melodie, heeft voor hem betekenis. Het zijn verzen, zo zegt hij, „dear me 't yvig swiet uwt swolget.” Maar alleen dan,

Az me 't op-teyn' sjongt. Dy droon'
Riert uwz 't hert.

Ook op andere plaatsen valt de nadruk weer op het „sjonge,” het „ljuentje,” de „toon”. Davids psalmen zijn Gysbert—evenals de muziek op zichzelf reeds was—een voorproef van de hemelse vreugde. Deze zangen worden ook gehoord rond Gods troon.

O! dy gouwne Herp' môt doerje
Yn sill'g sjongen. Hy môt noerje,
Hy môt nuyntje' oon Wrâdz uwt-eyn',
Yn Goads Tjercke, fier in heyn.
Ja, muwlck, az dizz' Wrâds stuwne uwt iz,
Davids herpe' æf gouwne Luwttē iz
Jiette' al lof-luwd, dreun in draey'
For' blye'-ijvigh-sjongend' raey'.

In dit citaat is aan het muzikale element een belangrijke plaats ingeruimd, maar toch bekleedt het er geen autonome plaats.

¹⁾ J. Althuysen. *Friesche Rymlyry*. Toa Liouwerd, by Wyger Wygers. 1755. Deel II. Goedkeuringe.

Gysbert weet dat enkel het zingen van deze psalmen niet voldoende is. Zijn hart mag er niet buiten blijven. Het mogen niet enkel woorden zijn die hij zingt. Hijzelf moet met heel zijn persoonlijkheid staan achter het lied en de inhoud daarvan.

Tjog mijn hert op, stjoer' mijn tonge,
 Dat ick 't fruchtber ney mey sjonge,
     Jou my dear to gaest in kreft,
     Koyts' mijn hird hert, gaestlijk seft;
 Dat mijn wirdden, wirck in diede,
 Fen elckoarme naet forschiede,
     Dat mijn muwlle fen mijn hert
     Naet on-wird beleagen wirt.

Zo hadden deze psalmen een sterkere religieuze werking dan de muziek alleen ooit voor hem hebben kon. Ze gaven niet enkel een voorproef van een te verwachten heerlijkheid. Ze waren muziek en woorden, en deze woorden hielden de aansporing in om te zijn zoals de dichter van die woorden was. Ze dwongen de ziel naar omhoog, bezaten dus een zeer persoonlijke waarde, waren dus in de eerste plaats persoonlijk werk. Veel meer dan bij de meeste van zijn vroegere gedichten, bevredigt de dichter met deze dichtkunst zijn eigen behoeften, zijn eigen verlangens.

Nu is er één feit dat dit schijnt te weerspreken. In de *Friesche Herder* vinden we nog persoonlijke uitingen tussen de psalmen; in de vertalingen die daarop volgen, vinden we die bijna niet meer. Deze latere gedichten hebben dus juist een zo onpersoonlijk mogelijke vorm. Maar dat is, bij nader inzien, heel begrijpelijk. Gysbert heeft altijd geschroomd om zijn persoonlijke gevoelens zo maar bloot te geven. Dat was immers een van zijn meest kenmerkende eigenschappen! In zijn bruiloftsvers was het Tjerne die zijn meningen uitsprak, in de didactiese gedichten waren het Haytse-yem, Reamer en Goadsfrjuen, in het vers

over de vrede was het een herder. Zo kunnen we doorgaan. Ook de persoonlijke uitingen tussen de psalmen in de *Friesche Herder* waren alleen mogelijk, doordat de Friese Herder er was om ze uit te spreken, doordat de dichter — hoewel onvoldoende — zich achter hem verschuilen kon.

Deze herdersfiguur nu kon dienen voor 10 psalmen, maar niet voor 50. Bij de overige 40 ontbrak zodoende de gelegenheid voor een persoonlijke uiting. Gysberts eigen bespiegelingen bleven nu achterwege. Dat nam echter niet weg dat deze dichtkunst haar oorspronkelijk karakter behield. Het bleef in de eerste plaats persoonlijk werk. Maar in plaats van een persoon diende nu het gedicht zelf tot dekking. Het leverde de stof voor een persoonlijke uiting, het verhinderde tevens dat deze persoonlijke uiting voor een ieder ten volle kenbaar zou zijn.

Zo staan we ook hier weer voor dezelfde moeilijkheid waar we ook vroeger, bij de minnepoëzie, reeds op stuitten. Gysbert maakt, ook nu weer, gebruik van een vaste, objectieve vorm. In hoever wordt deze nu gevuld door zijn persoonlijk beleven?¹⁾

Het spreekt eigenlijk haast vanzelf dat Gysbert, naast de psalmen, ook andere centrale gedeelten uit de Bijbel berijmt. Deze poëzie was immers de uitdrukking van zijn geestelijk bezit en dat geestelijk bezit reikte verder dan de inhoud der psalmen. De geboorte en het lijden van de Zaligmaker moesten onze dichter niet minder aantrekken. En de bede die Agur uitte, kwam zozeer met zijn eigen wensen overeen, dat ze voor hem een grote bekoring hebben moest.

Zo hebben we, in het derde deel van de *Rymlerye*, nog enige religieuze verzen naast de psalmen. Het zijn in de eerste plaats

¹⁾ Het lijkt me dan ook onmogelijk om, zoals Buitenrust Hettema doet (Gysbert Japiks, pag. 33), uit enkele van deze psalmen af te leiden, dat Gysbert op bepaalde leeftijd bekeerd zou zijn. Zie voor dit punt verder het laatste hoofdstuk, pag. 230.

het avond- en morgenlied uit de *Friesche Herder*. Dan berijmingen van de profetie van de lijdende Knecht des Heren uit Jesaja 53 (*Christi Lijen*), van de lofzangen van Simeon, Maria en Zacharias. Vervolgens een dichterlike parafraze van de Engelenboodschap in Efrata's velden. Tenslotte een aanspraak tot Christus aan het kruis (*Goe-freed, æf gaest-sjocht' oer 't Krjueschjen uwz Sillig-Meitsers*).

Dit laatste is een zeer persoonlijk gedicht. Maar het maakt de indruk, een bewerking te zijn van een reeds bestaand (Hollands?) vers. Een bewerking uit Gysberts latere jaren dan, want de taal is zeer grillig en soms ver van fraai. De andere verzen (met uitzondering dan van het morgen- en avondlied) houden zich weer angstvallig aan de oorspronkelijke tekst en zijn dus weer schijnbaar-onpersoonlik.

Wat dit betreft, staan ze dus met de psalmen op een lijn. Toch hebben enkele van deze verzen (de profetie van Jesaja, de aankondiging van Jezus' geboorte, het morgen- en het avondlied) een voordeel dat de psalmen niet bezaten. Daarbij was Gysbert namelijk niet gebonden aan een overgeleverde melodie, maar kon hij wijze en strofevorm zelf kiezen. Zijn muzikale neigingen behoefde hij nu — zoals zo vaak bij de psalmen — niet bot te vieren op klankeffecten. Hij kon ze nu ook in de vorm tot uiting laten komen. Hij kon hier dus gemakkelijker een muzikale eenheid scheppen.

Dat doet hij dan ook. Hoe goed doet de Sapphiese melodie¹⁾ het b.v. in de avondbede. Het is waar, ook de donkere effen klank werkt hier mee om de rust te suggereren. Maar dit geschiedt toch niet minder door de betrekkelijk gerekte regels,

¹⁾ Omtrent deze melodie raadplege men Dr. Emil Brocks, *Die Sapphische Strofe und ihr Fortleben in lateinischen Kirchenlieder des Mittelalters und in der neueren deutschen Dichtung*. Jahresbericht des Königl. Gymnasiums zu Marienwerder 1889/90 en E. M. Cox, *Sappho and the sapphic metre in English*. London 1916.

eindigend in telkens weer dezelfde rijmklank, door de halve regel aan het einde van ieder couplet waardoor dit zich volkomen ontledigt en tot de rust inkeert. En is het niet juist deze overeenstemming van woordenklank en strofobouw die ons telkens weer overtuigt van Gysberts meesterschap?

Nu iz de Dey forronn' mey uwre' in stuwne,
 Oermits de Sinn' dol-duwck't, ijnn' wetters gruwne
 Meyts' uwz nu, Sliëp, (fen God, om restjen, juwne)
 Deys lest onbuwne.

Naast de avondbede is dan ook de aankondiging van Jezus' geboorte door de engelen, de *Blye-Mie*, hier een van des dichters fraaiste gedichten. De muzikale prestaties van de taal zijn daar wel zeer hoog in opgevoerd, zonder evenwel nog het lichte rythme te schaden.

Herts', fet mijn sizzen.

Joed, joed in Bernke bern' iz
 Yn Davids Sted.

Gea sjeane 't lizzen;

Ynne' Ogse-kribbe herne' iz
 Sijn wale-bed.

Dit Bern, dat, az God salm', nin oonfange' het
 Wirt Minsch' befuwne.

Fen Goad', for' stuwne,
 Salve', in mijld juwne,

Om middeljen dy free, dy free, dy freed',
 Kening, Prester in Propheet'.

Maar het kon ook moeilijk anders; dit gedicht moest wel goed worden. Gysbert moest wel behagen scheppen in de stof die hij hier te bezingen kreeg. Hier mengde zich voor een ogenblik de Eeuwigheid met de Tijd. Hier stortten engeletongen nu werkelijk

hun klanken over de aarde uit. En meer dan dat, hier zongen ze van de vrede die God de mensen bereid had. Zowel de kunstenaar met zijn behoefte aan klankharmonie, als de Christen met zijn verlangen naar de volkomen zaligheid vonden tijdelijk bevrediging in dit gedicht.

D. Proza.

Bij de bespreking van Gysberts werk volgden we een in-deling die de dichter ons zelf aan de hand gedaan had. Echter bleven op deze wijze twee kleine onderdelen van dit werk nog onbesproken: het proza, en de gedichten die Gysbert niet in het Fries, maar in het Nederlands schreef. Aan deze twee onderdelen zullen we dus nog afzonderlike beschouwingen moeten wijden.

Het enige oorspronkelijke proza van Gysbert Japicx dat we kennen, zijn zijn brieven aan zijn vriend Gabbema, zoals deze afgedrukt staan in het tweede deel van de *Rymlerye*. Reeds meermalen hebben we gegevens ontleend aan deze correspondentie. Zij verschafte ons de namen van de dichters en de geleerden met wie Gysbert betrekkingen onderhield; zij gaf ons een vrij duidelijk beeld van de vriendschap die er bestaan heeft tusschen Gysbert en Gabbema.

Wanneer we dan nu deze verzameling brieven op zichzelf en in haar geheel overzien, dan komen er twee vragen naar voren. In hoeverre bezit deze correspondentie letterkundige waarde? Wat zegt ze ons omtrent de persoonlijkheid van de schrijver?

Deze correspondentie is niet, zoals zoveel brieven van renaissanceschrijvers, bedoeld als letterkundig product. In hoofdzaak

betreft ze slechts zeer formele zaken als het zenden van gedichten, het terugsturen van geleende boeken. Meer dan één van deze brieven werd dan ook slechts inderhaast geschreven, is niet meer dan een krabbeltje dat aan een plotseling zich aanbiedende boodschapper werd meegegeven.

Gysbert zal daarom wel nooit de hoop gekoesterd hebben dat ook deze correspondentie nog eens in druk verschijnen zou. Het is, vreemd genoeg, enkel aan een van Gabbema's gebreken, z'n gemis aan kritiese zin, te danken dat deze zo belangrijke briefwisseling ons bewaard gebleven is.

Toch geven de meeste van deze brieven, zelfs zij die haastig neergekrabbeld werden, ons nog wel enige schoonheid te genieten. Maar dat is ook wel begrijpelijk; ze werden geschreven door een kunstzinnig man, die ook in de niet-dichterlike uitingen zijn aard niet verlochende; ze waren gericht tot iemand die Gysbert voor alles beschouwde als een broeder in de kunst, tot iemand dus die de spraak der kunst kon verstaan en waar-deren.

Ofschoon de brieven van Gysbert aan Gabbema dus in hoofdzaak gewijd zijn aan formele zaken, treffen ze ook tans nog door hun menselijkheid. De schrijver van deze brieven onderging het leven met een hartstochtelike felheid en iets van deze bewogenheid heeft zich ook aan zijn correspondentie meegedeeld.

Voor al Gysberts behoefte aan waardering en aan omgang met andere kunstminnenden spreekt uit deze brieven zeer duidelijk. De dichter voelt zich vereerd en gevleid door de lof die zijn Leeuwarder vriend hem toezwaait; hij zendt hem op zijn verzoek nog meer verzen, oude en nieuwe, geestelike en wereldlike; hij verontschuldigt zich dat hij hem nu al weer lastig vallen moet; hij is hem dankbaar dat hij de oude, afgeleefde man, die hij toch is, niet vergeet. Gabbema schijnt

echter niet zulk een ijverig en geregeld schrijver geweest te zijn; herhaalde malen moet Gysbert hem dringend om een antwoord verzoeken. Eén keer zelfs heeft het telkens weer uitblijven van een antwoord de dichter het besluit doen nemen om niet meer te schrijven en dit besluit „stoe az in pealle”. Maar zie, de gelegenheid deed zich voor om een brief naar Leeuwarden te verzenden; Gysbert aarzelt en schrijft tenslotte toch.

Echter zijn de brieven die Gysbert aan Gabbema schreef, niet enkel merkwaardig om de gevoelens welke hij er wèl, maar ook om die welke hij er nièt in te kennen geeft. Voor zover het zijn artistieke aspiraties betreft, spreekt de dichter zich in deze correspondentie ten volle uit. Maar waar het diepere, persoonlijke levenservaringen geldt, doet Gysbert dit niet; ook tegenover zijn Leeuwarder kunstbroeder niet.

In het jaar 1656 ontvielen Gysbert twee kinderen. Gabbema schreef hem toen een brief waarin hij hem zijn deelneming betuigde. Gysbert was zijn vriend ten zeerste erkentelijk voor deze brief, maar toen hij hem daarvoor bedanken wilde, kon hij toch slechts moeilijk woorden vinden. „Ick tanckje jon E. tuwzend-fâde. Oorz wit ick naet to uwtjen.” Zo'n zinnetje typeert!

Behalve het oorspronkelijke proza der brieven bezitten we dan ook nog drie prozavertalingen van Gysberts hand. Twee daarvan, *Paris forlittende Enone* en de *Historye fen Dorilis in Cleonice*, zijn ontleend aan Franse heroïes-galante romans. De derde, *Yen Sawnerlinge forhânlinge fen libbjen in fen stearen*, is een vertaling van Philippe de Mornay's *Discours sur la vie et la mort*.

Paris forlittende Enone staat afgedrukt in het eerste onderdeel van de *Rymlerye*. Op grond daarvan zou men kunnen

veronderstellen dat dit stuk reeds betrekkelijk vroeg werd vertaald. Misschien kreeg Gysbert de Franse tekst van Claude Fonteyne, die immers uit Frankrijk geboortig was.

De *Historye fen Dorilis in Cleonice* komt enkel in het tweede deel van de *Rymlerye*, dus in de Leeuwarder herdruk, voor. Het is wel waarschijnlijk dat Gysbert dit stuk vertaalde omstreeks dezelfde tijd als *Paris forlittende Enone*, maar dat hij het pas later aan Gabbema afstond. Daarnaast moeten we echter de mogelijkheid openlaten dat onze dichter, daartoe aangeemoedigd door zijn Leeuwarder vriend, op latere leeftijd zijn vroeger vertaalwerk weer heeft opgevat.

Waarom bracht Gysbert deze twee fragmenten in het Fries over? Omdat hij ze als kunstwerk bewonderde? Neen, dat zeker niet, zijn we geneigd te antwoorden, wanneer we de kunstmatige sfeer in deze stukken vergelijken met de werkelijkheidszin in Gysberts eigen gedichten. Toch mogen we deze veronderstelling niet zo absoluut verwerpen; we zagen immers reeds dat Gysbert een allesbehalve juiste waardering bezat van de kunst van zijn tijd.

Echter kan Gysbert deze vertalingen ook om andere redenen ondernomen hebben. Misschien maakte hij ze uit vriendschap voor de vermoedelijke eigenaar van de oorspronkelijke teksten, Claude Fonteyne. Misschien beschouwde hij ze als een stijl-oefening, die hem van nut kon zijn bij de vorming van een letterkundig Fries. Misschien ook trok juist het sterk-litteraire element in dit proza hem aan en wilde hij met de vertaling dezer stukken het bewijs leveren dat het Fries niet enkel voor de weergave van de alledaagse werkelijkheid, maar ook voor de meest litteraire uitingen geschikt was.

Welke van de hier opgesomde factoren nu inderdaad Gysbert gebracht hebben tot het vertalen van deze twee classicistische stukken, is niet uit te maken, zolang we nog niet de oorspronke-

like teksten kennen waar deze prozavertalingen op teruggaan. Vermoedelijk gaat *Paris forlittende Enone* terug op het tweede deel van *Les amours de Paris et d'Enone* van Michel Guy de Tours (Tours 1602, Paris 1611)¹⁾. De verschillende pogingen die ik aanwendde om een exemplaar van dit boekje in handen te krijgen, hadden echter geen resultaat. Evenmin gelukte het mij de bron te vinden voor de *Historye fen Dorilis in Cleonice*.

Over de *Suwnerlinge forhânlinge fen libbjen in fen stearen* weten we gelukkig meer. In dezelfde brief waarin Gysbert Gabbema bedankt voor zijn troostwoorden bij het overlijden van twee van zijn kinderen (4 Februarie 1656), schrijft onze dichter: „Ontfangje jiette, yn tanck, dy kladderye fen dizze fersseleaze *Hânlinge fen libben in fen stearen*, dat ick, om my neyer oon jon E. to fyttter-knoattjen, *for-friesche* hab, oorzarne om az dat it fen jon E. by goe lomme, in uwt-sleine uwre, reis gunstig lezzen wirde mei, in dear mei sil ick folnuwgge wezze”. Gabbema schijnt Gysbert later dit stuk nog weer eens teruggezonden te hebben; in een brief van 25 Junie 1658 heet het tenminste: „It Tractaetjen fen *Libben in Stearren* sil ick by gelegene stuwne weerom stjoere”. Enige tijd later komt de dichter deze belofte na: „Dizze *Zuwnerlinge Forhânlinge*, etc. stjoer ick jon E. az syn rjuechte êgener, weer to huwz....”

Men heeft zich meer dan eens afgevraagd, van wie Gysbert de Franse tekst zou gekregen hebben waar de *Suwnerlinge forhânlinge* op teruggaat. Halbertsma nam aan, dat Claude Fonteyne hem die wel gegeven zou hebben, maar verzuimde argumenten aan te voeren voor deze veronderstelling.²⁾ Buitenrust

¹⁾ Deze aanwijzing dank ik aan Prof. Dr. Gustave Cohen te Parijs, die mijn onderzoek naar de oorspronkelijke teksten zeer vergemakkelikte.

²⁾ J. H. Halbertsma, Hulde II. pag. 370.

Hettema meende dat het woord „tractaetjen” in de brief van 25 Junie 1658 niet op de Friese vertaling kon slaan en vroeg zich daarom af, of met deze term niet de oorspronkelijke tekst bedoeld zou zijn; in dat geval zou Gysbert, toen hij gebukt ging onder zijn smartelik verlies, deze verhandeling te leen gekregen hebben van zijn vriend Gabbema.¹⁾ Maar zou Gysbert dan, toen hij Gabbema bedankte voor zijn deelneming, daar niet een woord van erkentelijkheid voor het hem gezonden boek aan hebben toegevoegd?

De veronderstellingen die Halbertsma en Buitenrust Hettema hierover maakten, hebben slechts recht van bestaan, zo men aanneemt dat Gysbert deze tekst beslist van een van zijn letterkundige kennissen gekregen moet hebben. Maar dit lijkt me niet noodzakelijk. Philippe de Mornay was ook in ons land in die tijd als schrijver vrij algemeen bekend. Gysberts persoonlijkheid was in meer dan een opzicht aan die van deze Hugenootse edelman verwant; in de inventaris van zijn bibliotheek komt dan ook nog een ander boek voor, dat door hem geschreven werd. Onder zulke omstandigheden is het niet raadzaam om de wegen waarlangs Gysbert in het bezit kan gekomen zijn van deze tekst, a priori al tot twee of drie te beperken. De classicistische stukken die Gysbert vertaalde, zijn zo geheel verschillend van wat hij zelf gaf, brengen ons in een omgeving zo geheel anders dan die waarin de dichter zelf leefde, dat we terstond naar een persoon gaan omzien die ze onder zijn aandacht kan gebracht hebben. Bij het *Discours* is dit echter niet nodig; dit moet haast vanzelf de weg gevonden hebben naar Gysberts huis en hart.

Ja, ook naar Gysberts hart! Het leven weinig meer dan moeite en verdriet, het sterven winst; met welk een instemming

---

¹⁾ F. Buitenrust Hettema, Gysbert Japiks, pag. 17.

moet Gysbert Japicx dit gelezen hebben! Toen de dood telkens weer over zijn drempel trad en zijn liefste bezit wegroofde, zal hij uit zichzelf reeds naar dit boek gegrepen hebben.

Gysbert schrijft in zijn reeds meermalen aangehaalde brief, dat hij dit stuk vertaald heeft „oorz naerne om az dat it fen jon E. by goe lomme, in uwt-sleine uwre, reis gunstig lezzen wirde mei.” Maar ik betwijfel of hij hier wel de volle waarheid spreekt. Het lijkt me namelijk wel waarschijnlijk dat Gysbert uit de vertaling van dit *Discours* troost putte voor eigen leed. Misschien had hij zelfs een bijbedoeling, toen hij de om deze reden ondernomen bewerking aan Gabbema zond. Misschien wilde hij met deze vertaling zeggen wat hij niet onmiddellik onder woorden brengen kon, wilde hij met behulp daarvan zijn vriend laten gissen waar hij troost zocht voor zijn smartelik verlies. Is deze veronderstelling inderdaad juist, dan hebben we onze dichter betrapt op eenzelfde handelwijze die hij ook telkens in zijn gedichten toepast: het zich uiten in een vermomming!

Doordat we ook de oorspronkelijke tekst van het *Discours* bezitten, kunnen we ons een oordeel vormen omtrent de wijze waarop Gysbert vertaalt.

Halbertsma heeft indertijd in *Hulde II* de Franse en de Friese tekst naast elkaar afgedrukt. Hier en daar wijkt de vertaling even af van het oorspronkelijke, zijn er een paar woorden ingevoegd of weggelaten. Ik heb gemeend deze kleine afwijkingen niet in mijn onderzoek te mogen betrekken; het is niet onmogelijk dat ze hun ontstaan te danken hebben aan het feit dat Gysbert een andere uitgave gebruikte dan Halbertsma afdruckte.

Voordat Halbertsma deze twee teksten naast elkaar uitgaf, was de *Suwnerlinge Forhânlinge* reeds twee maal in het Neder-Gysbert Japicx

lands vertaald, door H. ten Kate en P. C. Scheltema.¹⁾

Deze vertaling werd dus zelf weer vertaald! En dat tot twee maal toe! Dit wijst er al op dat ze een zekere eigen waarde moest bezitten. En dat is ook zo. Gysbert onderwerpt zich volkomen aan de te vertalen tekst, maar handhaaft daarnaast zijn aesthetiese zelfstandigheid. Het gevolg is dat de *Suwnerlinge Forhânlinge*, ofschoon een zo trouw mogelijke weergave van het oorspronkelijke, toch een nieuw kunstwerk geworden is.

Gysbert schroomde niet in deze vertaling zijn persoonlijke stijlkwaliteiten te laten gelden. Dezelfde zucht naar verfraaiing die we ook reeds konden opmerken in de gedichten welke Gysbert omstreeks deze zelfde tijd schreef, vinden we ook hier. In Gysberts eigen gedichten kon dit streven naar verfraaiing echter bijna onbeperkt tot uiting komen; niet zelden tastte het zodoende de homogeniteit van het vers aan. In de *Suwnerlinge Forhânlinge* is dat niet mogelijk; daar bleef dit streven dus binnen enger grenzen beperkt. Toch last Gysbert ook hier herhaaldelijk louter versierende adjectiva in of stapelt hij woorden en woorddelen op, enkel en alleen om hun aestheties effect.

Telle est en un mot la nature Dit iz de aerdt in de natuwre
de tous les plaisirs de ce fenn'e wrâdsche lustluwck-

¹⁾ De vertaling door H. ten Kate Jr. werd in 1728 door Izaak Tirion te Amsterdam uitgegeven. Lambert ten Kate, een oom van de vertaler, schreef er een voorrede bij. Hij vergelijkt daarin de bewerking door Gysbert Japicx met de Latijnse vertaling van Freitagius („deze tweederhande Vertalingen verschilden zo dikwijls, voornamelijk in Geestrijkeheid, daer 't Friesche bijzonderlijk in uitstak....”).

P. C. Scheltema kende, toen hij op zijn beurt de *Suwnerlinge Forhânlinge* in het Nederlands overbracht, de vertaling van ten Kate niet. Hij zond zijn eigen bewerking aan Wassenbergh en deze was daar zo mee ingenomen dat hij Scheltema vereerde met een exemplaar van het boekje van ten Kate. Dit exemplaar is thans het eigendom van de heer J. H. Brouwer te Leeuwarden. De hier vermelde bijzonderheden zijn ontleend aan een door Scheltema eigenhandig geschreven aantekening achter in het boekje. De vertaling van Scheltema is nooit gedrukt.

monde, à qui les examine bien tous.

Halbertsma, pag. 18 en 19. Et d'où nous vient ceste folie et simplicité?

Halbertsma, pag 12 en 13.

Echter gebruikt Gysbert Japicx in deze vertaling ook wel eens twee of meer Friese woorden in plaats van slechts één Frans woord, zonder dat daarmee een aestheties effect bereikt wordt.

C'est un cas estrange et dont je ne me puisassez émerveiller, que les manouvriers pour se reposer hastent, par maniere de dire, le cours du soleil:

Halbertsma, pag. 1 en 2.

Ceste mer tempestueuse nous tourmentoit, nous avions mal au coeur et envie de vomir, et pour nous en delivrer sommes passez d'un vaisseau en un autre, d'un plus grand en un plus petit.

Halbertsma, pag. 72 en 73.

Zou het te gewaagd zijn om deze en dergelijke uitbreidingen toe te schrijven aan Gysberts liefde voor de Friese taal? Ik geloof van niet. Ziet ge wel, zo wil hij met deze herhalingen zeggen, hoe rijk het Fries is? Merkt ge wel op, hoe dikwijls het voor één begrip twee of nog meer woorden ter beschikking heeft? ¹⁾

jende nochlyckheiten, az se mei earnstheftige nuwerheite ondertaest wirde.

Fen wier komt dogge dizze dwyl-indwelm-sinnigesljuecht holligheite?

't Iz ien bjuestre dwaen dear 'kmy naet noag oer forwonderje kin, dat de bodders aef aerbeiders, by minnaere fen sprec ken, de rin fenn'e sinne for firdigje op dat se restje mogge: Dizze hólgeande see quelle uwzso jamck, dat wy dear fen weedomme yn 't herte fieldne in bejearrig wierne om te spyen aef oer to jaen, in om dear fen ontlestge to wirdne so binne wy fen 't iene schip yn 't oare in uwt ien great yn ien lytser oertredde.

¹⁾ Eenzelfde verschijnsel kunnen we ook opmerken bij de Nederlandse vertalingen uit deze tijd. Zie hiervoor J. W. Muller, Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, jrg. 31, pag. 237.

Er is nog een tweede stijleigenaardigheid die zich in deze vertaling gelden doet. De taal van de *Suwnerlinge Forhânlinge* is aanschouwelijker dan die van de oorspronkelijke tekst.

Et aussi voyons nous com-   Want wy loaitsje wol ho lyts
bien peu y en a qui y entrent,   ljue herre op dizze smôlle
et de ceux, qui y out mis le   styckelwei bejaene, in ho folle
pied, combien l'en retirent   fen dy jinge, dy er al op
puis apres.   begoast hadde, jiette weer

Halbertsma, pag. 22 en 23.   oerbeck riggelje.

Een zelfde verschijnsel merkten we ook reeds op bij de berijming van de psalmen. Maar daar kon de neiging naar werkelijkheidsweergave toch niet ver doordringen; de eerbied die Gysbert voor deze psalmen, een deel van Gods Woord, voelde, verhinderde dit. Het *Discours* bezat voor onze dichter geen goddelijk, slechts menselijk gezag; bij de vertaling daarvan kon deze stijleigenaardigheid dus beter en vollediger tot haar recht komen.

In deze *Suwnerlinge Forhânlinge* behoefde zodoende een rots geen rots te blijven, maar kon deze een toren worden. In deze bewerking kon zodoende „mines” vertaald worden met „goald”, „escus” met „goaldne Friesche ryders”, „disciples” met „klircken”, „cataractes” met „sluwzen”, „Hécaté” met „hickse”. In deze vertaling vond de dichter zodoende gelegenheid, echte Friese woorden en uitdrukkingen te gebruiken.

Il nous faut tousjours veiller,   Wy moate altyd weitsje, ien
avoir l'oeil au guet, tenir les   eag yn 't seil in dy wapne by
armes aux mains, si nous ne   er hânne hadde, so wy naet
voulons à toute heure estre   rimpne oerfallen in uwz fynne
surpris et livrez au gré de   hânnen oerlieuwre wezze
nos ennemis.   wolle.¹⁾

¹⁾ Bij dit voorbeeld wordt zelfs de continuïteit in de beeldspraak aan het verlangen naar een nationale uitdrukking opgeofferd.

Halbertsma, pag. 74 en 75.

„A ce conte”, me direz vous, „la mort est chose souhaitable, et pour sortir de tant de maux et entrer en tant de biens on devroit, ce semble, precipiter sa vie.”

Halbertsma, pag. 120 en 121.

Hier op schille y muwlck sizze: „Iz de deade so haeglycke to winsckjen so beheart me syn libben to forkirtjen, op dat me fen alle dizze queaën forlosse in de tokomme goeën genietje moachtne.”

De *Suwnerlinge Forhânlinge* is dus meer dan enkel een vertaling van een Frans „tractaetjen”; het werd een nationaal kunstwerk van de eerste rang. En dat ondanks het feit dat het, wat inhoud en geest betreft, zulk een trouwe weergave is van het oorspronkelijke. Of neen, niet ondanks, maar omdat. Want juist omdat Gysbert de inhoud van dit stuk zo geheel aan eigen ziel beleven kon en ook inderdaad beleefde, daarom kon hij het ook weergeven in een vertaling die het stempel droeg van eigen omgeving en persoonlijkheid.

E. Gedichten in het Nederlands.

Er blijft nu tenslotte nog één letterkundige werkzaamheid van Gysbert Japicx ter bespreking over: zijn Hollandse gedichten. Deze groep is groter dan de meeste Gysbert Japicx-kenners denken. Dat komt, omdat deze Hollandse verzen nog nooit in één verzameling zijn bijeengebracht, maar nog steeds hier en daar en overal verspreid staan. Enkele vindt men er afgedrukt in het tweede deel van de *Hulde*, sommige andere werden in de loop der jaren in verschillende tijdschriften herdrukt, weer andere zijn nog slechts te vinden in het boek waarin ze oorspronkelijk verschenen. In het geheel kon ik, na een lang en tijdrovend zoeken, 17 van deze Hollandse gedichten

bij elkaar brengen.¹⁾ Maar de mogelijkheid bestaat, dat er nog een enkele aan mijn aandacht ontsnapt is.

De oudste van deze verzen dateren, voor zover ons bekend, van 1656. Deze poëzie is dus uitsluitend uit de laatste jaren van Gysberts leven, uit de tijd dat de meeste van Gysberts psalmen reeds geschreven waren. Gezien het korte tijdsverloop waarin deze verzen verschenen, wordt deze groep dus nog belangrijker dan ze bij eerste beschouwing reeds leek. Het is zelfs de vraag, of in de laatste tien jaar van Gysberts leven de Hollandse productie de Friese niet overtrof!

In 1655, het jaar dat aan deze laatste periode van Gysberts leven voorafgaat, had onze dichter een zeer drukke omgang gehad met Gabbema. Ook in de daaropvolgende tijd blijft het verkeer tussen beide mannen voortduren, heeft juist dit verkeer een diepgaande invloed op Gysbert uitgeoefend. Zo komen we als vanzelf tot de vraag: is Gysbert door zijn omgang met Gabbema hier ook tijdelijk uit zijn lood geslagen? Heeft deze vriendschap hem verleid om zijn krachten te gaan beproeven op een terrein dat het zijne niet was?

Zo oppervlakkig gezien, kunnen we deze vraag wel niet anders dan bevestigend beantwoorden. Toch moeten we hierbij, willen we billik blijven, even dieper op de samenstelling van deze groep gedichten ingaan. Van de 17 verzen die we hier verzameld vinden, zijn er minstens 9 lofverzen op werken die door Haringhouck en Galama werden uitgegeven. Misschien zelfs 10, wanneer we tenminste een Hollands vers op Hero Galama zelf meerekenen, dat, hoewel met een andere bedoeling geschreven, toch zeer goed voor een dergelijk doel gebruikt kon worden.

Nu waren deze uitgaven van Haringhouck en Galama zeker

---

¹⁾ Men vindt ze opgesomd in Bijlage III.

niet alleen voor Friesland bestemd. Reeds eerder heb ik er op gewezen, hoe deze drukkers betrekkingen onderhielden door heel de zeven Nederlandse gewesten, tot ver buiten de grenzen van de Republiek zelfs. Haringhouck bezat dan ook een fonds van stichtelijke lectuur dat over heel het land gekocht en gelezen werd. En Galama gaf o.a. een verzamelbundel uit van Jan de Brune's *Volgeestige werken*, een boek dat toch zeker op een warme belangstelling ook buiten Friesland kon staat maken. Voor zodanige boeken konden nu eenmaal geen Friese lofverzen gebruikt worden. Was het dan zo verwonderlijk, dat Gysbert voor deze uitgaven, die hij immers onder eigen ogen zag ontstaan en wier verschijnen hem zeker na ter harte ging, een Hollands gedicht schreef in plaats van een Fries?

Wanneer wij nu deze inleidende gedichten uitschakelen, dan houden we (behalve een complimenterend versje op Sixtus Brunsvelt) nog 6 verzen over die ons voor de beantwoording van de zoeven gestelde vraag nader kunnen dienen. Vier daarvan — klein en groot — hebben een plaats gevonden in *Kliios Kraam*, een in de *Hollantsche Parnas*, een Amsterdamse verzamelm bundel, een in het *Hooghe-lied Salomons* van Gabbema.

Voor het ontstaan van één van deze verzen (*Psalm XLV*, verschenen in de *Hollantsche Parnas*) zou men misschien een verklaring van buitenaf kunnen aannemen. Boven deze psalm staat namelijk: „Gadeloos Bruyloftslid”. Het is mogelijk, dat hij ook werkelijk als zodanig heeft dienst gedaan. Dit zou dan een bruiloft kunnen geweest zijn tussen twee personen waarvan er tenminste een van Hollandse komaf was, een bruiloft dus, waar geen Fries gesproken, misschien zelfs niet verstaan werd. Het gedicht zou dan later, door bemiddeling van Galama aan de verzorger van de *Hollantsche Parnas* ter hand gesteld kunnen zijn. Is dit zo, dan hebben we in dit vers een prachtig pendant van de *Friesche Tjerne*. Beide zijn dan bruiloftsverzen, maar

het ene uit het begin, het andere uit het einde van Gysberts dichterlike werkzaamheid.

Voor beide bundels, de *Hollantsche Parnas* en *Kliios Kraam*, geldt overigens hetzelfde dat we ook reeds opmerkten bij de bundels die lofverzen van Gysberts hand bevatten: zij waren voor een algemeen Nederlands publiek bestemd en konden dus moeilijk Friese gedichten plaatsen.

Maar dit alles neemt niet weg, dat de verzen die altans *Kliios Kraam* bevat, de indruk maken van onder invloed van Gabbema geschreven te zijn. Reeds de onderwerpen waarover zij handelen, wijzen in deze richting. Er is een klinkdicht onder op de Spaanse nederlaag bij Duyns. Er zijn een paar regels op een afbeelding van Willem Henrick, toen een jonge prins, later stadhouder Willem III. Er is een lofdicht bij op Gysberts nicht, lid van de kunstenaarskring rond Gabbema, Margaretha de Heer.

Maar bij het vers in het *Hoghe-lied Salomons* is ten opzichte van Gabbema's invloed niet de minste twijfel meer. Het heet *Bruyds-lied* en bevat een berijming van een paar verzen uit het Hooglied (hoofdstuk 2, vers 16 en 17; hoofdstuk 3, vers 1, 2, 3 en 4). Met dit gedicht beweegt Gysbert zich dus op hetzelfde terrein als zijn vereerde vriend. En in hêt Hollands! Een bepaalde reden om dit in het Hollands te doen, bestond hier niet. Hetzelfde boekje bevat immers ook nog een Fries gedicht van Gysbert Japicx, *Agurs bea*.

Hiermee is dan wel komen vast te staan, in hoever het Gabbema geweest is, die Gysbert tot het schrijven van Hollandse poëzie heeft aangespoord. Ongetwijfeld is er ten deze invloed van hem uitgegaan. Maar ver strekt deze invloed zich dan toch niet uit. Want behalve dan een groot gedicht, de *Personele vertoninge der vier getijden*, waarover zo straks, bezitten we slechts enkele, meestal vrij onbetekenende „proeven” van Hollandse

dichtkunst die van deze beïnvloeding het direct gevolg geweest zullen zijn. Het is weder tekenend voor de verhouding tussen Gysbert en Gabbema, dat al deze gedichten voor of in 1656 geschreven zijn.

Was Gysbert in het Hollands een even goed dichter als in het Fries? Ik geloof van niet.

Nu kan men ook hier al weer niet rekenen met de lofverzen. Het is waar, deze gedichten zijn zeer verstandelik, vaak gewrongen. Ze hebben nog wel vaart soms, maar missen de dichterlike ontroering. Dat was echter geen wonder. Ze werden geschreven ter wille van de uitgevers, van Haringhouck en Galama, misschien ook een enkele keer ter wille van de vertaler. Maar hen mochten zij slechts even zo terloops noemen. Het leetwenaandeel kwam de veelal onbekende schrijver toe, of de inhoud van het boek. In dit laatste geval vooral kwam het er maar op aan om veel stof in weinig regels weer te geven.

Zo schreef Gysbert, om maar een voorbeeld te noemen, voor de *Konst van goddelijke Vernoevinge* van Thomas Watson een gedicht *Op onvernoeglykheyd*. Bij wijze van illustratie laat ik hier even de twee eerste coupletten van dit vers volgen.

Onvernoegers, Strandploegers
Vreckewroegers, Self-sins ach!
Spinn'-kops van zielwerrend' ragh,
Eyge opla'ende quellast swoegers,
Beulen van herts vreugd en vree,
Blaesbalgs in Uw' dormsuchts zee,

Knorremorrers, Inborst-pestes,
Kreawwers, knibb'laers, Bang-bewust',
Herssenpijnders, Staeg ontrust':

(Schoon, 'et gaet ten allerbesten)
 Leest hier Vergenoegings Kunst,
 Soo vint Ge Aerdsch en hemel-gunst.

We hebben echter, ter beantwoording van de vraag of Gysbert in het Hollands even goed kon dichten als in het Fries, prachtig materiaal in een paar andere gedichten. Het vierregelig versje in het album van Sixtus Brunsvelt is in het Hollands geschreven; het wordt echter onmiddellijk gevolgd door een dergelijk versje in het Fries. Behalve het reeds genoemde Hollandse vers op Galama, bezitten we ook een Fries vers op hem, en wel uit hetzelfde jaar (1656). En de ene psalm die Gysbert ooit in het Hollands berijmde, psalm LXV, laat zich op sommige punten prachtig met een of meer Friese psalmen vergelijken.

Reeds Kalff heeft van een van deze dubbelverzen gebruik gemaakt. Hij plaatst het Hollandse en het Friese versje op Sixtus Brunsvelt naast elkaar en concludeert dan daaruit, dat het dichten in het Fries Gysbert vlotter afgaat dan het dichten in het Hollands.¹⁾ Uit het verband valt op te maken, dat Kalff dit schreef op grond van het feit dat het Hollandse versje veel gekunstelder is, het Friese veel natuurliker.

Maar een dergelijke vergelijking van een paar terloops neergeschreven regels kan niet anders dan een oppervlakkige indruk geven. Dat blijkt ook hier. Als we het tweede dubbeltal dat ik hier noemde, de verzen op Galama, in ogeschouw nemen, dan blijkt terstond, dat hier juist het Friese vers het meer gekunstelde is! En toch is het beter dan het andere. Want het heeft, wat het Hollandse gedicht mist, muziek, klankrijkdom. Even

---

¹⁾ G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, IV 508, 509.

weer een paar regels van ieder van deze gedichten hier ter vergelijking.

Ga heen, stout Steegenoot, ga heen,
 Dat God u goeden reyz' verleen'
 En hoede voor gevaren.
 Ga heen', dat u Gods Eng'le-leyd'
 In wisse en ware veyligheyd,
 Voor onheyl wil bewaren.

Bolsuina oongljoercke' ijn oongenamme njoe,
 Ier ljeav let-jong, waems lett're' uwt-bijld, by djoe,
 Earnstheftig, ljeacht op ljeacht-striell' fen 'im joe.

Datzelfde is het nu ook, waardoor de Friese psalmberijming zich over het algemeen van de ene Hollandse berijming onderscheidt. Het is waar, Gysberts *Gadeloos Bruylofts-lied* is een mooi vers, dat, schoon wat overladen, met de beste Hollandse berijmingen uit deze tijd wedijveren kan. Dat blijkt wel, als we het plaatsen tegenover de berijming die in de *Bloemkrans van verscheide gedichten* (1659) werd afgedrukt, ook onder de titel *De Bruyloft-Psalm*, maar helaas zonder vermelding van de naam van de dichter.

Mijn geest vanght aan een heerlijk liedt te singen,
 zo begint laatstgenoemd vers. Kan het slapper? Hoe geheel anders is hier de inzet van Gysberts gedicht:

Mijn hert ontspringt als 't gulde springborns springen:

Om 't roemrucht' lof eens konings braef te zingen:

Maar de meerdere waarde van de laatste berijming ligt hier toch vooral in een krachtiger spanning, in een grotere vaart, en ja, toch ook ten dele in haar streven naar pracht en praal. In ieder geval toch niet in haar klankrijkdom. Weliswaar probeert de dichter hier en daar met behulp van de klank effect te bereiken, maar dit gelukt hem hier toch niet al te best.

De muzikale effecten in dit vers zijn doorgaans te opzettelijk en daardoor te schaars; ze vloeien niet zo vrij als toch dikwijls nog in de Friese psalmen. Men vergelijkte b.v. het slot van deze berijming eens met de daaropvolgende regels uit psalm XIII.

Dies zal u 't volck, aen aller werelds enden,
 All'-taell'ge danck, uijt danck'bren inborst senden:
 Ja 't zal u danckrijck dancken, dat hun danck,
 Hunne eijnd'looz' danck, herdanckt met dancks-we'erklanck.

Ho langh holp-redde' Heer' God, ho langh,
 Ho langh, ho langh (het wirt my bang!)
 Ho langh is 't ijn Jôn rie besletten,
 Dat ick by Jo blieuw ijn 't forjitten?
 Ho langh Jon treast-gljuerck' schuw!, so strangh?

Onze eindindruk is hier dus dezelfde, als die van R. Posthumus, toen hij in 1847 dit *Gadeloos Bruiloftslied* liet herdrukken. In deze Hollandse psalm, in al Gysberts Hollandse gedichten trouwens, is Gysbert de taal niet zozeer meester als in zijn Friese gedichten, „worstelt” hij, als het ware, nog met „een vreemd voertuig”.¹⁾

Het grootste Hollandse vers dat Gysbert schreef, hebben we nu nog steeds buiten bespreking gelaten. Het is de *Personele vertoninge der vier getijden des jaers*, voor de eerste maal afgedrukt in het tweede deel van *Kliios Kraam* (1657), door Halbertsma herdrukt in het tweede deel van *Hulde*. Een gedicht dat uit niet minder dan een kleine 500 alexandriijnen bestaat!

Achtereenvolgens verschijnen de dichter hier een viertal figuren, die de lente, de zomer, de herfst en de winter voorstellen

¹⁾ R. Posthumus in de Friesche Volksalmanak 1847, pg. 48 vlg.

moeten. Op zichzelf een zeer gewone personifiëring, die we ook bij andere schrijvers aantreffen. Onder Gysberts handen neemt deze verbeelding echter zeer ongewone vormen aan. Dat komt, omdat hij de figuren op twee wijzen ziet, zowel reëel als symbolies. In de eerste plaats wel reëel. Want de werkelijkheidszin, waar we reeds zo vele malen door getroffen werden, ontbreekt ook hier niet. Hoe scherp is b.v. de gestalten van de zomer waargenomen in de volgende regels.

Sijn dun licht luchtig kleet, welcx slippen op-geslopen
Wees arm en beenen naeckt, liet blaeck'ren 't borst voor open,
En toond' een taen-geel vel.

De zomer en de winter zijn voorgesteld als mannelijke personen, de lente en de herfst zijn als vrouwen uitgebeeld. Zie hier de eerste indruk die de herfst op deze dichter maakt.

't Gevlecht en vael-kruyn hayr, door regen-buye loogen,
Begoten en verbleekt, 't welck schaersch hadd' tijd om droogen,
Dat had se meest bedeckt, of met een warm kaproen,
Of Deensch of Duytsche muts, of ander oud fatsoen.
Alleens was oock bedeckt, bedoeckt, bewoeld, bewimpeld
Heur Voorhoofd, dat 's tijds ploeg al vrij wat had door-
rimpeld:

Dat (als 't Gesicht oock) scheen eer streng als alte soet,
Gelijck, ontrent de wasch, de wijfs veel zijn te moed.

Daarnaast dienen deze figuren nu echter ook als symbolen voor de jaargetijden, met al hun voor- en nadelen, met hun lief en hun leed. De eigenaardigheden die de seizoenen kenmerken, worden hier aan de reeds gemelde gestalten toegeschreven; ze worden dus van kosmiese tot persoonlijke attributen. De herfst draagt zodoende een snoer van rode appelen om haar hals en heeft peren in haar oren bij wijze van oorbellen. De zomer is zo gulzig, dat hij alle sloten en plassen leegdrinkt.

Nu voelt men terstond, dat deze twee voorbeelden niet op dezelfde lijn staan. Is het laatste geval nog schone symboliek, bij het eerste is het werkelijkheidselement te sterk en verhindert dit de versmelting van het persoonlijke element met het kosmiese.

Zo is het nu door heel dit gedicht heen. Hier en daar wordt de gestalte op een werkelijk prachtige wijze kosmies verbreed; op andere plaatsen is het werkelijkheidselement in deze figuren te geprononceerd om zulk een verbreding te dulden. Laat ik ter illustratie voor beide gevallen hier even een paar passages mogen aanhalen. Allereerst dan twee voorbeelden waarin de verbreding van het individu tot kosmiese gestalte de dichter wel is gelukt. Van de lente heet het:

Heur Voeten, tot de knien met on-gekousde beenen,
Verstapten 't natt' des Lands, van oost ten westen henen,
Of stampen 't in de grond, of spatten 't in de Locht,
En maecten 't Land bequaem tot voet- en wagen-tocht.

En van de winter wordt gezegd:

Staeg hoest' hij, krijsd' en piept' aemborstig, naer verkoude,
Weshalven hij vocht quijl en qualster-speeckselspoude
Waerdoor 't dorr' doode land in vlocken, wijd en breed,
Bewindel-luyerd lag, gelijk een lijck, bekleed.

Daarnaast dan een paar voorbeelden waarin de dichter te ver gaat en de symboliese eigenschappen in botsing komen met het al te werkelijke karakter van de persoon. Laat ik u daartoe maar even de omschrijving geven van twee neuzen, die van de zomer en die van de winter.

Sijn Neus geleeck geen goot voor slijm der hersens-vochten,
Maer een Furneys-pijp eer vol heete wallem-tochten.

End' als kerbonckelen d'ijs-kegels neder-plompen
 En druypen van de tip sijns, seer nae g'lijcke neus,
 Na 't roo kalkoene blib, wanneer 't klock-dier is beus.

En nu zien we meteen, wat er in dit vers ontbreekt. Het is de maat. Het gedicht heeft iets geniaals, maar de maker heeft dit geniale niet binnen zijn grenzen weten te houden. Ook hier worden we dus gehinderd door een gebrek aan juiste proporties; hetzelfde gebrek dat we ook reeds in andere verzen uit deze tijd kunnen opmerken.

Halbertsma laat in zijn *Hulde* dit vers volgen door stukken uit de *Hertspiegel* van H. L. Spieghele. Want bij het lezen van dit werk viel hem „ene sprekende gelijkheid tusschen dit werk en de Hollandsche rijmen van Gijsbert in 't oog.”¹⁾ Voor zover de *Personele Vertoninge* betreft, Gysberts beste en belangrijkste Hollandse gedicht, wil deze gelijkheid me maar niet duidelijk worden. Uit de karakteristiek die ik hierboven gaf, blijkt wel, dat Gysbert in de eerste plaats een artistiek werk bedoelde te geven. Zijn gedicht is een product der dichtelijke verbeelding. De lering treedt er geheel in naar de achtergrond. Een enkele regel achter ieder der drie eerste onderdelen, een enkele bladzij aan het slot, meer niet. De *Hertspiegel* is in de eerste plaats een wijsgerig stuk, dat dan echter, omdat de wereldbeschouwing die er uit spreekt, op één enkele conceptie berust,²⁾ hoge dichtelijke kwaliteiten bezit. De *Personele Vertoninge* is een werk dat door zijn vorm en de uitwerking van

¹⁾ J. H. Halbertsma, *Hulde* II pag. 320.

²⁾ Vergelijk Albert Verwey, Hendrick Laurensz. Spieghele, 1919, pag. 108 „Hij mocht nog zoozeer het gelijk van zijn gedachten betoogen; het feit alleen al waarvan hij uitging, de eenheid van God, Natuur, Deugd, Rede, was een verbeelding, een grondgevoel, een gedroomde eenheid”.

zijn gegeven aan de laat-renaissance toebehoort. Vooral de beelden in dit gedicht missen, zoals we reeds zagen, de juiste proporties. In de *Hertspiegel* daarentegen bleven deze beelden als vanzelf binnen de gestelde verhoudingen, gevonden en neergeschreven als ze werden door een dichter die juist uitmuntte door zijn geschoolde soberheid.¹⁾ Beide gedichten zijn geschreven in alexandrijnen. Maar al volgt Spieghelel dan ook hierin de nieuwopgekomen regel, het vers is bij hem nog slechts in geringe mate van deze regel afhankelijk. Geen wonder dus, dat de dichter daarnaast nog aan een zangwijze blijft vasthouden. Eerst bij Vondel zou de alexandrijn het vers zo weten te doordringen, dat dit „er vastheid aan ontleende en toch makkelijk en natuurlijk bleef.”²⁾ Bij het gedicht van Gysbert Japicx zijn we hier nog weer een schrede verder gekomen. In zijn alexandrijnen voelen we al iets van het overwicht van het metrum op het vers; een overwicht dat tenslotte de poëzie zou verstijven en verkillen.

De enige gelijkenis die er zo tussen deze twee gedichten overblijft is, dat men in beide woordkoppelingen vindt als „slangtrek-hobbeldijk” (Spieghelel) en „d’heel-rondom-oge-Son” (Gysbert Japicx). Nu wil ik gaarne aannemen, dat deze woordverbindingen uit de *Hertspiegel* Gysbert in het maken van zijn eigen combinaties gesterkt zal hebben. Het is zelfs heel goed mogelijk, dat Spieghelel in dit opzicht meer invloed op onze dichter gehad zal hebben dan andere zeventiende-eeuwse schrijvers, als b.v. Huygens, wiens toespraak tot de zon uit het *Voorhout*³⁾ door Gysbert in *Reamer in Sape* werd nagevolgd. Maar het is wel eens voorgesteld, alsof Gysbert Japicx deze gehele neiging tot woordkoppeling zo maar met huid en haar

¹⁾ Albert Verwey, t.a.p. pag. 161.

²⁾ Albert Verwey, t.a.p. pag. 92.

³⁾ C. Huygens, *Voorhout*, regel 409—425.

uit een paar Hollandse schrijvers, en dan speciaal uit de *Hertspiegel*, zou hebben overgenomen. Dit is niet zo. Deze zelfde neiging moet ook zelfstandig bij Gysbert ontstaan zijn. Zijn hele poëzie vroeg er om. De woordkoppelingen die de dichter bij andere schrijvers vond, hebben enkel een reeds aanwezige neiging versterkt en aangemoedigd. En het is wel waarschijnlijk dat de woordverbindingen uit de *Hertspiegel* hierin niet het minste aandeel hadden. Maar is dit nu een reden om te schrijven over „ene sprekende gelijkheid”?

V. HET WERK VAN GYSBERT JAPICX.

STIJL EN TAAL.

A. *Aesthetiese beschouwing.*

WIJ merkten reeds op, dat Gysbert Japicx een sterke inspiratie moet gekend hebben; een dichterlike bezieling, die hem meesleepte en die hem soms zelfs dwong zich te blijven uiten, ook al ging dit dan ten koste van het verband en de compositie. En nu moeten we hier deze zelfde dichter van een andere kant leren bezien, als de man van het détail.

Deze beide kwaliteiten schijnen iets tegenstrijdigs te bezitten. Het détail, het telkens weer herlezen en verbeteren, vraagt een zekere objectiviteit en een zekere verstandelijkheid, die men in een sterk gedreven dichter als Gysbert nauweliks verwachten zou.

Maar deze tegenstrijdigheid is slechts schijnbaar. Een groot dichter wéét dat het slechts één stap is van het onvolmaakte naar het volmaakte en hij zal niet rusten, voordat hij die ene stap heeft gedaan. Het geldt hier misschien slechts een enkel woord, een enkele klank, een leesteken zelfs. Maar in hun juist verband kan ieder van deze détails een belangrijke betekenis verkrijgen. Zij kunnen het gedicht, de regel volmaken of onvolmaakt laten.

De meeste werkelijk grote dichters hebben dit zo gevoeld. Onder de Nederlandse waren het vooral Vondel, Hooft, Staring, Potgieter en Perk die deze opvatting huldigden. Langen-

hoven, die over deze kwestie enkele goede opmerkingen heeft gemaakt, haalt daarbij een anecdote aan uit het leven van Keats.¹⁾ Ik citeer deze hier in zijn (Langenhovens) eigen woorden. „Toe Keats aan 'n vandag spreekwoordelik-bekende versreël besig was, had hy 'n vriend by hom in die kamer. „Hoe gaan hy nou vir jou?“ vraag Keats. Hij had die reëltjie omtrent so (ek haal weer aan uit 'n ellendig-onbetroubare geheue): A thing of beauty is a constant joy.” „Dis nie sleg nie”, antwoord sy vriend. En die vriend had gelyk — dit was nie sleg nie. En dit was ook die meeste wat daarvoor te sê was. En 'n rukkie daarna: „A, luister nou hier”, sê Keats, „A thing of beauty is a joy for ever”. En hierop het sy vriend gesê: „And I think that line will live for ever”. Die vriend had weer gelyk, en die verskil was teweeggebring deur 'n nietigheid: 'n nietigheid wat die skaal laat omslaan het van 'n ding wat nie sleg was tot 'n ding wat onsterflik was.”

Dan redeneert Langenhoven verder. Bij de meeste van deze dichters, zo zegt hij, merkt men bij het lezen niets meer van deze veranderingen. De oorspronklike tekst valt niet meer er in te herkennen. Maar is dit vreemd? zo vraagt hij dan. Is dit juist niet een aanwijzing, dat de veranderingen werkelijk verbeteringen zijn? Ik geloof dat deze redenering van Langenhoven veel waars bevat. De veranderingen waar hij over spreekt, mogen natuurliker zijn of meer in het oog springend,²⁾ ze mogen een lichte klank vervangen door een zware of een zware door een lichte, ze mogen een hiaat scheppen of wegwerken, maar steeds hebben ze de tekst meer volkomen gemaakt, hebben ze het gedicht volmaakt. En juist omdat ze de tekst volmaken, herkent men ze vaak niet als nieuwelingen.

¹⁾ C. J. Langenhoven, Letterkundige Styl, Die Opdraende pad, 1923, pag. 80, 81.

²⁾ Langenhoven legt hier eenzijdig de nadruk op het natuurlike.

Neem nu enkel maar Vondel. Ik ken geen dichter wiens werk zo zuiver is van taal en zo logies van zinsbouw, wiens verzen zich, dank zij die zuiverheid en ondanks hun hoge dichterlike vlucht, zo vloeiend laten lezen. Men behoeft bij het lezen daarvan niet te weten, wanneer men adem scheppen moet; het gedicht regelt dat wel voor zichzelf. Als iemand zijn werk uit de volheid van zijn inspiratie schreef, dan was hij het toch wel. Maar luister nu, wat hij zelf over zijn dichtwerk zegt. Hij vindt het nodig, zijn taal te „polijsten”. Hij gaat er „zeven mael met versche zinnen over.”¹⁾

Gysbert Japicx doet evenzo. Ook hij herziet zijn verzen, keek op keer. En in heel veel gevallen zijn de veranderingen die hij aanbrengt, verbeteringen. Niet zelden volmaken zij het gedicht.

Als voorbeeld kiezen we hier het enige vers dat in Gysberts eigen handschrift is bewaard gebleven, *Wobbelke*. In de oudste vorm waarin we het kennen,²⁾ luidde dit gedicht als volgt:

Mijn hert dat trillet my, it is nin rooy,
Mijn ljeafste Wobbelke, mijn wirdste Wobbelke, mijn swietste
Het biste mooy! [Wobbelke

Ick fiel oon 't kreauweljen, ljeaf, het my dert.
Du gouden Ingelke, du gouden Ingelke, du gouden Ingelke
Du bist' ijn 't hert.

Ljeaf, 't hart ontfljuecht my beyd mijn ægen trog

¹⁾ Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunste, 1650.

²⁾ Er moet van dit gedicht echter nog een oudere vorm bestaan hebben, want de copie in Gysberts eigen handschrift bevat reeds tal van doorhalingen en verbeteringen. De oorspronkelijke lezing is daarin echter niet meer geheel te ontcijferen. Zie de reproductie van dit afschrift in dit boek.

1
Wijn gert dat treilet mij, it is nin rooy,
mijn ljaafste Wobbelke, mijn vriendste Wobbelke, mijn minste Wobbelke
Gert binste mooy!

2
Ick bid oon't kroonwolkje, ljaaf, gert mij dert.
Dú goudes Jungelke, dú goudes Jungelke, dú goudes Jungelke
Dú binste nint gert.

3
Ljaaf, 't hert ontkeijert mij beyde mijn ogen trog
Ja't rint alst mij in dij, it tjoegt alst mij in dij, it ljaapt oyt mij in dij
Als ick dij hog.

Ick bin naer wezde tot dij, minste dier (ljaaf
Of ick moet stave ljaaf, of ick moet stave ljaaf, of ick moet stave
help ljaafste! Dat 's inkel vier (ljaaf
~~help of eijlfige liffste mij in bestingde?~~
Hadde mij swiet dert, padde mij freide dert, padde mij swiet
(tunst) Of ick bin da.

Ja 't rint œyt my ijn dy, it tjocht œyt my ijn dy, it ljeapt
 As ick dy sjog. [œyt my ijn dy

Ick ken naet wezze fen dy, swiete djier
 Of ick moot steare ljeaf, of ick moot steare ljeaf, of ick moot
 Dat 's inckel wier. [steare ljeaf

Help ljeafste! litste my ijn docken quaë?
 Paetke my swiete Tuwt, paetke my swiete Tuwt, paetke my
 Of ick bin dæ. [swiete Tuwt

Maar ook zo voldeed het de dichter nog niet. Hij bracht nog vier veranderingen aan. In het eerste couplet wijzigde hij de volgorde van de adjectiva voor Wobbelke, in het tweede veranderde hij „du” in „mijn”. In de eerste regel van het derde couplet verving hij de aanspraak „ljeaf” door de uitroep „o!”, in de eerste regel van het laatste couplet voegde hij nog eens deze zelfde uitroep in. Door het aanbrengen van deze wijzigingen luidt het vers nu als volgt.

Myn hert dat trillet my, it iz nin rôy!
 Mijn ljeafste Wobbelke, mijn swietste Wobbelke, mijn wirdste
 Het biste moy! [Wobbelke,

Ick fiel oon 't kreauweljen, ljeaf, het my dert,
 Mijn gouden Ingelke, mijn gouden Ingelke, mijn gouden
 Du biste' yn 't hert. [Ingelke,

O! 't hert ontfljuecht my beyd' mijn eagen trog.
 Ja 't rint uwt my ijn dy, it tjocht uwt my ijn dy, it ljeapt uwt
 Az ick dy sjog. [my ijn dy,

Ick kin naet wezze fen dy, swiete Djier,
 Æf ick mô't stearre ljeaf, æf ick mô't stearre ljeaf, æf ick mô't
 Dat 's inckel wier. [stearre ljeaf,

Help Ljeafste' ô litste my ijn docken quea,
 Paetke my swiete Tuwt, paetke my swiete Tuwt, paetke my
 Æf ick bin dea. [swiete Tuwt,

En nu grijpen we voor een ogenblik terug op de aesthetiese karakteristiek die ik van dit vers in een vorig hoofdstuk gaf.¹⁾ Ik wees daar toen op de open en ontroerde klank in dit gedicht. Wanneer we nu de drie laatste van de vier genoemde veranderingen nauwkeurig bezien²⁾, dan ontdekken we, dat deze geheel liggen in de lijn van deze eigenschappen. Ze maken de kwaliteiten waardoor dit gedicht uitmuntte, sterker. Ze volmaken het vers. Ze zijn het werk van een zuiver dichter.

De varianten in *Wobbelke* zijn niet de enige waarover we bij Gysbert Japicx beschikken. Al de gedichten die ons door bemiddeling van de Junius-collectie zijn bewaard gebleven, hebben een lezing die hier en daar afwijkt van die uit de edities van 1668 en 1681. Voor een deel zijn deze varianten taalkundig en komen ze dus in een volgend hoofdstuk ter sprake. Voor een ander deel zijn ze aestheties en verdienen ze hier dus een bespreking.

Voor beide soorten geldt het bezwaar, dat we niet weten, wanneer Gysbert de wijzigingen aanbracht. We hebben een terminus post quem: 1648, het jaar waarin Junius Friesland bezocht. We hebben een terminus ante quem: 1666, het sterf-

¹⁾ Blz. 108.

²⁾ De vierde werd bepaald door het grote gewicht dat de dichter hechtte aan de aesthetiese figuur van de alliteratie.

jaar van de dichter. Maar verder tasten we hier in het duister. Al die jaren bleven deze gedichten onder Gysberts handen, bracht hij er veranderingen in aan. De brieven aan Gabbema zeggen ons dit wel zeer duidelijk. Gysbert vraagt daarin meer dan eens verzen terug om ze nog eens te „oersjean”, te „oer-noazgjen”. We kunnen dan ook wel veilig aannemen, dat de dichter zijn reeds vroeger gemaakte gedichten in later jaren herhaaldelijk zal hebben overgelezen, hier en daar zal hebben gewijzigd en — veelal — verbeterd. Hoewel ver van consequent. En het is juist dit gebrek aan consequentheid dat ons bij de taalkundige beschouwing grote moeilijkheden zal veroorzaken. Bij het overzicht over de aesthetiese varianten echter niet. Want in zeker opzicht staat ieder geval daar op zichzelf. Men kan de aesthetiese verandering nooit zien buiten het verband en dat verband is in ieder geval weer anders.

Hoe geheel verschillend is dat bij de taalkundige wijzigingen. Die worden — voor het grootste deel altans — beheerst door het logies verstand en bezitten daardoor dus een zekere algemeenheid. Wanneer men om taalkundige redenen op de ene plaats een vorm a verkiest boven een vorm b, dan is er geen reden waarom men elders niet dezelfde keuze zou doen.

De aesthetiese varianten dient men elk op zichzelf te beschouwen. Daarom doe ik nu maar een willekeurige greep, ergens uit *Sjolle Kreamer in Tetke*. Sjolle tracht Tetke te winnen door op haar gemoed te werken, door haar te herinneren aan de eerste tijd van hun liefde. In de Junius-handschriften luidt deze passage nu aldus:

S. Moer. T. Ja Moer; wier wol dit hinne?

S. Moer, ho kin de tijd forrinne.

Tet, het wierste mijld in blier,

Tet, het wierste' in frioenlijk djier,

Ijn dijn fljuege freester-jieren?
 't Huget mij hoe wij uws tieren,
 Az wij, ijne tjust're juwn,
 Mey in feynte' in famne-buwn,

Lanze lææn ney huws to scholen,
 Ho wij laken, ho wij holen;
 Az den Foockel, Foock in Fij,
 't Huws wier, roon ick weer ney dij.

Az den Kone' of Nopke' bijlle,
 Seft frioen, stoestu efter stijle
 Fenne boeyt' door, Stil, stil, stil,
 Heyte wecket: Gouden 'k sil

Dij uws schoerre door ijn litte.
 Haele nachten koen' wij sitte.
 Kreft! ick wier so jern bij dij!
 In du, wierstu æng fen mij?

Een vergelijking met de gedrukte tekst geeft ons drie aesthetiese varianten. In de eerste plaats wordt in het eerste couplet „Tet” vervangen door „Tetke”. Zelfs de „voetmaat”, om met Epkema te spreken, wordt aan deze wijziging opgeofferd. Het resultaat is verrassend! „Tetke”, de naam op zichzelf is reeds vleiender dan het korte en alledaagse „Tet”. Maar het onregelmatige in het rythme maakt, dat we na het uitspreken van deze naam even stoppen. Op deze wijze wordt het lief-vleiende nog sterker geaccentueerd.

Dan de tweede verandering. „Seft frioen”, fluistert Tetke als ze door het blaffen van de beide honden heeft vernomen, dat Sjolle er is, „stil, stil, stil”, anders wordt vader wakker,

Dit „seft frioen” is veranderd in „seft, seft”, het „stil, stil, stil” in „stil, ljeaf, stil”. Twee wijzigingen hebben we hier die van een tegenovergesteld principe uitgaan, maar die toch beide het vers volmaken. „Seft frioen” was hier te boekchtig, „seft, seft” geeft met zijn herhaling beter de gejaagdheid weer die aan het nachtelik avontuur eigen was. Daarentegen was het tot driemaal toe herhalen van het woordje „stil” te eentonig. Het middelste van deze drie wordt nu door „ljeaf” vervangen en de val van de toon in dit woord geeft aan de beide overblijvende „stil's” de gewenste versterking.

Tenslotte dan nog de derde variant. „Ho wij laken, ho wij holen”, roept Sjolle uit, als hij denkt aan de pret die er gemaakt werd, als de jongens 's avonds de meisjes thuisbrachten. Deze regel voldeed de dichter niet. En we kunnen ons dat indenken. De herhaling van het „ho wij” brengt een inzinking teweeg. Het is, alsof we hier met een tweeledige zin te doen hebben en deze tweeledigheid verzwakt het effect. De veranderde lezing ondervangt deze bezwaren. „Ho wy laken, tuylen, holen”, luidt het nu. Daarmee hebben we dan een uitroep verkregen die uit één stuk bestaat, die vanaf het begin tot het einde een regelmatige stijging vertoont, die voortdurend sterker wordt.

Voor een deel houden deze varianten verband met de inhoud van het gedicht. Dit was b.v. het geval met de bovengenoemde verandering van Tet in Tetke. Deze wijziging liet het vleiende in Sjolle's houding, zijn nieuwe taktiek, beter uitkomen. En de herhaling van „seft” verhoogde de levendigheid van het nachtelik toneeltje.

Het sterkst vinden we dit soort veranderingen wel in *Jolle in Haytse-yem*. Gysbert Japicx heeft er in de latere jaren naar gestreefd om de hoge ouderdom van Haytse-yem beter

te laten uitkomen. Voldeed ook hem de compositie van dit gedicht misschien maar matig? En trachtte hij nu, door deze veranderingen, het overwicht van Haytse-yem aannemelijker te maken? Hoe het zij, diens toon wordt meer beschermend. Hij praat meer zoals men tegen een onverstandig kind spreekt. Neem nu enkel maar deze vier regels:

Hs. Junius. H. Jolle Remmertss, wol âd swabert,
 Komste nimmers naet in Sted?
 't Lijcket naet, 't is nin peteer,
 Biste mâl of dol fen bjear?

Bolswarder uitgave. Haytse-Yem.
 Iolle-mijg, ho doz âd-swabert,
 Komste nummers naet ijnn' Sted?
 't Lijcket naet, dock bernsck pittear
 Biste dol, æf fol fen bjear?

Toch bezitten deze varianten nog een andere kwaliteit. Want niet alle verbeteren ze de weergave van de werkelijkheid. Soms werken ze zelfs storend op deze weergave in.

Jolle ziet de stedelijke bevolking voorbij trekken en geeft zijn verbazing te kennen over hun opschik. Veel moois heeft hij al gezien. Maar het houdt niet op.

Jiette' yen ræ forwielen tabert.

In de druk is dit „ræ” door „feal” vervangen. De werkelijkheid wordt hier niet beter door uitgedrukt. Integendeel. Het rijke en warme rood wordt voor een doffer kleur (grijs?) prijsgegeven. Daar moet een reden voor zijn. Maar welke?

De paar varianten uit *Sjolle Kreamer in Tetke* die we hierboven bezagen, kunnen ons hier al een eind op weg helpen. Want deze — of althans de meeste ervan — bevorderden wel

de weergave van de werkelijkheid, maar dat toch steeds door een aestheties effect. Door een verandering in de maat, in de klank. Zelfs bij de eerste (Tet, Tetke) was het niet zozeer de verandering in het woord zelf als wel het hiaat in het rythme, dat hier zijn werking deed. Nu wordt de dichter in Gysbert hoe langer hoe meer autonoom. Het gevolg is dan, dat ook de dichterlike werking der taal hoe langer hoe meer een zelfstandig bestaan krijgt. De aesthetiese verbeteringen dienen dan niet meer in de eerste plaats om de tekst te verduideliken, meer expressief te maken. Ze hebben nu een eigen betekenis en dit zelfstandige aesthetiese effect kan zo belangrijk worden, dat het de weergave van de werkelijkheid zelfs gaat tegenwerken.

In de tijd toen de taal en de muziek van de taal voor Gysbert nog weinig anders was dan middel van uitdrukking, kwam het voor hem vooral aan op de *tegenstellingen* in de klank, in de toon. Het is dan ook verwonderlik, welk een effect hij met één zo'n tegenstelling bereiken kan. Als Sjolle Kreamer besluit om weer op stap te gaan, dan zegt hij slechts: „ick op in hinne” en de sterke stijging in het woordje „op”, gevolgd door de daling in „in hinne”, suggereert ons terstond de *beide* acties die de dichter hier in onze geest wil oproepen.

Maar in de latere jaren heeft de taal zelfstandige aesthetiese rechten verworven. Nu ontdekt Gysbert de waarde van de *klankovereenkomst*. Is het dan vreemd, dat zo veel van de wijzigingen die Gysbert later in zijn gedichten aanbrengt, terug te voeren zijn op dit ene verschijnsel: *alliteratie*? Maar ook hier geldt weer: men neme dit verschijnsel niet te nauw. Het gaat hier niet enkel om de gelijke beginletter, ook om overeenkomst in klank in het hele woord. Dus niet enkel betreft het een geval als:

Hs. Jun. Ho mooy is 't wijv dear mey!

B.U. Ho moy iz Moar dear mey!

Maar ook varianten als hier onder een paar staan aangegeven:

- Hs. Jun. Siog dij græte masters holle
Kin me oeyt sijn krægh naet siæn;
B.U. Sjogh dy greate Mâsters holle
Momme' uwt socken Kreag' naet sjean.
- Hs. Jun. Dat me' in oors gebreck bijguwcht
In sijn eyn naet yenreys siuwcht.
B.U. Dat me' oors leck in breck beguwcht
In eyn fuwl naet yen reys sjuwcht.
- Hs. Jun. 't Lijcket naet, 't is nin peteer
Biste mâl of dol fen bjear?
B.U. 't Lijcket naet, dock bernsck pittear
Biste dol, æf fol fen bjear?¹⁾

In deze veranderingen zien we de muzikale scheppingsdrift van onze dichter in haar volle kracht!

Hoe kon de taal, en in het biezonder de muziek van de taal, nu zulk een zelfstandige aesthetiese betekenis verkrijgen?

Reeds vroeger heb ik er op gewezen dat Gysbert Japicx veel weet te zeggen in weinig woorden. Een van de voornaamste kenmerken van zijn taal is dan ook haar gedrongenheid, haar expressieve kracht. Twee factoren zijn het vooral die de dichter benut bij zijn streven naar veelzeggende uitingen, de muzikale en de verstandelijke waarde der woorden. Met behulp van deze twee factoren werkt hij dan zoveel mogelijk kleine, onbetekende woordjes weg. Liever voegt hij een tussenvoegsel in dat wel een eigen waarde heeft, dan dat hij een onbeduidend woord behoudt dat zulk een eigen waarde niet bezit. In de verschillen tussen de Junius-handschriften en Bolswarder uitgave kunnen we dit proces duidelijk in werking zien.

¹⁾ Al deze voorbeelden zijn ontleend aan *Jolle in Haytse-yem*.

- Hs. Jun. 't Huwgget mij het ick bedreau
Da ick dij it jild to treau.
- B.U. 't Huwgget my, aef 't joe schijd' ljeau,
't Nochlijck, da 'k Dy 't jild to treau.
Sjolle Kreamer in Tetke.
- Hs. Jun. 'k Fuwn onder uwz aeck mennig pleag.
- B.U. 'k Fuwn suwnen nog, by uwz; o pleag'!
Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen.
- Hs. Jun. Klieuter yen de miette oer;
- B.U. Klieut de miette' aerne' immen oer;
Jolle in Haytse-yem.

Nog sterker uitte deze zelfde neiging zich in Gysberts latere poëzie. Deze bestond immers voor verreweg het grootste gedeelte uit berijmingen van psalmen en bij deze verzen vooral zag de dichter zich telkens weer genoodzaakt om aan te vullen en te herhalen. Zoals in psalm 97 : 4:

Salm' de hijmm'len kund' gie' uwt sijnn
Gloed'-gouwn' gerjuechtheyts schijnn',
Wier uwt d'ljue, loayts-ljeacht, leere
d'Gleon'-gloar'-glanz' fen Goads eere.

Een enkele blik op deze psalmen is reeds voldoende om te zien dat Gysbert bij deze aanvullingen en herhalingen vooral met de klank der woorden te rade ging. Toch kunnen we in dit proces daarnaast ook nog een verstandelijke factor waarnemen. Beschouwen we daartoe voor een oogenblik een paar woordkoppelingen uit een couplet van dezelfde 97ste psalm (vers 7).

d'Heer' tjocht sijn gunst'-genoat'
Uwtt' schoer-sjeack'-neyll'-kloer'-poat',
Uwtt' kners-knijpp'-knoarr'-kneag' tann',

Uwtt' goadlez' schelmsch' moard'-hann'
Dy dolckjet ney sijn stroat'.

Een woordkoppeling als „knars-knijpp'-knoarr'-kneag'tann''' is logies gezien natuurlijk klinkklare onzin. Ze dankt haar ontstaan ongetwijfeld aan de alliteratiezucht die de dichter hier nu eens naar believen botvieren kon. Maar bezit deze woordkoppeling daarnaast misschien ook nog niet een klein opzettelijk verstandelijk element? Wil de dichter hier ook nog niet zijdelings aangeven dat een tand zowel knarsen als knijpen als knagen kan? Een moeilijk te beantwoorden vraag! Duideliker spreekt dit verstandelijke element echter in een andere woordkoppeling in dit couplet, „schoer-sjeack'-neyll'-kloer'-poat''' . Een uitdrukking als deze bezit misschien ook muzikale kwaliteiten, maar daarnaast toch zeker verstandelijke hoedanigheden.

Het gevolg van de hier aangeduide ontwikkeling was, dat een enkel element van Gysberts dichterlike taal een meer zelfstandig bestaan kon verkrijgen en daarmee ook een meer zelfstandige aesthetiese waarde. Aan de andere kant echter versterkte de aesthetiese waarde die zulk een onderdeel op deze wijze kon verkrijgen, op haar beurt weer de reeds bevoorrechte positie die dit onderdeel reeds bezat.

Dit nu is vooral het geval met de muzikale waarde der woorden. Ik zeide reeds dat de factor van de klank meer invloed schijnt gehad te hebben op de geschetste ontwikkeling dan die van de betekenis. Geen wonder. De klank had hier een belangrijke voorsprong. Hij liet zich zeer gemakkelijk lenen tot een aestheties effect; met behulp van de verstandelijke waarde der woorden was zulk een effect echter niet of slechts zeer moeilijk te behalen.

Gysbert, bij wie, zoals we reeds zagen, het gevoel voor muziek sterk ontwikkeld was, liet dan ook geen gelegenheid voorbij-

gaan om zulk een muzikaal resultaat te bereiken. Wanneer zich een kans voordeed om door het invoegen van een overigens weinigzeggend synoniem een klankeffect te voorschijn te roepen, dan deed hij het ook. Wanneer hij aan een woord nog een ander lid kon toevoegen dat met het eerste in muzikaal verband kon staan, dan was de verleiding hem vaak te sterk en dan koos hij een verder weinigzeggende samenstelling boven het enkelvoudige woord. Het gevaar was niet denkbeeldig dat, doordat deze plaatselijke effecten zozeer de aandacht opeisten, het geheel minder tot zijn recht kwam, dat de overmatige betekenis die aan een détail gehecht werd, de harmoniese eenheid verbrak. De aesthetiese waarde die een dergelijke klankcombinatie op zichzelf bezat, moest dan de schade vergoeden die op deze wijze aan het geheel werd toegebracht. Helaas was deze schadeloosstelling in vele gevallen niet voldoende!

Ondertussen werd op deze manier aan in ieder geval één onderdeel van de taal een waarde toegekend, die niet meer paste in de verhoudingen van het geheel. Gysberts taal kreeg zodoende hoe langer hoe meer een barok karakter.

De zucht naar zulke barokke effecten werkte hier en daar ook storend in op de beeldspraak. Een voorbeeld hiervan vinden we in psalm 33.

Gysbert zal het 21ste vers vertalen: „Want ons hart is in Hem verblijd, omdat wij op de naam Zijner heiligheid vertrouwen”. Hij doet dit aldus:

Uwz' herten bly, ijn him fornachtgje,

Om 't wy d'HEER' fortrouwje,

In op d'Namme bouwje

Fen sijn heyligheyt.

De strofepbouw vroeg om nog een regel na de eerste. Een mooie

gelegenheid voor een muzikaal effect! Tussen haakjes voegt Gysbert dus hier in:

O hert-swiet' Hijmmelsch huynnig-swerm'!

Als men zich dit beeld even volkomen indenkt, voelt men onmiddellik dat het in dit verband niet past. Het kan hier slechts neergeschreven zijn door iemand, die het niet meer in al zijn werkelijkheid doorvoelde, die het aanvaardde om een andere reden, om zijn muzikale kwaliteiten.

Maar al heeft dan de zucht naar een barok effect ook hier en daar de zuivere beeldspraak aangetast, dit bederf zou nooit zo ver zijn doorgedrongen, als het niet door de omstandigheden van buitenaf was bevorderd, als Gysbert in deze jaren niet omgang gekregen had met de kring van Gabbema. Gysbert bewonderde deze dichters en we zagen reeds waarom. De kunstenaar in hem, die zich al die jaren dienstbaar had gemaakt aan zijn omgeving, aan zijn ideëen, vond in deze kring een atmosfeer waarin hij vrijer ademen kon. Gysbert zag deze dichters daarom ook niet, zoals wij ze nu zien, als navolgers van een roemrijk verleden. Hij zag ze juist als de voortzetting, de voltooiing van dit verleden. Met een voor deze betrekkelijk reeds bejaarde man opmerkelijk enthousiasme volgde hij hen na, deed hij met hen mee. Zodoende liep hij gevaar om in de fouten te vervallen waarmee deze navolgers behept waren, de eigenschappen over te nemen die deze navolgers juist stempelden tot navolgers.

Wij kunnen bij iemand als H. Zwerds (die Gysbert, zoals hij in een van zijn brieven schreef, graag las¹) gemakkelijk nagaan, welke deze eigenschappen waren.

Zwerds onderwierp zich ten volle aan het classicistische voorschrift van maatvastheid. De gedichten die hij schrijft, lopen

¹) Brief aan Gabbema van 1 Dec. 1660.

door met altijd eenzelfde regelmaat. Zijn vers krijgt zodoende wel een zekere gladheid, maar een gladheid die eerder een teken is van de dood dan van het leven.

Behalve dan aan rythmiese afwisseling ontbrak het Zweerds echter vooral aan oorspronkelijke beeldende kracht. Verreweg het merendeel van de metaforen die hij gebruikt, heeft hij aan zijn grote voorgangers ontleend. De frisheid die zij eens bezaten, is nu echter verloren gegaan; ze zijn volkomen traditioneel geworden.

Toch vinden we, juist bij iemand als Zweerds, nog genoeg beelden die iemand als Vondel (hoewel zelf toch al enigszins de kenmerken van het barok in zich dragend) nooit gebruikt zou hebben. Juist omdat het beeld in zijn eigenlike betekenis niet meer zo doorvoeld wordt, kunnen hier combinaties gemaakt worden die aan een zuiverder dichter terstond als onecht zouden voorkomen, die, door hun gebrek aan leven, soms meer hebben van een „Spielerei”, dan van een dichterlike vondst. Vondel zegt b.v. dat hij zijn taal „polijsten” wil en we aanvaarden dit beeld onmiddellik als zuiver en mooi. Zweerds gebruikt ditzelfde woord „polijsten”, wanneer hij beschrijft hoe een berin haar jong schoon likt¹⁾, en we voelen het als onecht.

Nu was het niet waarschijnlijk, dat de maatvastheid van deze navolgersbent Gysberts kunst zou beïnvloeden. Daarvoor bezat deze dichter een te actief en een te bewogen muzikaal gevoel. Men kan zich dan ook geen groter tegenstelling denken, dan het slappe, futloze gerijmel van een Zweerds en het gespierde, soms te gedrongen gedicht van een Gysbert. Beiden hebben Agurs gebed berijmd, de een in het Hollands, de ander in het Fries. Stel beide bewerkingen naast elkaar en het verschil laat zich onmiddellik horen. De dichterlike vertaling van

¹⁾ H. Zweerds, *Alle de Gedichten*, 1697, pag. 42.
Gysbert Japlcx

Gysbert staat reeds elders in dit boek afgedrukt.¹⁾ Hieronder volgt de bewerking van Zwerds.²⁾

Voorzang.

Heilryke God, gy die 't gebed,
Van uwen knecht noit hebt vertreden,
Gun dat ik my weer tot u zet,
En u op-offer mijn gebeden.

2.

Twe dingen bidd' ik van u Heer
Ach laat die noit myn lichaam derven,
Wyl ik by 't zondig volk verkeer,
En hier in 's werelts-rond moet swerven.

3.

Laat ydelheid en Leugentaal,
Haar zetel nimmer in my bouwen,
Verarmt my, Heer, noit 't eenemaal,
En wilt my rykdoms schat onthouwen.

4.

Maar voed my door 't bescheiden brood,
Dat 'k u door zwakheid niet onteerē,
Op dat ik niet, door weelde of noot
Oit zegge, Wie is toch de Heere?

5.

Noch dat my d'armoed' noit verlei,
Dat 'k 's naasten welvaart oit verrasten,
En ik verviel tot dievery,
Of quam myn Gods naam aan te tasten.

¹⁾ Blz. 66.

²⁾ Zwerds, t.a.p. pag. 372.

6. Besluit.

Dits myne Be, getrouwe God,
 De hoofd-som myns veelvoudig smeken.
 Vergunt my dit tot 's werelts lot,
 Zo zal geen schatten my ontbreken.

Maar de tweede eigenschap — het geven van minder goed gevoelde beeldspraak — moest als vanzelf wel invloed uitoefenen op Gysbert Japicx. Niets kwam hem bij zijn streven naar barokke effecten immers zo goed te stade als juist deze verbinding van te heterogene elementen.

Toch zou heel deze ontwikkeling van Gysberts taal niet mogelijk geweest zijn zonder een analoge ontwikkeling van Gysberts persoonlijkheid, de groei van volksdichter tot individueel kunstenaar.

In de didactiese gedichten maakt Gysbert herhaaldelijk gebruik van spreekwoorden en spreekwijzen. Soms volgt het ene onmiddellik op het andere.

Ho fet soppje' oore ljue petiellen,
 In boerr'-ljue Ky ja greate Miellen.¹⁾

Dit is geen onbeholpenheid van uitdrukking. Gysbert is zich de psychologische werking van deze spreekwoorden bewust. Hij weet, dat ze opgekomen zijn uit het innigste volksleven en volksdenken, dat ze daarom voor dit volk een ongemene zeggingskracht hebben. Hij realiseert zich, dat deze waarheden, aan het volk ontleend en aan ditzelfde volk weer als argumenten teruggegeven, bij hen zeker een goed onthaal moesten vinden. Maar het gebruik van deze spreekwoorden drukte ook een

¹⁾ Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen.

stempel op de taal. Het was een taal waarin het volk zijn eigen gezegden kon terugvinden, die oude, vertrouwde klanken bezat. Het was een taal die zich richtte op het volk, die door dit volk verstaan wilde worden, die dit volk tot aandacht dwingen wilde.

Hoezeer steekt nu het barokke Fries uit Gysberts latere jaren hierbij af! Deze taal was niet voor een ieder. Hij was slechts te genieten door de „happy few”.

In de eerste helft van zijn leven schreef Gysbert voor zijn volk. In de latere jaren voor een kleine kring van kunstminnenden — en zichzelf. Het is de ontwikkeling die we ook in de voorreden reeds zien weerspiegeld. In de oudste van deze twee pleit Gysbert nog enkel voor een geschreven Fries zonder meer. Daar spreekt hij slechts van „uwz friessche tonge, dy-me 't on-rjuechte beschildget, dat me him mey nin lett'ren uwt-bijldje schoe kinne”. Maar in de tweede inleiding uit hij zich bewuster. In dezelfde zin reeds. Deze luidt nu: „uwz âde Friez'ne tonge, dy me t' onrjuechte beschild'get dat me sijn petêare mey nin letter-kreft ney 't libben Schilderjende, uwt-bijldje schoe kinne”. En even later komt hij hier dan nog eens op terug. In zijn vrije tijd heeft hij geprobeerd, zo zegt hij, „af me uwz schiere wirdden naet ijnne lett'ren, in uwz griiz kât ijn miette-ferssen (dat me uwz to-biet onmuwlck te wezzen) beknnettjende fetsoenearje koe”. Hier gaat het niet meer om de simpele weergave van de gesproken taal, maar om de omwerking van die taal tot een litteraire taal; een streven, dat zich steeds sterker uitte, naarmate de kunstenaar in Gysbert vrijer kwam te staan van de didacticus, naarmate Gysbert een meer individueel dichter werd.

Voor de regelmatige ontwikkeling van het Fries viel deze overgang van volkstaal tot litteraire taal misschien te betreuren. Het verklaart voor een goed deel, waarom Gysbert een eenling

bleef en jaren lang weinig gekend en zelden nagevolgd werd. Met deze litteraire taal stelde hij zich buiten de normale groei van het Friese taalleven.

Maar welk een zware taak legde deze ontwikkeling hem niet op! Toen hij begon te dichten, waren er slechts enkele zeer gebrekkige proeven van een geschreven Fries. Daar sluit hij zich bij aan. En nu luistert hij, neemt hij waar, verdient hij zich in het wezen der Friese taal. Dan vervormt hij deze taal volgens zijn dichterlike behoeften, scheidt zijn eigen spelling, maakt de nieuwvormingen die hij nodig heeft.

Deze werkzaamheid viel hem soms moeilijk. Hij had behoefte aan vriendschap en steun. En lange jaren stond hij alleen in zijn streven. Iets van deze eenzaamheid schemert door in de tweede inleiding. Maar de dichter in hem zette hem aan, dreef hem voort. En veertig jaar na het elementaire begin dat ik zo pas aanduidde, scheidt hij dan de kunstigste verzen die er ooit in het Fries geschreven zijn.

So ljeapt to Hôars' Lâns jieff're puwck Sibilla,
So preall't S'e ijnn' seal, dy Rieds Heerlijcke spruwt,
So gloarre-glanzjet S'e ond're tuwz'nen uwt,
Az eer'n ijn Turnus fjuecht-buwn' blonck Camilla.

So twingt S'e it hoev', lofts, rjuechts; den op in trôay',
Den op in rin; Den op in jey, az fleande:
Naet oorz allijck in Haeze-wijnhuwn', geande
Om leck're bout' t' eyn-mijnjen to sijn prôay.

Den tockleteamm't S'e oer beck, mey ljeapp'e op ljeppjen,
Steeg, rjuecht oer eyn'; Den det S'e im stôack-stil stean,
Hann' bakjende d'e Hôarshalz'; Den lit S'e im gean
Tripp'-tred opp' staep', omme' amme weer to reappjen.

Den lied't S'e im ruwn, in ringet ringe' oon ring';
 Den tel; Den sæft; Den schean; Den rjuecht; ney 't teamjen
 Fen socken hânn', dy 't hijnzer wit to preamjen;
 Den spôarret S' dat 't Hôarz fljuecht oer wringe' in kling'.¹⁾

Ik zal niet zeggen, dat dit ook zijn beste verzen waren. Maar toch waren zij de triomf van zijn dichterschap!

De regels die ik hierboven aanhaalde, brengen mij nu vanzelf tot mijn slotopmerking. We moeten oppassen, dat we hier niet onbillik worden in ons oordeel. Zo gemakkelijk kunnen we hier woordformaties opsommen buiten hun versverband. Daarmee beroven we ze dan van de levenskracht die ze, hier en daar, nog bezitten. De genoemde regels komen er ons aan herinneren, dat al deze kunstige taal dan pas tot haar recht komt, als ze gedragen wordt door de bewogenheid van het rythme. Wij zagen vroeger reeds dat dit zelfde ook met tal van mythologische namen en woordspelingen het geval was.

Maar dit is niet het enige. In de aangehaalde regels worden deze taalvondsten niet alleen door het rythme gedragen, maar wordt het rythme ook mee door deze eigenaardigheden verwerklikt.

In deze wisselwerking vindt het vers waaruit dit citaat is genomen, nog zijn dichterlike rechtvaardiging. Helaas moeten we wel constateren, dat een dergelijke grond in veel van Gysberts latere verzen niet, of niet voldoende, aanwezig is.

B. Taalkundige beschouwing. ²⁾

In een der vorige hoofdstukken heb ik er reeds heel even op gewezen, dat Gysberts geschriften onze voornaamste bron zijn

¹⁾ Uit: Op 't Hoars-hoffjen fen Jieffer Sibilla fen Jongstal.

²⁾ Voor dit hoofdstuk heb ik dankbaar gebruik gemaakt van aanwijzingen, mij gegeven door de heren P. Sipma en J. J. Hof, beiden te Leeuwarden.

voor de kennis van het Middelfries. Verschillende omstandigheden hebben er toe bijgedragen om het taalkundig belang van zijn werk te verhogen. Gysbert Japicx heeft ons verreweg de grootste hoeveelheid Middelfriese teksten nagelaten; bij zijn werkzaamheid valt die van de andere Middelfriese schrijvers (Baardt, Starter, Titia Brongersma) in het niet. Gysbert Japicx was nooit tevreden met wat hij neerschreef; hij veranderde telkens weer om zo zijn spelling meer in overeenstemming te brengen met de werkelijkheid van de gesproken taal, met zijn eigen taalbesef. Gysbert Japicx bezat een fijn muzikaal gehoor en een grondige taalkennis; hij hoefde, om met Gabbema te spreken, „niet te schroomen om met de gaauwste Taalwijze in de renbaan van een letterstrijd, over de suyverheid der Friesche woorden te verschijnen.” De veranderingen die hij aanbrengt, zijn dan ook ver van dilettantisties. Gysbert Japicx woonde tenslotte op de grens van twee dialecten; in een streek dus, waar het taalleven veel schakeringen kende en veel veranderingen. Deze roerigheid vinden we voor een deel in de taal van onze dichter weerspiegeld.

Het gaat echter niet aan om onze opmerkingen over Gysberts taal uit te breiden tot een studie over het Middelfriese taaleigen in het algemeen. We kunnen ze enkel rangschikken om de persoonlijkheid die het doel van onze studie is. Maar toch kunnen ook zo deze enkele bladzijden misschien hun nut hebben voor de Middelfriese taalkunde. Tot nu toe heeft men Gysbert nog steeds te veel geplunderd als een eenheid en te weinig oog gehad voor de feiten: dat de dichter van 1640 ook taalkundig niet met die van 1660 op één lijn gesteld mag worden; dat aesthetiese factoren de taalkundige beïnvloed kunnen hebben; dat de dichter tot aan het einde van zijn leven veranderen bleef, hoewel nooit consequent; dat, sterker nog, de uitgever, na des dichters dood, misschien nog veranderingen aanbracht.

Wanneer we Gysberts taal willen bestuderen, dan moeten we in de eerste plaats aandacht schenken aan het aesthetiese en het chronologiese element daarin. We worden dan terstond pijnlijk getroffen door het gemis aan betrouwbaar histories materiaal. Gedicht na gedicht moet als zodanig verworpen worden, omdat het lange tijd onder de berusting van de dichter bleef en deze er, niet consequent, veranderingen in aanbracht. Zelfs de varianten die ik in het vorige hoofdstuk reeds noemde, de verschillen tussen de gedichten in de Junius-handschriften en de verzen in de druk van 1668, ontkomen niet aan dit odium.

Gelukkig bezitten we daarnaast ook nog betrouwbaarder materiaal. In de eerste plaats zijn dat de stukken die ons in de Junius-verzameling zijn bewaard gebleven. Het is waar, de meeste van deze gedichten zullen ook reeds geschreven zijn ettelike jaren voordat Junius Gysbert bezocht. Ook in deze verzen zal Gysbert dus reeds wijzigingen hebben aangebracht. Een heel oud versje als *Tjomme in Wemel* heeft dan ook een spelling die belangrijker ouder is dan die van de andere, grotere gedichten. Voor deze stukken uit de Junius-verzameling geldt dus hetzelfde bezwaar dat voor al Gysberts gedichten geldt. Maar het doet zich hier in mindere mate gevoelen. De veranderingen gaan hier over een veel korter tijdsbestek, zijn altans naar één kant begrensd (1648). Verder gaf Gysbert deze gedichten aan een geleerde; aan taal en spelling zal hij hier dus extra veel zorg besteed hebben. Tenslotte hadden de aesthetiese factoren in deze gedichten nog niet zoveel invloed als in Gysberts latere werk, omdat het aesthetiese in deze verzen nog niet zulk een autonome positie had.

Daarnaast moeten we uit deze verzameling dan even het exemplaar noemen der Friese spreekwoorden. Deze spreekwoorden hebben een oudere taal dan Gysbert gebruikte, en in

veel gevallen een andere spelling. Gysbert heeft deze verschillen met Junius besproken en tijdens deze bespreking in de tekst enige veranderingen aangebracht. De gegevens die dit bundeltje daardoor bezit, zijn niet talrijk, maar de weinige die er zijn, zijn volkomen betrouwbaar.

Het beste materiaal voor een onderzoek van Gysberts taal bezitten we echter in de correspondentie die onze dichter met Gabbema onderhield. Gysbert schreef deze brieven en zond ze weg. Hij had dus meestal geen gelegenheid om er achteraf nog eens veranderingen in aan te brengen. En eenmaal onder Gabbema's berusting, bleven deze brieven daar tot na Gysberts dood. In 1681 werden ze in het tweede deel van de *Rymlerye* uitgegeven.

Voor een onderzoek naar Gysberts taal bezit deze correspondentie twee voordelen die de meeste gedichten niet bezitten. Het ene voordeel noemde ik reeds; we bezitten in deze brieven stukken die naderhand niet meer gewijzigd werden. Het andere voordeel is van niet minder belang; de keuze der vormen in deze brieven werd niet, of altans zeer weinig, door aesthetiese factoren bepaald. Daar staat dan één nadeel tegenover; we moeten namelijk de mogelijkheid in het oog houden, dat deze brieven niet volkomen zuiver zijn afgedrukt. Wat we in Hoofdstuk III over de L.U. vernamen, heeft in dit opzicht ons wantrouwen gaande gemaakt.

Naast de varianten bezitten we dus vooral twee grote materiaalverzamelingen. De ene dateert uit 1648 en daarvoor, de andere uit 1655 en daarna. Ze liggen dus niet al te ver uit elkaar. Maar de jaren tussen 1648 en 1655 zijn juist de belangrijkste geweest uit heel Gysberts leven, niet alleen in aestheties, maar ook in taalkundig opzicht. Het is dan ook de tijd waarin hij de invloed onderging van twee geleerden; van Junius en van Gabbema.

We krijgen eerst een volledige indruk van de vele moeilijkheden waar een onderzoek naar Gysberts taal mee te kampen heeft, wanneer we ons niet beperken tot abstracte beschouwingen, maar ons daarnaast ook nog een ogenblik bepalen bij een concreet geval, b.v. de wisseling van *oeyt* — *uwt*, *boeyte* — *buwte*.

Oeyt is ongetwijfeld de oudste vorm geweest; we vinden deze (en deze alleen!) in de *Friesche Tjerne* van 1640 en in de Junius-handschriften. Deze schrijfwijze wordt nu in latere tijd vervangen door een andere, door *uwt*. Het proces heeft zich in de brieven reeds volkomen voltrokken; we vinden daar geen andere vorm dan de laatstgenoemde.

In de gedichten echter is hier en daar nog een oudere vorm blijven staan. Gaan we deze oudere spellingen na, dan blijkt het, dat *oeyt* nog een tijdlang afgewisseld moet hebben met een derde schrijfwijze *uyt*. *Oeyt* komt in de gedichten nog slechts één keer voor, en dat dan nog wel in een samenstelling, *oeyt-gean*. (*Herders njue to Pales*). Daarnaast staat dan ook nog één keer *uyt* (*Oon Hindrick Rintsis*). Maar *onder* de gedichten, dus om aan te geven dat het vers uit is, wisselt deze vorm *oeyt* nog herhaaldelijk af met *uwt* en *eyn*, komt hij ook daar voor, waar in het gedicht niets anders dan *uwt* wordt gebruikt.

Vollediger zijn de gegevens voor *boeyte* — *buwte*. *Boeyte* komt in de gedichten niet één, maar nog enige malen voor; ook daar, waar *oeyt* reeds plaats heeft moeten maken voor *uwt* (*Ontsleyn Hert*). Het wisselt af met *buwte*, *buwtte*, *buytte*, *boeytte*; de laatste drie varianten komen echter slechts voor in één groot gedicht, *Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen*.

De verscheidenheid van vormen is voor deze twee eenvoudige woorden dus nogal groot. Ze wordt bevestigd door de verschillen in spelling van de andere woorden met eenzelfde klankgroep: *goeyt*, *buyt*, *roeiter*.

Nu vallen er, met enige goede wil, voor veel van deze verschillen nog wel verklaringen te vinden. De *oeyt*-vorm in de *Herders njue oon Pales* b.v. zou, bij de omspelling, aan Gysberts aandacht ontsnapt kunnen zijn. De *oeyts* aan het slot der gedichten zouden opzettelijk behouden kunnen zijn, om hun geheel aparte functie. Het samentreffen van de vormen *uwt* en *boeyte* in één gedicht zou hier uit te verklaren zijn, dat de verandering van *oey* in *uw* zijn oorsprong nam in *oeyt* en zich van daaruit over *boeyte* uitbreidde. Ja zelfs zouden we bij het voorkomen van *uyt* en *uwt* in twee opeenvolgende regels aan een drukfout kunnen denken. Maar in dit laatste geval zou onze goede wil zijn grenzen reeds overschreden hebben, aangezien de *uy* door Gysbert ook in vele andere woorden als de schrijfwijze van een *oe*-klank wordt aangewend.

Hoe echter te oordelen over de drie varianten *boeytte*, *buytte* en *buwtte* in het ene gedicht *Egge, Wyneringh in Goadsfrjuen*? Alles hangt hier af van de vraag of de *oey*, de *uy* en de *uw* klankverschillen vertegenwoordigen, dan of ze slechts verschillende spellingen zijn van één en dezelfde klank. Stellen de *oey*, *uy* en de *uw* verschillende klanken voor, dan is het heel goed mogelijk dat onze dichter, die immers het détail geenszins verwaarloosde, deze verschillende spellingen in dit ene gedicht bewust handhaafde om daarmee zeer kleine verschillen in betekenis of accent uit te drukken. Is de wisseling van *oey*, *uy* en *uw* slechts een spellingverschil, dan is deze mogelijkheid echter reeds van te voren uitgesloten.

Het antwoord op de vraag of we hier met klankverschillen dan wel met spellingverschillen te maken hebben, kan slechts gegeven worden na een uitgebreid en moeilijk onderzoek, dat niet enkel Gysberts eigen taal, maar ook die van andere schrijvers uit eigen en vroegere tijd omvat. Voor ons geval verkeren we in de gelukkige omstandigheid dat dit onderzoek reeds voor

een goed deel verricht is. Dr. G. G. Kloeke meende te mogen vaststellen, dat zowel de *oey* als de *uw* bijna altijd de weergave zijn van een zuivere *oe*-klank.¹⁾

Op grond van de onderzoekingen die deze geleerde instelde, en het materiaal dat ik zelf daarnaast verzamelde, meen ik te mogen aannemen dat we in het geval *oey* — *uy* — *uw* slechts met spellingverschillen te doen hebben.²⁾

Men zou nu kunnen veronderstellen dat Gysbert het gedicht waar deze varianten in voorkomen, geschreven heeft in de tijd dat hij reeds onzeker was in de spelling van deze klankgroep en toen de verschillende schrijfwijzen door elkaar gebruikt heeft. Op het eerste gezicht lijkt dit wel een aannemelijke verklaring, vooral ook, omdat de taalwaarneming ons leert dat een dergelijk tijdelijk gebruik van twee of zelfs meer vormen, schijnbaar onbewust zelfs, bij ieder mens mogelijk is. Toch geloof ik dat deze uitleg hier niet geheel afdoende is. Toen Gysbert enkele van zijn gedichten, waaronder ook *EGGE, WYNERINGH IN GOADSFRJEN*, aan Junius afstond, erkende hij voor dit woord slechts één spelling: *boeytte*. Toen Gysbert zijn brieven aan Gabbema schreef, erkende hij voor dit woord eveneens slechts één schrijfwijze: *buwttte*. Wat *buwttte* betreft, zijn we dus zeker dat dit een vorm is die de dichter eerst later in dit vers aangebracht heeft. Gysbert bracht deze verandering alleen aan omdat hij meende dat de *uw* de lange *oe*-klank beter weergaf dan de *oey* of de *uy*. Toch wijzigt hij niet consequent; naast *buwttte* laat hij nog *boeytte* en *buytte* staan.³⁾

¹⁾ G. G. Kloeke, De *uu*-expansie nogmaals aan de feiten getoetst, Leuvensche Bijdragen XX.

²⁾ In één geval rijmt *boeyte* op *moeyte*; ik vat dit met Kloeke op als „eye-rime.”

³⁾ Over de verhouding tussen *boeyte* en *buyte* zijn we minder goed ingelicht. Gysbert moet, in de tijd dat hij Junius onderwijs gaf, ook de schrijfwijze *uy* reeds gekend hebben. Hij gebruikt deze dan bij zijn verbeteringen in de *Spreekwoorden* om het woord *schuytel* weer te

Ik heb reeds gezegd dat we hier geen volledig taalkundig onderzoek kunnen instellen. Toch willen we trachten, ook op dit gebied, reeds enkele lijnen te trekken. We vinden deze lijnen in principe reeds aangegeven in de voorreden voor de Bolwarder en de Leeuwarder uitgave. Deze voorreden kunnen onmogelijk ver uit elkaar liggen; een tiental jaren op z'n hoogst. Toch vinden we al de voornaamste verschillen er reeds in uitgedrukt.

In de eerste plaats heeft er een taalzuivering plaats gehad in Friese zin. In één bladzij druks vinden we niet minder dan drie uitdrukkingen die, in de omwerking, vervangen zijn door zegswijzen welke de dichter als zuiverder en echter aanvoelde. *Æfbrecken* is *dolbrecken* geworden, *forwoestjen* *forwoastgjen*, *to eere fen yn gloarje fen*. Daarnaast zien we in deze twee inleidingen dialectverschillen tot uiting komen: *leckjen* — *laeckjen*, *spjealdinge* — *spjaldinge*, *treddede* — *trodde*, *folmecker* — *folmacker*. Tenslotte hebben verscheidene woorden er een spellingverandering ondergaan.

Laten we eerst de taalzuivering in Friese zin eens nader bezien. *Egge*, *Wyneringh in Goadsfrjuen* bezit wel de sprekendste voorbeelden van deze taalzuivering. Een *praeterie* noemt Gysbert zijn gedicht nog in 1648. In 1668 is het een *pettear* geworden. *Altijd* wordt door het Frieser-klinkende *steez-oon* vervangen, *rotting* wordt *gong-stoack*, de *geande* wordt de *gonger*, het werkwoord *streckt* wordt *bruwckt*, *tafel* wordt *ijt-disck*! Enkele van deze veranderingen zullen er toe bijgedragen hebben om het werkelijk bestaande Fries beter te benaderen. Andere, als *gong-stoack* en *ijt-disck*, waren waarschijnlijk woorden, door

geven (*Men schilt wol schicke/dat de breyd ien goe schoetel (schuytel) krigget*). Maar aan de andere kant verandert hij hier het woordje *uyt* eenmaal in *oeyt*.

Gysbert zelf gemaakt, om het vreemde, on-Fries klinkende woord te vermijden. Zij waren dus, van Gysbert eigen standpunt bezien, purismen, zelfgemaakte nieuwe vormen. In een zijner psalmen zal hij zo later nog *muwllē-bopperst* gebruiken voor gehemelte.

Wanneer Gysbert deze veranderingen aanbracht, weten we niet. We mogen echter wel aannemen, dat het streven naar een zo zuiver mogelijk Fries hem tot op vergevorderde leeftijd is bijgebleven. De veranderingen in de voorrede wijzen daar reeds op; deze moeten wel van vrij late datum zijn. Ditzelfde geldt ook voor de wijzingen in *Christi lyen*; de B.U. heeft hier *evenwol* en *knecht*, de L.U. *lyckewol* en *feynt*.

Ondanks dit streven naar zuiverheid bezitten Gysberts latere gedichten toch veel meer Hollandismen dan de meeste van zijn vroegere. Maar dat heeft een andere reden. Dat komt omdat deze latere gedichten een stof behandelen die in het Fries nog nooit behandeld was, waarvoor het Fries zo nu en dan geen eigen woorden bezat, waar Gysbert af en toe dus wel woorden voor lenen moest. Waar zou hij deze anders aan ontleenen dan aan het Hollands?

Zelfs in de vroegste gedichten vinden we al Hollandse woorden en uitdrukkingen.¹⁾ *Fromme Ljue æg-wijt* heeft b.v. *geniet* voor *genot*, *ontmet* voor *met* (ontmoet). In *Jolle in Haytse-yem* vinden we *begiet*, een vervorming van het Hollandse *begeat*.

Deze Hollandismen komen echter veelvuldiger voor, naarmate de stukken, wat de stof betreft, verder buiten het toenmalige Friese taaleigen lagen. Op de eerste bladzij van *Paris in Enone* vinden we dientengevolge reeds de vormen *eergierigheyt*,

¹⁾ Men zij hier voorzichtig! Wumkes (Bodders, pag. 266) wees er reeds op dat sommige woorden, al lijken ze dan Hollandismen, toch nog wel aan een door het Hollands beïnvloed Fries dialect ontleend kunnen zijn. Vgl. *tānnen* naast *toschen*.

æftertochtlijk, uwt-nimmenheyt, gehoorsaemheyt, genegentheyt, beklaje, libbenich.

Ook in de psalmen, of, algemener gesproken, in Gysberts latere, zuiver-religieuze poëzie, moest Gysbert wel herhaaldelijk op het Hollands teruggrijpen. Dit ging des te gemakkeliker omdat heel Friesland — en onze dichter niet het minst — door een jarenlange bepreking in het Hollands met de desbetreffende uitdrukkingen vertrouwd was geraakt, omdat onze dichter er naar streefde om met zijn berijming zo dicht mogelijk bij de Hollandse tekst te blijven. Soms gelukt dit laatste hem wonderwel. Ziehier de berijming van de bekende tekst: Leer ons alzo onze dagen tellen, dat wij een wijs hart bekomen.

Leer uwz also uwz deagens tol klien somme,

Dat wy in rjuecht wijz wijt'ne hert bekomme.

Maar was dit woord „also” wel Fries? Ik geloof dat we, met onze vraag zo te stellen, de dichter onrecht aandoen. We zouden even goed kunnen vragen: was dit woord algemeen-Hollands? Behoorde het ook daar niet tot een bepaalde groeptaal? Deze groeptaal bestond in het Fries nog niet. Was het dan zo verkeerd dat Gysbert ze trachtte te scheppen, zelfs met behulp van het naburige taaleigen?

We doen dus beter met terug te keren tot onze vroegere vondst; deze namelijk, dat Gysbert, tot op latere leeftijd, streven bleef naar zuiverheid van zijn Fries. Vooral ook hierom, omdat we hier een streven hebben dat lijnrecht ingaat tegen de lijn van Gysberts leven. Na een verblijf midden tussen Friessprekenden keerde hij terug naar de kring waaruit hij stamde, een kring die misschien ook nog wel Fries, maar daarnaast toch zeker ook Stadsfries sprak. Ook hier bleef hij zijn eensgekozen uitdrukkingsmiddel trouw. Ook hier bleef hij, ten opzichte van dit uitdrukkingsmiddel, streven naar zuiverheid. Een enkele maal overdrijft hij dan, en wordt hij zodoende purist, bezigt hij

woordvormen die in het levende Fries van die dagen niet voorkwamen. *Agurs bea* kent er, in zijn herziene vorm, zo een paar. *Leunje* is daar *loanje* geworden, *onder-steunje* is daarin veranderd in *onderstoanje*. Het opmerkelijke van deze formaties is, dat ze analogievormen zijn naar een reeds bestaande Hollands-Friese variant, *dreunen* — *droanje*. Ook bij zijn nieuwvormingen streeft Gysbert er dus naar om te blijven binnen de tendenzen die er in zijn tijd in het Fries leefden.

We komen dan nu tot het moeilijkste deel van onze beschouwing over Gysberts taal: de bespreking van de varianten die teruggaan òf op dialectverschillen òf op een spellingwijziging. Men zal opmerken dat ik hier twee principieel verschillende verschijnselen in één greep samenvat. Op het ogenblik zijn deze twee gevallen namelijk nog slechts zelden van elkaar te scheiden. Eerst wanneer het Oud- en het Middelfries beter en vollediger onderzocht zijn, zullen we deze twee verschijnselen elk op zichzelf kunnen beschouwen. Het gevolg is echter dat we, wat dit onderdeel van Gysberts taal betreft, veel nog ongezegd zullen moeten laten of slechts terloops even zullen kunnen aanroeren.

Een van Frieslands eerste taalkundigen, J. H. Halbertsma, heeft zich nooit aan een studie van Gysberts taaleigen durven wagen. We kunnen zijn tegenzin tegen zulk een onvolkomen werk als deze studie noodzakelijk worden moest, volkomen begrijpen, zelfs waarderen. Maar toch zou het voor de Gysbert Japicx-studie oneindig veel beter geweest zijn indien hij maar gegeven had, wat hij geven kon, hoe gebrekkig dit dan ook was. Want met zijn opmerkingen had hij de aandacht van anderen kunnen richten op deze zo belangrijke zijde van de Gysbert Japicx-studie, had hij er deze anderen opmerkzaam op kunnen maken hoeveel hier nog verricht moest worden, welk een waar-

devolle resultaten hier nog bereikt konden worden. Juist omdat een nadere bestudering van het Middelfries en van de moderne Friese dialecten hier nog veel kan ophelderen en verklaren, wat nu nog duister is, daarom mogen we er niet voor terugschrikken om de eerste onvaste schreden op dit terrein te wagen.

Gysbert Japicx woonde, zoals ik reeds zeide, op de grens van twee dialecten. Het Zuidhoeks strekte zich in zijn tijd veel verder uit dan nu. Ook Bolsward en Witmarsum lagen toen vermoedelijk nog binnen de invloedsfeer van dit dialect; echter niet zo centraal, dat daar nog zuiver Zuidhoeks gesproken werd. Waarschijnlijk hielden in Gysberts tijd in deze streek nog slechts een gedeelte van de kenmerken van het Zuidhoeks stand, in verdedigingspositie tegenover het algemene landfries. Maar zo kon dit dialect dan toch langs directe weg invloed uitoefenen op de taal van de bewoners van deze plaatsen, op de taal van onze dichter.

Gysberts taal is dan ook in meer dan één opzicht nog Zuidhoeks georiënteerd. Van sommige woorden komt alleen de Zuidhoekse vorm bij hem voor (*blieuwe, drieuwe*). Bij andere staat de Zuidhoekse vorm naast een of meer Noordeliker varianten (*tzierl, tjierl, tsjerl*). Het gevolg is dan, dat er bij hem vaak twee of meer verschillende vormen voorkomen van één-zelfde woord.

Dit was echter geen kunstmatige toestand, maar kwam, in beginsel altans, overeen met het werkelijke taalleven. Wanneer de ene dialectvorm bezig is de andere te verdringen, dan komt er een tijd waarin de beide vormen naast en door elkaar gebruikt worden; totdat tenslotte de nieuwere en sterkere vorm het definitief wint. Dit is zo in iedere taal. Maar voor Friesland geldt dit wel in biezondere mate. De controlerende en vaak beslissende invloed van een algemeen beschaafd ontbreekt daar zo goed

als geheel. Bovendien komt het individualistische karakter van het Friese volk niet het minst tot uiting in de Friese taal.

Gysbert kon echter verder gaan; hij kon het hier omschreven verschijnsel, het voorkomen van meer dan een dialectvorm op dezelfde plaats, bij dezelfde persoon zelfs, dienstbaar maken aan zijn kunst. Hij behoefde dan niet te blijven bij de werkelijkheid zoals hij die om zich heen waarnam, maar kon om aesthetische redenen, ook woorden en dialectvormen aanwenden die buiten zijn eigen streek lagen.¹⁾

Dat hij dit ook werkelijk deed, kan voor één geval nog duidelijk aangetoond worden. In de *Blye Mie* gebruikt de dichter het woord *wale* voor *wieg*. Dit woord komt ook voor in de lijsten met aantekeningen die Junius tijdens zijn bezoek aan Bolsward onder de onmiddellike aanwijzingen van Gysbert maakte. Achter *wale* staat hier uitdrukkelijk vermeld „hindelopiensis.”

Nu verwondert het ons niet dat Gysbert zulk een speciaal Hindelopens woord ontleende. Ook elders blijkt dat hij voor dit vreemde dialect belangstelling had. In een van zijn brieven aan Gabbema gebruikt hij het woord „doayter” inplaats van „dochter,” en voegt daar aan toe: „so sizze de Hijnljippers.”²⁾

Het is dus vrijwel zeker dat Gysbert zo nu en dan een woord ontleende aan een dialect dat het zijne niet was. In zulk een geval zal hij zich vaak meer tot het Zuiden dan tot het Noorden aangetrokken hebben gevoeld. De woorden in het Zuidhoeks bezaten meermalen een voller klank dan de corresponderende woorden in het algemene Landfries. Een gedeelte van deze woorden bezat bovendien de kenmerken van een bij uitstek *oude* taal en spoedig zullen we nog zien hoe Gysbert, vooral in zijn

¹⁾ Hetzelfde verschijnsel kunnen we opmerken bij enkele Vlaamse schrijvers. Maerlant ging reeds op deze wijze te werk; in de moderne tijd was het vooral Gezelle die vormen uit verschillende dialecten gebruikte.

²⁾ Brief van 2 April 1655.

latere jaren, zeer veel waarde hechten gaat aan de hoge ouderdom van zijn Fries.

Het zal in de meeste gevallen wel niet meer (of nog niet) uit te maken zijn, wanneer Gysbert Japicx, voor het geval dat hij twee of meer dialectvormen gebruikt, ontleent buiten zijn eigen taalgebied of zich de verscheidenheid te nutte maakt die zijn eigen omgeving hem aanbood. Wèl kunnen we vaststellen tot welke doeleinden Gysbert deze verscheidenheid van vormen aanwendt. In de eerste plaats gaat het verschil in vorm vaak met een verschil in betekenis gepaard. Ook dit kunnen we, en kon Gysbert vroeger, in het werkelijke taalleven waarnemen. Wanneer daar twee vormen naast elkaar staan, dan kan ieder van deze vormen een bepaalde gevoelswaarde voor zich opeisen, die daarna zelfs tot een verschil in betekenis kan uitgroeien. Gysbert, die, beschikkend over een fijn taalgevoel, dit verschijnsel wel moest opmerken, heeft niet nagelaten er in zijn gedichten hier en daar gebruik van te maken. B.v. in *Op 't Musyck-Sjongen*.

So 't yersch' swiet-luwdigh sjongjen
 Uwz 't hert korts t'eare' uwt-tjocht,
 Tinck 't hijmmelsch' Ing'le tongjen
 Het macket dat in nocht!
 Tinss 't hijmmelsch Ingl'e tongjen
 Ing'le tongjen.

Een dergelijke dubbele schrijfwijze (*tinck* — *tinss*) in twee regels die overigens geheel aan elkaar gelijk zijn, moet wel opzettelijk zijn. Misschien voelde Gysbert in de tweede vorm een zwaarder, een dringender betekenis dan in de eerste.¹⁾

¹⁾ Soms worden twee dialectvormen (*soene-schoene*, brief aan Gabbema, 26 Julie 1655) gebruikt om daarmee slechts een vormelijke differentiatie aan te geven. Het lijkt me echter niet mogelijk om *alle* dubbelvormen uit deze zucht naar een uitsluitend vormelijke differentiatie te verklaren. Het is wel interessant om het hier aangehaalde voorbeeld te vergelijken

Iets dergeliks vinden we in psalm 127:

Flesck fen uwz flaesck, bien fen uwz bient'.

Zou *flesck* hier soms een geesteliker, minder stoffelike betekenis hebben?

In de tweede plaats maakt Gysbert deze dialectverschillen dienstbaar aan de zuiver-aesthetiese eisen van zijn vers. Hij gebruikt ze tot het verkrijgen van een rijm of een alliteratie, tot het vermijden van een dubbelrijm. Een paar voorbeelden hiervan zijn:

Om mijn folcx oer-tred laey dy pleage
Az berge' op berg' swier op him del;
Dat him ijn 't gref to mâde dreage
By' godleaze' az herr' mey-gesel.

Christi lyen.

Maar:

d'Heer' seyn sijn seyn-reyn, oerfloed' fol,
Uwt Syon weer op jiemme' dol.

Psalm 134.

En dan ook nog deze paar regels:

O Bâbels bern! dy me' eack woost wirdden sjean sil,
(So me' immen det, al folle', yen ney beschean schil.

Psalm 137.

Zo langzamerhand is onze taalkundige beschouwing weer een aesthetiese beschouwing geworden. Maar dat is waarlik geen wonder! Bij het gebrek aan voorstudies op het gebied van het Oud- en Middelfries komt als vanzelf de aesthetiese kant van het variantenvraagstuk beter tot zijn recht dan de taalkundige. Vergeten we daarom niet, dat aan deze varianten, al worden ze

---

met een dergelik geval dat de heer J. J. Hof zich herinnerde. Een man die anders altijd sprak van *fordrinke*, zei, toen hij pateties werd: *as ik noch ris fordrinze moet*....

dan hier en daar voor aesthetiese doeleinden gebruikt, tenslotte teruggaan op taalverschillen en op den duur dus ook taalkundig benaderd zullen moeten worden.

Hoe meer we echter rekening houden met het taalkundig karakter van deze varianten, des te dieper komen we onder de indruk dat de aesthetiese factoren in Gysberts taalbehandeling een zeer voorname plaats innemen. Zo zwaar gelden bij hem deze aesthetiese factoren, dat hij, wanneer zijn vers dat vraagt, er niet tegen opziet om een bestaande sterke verleden tijd door een eigengemaakte zwakke te vervangen.

d'Heer, God fen sjoene in onsjoen' dingen,
 Dy Hymmel, yerd in see ford-bringe,
 Iz mey uwz:

Toch blijft een dergelijke verandering, hoe revolutionnair dan ook, nog in de lijn van het Friese taalgebruik. Gysbert vormt hier een verleden tijd op dezelfde wijze als die ook bij verschillende andere werkwoorden gevormd werd.

Zo is onze eindindruk hier weer dezelfde als bij de bespreking van Gysberts verfriesingen. De dichter ontwikkelt zijn taal ten behoeve van zijn poëzie en hij durft daarbij ook het ontwerpen van nieuwe vormen aan. Maar als hij nieuwe vormen smeedt, dan doet hij dit toch in overeenstemming met de wetten van de levende taal. Het Fries dat Gysbert schrijft, is inderdaad soms zeer kunstmatig; toch wortelt ook dit zeer kunstmatige Fries nog in de werkelijkheid.

Er zijn in Gysberts *spelling* twee tegenovergestelde tendenzen aan te wijzen. In de eerste plaats de neiging om zich te richten naar het gesproken woord. We mogen niet vergeten dat Gysbert zijn *spelling* niet zelf heeft uitgevonden, maar dat hij bij de schriftelijke weergave van zijn taal steunde op de vroegere

proeven van geschreven Fries, misschien ook nog wel voor een deel op het geschreven Hollands. Zo kon het voorkomen dat deze oudste schriftelijke weergave van het Fries spellingen bevatte, die niet geheel overeenkwamen met het gesproken woord zoals Gysbert dat elke dag om zich heen kon beluisteren. Zo kon bij Gysbert het verlangen ontstaan om in deze geschreven taal veranderingen aan te brengen, waardoor zij in nauwer aanraking zou komen met het gesproken Fries. De vergelijking van de gedichten uit de Junius-collectie en dezelfde verzen in de eerste uitgave verschaft ons hier een overvloed van materiaal. *As* wordt *az*, *uws uwz*, *gyes giez*, *fen de fenne*, *ney de neye*, *het it hettet*. Daarnaast zien we dan echter de neiging opkomen om de spelling van het Fries te wijzigen naar meer grammaticale en zelfs etymologische beginselen. Dit streven gaat dus lijnrecht tegen het voorgaande in. Ook hiervoor leveren de reeds genoemde gedichten ons prachtig materiaal. *Al* wordt *all'*, *beyd beyde'*, *bid bidd'*, *dogh dogg'*, *forkoorne forkor'ne*, *hij frijt hij frij't*, *hetter het'er*, *meyer meyer*.

Nu vermoeden we wel dat de neiging naar de gesproken taal toe de primaire zal geweest zijn. Maar te bewijzen valt dit toch slechts voor een enkel sporadies geval, zoals voor de varianten *ney de*, *neye*, *ney'e*. Eén ding weten we echter zeker. Beiderlei streven moet reeds aanwezig geweest zijn in de tijd toen Junius Gysbert bezocht. Want wel bezitten de gedichten in de uitgave van 1668 voorbeelden te over om de beide ontwikkelingslijnen die ik zoëven aangaf, buiten twijfel te stellen, maar een enkele keer schijnt het alsof deze ontwikkeling in achterwaartse richting is verlopen, m.a.w. alsof de Junius-handschriften de jongere vorm hebben en de uitgave de oudere (*kin't* — *kint*, *socken* — *sock in*, *peteer* — *pittear*, *nij'gheyd* — *nijgheyd*). Dit verschijnsel is alleen te verklaren wanneer we aannemen dat er van de gedichten waar het hier om

gaat, nog een oudere spelling moet bestaan hebben; dat deze spelling in de tekst die Junius in handen kreeg, reeds enige wijzigingen had ondergaan; dat deze wijzigingen niet alle werden aangebracht in het exemplaar dat als grondslag diende voor de uitgave. Dat dergelijke onregelmatige veranderingen mogelijk waren, bleek ons reeds uit de bestudering van de *oeyt* — *uwt*-varianten.

De conclusie dat deze beide neigingen, dus ook die tot een meer grammaticaal en zelfs etymologies georiënteerde spelling, in 1648 reeds bestonden, is vooral hierom van belang, omdat het streven naar een minder natuurlijke schrijfwijze tot nu toe vaak uitsluitend aan de invloed van Gabbema werd toegeschreven. Ook Gabbema bezat immers de gewoonte om letters die reeds lang verloren gegaan waren, met een komma te herdenken, om de waarde van ieder deel van een samengesteld woord afzonderlijk te willen doorproeven.¹⁾

Nu is het volkomen waar dat de neiging tot een meer etymologies georiënteerde spelling bij Gysbert eerst onder Gabbema's invloed tot volkomen ontwikkeling kwam; met het gevolg dat Gysbert al spoedig veel verder ging dan Gabbema zelf ooit gegaan was.²⁾ Maar toch deed Gabbema ook hier niets anders dan een neiging die reeds bestond, tot haar volle ontplooiing brengen. Dat deze neiging hinderlik moest inwerken op het bestaande schriftbeeld, behoeft nauweliks betoog. Gysberts taal was dikwijls al gewrongen; de ontleding van de samengestelde woorden maakte het gezichtsbeeld nog gecompliceerder. De komma's hadden in Gysberts poëzie reeds een gewichtige taak:

¹⁾ In ieder der samenstellende delen tracht hij een afzonderlijk bestaandwoord terug te vinden; *aloude tael* — *aadel ouwde tael*, *klinker—klink-aerd*. Hij volgt hierin het voorbeeld van Hollandse puristen; soortgelijke formaties vinden we b.v. in de *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst*.

²⁾ Men vergelijkte maar eens beider verzen op *Sybilla van Jongstal*.

het aangeven van de versmelting van twee open lettergrepen; nu kregen ze er nog een andere, niet minder belangrijke taak bij: de herdenking van verloren gegane lettertekens. Dit alles moest soms wel leiden tot een te-veel. Zoals in het gedicht op Rintjus' eerste drukproef.

Hoe perss' my herts druwck-perss', dae Druwck-persse' eer'
[Fonteyne,

Ontdruwk't, sijn Druwckerye in druwck-droav' lib'-stuwne'
[eyne.

'k Ney-gâlld' sijn sill'ge siel: O, d'gloarje fenne Druwck
Iz all'e Yerdsch' druwcke' onteyn'. Kijts', nu's Druwck
[salme' ijnn' druwck'!

We mogen echter niet vergeten dat dit alles slechts het schriftbeeld gold en niet de klank. Deze overmaat behoeft dus nauwelijks invloed te hebben op onze waardering van een vers als vers.

VI. SLOTBESCHOUWING.

DE PERSOONLIKHEID VAN GYSBERT JAPICX

MEN is gewoon Gysbert Japicx te beschouwen als de Friese dichter bij uitnemendheid. Waarom? Omdat hij, als kunstenaar, alle andere Friese dichters overtrof? Of ook nog om andere redenen? Ook hierom, omdat de Friese taal voor hem, als dichter, een biezondere waarde had? Wie, die de voorgaande hoofdstukken gelezen heeft, zal hier nog aan twifelen?

Het is hier de plaats om ons te realiseren, wat de Friese taal voor Gysbert betekende. Welke taal Gysbert als jongen gesproken heeft, weten we niet. Bolsward was in zijn dagen vermoedelijk reeds domein van het Stadsfries, maar dit neemt niet weg, dat Jacob Gysberts in zijn gezin het echte Fries nog wel kan hebben gehandhaafd. In ieder geval zal Gysbert in zijn jeugd dit Fries, zo hij het dan al zelf niet sprak, bijna dagelijks door anderen hebben horen spreken.

Vanuit Bolsward trekt de dichter nu naar Witmarsum, vestigt hij zich dus in een zuiver Friese omgeving. Vermoedelijk heeft hij daar het Fries eerst als voertuig voor zijn gedichten leren gebruiken. Echter zal het Fries oorspronkelijk niet Gysberts voorkeur gehad hebben, omdat de dichter van meet af reeds de aesthetiese kwaliteiten van deze taal onderkende. Gysbert zal het Fries alleen gekozen hebben als voertuig voor zijn gedichten, omdat hij zich met deze gedichten richtte tot het

volk, zich plaatste midden onder het volk. Welke taal zou hij hierbij anders hebben kunnen gebruiken dan de taal van dit volk, het Fries?

Maar dan moet Gysbert al gauw de aesthetiese kwaliteiten van dit Fries ontdekt hebben en zich in het aanwenden daarvan geoefend hebben. Want hoe zou hij zich anders over deze taal zulk een meesterschap verworven hebben? Gysbert zag in het Fries poëtiese mogelijkheden. Maar dit alleen was niet voldoende. Hij moest deze mogelijkheden ook binnen zijn bereik brengen; door de taal in haar volle omvang te bestuderen, door ze op de spanriem te zetten van zijn dichtserlike geest. Dit doet Gysbert dan ook, heel zijn leven lang. Met het gevolg, dat veel later, wanneer hij reeds 20 jaar in een niet-zuiver-Friese omgeving verkeerd heeft, het Fries hem nog gemakkeliker materiaal is dan het Hollands.

De eerste reden die ik voor het gebruik van het Fries opgaf, namelijk dat het Fries de taal was van het volk waaronder Gysbert verkeerde en verkeren wilde, gold toen niet meer. Want het karakter van Gysberts poëzie had zich toen reeds gewijzigd. Zijn volkspoëzie was toen reeds renaissancepoëzie geworden.

Waren het dan enkel de aesthetiese kwaliteiten nog die in deze latere jaren Gysberts liefde voor het Fries voedden? Ik geloof van niet. Met Gysberts opvatting van het dichterschap had zich ook zijn voorliefde voor het Fries gewijzigd. In de loop der jaren was ook deze voorkeur tot een renaissanceideaal uitgegroeid.

Het is een algemeen bekend feit, dat de renaissance belangstelling bracht voor de nationale talen. Deze nationale talen waren vroeger rijk geweest; het kwam er nu slechts op aan ze uit hun tegenwoordig verval op te heffen. Hoe ouder de taal, des te edeler was haar afkomst, des te schitterender kon ook haar toekomst zijn. Nu ontbraken in deze tijd nog vrijwel

algemeen de meest elementaire begrippen omtrent de onderlinge verwantschap der talen; het viel dan ook niet moeilijk om de oorsprong van de meeste dezer talen terug te voeren tot in een zeer ver verleden.

Het Nederlands was een van deze zeer oude talen. In 1569 had Becanus dit reeds aangetoond; in zijn *Origenes Antverpianae* voerde hij het Nederlands terug tot in het Paradijs, o.a. op grond van het motief dat de naam Adam van het Nederlandse woord „adem” zou zijn afgeleid. Zijn theorieën vonden weerklank bij H. L. Spieghel, de schrijver van de *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst*. Spieghel wilde het Nederlands zuiveren van vreemde smetten; hij wilde de taal van zijn land herstellen in haar oude heerlijkheid. Deze heerlijkheid was groter dan die van menige andere taal, want het Nederlands was „een moeder-taal van meest alle omleggende talen / zomen der zelve opkoomst grondlyck naspuert.”¹⁾ Spieghel stond met deze opvatting niet alleen; andere geleerden en letterkundigen koesterden eenzelfde overtuiging als hij.

Stond de hoge ouderdom van het Nederlands dan al voor velen vast, veel minder reden was er nog om te twijfelen aan de oude adel van het Fries.

Moest men voor de gloriëtijd der Friezen niet juist tot ver in het verleden teruggaan? Was Junius er niet om het grote belang van de oude Friese taal door wetenschappelijke studie te staven?

Een grote invloed moet Gysbert in dit opzicht ondergaan hebben van Gabbema. Deze maakte, om zo te zeggen, de dichter hier aan zichzelf openbaar. Gabbema bezat een sterke verering voor alles wat Frieslands oudheid betrof. Voor Frieslands geschiedenis wel in de eerste plaats, maar dan ook voor Frieslands aloude of, zoals hij dit zegt, aadel-oude taal. Als hij tot

¹⁾ H. L. Spieghel, Toe-eyghen-brief voor de Twe-spraack.

historieschrijver van Friesland benoemd wordt, dan is er blijdschap onder zijn vrienden, en enkele hunner uiten hun vreugde in een vers. Bijna allen spreken ze de hoop uit, dat Gabbema de roem van het oude Friesland weer voor hen zal doen leven. Laten we maar even het woord geven aan Rintjus, de Leeuwarder uitgever, die in Gabbema's onmiddellike nabijheid woonde en dus vaak met hem in aanraking zal zijn gekomen. Hij verheugt zich vooral over deze benoeming, omdat

nu hy (Gabbema) de Friezen
Haer adeloudheid aan zal wiezen.¹⁾

Deze zelfde verering voor het oude zien we nu ook bij Gysbert tot uiting komen. Zij openbaart zich al in de tweede voorrede, dus in de inleiding *Oon myn lan-aerde lezzers*. In plaats van over „de Friessche tonge,” zoals in het oorspronkelijke voorwoord, spreekt de dichter hier over „uwz âde Friez'ne tonge.” Is het te ver gezocht, om in deze verandering van: Friese taal in: taal der oude Friezen, invloed te zien van Gabbema, bij wie de Friese geschiedenis nummer één was?

Sterker nog spreekt deze verering voor het oude Friesland uit het volgende. Junius had het Fries ingedeeld bij de Angelsaksiese taalgroep. Hij schijnt over deze indeling met Gysbert te hebben gesproken. In een lofvers bij een verzameling preken, uit het Engels vertaald,²⁾ brengt deze nu de bij Junius opgestoken kennis weer te pas. Maar daarin noemt hij de Friezen dan niet Angelsaksers. Neen, hij draait de zaak om. De Engelsen heten bij hem „halve Friezen.”

Is het nu niet aan te nemen, dat deze verering voor het oude Friesland bij Gysbert zich moest toespitsen op de taal? Bij de ene hierboven vermelde variant uit de twee voorredenen kwam dit reeds tot uiting. „Onze taal, die reeds zo oud is.” En dus

¹⁾ Hollantsche Parnas, pag 338.

²⁾ Ruyter op het fael paerd. Bolsward, Samuel Haringhouck, 1660.

zoveel edeler en voorname. Die, zoals Gysbert het zelf uitdrukt in de *Nauwkeurige Nederlander*, een „prael-bloeme” is „aan uw (d.w.z. van de Nederlander) al-gemeene eeren-krans.”

In deze *Nauwkeurige Nederlander* komt dan een zinsnede voor, die zich slechts uit deze verering voor het oude Fries verklaren laat. De *a*, zo zegt de schrijver, moet men uitspreken „gelijk de Schier-kraey 's winters sneeuw ende ys-vorst-kille uytkeelt, met een FRIESCH woord: Kâd, Kâd. i. e. koud, koud.” En dan voegt hij er tussen haakjes bij: „Recht of onze Landtale so oud ware van dien tijd af dat de beesten spraecten, waer van her den voornoemden Kraey dit woord noch schijnt behouden te hebben.” We kunnen de vraag of het Gysbert met dit laatste gezegde ernst dan wel scherts is geweest, gevoegelijk in het midden laten; belangrijker dan deze vraag is immers dat deze opmerking, hetzij scherts of ernst, enkel ingegeven kan zijn door Gysberts grote verering voor het oude Fries.

Maar nu was de taal zoals het gewone volk die sprak, toch niet geschikt voor het schrijven van verzen. Van hoe edele afkomst ook, in de loop der eeuwen was deze taal verwaarloosd en vervallen. Ze moest nu dus weer beschaafd en verrijkt worden.

Gysbert deed aan deze cultivering van de taal ijverig mee. Hij bezit belangstelling voor de structuur van het Fries; als Gabbema hem een oude Friese grammatica te leen geeft, antwoordt hij: „Een soete tydkorting souden wy t'samen kunnen hebben, indien wy (met dit Friesche werk) eens by malkanderen mochten zijn.” Echter was de bestudering van de Friese taal voor Gysbert meer dan een tijdpassering. Ze had ook een practies doel. Ze verschafte hem het materiaal waarmee, en inzicht in de wijze waarop hij zijn taal kon uitbouwen.

Dit streven om de taal te cultiveren sloot nauw aan bij de neiging tot verfraaiing die we in Gysberts latere poëzie in zulk

een sterke mate tot uiting zien komen. Want wel was deze neiging een aesthetiese eigenschap, het uitvloeisel van een anders-kunstenaar zijn, maar juist dit anders-kunstenaar-zijn bood aan Gysbert de gelegenheid om zijn taal naar renaissancistische eisen te beschaven en te verrijken. Was Gysbert nog volksdichter geweest, het contact met zijn omgeving, het staan midden in die omgeving, zou deze neiging zoal niet verhinderd, dan toch aan banden gelegd hebben. Maar het contact met het volk had de dichter in deze jaren al reeds opgegeven, of stelde hij altans toen niet meer zo hoog. Hij dichtte nu immers voor zichzelf en een kring van medekunstenaars en letterlievenden. Zijn nieuwe lezers verhinderden Gysbert niet zijn taal te cultiveren; integendeel, zij moedigden dit juist aan.

Toch blijft Gysbert, ook waar zijn Fries nog zo naar de lamp ruikt, in staat om schoonheid te geven; iets wat van zijn Hollands zeker niet te zeggen valt. Dat komt, omdat hij zijn Fries per slot van rekening toch *leerde*, niet in de studeerkamer, maar op het platteland. Hij hoorde het spreken. Zo werd hij van het begrip af vertrouwd met de gesproken taal, met de klanken van het Fries.

Een gelukkig toeval was het, dat de schoonheden van Gysberts vers voor een deel juist gelegen waren in de *klank*, in de muzikaliteit. Wat hij in de practijk waarnam, kon hij zo onmiddellik toepassen in zijn kunst. Iets van dit vermogen blijft hem bij, ook in zijn later leven. Zo komt het, dat we zijn renaissancepoëzie, hoe gecultiveerd, hoe onecht en gemaakt soms, toch nog kunnen blijven genieten.

Deze muzikaliteit was een der voornaamste kwaliteiten van Gysberts poëzie. Ze was echter niet de enige. Ze stond niet op zichzelf, maar werd gedragen door een sterke rythmiese beweging. Daardoor juist bereikte ze haar hoogste kunnen. Want in deze diepbewogen rythmiek vond zij niet alleen de gelegenheid

zich ten volle te uiten, maar alleen door en in haar kon deze zelfde rythmiek gestalte verkrijgen. Muzikaliteit en rythmiese bewogenheid staan bij Gysbert in het nauwste verband. Dit was slechts mogelijk, zo de dichterlike ontroering, die hen beide verbond, diep en krachtig was. Bij Gysbert was dit ongetwijfeld zo. Voor hem was ze een macht die hem overmeesterde en hem noodzaakte zich te uiten, waar en onder welke omstandigheden hij zich ook bevond, die hem soms dwong, de grenzen te overschrijden welke de inhoud aan het gedicht stelde.

Zowel de cultivering volgens het renaissancistische taalbegrip als de verfraaiing tengevolge van zogenaamde aesthetiese eisen stelde de taal van Gysberts latere gedichten buiten het werkelijke Friese taalleven. Met een enkel woord hebben we vroeger reeds aangeduid wat hiervan het gevolg was. De dichter verloor zo het contact met het Friese volksleven en dit volksleven had toentertijd de ontdekkende en stimulerende kracht van een groot dichter zo bitter nodig. Maar we mogen dit feit betreuren, het gaat niet aan er de dichter een verwijt van te maken. Dat zou hetzelfde zijn als de wijzers van de klok terug te zetten, en wat helpt dit? De tijd schrijdt toch voort. De ontwikkeling van Gysbert was nu eenmaal die van volksdichter tot renaissancedichter. Deze ontwikkeling was een natuurlijke groei, die we eenvoudig te aanvaarden hebben. Laten we daarom liever opmerken, hoe systematies Gysbert bij de schepping van zijn letterkundige taal te werk is gegaan. Waar hij van het algemene gebruik afwijkt, daar doet hij dit meestal toch niet, zonder de analogie in het oog te houden met werkelijk bestaande vormen; een verschijnsel dat van een voor die tijd diep inzicht in het wezen der Friese taal getuigt.

Reeds herhaaldelijk is in dit hoofdstuk de ontwikkeling ter sprake gekomen van volksdichter tot renaissancedichter. Volksdichter was Gysbert in de eerste plaats, doordat hij leren wilde.

Hij schreef om anderen wijzer, beter, gelukkiger te maken. Dat was het doel van zijn poëzie. Maar dat alleen maakt nog niet de echte volksdichter. Gysbert was het in diepere zin. Hij stelde zich niet boven het volk, als een die het weet en nu uit zijn wijsheid ook aan anderen meedelen wil. Hij stelde zich midden onder het volk. Hij sprak als hunner een. Nog sterker, hij sprak niet zelf, maar hulde zich in de gestalte van een hunner. Hij verschool zich achter een boer, een grijsaard. Twee eigenschappen kwamen hem hierbij te stade, een meer persoonlijke en een meer aesthetiese. In de eerste plaats wel zijn grote bescheidenheid, waarover straks meer. In de tweede plaats zijn werkelijkheidszin.

Het getuigt van een niet gering talent om zich zo in zijn personen te kunnen verplaatsen als Gysbert deed, om hun optreden zo te observeren, dat hij de rol kan spelen van een hunner, zonder zich ook maar voor een enkel oogenblik aan de omstanders, zijn soortgenoten, te verraden. Gysbert volbrengt dit kunststuk. Daartoe helpt hem zijn werkelijkheidszin. Deze werkelijkheidszin is er — altijd. Het is er in de liefdesverzen, waar het de dichter in staat stelde een verhaal te herscheppen tot een toneel (*Minne-fjuecht-spil*). Het is er in de didactiese poëzie, waar het, zoals zoeven reeds is opgemerkt, meehielp om het gedicht, met het daarin behandelde vraagstuk, midden onder de toehoorders te plaatsen. Het is er ook nog in de psalmen, maar hier werkte het vaker belemmerend in op de dichtelijke visie dan dat het meewerkt tot het scheppen van een subliem beeld. Het is er ook weer in de vertalingen, en daar weer als versterkend, want als nationaliserend element. Hoezeer dus ook verschillend van werking, het is er altijd, van Gysberts jeugd tot in Gysberts ouderdom. Het is goed, hier nu reeds op te letten.

Als volksdichter sluit Gysbert dan onmiddellijk aan bij wat

bestond: een enkel minneversje, een samenspraak. Geen wonder trouwens. Hij zal in de eerste tijd voor weinig meer gegolden hebben dan iedere andere plattelandssrijmelaar. Vermoedelijk had hij ook dezelfde taak: gelegenheidsverzen maken voor de vooraanstaande families in zijn omgeving. Maar al gold hij dan als niets anders dan als gelegenheidsrijmer, hij was wel anders. Want hij was dichter, en, vanaf het allereerste begin, dichter met een zekere eruditie.

We weten niet veel van zijn jeugd. Maar in ieder geval mogen we toch aannemen dat Gysbert een opleiding ontving welke boven die van een gewone plattelandsschoolmeester uitging, dat hij, in zijn jeugd, verkeerde in kringen die op een betrekkelijk hoog beschavingspeil stonden, dat hij opgroeide in een stad waar het, getuige het stadhuis dat in 1616 voltooid raakte, toch niet aan alle kunstliefde ontbrak.

In de vroegste gedichten die we kennen, is dan ook reeds de dichter aan het woord die een beschaving bezit welke boven de gewone dorpsbeschaving uitstak. Toch koos Gysbert welbewust, voor zijn verzen de vorm van de volkspoëzie, en, wat meer zegt, slaagde hij in dit genre volkomen! Wordt, als we dit overdenken, onze bewondering voor Gysbert als dichter niet nog groter dan ze reeds was?

Van volksdichter — welbewust volksdichter dus — wordt Gysbert dan renaissance-dichter. Was deze groei een gevolg van de verandering van omgeving, van de overgang van Witmarsum naar Bolsward? Of voltrok ze zich onder invloed van Gabbema?

Het zou wel dwaas zijn om de invloed van deze beide factoren eenvoudig te lochenen. Toch hoop ik, dat u uit de beschouwing van de gedichten dit ene wel gebleken is, dat we hier te doen hebben met een natuurlijke groei. Het dichterschap maakt zich bij Gysbert langzamerhand los van de banden die het bonden, worstelt zich vrij, treedt op als een autonome macht. Tegelijker-

tijd verandert dan ook Gysbert zelf, wordt hij van gemeenschapsmens tot individualist. Misschien nog niet tot wat wij verstaan onder een individualist. De banden der maatschappij waren sterk in die dagen en zij bonden een bescheiden persoon als Gysbert allicht sterker dan de een of andere opstandige natuur. Maar voor de *dichter* Gysbert kwam het gemeenschapselement nu toch op het tweede plan te staan. Voor hem bezat de poëzie voortaan in de eerste plaats een persoonlijke waarde.

Vandaar, dat hij zich nu ook meer onmiddellijk kon uiten, waar het zijn godsdienstig leven gold. Zijn vroegste gedichten handelen, voor zover zij altans eengodsdienstige inslag vertonen, voornamelijk over de verhouding tussen God en de wereld. In zijn latere verzen gaat het in de eerste plaats om de betrekking tussen God en de dichter zelf. In zijn vroegere gedichten uitte het godsdienstige element zich hoofdzakelijk als didactiek. Zijn latere verzen zijn religieuze poëzie in engere zin.

Toch moet men niet menen, dat in deze latere verzen Gysberts godsdienstig leven zich ieder ogenblik ten volle komt openbaren. Een bescheiden figuur, zoals Gysbert was, moest hier, meer dan ergens anders nog, wel behoefte gevoelen aan een omhulling die zijn heiligste gevoelens voor het oog van de wereld verborgen houden kon. Deze bedekking nu vond hij in de psalmen.

De neiging tot „versluiting” vloeyde regelrecht voort uit Gysberts persoonlijkheid. We vinden ze dan ook in al zijn gedichten, in zijn eerste verzen zowel als in zijn laatste. Gysbert laat zich in zijn poëzie nooit onmiddellijk kennen. Hij verschuilt zich achter zijn eigen scheppingen, achter ontleningen.

Toch uitte deze neiging zich in de vroegere gedichten anders dan in de latere. In de oudere verzen kon ze tevens dienen om aan de poëzie het karakter te verlenen van volkskunst, om dus het contact met de omringende wereld te bevorderen. In de

twede helft van Gysberts leven, toen het karakter van zijn poëzie zich gewijzigd had, kon deze zelfde neiging dienstbaar gemaakt worden aan een tegenovergesteld doel, kon ze er toe meewerken om het contact met de buitenwereld, zoal niet te voorkomen, dan toch te beperken.

Ik noemde de ontwikkeling die we bij Gysbert konden vaststellen een natuurlijke groei. Dit sluit echter niet uit, dat er omstandigheden van buitenaf geweest kunnen zijn die deze groei hebben bevorderd.

Twee van deze omstandigheden vermeldde ik reeds: de verhuizing naar Bolsward en de vriendschap met Gabbema.

De verhuizing naar Bolsward zal ongetwijfeld op deze ontwikkeling van invloed zijn geweest. In Witmarsum, een dorp waar de ontwikkelden zeldzaam waren, zal de schoolmeester, zal Gysbert dus, zich niet tot zijn eigenlike werk hebben kunnen beperken, maar zal hij gedwongen geweest zijn een leidende positie in te nemen in het dorpsleven. In Bolsward was dit anders. Daar was de kring van het intellect groter, belangrijker. Daar zal de dichter zich gemakkelijker tot zijn schoolwerk en zichzelf hebben kunnen beperken. Daar vond hij bovendien de dagelijkse omgang met enkele mensen die in meer of mindere mate het stempel droegen van de beschaving van die tijd. Deze omgang zal niet nagelaten hebben, Gysberts persoonlijkheid in renaissancecristiese richting te helpen ontwikkelen.

Was dus de omgeving waarin Gysbert na 1637 zijn dagen sleet, een langzaam, maar gestadig werkende factor in Gysberts ontwikkelingsgang, de omgang met Gabbema werkte meer kort en hevig. We hebben in ons hoofdstuk over het leven van de dichter reeds enkele omstandigheden opgenoemd die de grote verering voor Gabbema kunnen verklaren. Gysbert zag hem slechts op een afstand, kende slechts de schone schijn die over Gabbema's leven lag, zag slechts de gunstigste zijde van zijn

persoonlijkheid. Gysbert had behoefte aan vriendschap, aan sympathie. Deze twee redenen zijn op zichzelf echter niet voldoende. De grote invloed die Gabbema zo plotseling op Gysbert verkreeg, wordt slechts volledig verklaarbaar, wanneer we aannemen, dat de idealen die hij koesterde, ook reeds, hoewel misschien nog slechts halfbewust, bij Gysbert zelf aanwezig waren.

Onder de aanmoediging van zijn nieuwe vriend komen deze dan echter snel tot ontplooiing, slaat de vlam die reeds in het verborgen brandde, plotseling naar buiten uit. In een zeer korte tijd zien we Gysbert dan uitgroeien tot een schrijver met sterk geaccentueerde renaissance-eigenschappen.

Van volksdichter tot renaissancedichter! De ontwikkeling waar de Nederlandse literatuur een eeuw voor nodig had, die van vroeg- tot laat-renaissance, vinden we hier weerspiegeld in het werk van één persoon. Geen wonder dan ook, dat we in Gysberts poëzie herinneringen aantreffen aan heel de Nederlandse literatuur van de laatste helft van de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw. We hebben invloed kunnen vaststellen van Roemer Visscher en Lambert van den Bos, van Cats en Hooft, van Huygens en Starter. Wanneer we deze invloeden hadden beschouwd, afgezien van de persoonlijke ontwikkeling van de dichter, dan konden we licht tot de conclusie gekomen zijn, dat Gysbert in zijn litteraire sympathieën her- en derwaarts gedreven werd. Deze schijnbare willekeur zou allicht de achting voor hem als zelfstandige persoonlijkheid geschaad hebben, ook al waren we ons dan bewust dat Gysbert deze invloeden in de regel zelfstandig verwerkt. Maar nu weten we beter. Het contact tussen Gysbert en de Hollandse literatuur van zijn tijd is ver van willekeurig. De ontleningen aan deze Hollandse literatuur geven, chronologies genomen, zeer duidelijk de weg aan, die Gysbert als dichter doorloopt.

Niet alleen daarom echter vinden we in Gysberts werk een

weerspiegeling van heel het geestesleven uit de bloeitijd van onze Republiek. Ook nog in een ander en belangrijker opzicht. De polen die Gysberts leven beheersen, liggen ver uit elkaar. We vinden bij hem een sterke werkelijkheidszin, en hierboven merkten we reeds op, dat deze werkelijkheidszin, al uit hij zich in latere jaren dan minder, hem tot aan het einde zijns levens bijgebleven moet zijn. Maar we vinden bij hem ook een sterk verlangen naar de hemelse zaligheid, en al wordt dit verlangen in latere jaren steeds heviger, de didactiese gedichten zijn er om ons te bewijzen, dat dit verlangen ook in zijn vroegere leven reeds aanwezig geweest moet zijn. We vinden bij hem een volkomen erkenning van de natuurlijke driften in de mens (men denke slechts even terug aan de *Friesche Tjerne*), en deze erkenning verlaat hem ook in zijn later leven niet, getuige zijn houding tegenover Gabbema's minneverzen. Maar daarnaast vinden we ook een streven naar ontlediging van deze aardse verlangens, een lust om ontbonden en met Christus te wezen, als waar de *Friesche Herder* ons van spreekt. We vinden bij hem een volkomen aanvaarding van deze wereld (men denke slechts aan de *Free-bea*) en ook een volkomen loszijn van al dit aardse (*Jolle in Haytse-yem*).

Nu is dit het merkwaardige en tevens het waardevolle in Gysberts persoonlijkheid, dat zijn leven, ondanks deze twee veruiteenliggende polen toch een eenheid is geweest.

Want dezelfde polen die we bij Gysbert vonden, vinden we, meer of minder gewijzigd, ook bij vele andere zeventiende-eeuwers. Gabbema moet ze beide bezeten hebben. En Henricus Bruno, de Hoornse conrector, wiens leven in zo flagrante tegenstrijd was met zijn poëzie. En Brederoo, die soms, te midden van zijn dolle levensvreugde plotseling stil kon worden. En Huygens, wiens degelijkheid eensklaps ontspoorde in een platte klucht.

Maar bij al de hier genoemden openbaart de tegenstelling tussen deze beide polen zich als een conflict dat of ontweken werd, of doorleden, of eenzijdig opgelost. Geen van hen wist in deze de harmonie te bereiken die het leven en de persoonlijkheid van Gysbert Japicx kenmerkte. Gysbert Japicx was daarom niet enkel een begenadigd dichter, hij was ook een van de meest universele mensen van zijn tijd.

We hebben reeds mogen vaststellen, dat ook de vroegste gedichten die we van Gysbert kennen, getuigenis afleggen van deze harmoniese geestesgesteldheid. Dit is een feit, dat ook in een ander opzicht nog niet zonder betekenis is. Men heeft namelijk wel eens aangenomen, dat de dichter, na een meer ongebonden jeugd, op latere leeftijd tot bekering zou zijn gekomen. Buitenrust Hetteema heeft zelfs gemeend, de psalmen te kunnen aanwijzen die hij bij deze gelegenheid dichtte.¹⁾ Maar een dergelijke bekering zou ongetwijfeld een (altans tijdelijke) verstoring van het evenwicht tussen het natuurlijke en het geestelike element tengevolge gehad moeten hebben. De schone eenheid tussen deze beide, welke Gysbert op betrekkelijk jeugdige leeftijd reeds bezat en op latere jaren wist te bewaren, maakt deze veronderstelling wel zeer onzeker.

Gysbert was dus een „minske fen utersten,”²⁾ maar tussen deze uitersten bestond bij hem geen kloof; wel, natuurlijk, een spanning. Vele van de eigenschappen die men bij Gysbert kan opmerken, vallen uit deze spanning af te leiden: zijn streven om reeds op aarde iets van de hemelse zaligheid te verwerkelijken, zijn voorkeur voor het platteland boven de stad, zijn verheerliking van de vrede.

Toch leren we, als we alleen deze lijn volgen, Gysbert nooit

¹⁾ F. Buitenrust Hetteema, Gysbert Japiks, pag. 33.

²⁾ D. Kalma, Frisia, 1927, pg. 206.

volkomen kennen. Was dit wel zo, hij zou de belichaming zijn van een (zij het dan ook zeer universele) gedachte, niet een levend mens met eigen karaktertrekken.

Twee van deze karaktertrekken verdienen hier nader genoemd te worden: zijn ernst en zijn bescheidenheid.

Gysbert moet een geweldige ernst bezeten hebben. Hij kende geen rust, voordat hij een verschijnsel tot op zijn diepste grond had gepeild. De levenservaringen die hij in zijn verzen vertolkt, ademen dan ook alle dezelfde geest van diep doordringen en dege degelijkheid.

Gysberts grote mate van bescheidenheid blijkt het duidelijkst uit een beschouwing van zijn leven en van zijn verhouding tot zijn vrienden. In zijn gedichten vertoont deze eigenschap zich meestal in religieuze vorm, als een zeer gering denken over zichzelf en een sterke behoefte aan steun van God.

Deze bescheidenheid beïnvloedt ook het wezen van Gysberts kunst. Ze brengt de dichter er toe, zich te verbergen achter een door hem zelf geschapen figuur, zich te omhullen met een onpersoonlike vorm. De werking is hier echter tweërlei: niet alleen dreef Gysberts bescheidenheid er hem toe om deze bedekking te zoeken, maar ze maakte het hem ook mogelijk om deze bedekking te vinden. Deze eigenschap alleen stelde de dichter in staat, zich zo volkomen in de gedachtengang van zijn personen te verplaatsen, maakte hem zo bij uitstek geschikt voor de vertolking van een overgeleverde stof.

De twee karaktertrekken, die ik hier noemde, schijnen ten dele gedekt te worden door Gysberts zinspreuk: sljuecht in rjuecht, waarbij dan het „rjuecht” naar zijn ernst, het „sljuecht” naar zijn bescheidenheid zou moeten heenwijzen. Het is niet zeker, of Gysbert deze spreuk zelf gevonden heeft, dan of hij ze ontleende aan een oude reputatie van de Bolswarders, zijn stadgenoten. De toevoeging „az dy fen Boalsert”, het gebruik van

dezelfde spreuk, eveneens met deze toevoeging, door de latere Bolswarder rector Hilarides, doen het laatste vermoeden.

Nu is er echter één verschijnsel in Gysberts latere poëzie, dat met de tweede van de beide genoemde karaktertrekken in strijd schijnt. Ik bedoel de praal en de pracht die de dichter, onder invloed van de renaissance, dan in zijn werk ten toon spreidt. Heeft de ontwikkeling die Gysbert in die jaren doormaakte, hem dan toch gebracht tot verlochening van zijn persoonlijkheid? Heeft deze groei dan toch een tweespalt gebracht in zijn leven, het conflict tussen dichter en mens?

Ik geloof van niet. Gysbert kon een hoge dunk hebben van zijn kunstenaarschap, omdat hij deze kunst in de eerste plaats zag als een religieuze waarde, als een voorsmaak van de hemelse harmonie waar hij zozeer naar smachtte. De kunst was hem een gave Gods, waar hij zich rijk en gelukkig mee voelde, maar soms kon dit grote geluk — juist omdat het de afstraling was van de hemelse harmonie — hem klein maken en nietig, de overtuiging bevestigen, dat hij God-onwaardig was. Gysbert kon een sterk en hoog kunstenaarsbesef verenigen met een geringschatting voor zichzelf als mens, omdat Christus tweeërlei waarde voor hem had, omdat Deze naast zijn Verlosser ook de „Schienheyt salme” was.

Het is daarom tenslotte toch de kunstenaar die bij Gysbert overheerst. Deze stempelde zijn persoonlijkheid tot die van een mens welke zich gewond voelde door de gebreken van de wereld en van zichzelf, en die vol weemoed uitzag naar een andere wereld, waar volkomen harmonie heerste. Deze stelde tenslotte ook de grenzen aan Gysberts nationale streven, waar ze voor het Fries het recht opeiste draagster van schoonheid te zijn, maar tenslotte de schoonheid toch hoger stelde dan de taal waarin deze zich uitte. Men kan Gysbert Japicx daarom misschien nog het best kenschetsen met de omschrijving: een Fries dichter

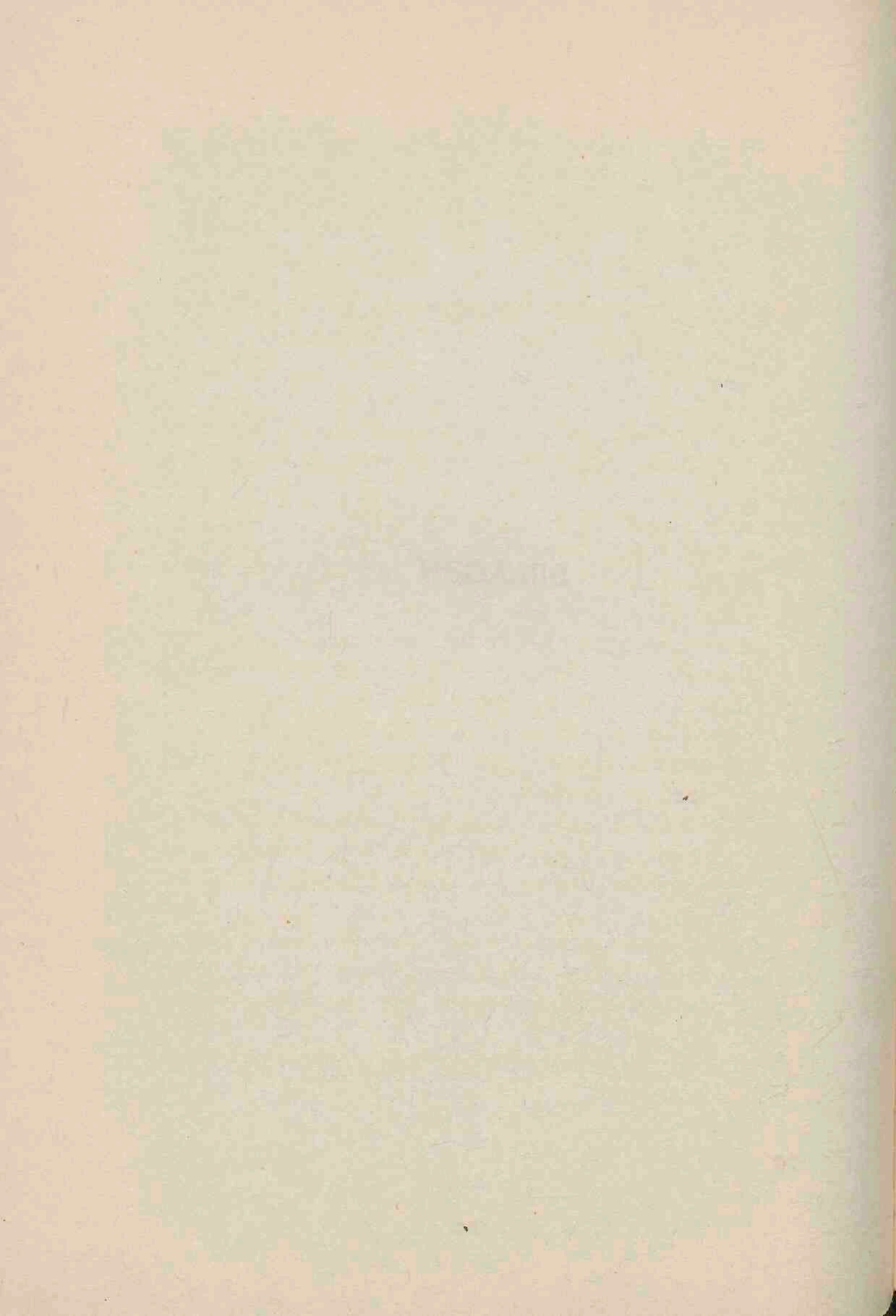
in de zeventiende eeuw. Maar dan toch met dien verstande, dat bij hem zowel het gebruik van het Fries als het deelhebben aan het religieuze en culturele bezit der zeventiende eeuw in laatste instantie slechts attributen zijn van die ene gezegende gave Gods, van zijn dichterschap.

BIJLAGEN

I. DE MIDDELFRIESE HANDSCHRIFTEN IN DE BODLEIAN LIBRARY TE OXFORD.

A. Ms. Jun. 115.

Op de eerste bladzij staat: Excerpta ex Gysberti Jacobi filio carminibus. Deze bundel bevat de volgende geschreven gedichten:

Ræmer in Sappe (blz. 1 — 10),

Egge, Wijnering in Goodsfrioen (blz. 1—11),

Nijschiërige Jolle in Haytse-yem (blz. 12—20),

Sjolle Kræmer in Tetke (blz. 21—26),

Een versje van vier coupletten (het eerste van vier regels, het tweede van zeven regels, het derde en vierde weer van vier regels).

Dit versje staat niet in de gedrukte bundel. Het is zeer onnauwkeurig uitgegeven door Halbertsma in zijn Naoogst, later beter door Buitenrust Hettema in zijn Middelfriese Bloemlezing; hoewel ook hier met moderne interpunctie.

Tjomme in Wemel, een korte samenspraak in vijf vierregelige strofen, niet gedrukt in de bundel, wel in de Naoogst en de Middelfriese Bloemlezing. Zie mijn opmerkingen bij het vorige versje.

Deze laatste twee versjes zijn niet ondertekend met: Sljoecht in rjoecht, zoals de grotere gedichten. Het is dus niet geheel zeker, hoewel wel waarschijnlijk, dat deze versjes van Gysbert zelf zijn.

Hier en daar zijn tussen de tekst blaadjes met aantekeningen ingeplakt.

Bij blz. 8. (eerste nummering), een blad, waarop aan de ene zijde Wobbelke¹⁾ staat geschreven (dit vers in Gysbert Japicx' eigen hand), aan de andere zijde de namen der dagen in het Hollands en Fries (geschreven door Gysbert zelf) en de telwoorden (geschreven door Junius).

Bij blz. 10. (eerste nummering) een half vel, aan twee kanten beschreven, met woordverklaringen uit Egge, Wijnering in Goodsfrioen.

Bij blz. 11. (tweede nummering) een half vel, aan twee kanten beschreven, met woordverklaringen uit Jolle in Haytse-yem.

Bij blz. 23 een half blad, aan twee kanten beschreven, met woordverklaringen uit Sjolle Kræmer in Tetke.

Aan het einde van de bundel nog eens twee bladen met aantekeningen uit Baardt's Prognosticatie, Ansck in Houck, Friessche Tjerne, Wouter in Tjalle, Egge, Wijnering in Goodsfrioen, Jolle in Haytse-yem, Sjolle in Tetke, en Ræmer in Sappe.

B. Ms. Jun. 122.

Deze bundel heeft de volgende inhoud:

1. Frijscke Gær-Spraeck fen ien Moer mey her Man-eele Dochter. De Dochter hijt Houck. De Moer hijt Ansck. Heel nochlick in nylick for Famnin in Feynten om ijnt Frijsck to læszen/in to sjonghen. Gedrukt tot Leeuwarden / by Ian en Pieter van den Rade, Boeck-Druckers. 1639. Dit gedicht werd herdrukt door Hepkema in zijn Ade Fryske Skriften en door Buitenrust Hettema in De Navorscher 1908.

2. Gær-Spraeck / fen twaa Frijscke Huws-lieoe / Wouter in Tialle. Byschrieuwende dy Brulloft fen Mijn Heer Marcus à Lycklama, Breygeman: in Juffir Perck à Goslinga, Breyd. Anno

¹⁾ In de hier gebruikte spelling voor de eerste maal uitgegeven door M. de Haan Hettema (Friesche Volksalmanak 1854).

Sonder rest korter, let in yer,
Neye ploegge, naye djier:
In al het wij schraepje,
Kin dat schird naet laepje.

Fiette liet ick 't gean so 't môcht
In ick schoe mij dilde,
Dat me rest in free dogg' sôcht
t' Hâden ijn uws hilde.
Mar, de free; de ljeave free,
Ragetme' oeyt ijn dorp in stee,
In ma bret krakeelen,
Schorting, moeytē in scheelen.

Scheel set eed in wird to loor,
Alle uwre' in stuwnen;
Scheel driebt frijenschip boeyte door,
Twissche ljeave frioenen;
Scheel set tjerckē in wer ijn roer
Ja de wrâd ijn koôl-ljuecht fjeor;
Och! wa diept nu wiette?
Wa sil 't gleon oeyt-jiette?

1639. Tot Leeuwarden, Gedrukt by Claude Fonteyne, Boeck-Drucker / 1639.

Van deze samenspraak bestaat een oudere uitgave van 1609 (Leidse Universiteitsbibliotheek), een jongere van 1714. De eerste editie werd gepubliceerd door Buitenrust Hettema in De Navorscher. De spelling in de tweede uitgave wijkt aanmerkelijk af. Bovendien is de oorspronkelijk Hollandse titel min of meer verfrist. De uitgave van 1714 schijnt te zijn nagedrukt naar die van 1639. Ik laat de titel van de oudste uitgave hier nog even volgen: Een tsamensprekinghe van twee boersche persoonen Wouter en Tialle, Beschryvende de Bruyloftstaet van Marco à Lycklema . . . . ende . . . . Iuffrou Perck van Goslinga. Leeuwarden. Voor Berent Arentsz. Boecvercoper. Anno 1609.

3a. Twee exemplaren van de Friessche Tjerne. De titel luidt: Friessche Tjerne: Ofte Bortlijcke Rijmlerye / Trogh ien / ijn-fierd / aad / sljoecht / ien-faadigh Huws-Man / di on-forsjoens ijn de Gear-Jefte fen sijn Laan-Here koom. Ghedrukt tot Leeuwarden / by Claude Fonteyne, Ordinaris Landtschaps-Drucker / woonende in de Grootte Kerck-straet. Anno 1649. Het titelblad van een van deze boekjes heeft een verfrising ondergaan. Met Gysbert Japicx' eigen hand staat daar op geschreven: 't is druwkt to Leauwerd, en: Lantschips-druwcker, hij wennet ijnne græte Tjerck-stritte. ijnt Jier ijen-tuwzen segs-h 100 in Fjertig.

3b. Op de Friessche Tjerne volgt een blad met aantekeningen op dit gedicht.

4a. Oude Friesche Spreeck-woorden, Gelijk die selve huyden daegs by haer / in haer eyghen Vaderlant/gebruyckt ende gesproken worden/by die Letter. A.B.C. ghestelt. Tot Franeker, Ghedrukt by Vliderick Balck, Ordinaris Lantschaps Boeck-drucker/Anno 1641.

Er zijn zes katerntjes, elk van 16 blz. Na de spreekwoorden volgt nog een lijst van: Friesche namen, van Mannen ende Frowwen (blz. 87—95). Tenslotte (blz. 95—96) twee korte aanvullingen: een opgave van de gerechten, die samen de Friesche Petelle vormen en Der ouden Friesen beclachte, over de onmaticheit.

J. Hepkema schreef deze spreekwoorden af en gaf ze daarna uit in „Der Vrije Friezen spreekwoorden,” z. pl. en j.

4b. Hierbij sluiten onmiddellik aan de 15 kleine, bladzijdjes met aantekeningen op deze spreekwoorden. Op de omslag van dit aantekenboekje vinden we twee kleine rijmpjes van Gysbert Japicx.

Het eerste luidt: De hovirdie,
                              De kuwperie,
                              In de pleyt-seck,
                              Meytse Frieslân leck.

G. I. z.

Het tweede is een illustratie van „sljoecht in rjoecht,” de lijfspreuk van de dichter. Dit gezegde staat dan ook boven dit versje, met een verwijzing naar de bladzij in de bundel waarop het voorkomt. Het versje zelf luidt aldus:

Joe-deys leyt de Wrâd om-kere
Ijn klear duwbbel-hertigheyd.
Jou uws lân weer, ljæve here,
d' âde roune yen-fâdigheyd.

G. I. z.

5a. Petri Baardt Friesche Boere-Practica, Inholdende een geduyrige opmerckinge van Weer, Windt, Sonne, Mane, Sterren, de vier tijden des Iaers, Boom-vruchten, Velt-gewas, etc. Eyndelijck enige voornaemste Merckeldagen /ende wat daer uyt volgen werdt. Seer vermakelyck ende niet min profijtelyck om lesen. Ghedruckt tot Leeuwarden, By Claude

Fonteyne, Ordinaris Drucker der Staten van Frieslandt, 1640. Er zijn van dit gedicht twee exemplaren. De laatste bladzij heeft een toegift: Van de Principaelste Merckel-Dagen. Het gedicht zelf is indertijd afgedrukt door Halbertsma in Hulde II, maar zonder vermelding van schrijver en jaartal, zonder het Latijnse voorwoord en in een andere spelling.

5b. Bij dit gedicht gaat het gebruikelijke velletje met aantekeningen.

6a. Ian Iansz. Starters Vermaeckelijcke Sotte-Klucht, Van een Advocaat en een Boer, op het platte Friessch. Ghedruckt tot Leeuwarden, by Ian en Pieter van den Rade. 1644.

We kennen van dit gedicht een vroegere uitgave van 1618.¹⁾ De editie van 1644 heeft een sterk afwijkende spelling.

6b. Een blaadje aantekeningen bij Starters klucht.

7. Midden in deze klucht is een blaadje ingehecht met woordverklaringen bij Ansck in Houck.

---

¹⁾ Zie M. M. Kleerkooper. Bibliographie van Starter's werken, pag. 1. Gysbert Japicx

II. JUNIUS' BEZOEK AAN FRIESLAND.

Op een enkel onderdeel van de geschiedenis van de Oxfordse handschriften willen we in deze bijlage nog even dieper ingaan; op de vraag namelijk, wanneer en onder welke omstandigheden Junius Friesland bezocht.¹⁾

De eerste die zich serieus met deze vraag heeft bezig gehouden, is J. W. de Crane geweest, oud-hoogleraar aan de Universiteit te Franeker. Zijn *Oratio de Vossiorum Juniorumque familia* dateert van het jaar 1821. Hij komt daarin tot de conclusie dat Junius Friesland bezocht moet hebben in 1652 en 1653. Dezelfde opvatting verdedigt hij ook nog in zijn *Voorlezing over Franciscus Junius*, gehouden op 22 Junie 1829 in de vergadering van het Fries Genootschap. Al spoedig daarna begint hij echter te twifelen. Halbertsma maakt hem opmerkzaam²⁾ op brieven waaruit blijkt, dat Junius zich in 1654 te Amsterdam bevond en in 1653 een langdurig bezoek aan Duitsland bracht. In zijn antwoord (23 Maart 1832) houdt hij nog aan zijn oorspronkelijke datering vast, hoewel aarzelend. Junius' verblijf moet nu vallen tussen 1651 en 1654, maar kan nu en dan onderbroken zijn.

Maar als De Crane dan ook nog een brief vindt die Junius in 1652 vanuit Amsterdam schreef, moet hij deze reeds wankele

¹⁾ Bij de ontcijfering van de Latijnse citaten in deze bijlage heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de hulp van mijn vriend F. Minnema te Leeuwarden.

²⁾ Deze correspondentie bevindt zich onder de papieren van J. H. Halbertsma, Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden.

theorie wel opgeven. In een *Bijvoegsel bij zijn Voorlezing* (gedrukt in 1853 voor de uitgave van de *Gesta Frisonum*) corri-geert hij zijn vroegere mening. Hij komt nu tot de conclusie dat Junius' bezoek aan Friesland moet vallen tussen 1642 en 1646.

De ontdekking van *Ms. Jun. 122* stelde Siebs in staat om deze periode nog nader te begrenzen. De uitgaven, in deze bundel bewaard, lopen van 1639 tot 1644. Op grond hiervan concludeert Siebs, dat Junius Gysbert nooit bezocht kan hebben voor 1644. Waarschijnlijk, zo voegt hij er aan toe, zal het bezoek echter niet lang daarna hebben plaats gevonden.

Al staat dus het tijdstip van het bezoek vrijwel (maar niet geheel!) vast, daarmee is het onderzoek hier nog niet volledig. Daarmee is de vraag nog niet beantwoord: waarom kwam Junius juist toen naar Friesland, waarom vertoefde hij daar (zoals we spoedig zullen zien) onder een schuilnaam? Siebs verklaart op deze vragen (vooral op de laatste) geen antwoord te kunnen geven. Maar ik geloof dat we deze zaak toch wel nader tot zijn oplossing kunnen brengen. Daarvoor moeten we dan het onderzoek wat meer van nabij volgen.

Over Junius' bezoek aan Friesland bezitten we vier berichten.

In de eerste plaats wel, wat Gabbema er van vertelt in zijn uitgave van de *Rymlerye* (1681): „Het was de Heere Franciscus Junius niet genoeg, de Gottische, Engel Zakxzische en meer andere uytheemsche taalen grondig te verstaan, 't en waare zijne Eedt. de Friesche daar hadde by gevoegt. Alwaaromme uyt Engeland in Friesland ooverscheepende binnen Bolswaard quam, alwaar eenige tijd, onder de naam van Nadabus Agmonius, de onderwijzinge in de zelfde by onzen Mr. Gysbert Jacobs Zoon, zaaliger gedachtenisze, met genoegen heeft ge-

nooten, gelijk my gedenkt zulkx uyt de mond van zijn Eedele in 's Graavenhaage verstaan te hebben."

A. Tymens, die bij deze uitgave een lofdicht schreef, vermeldt het feit eveneens:

"Den grooten Junius, 't Orakel van veel talen,
Quam in Bolzuinaas stad, en leerde 't van dees Man."

Daarnaast komt de levensbeschrijving onze aandacht vragen die J. G. Graevius publiceerde voor de nieuwe en veel vermeerderde druk van Junius' *De pictura veterum*. (1694). Hetzelfde opstel werd nog eens herdrukt voor Lye's uitgave van het *Ety-mologicon Anglicanum* (1743).

Graevius verhaalt, hoe Junius van Frankrijk naar Engeland overstak en zich daar op de taalstudie ging toe leggen. Het Angelsaksies bracht hem reeds spoedig met de andere Germaanse talen in aanraking. Onder de talen die hij toen bestudeerde, wordt ook het Fries met name genoemd.

In 1650, na een 30-jarige afwezigheid keerde Junius weer naar Holland terug, „vermurwd door de smeekbeden van zijn zuster en andere verwanten en vrienden"¹⁾. Maar ook nu bleef hij zich met de taalstudie bezig houden. In 1655 publiceerde hij zijn *Observationes in Willerami paraphrasin*. En dan vervolgt Graevius: „Toen hij in nauwgezette studie zich geheel aan deze wetenschappelijke taak wijdde en deze voorgenomen arbeid met ongelofelijke volharding doorzette, hoorde hij meermalen, dat er in West-Friesland dorpen en kleine stadjes waren, Workum, Stavoren, en Molkwerum, waar men de oude Friese taal onverbasterd sprak, welke taal nauw verwant was aan het Angelsaksies, maar door de andere Nederlanders niet werd verstaan. Aangevuurd door de begeerte om dit nader te onderzoeken, onttrok hij zich aan zijn aangelegenheden en relaties en trok

¹⁾ precibus sororis, et aliorum necessariorum expugnatus.

naar dit binnenland van Friesland, waar hij twee volle jaren doorbracht." ¹⁾

De laatste getuige die door De Crane (ditmaal in navolging van Wassenbergh) wordt geciteerd, is Z. G. Uffenbach, die omstreeks 1710 een reis door Friesland en Holland maakte. Hij bezocht te Franeker prof. Coetier. „Er erzehlte auch wie sich Franciscus Junius bey drey Jahr an diesen beyden Orten (Hindelooopen en Molkwerum) wegen der Sprache aufgehalten, wie dann dieser Junius in dieser Sprache sehr viel gethan, und solches durch die Edirung der Evangelien in Lingua Anglo-Saxonica und dem beygefugten Glossario gezeiget." Van Franeker ging Uffenbach naar Bolsward. Hier bracht hij een bezoek aan rector Hilarides, die „in Satyren excellirte." Het gesprek kwam op Junius. „Als ich unter andern erzehlte, was ich von Francisco Junio gehört, und vorhin angemerkt habe, bekräftigte er solches nicht allein mündlich, sondern zeigte mir es auch gedruckt in der Vorrede des Gabbema, so er vor mehrermeldte Rimlerge (sic) von Japix gesetzt, da er am Ende derselben sagt, dasz sich Junius, um das Friesische recht zu lernen, und dem Unterschied von dem alten Gothischen zu sehen, bei Japix unter dem Namen Jacobus Agmonius (sic) aufgehalten. Herr Hilarides versicherte, dasz er unter eben dem Namen auch zu Molquerum gewesen." ²⁾

Onder deze vier getuigenissen zijn er twee die waarschijnlijk

¹⁾ Cum omni cura cognitioneque in hoc studiorum genere versaretur, et incredibili assiduitate urgeret hoc institutum, audivit saepius in occidentali Frisia pagos et oppidula esse, Worconum, Staveram, Molquerum, qui vetere Frisica luigua intaminata uterentur, cujus magna esse affinitas cum Anglosaxonica; sed quae ab aliis Belgis non intelligeretur. Inflammatus studio haec penitius indagandi, relictis rebus et necessitudinibus in Frisiam illam interiorem contendit, ubi duos verentes annos egit.

²⁾ Z. G. Uffenbach, Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engeland II pg. 371 en 325.

niet oorspronkelijk zijn en die we dus moeten elimineren. In de eerste plaats de versregels van A. Tymens. Deze kan het zeer gemakkelijk van Gabbema gehoord hebben.

Evenmin valt het getuigenis van Coetier te vertrouwen. Kan deze het niet aan Graevius ontleend hebben? De opgave van drie jaar is verdacht — zo ze tenminste van Coetier zelf is. Maar de verslaggever, Uffenbach, was ook niet overmatig nauwkeurig, zoals wel blijkt uit de weergave van het bezoek aan Hilarides.

In het verslag van dit bezoek staat echter één zinnetje waaraan ik meer waarde zou willen toekennen. „Herr Hilarides versicherte, dasz er unter eben dem Namen (Nadabus Agmonius) auch zu Molquerum gewesen.“ Hilarides kan hier als vrij betrouwbare getuige gelden. Hij was jaren lang rector te Hindeloopen (1671—'82), bovendien een vurig vereerder van Gysbert en een ijverig verzamelaar van oude boeken en kaarten.¹⁾

Behalve dan dat ene zinnetje²⁾, blijven er nog twee onafhankelijke getuigenissen over, dat van Gabbema en dat van Graevius. Gabbema hoorde deze biezonderheid, zegt hij, van Junius zelf in den Haag. Wanneer is dit geweest? Siebs veronderstelt: na 1650, waarschijnlijk zelfs: na 1660.³⁾ Buitenrust Hettema vermoedde: omstreeks 1650.⁴⁾ Een brief van Junius aan Sir William Dugdale, gevonden en gepubliceerd door dr. T. de Boer⁵⁾ besliste hier ten gunste van Siebs.

Ook J. G. Graevius heeft Junius nog persoonlijk gekend.

¹⁾ Hilarides maakte o.a. een voortreffelijke kaart van Molkwerum en ontdekte twee portretten van Gysbert Japicx. Uffenbach vermeldt Hindeloopen als zijn geboorteplaats en Workum inplaats van Hindeloopen voor zijn rectoraat. Maar dat zijn weder onjuistheden. Zie Wumkes. Bidders pg. 294, 295.

²⁾ De Crane vermeldt dit gegeven niet.

³⁾ Westfriesische Studiën pg 60.

⁴⁾ Gysbert Japiks pag. 3 en 4.

⁵⁾ Vrye Fries XX, 475 en 476.

Maar alleen in de laatste jaren van diens leven. De vereerder was 40 jaar jonger dan de vereerde. Enkele biezonderheden uit zijn biografie kunnen dus van Junius zelf afkomstig zijn. Maar de meeste putte hij toch wel uit een „zeer kort levensbericht”, hem door familie van Junius uit Groningen toegezonden. Ook zijn mededelingen komen dus uit vertrouwde bron. Maar toch moeten we hier, veel meer dan bij het bericht van Gabbema, rekening houden met mogelijke vergissingen. Junius kan zich op zijn oude dag de feiten uit zijn vroegere leven onnauwkeurig herinnerd hebben. Zijn familie kan over het een en ander wel eens verkeerd zijn ingelicht. Graevius zelf kan het „zeer korte levensbericht” wel eens onjuist hebben uitgewerkt. Wanneer we dan ook de beide berichten van Gabbema en Graevius vergelijken, dan zien we, dat ze nooit allebei geheel waar kunnen zijn. Ze bezitten iets tegenstrijdigs. Gabbema zegt, dat Junius vanuit Engeland naar Friesland overstak. Dat zou dus voor 1650 geweest moeten zijn. Bij Graevius krijgen we de indruk, dat Junius vanuit Amsterdam Friesland bezocht. Dat moet dan voor 1646 of na 1650 geweest zijn. Wie heeft hier gelijk? Gabbema? Graevius?

Het is merkwaardig, hoe weinig er nu van ons onderzoekingsmateriaal is overgebleven. Het meeste daarvan is onder onze handen verschrompeld. Toch zijn we, met dit krities overzicht, al iets verder gekomen. Vast staat, dat Junius Friesland bezocht, zowel de Zuidhoekse steden als Bolsward (Gysbert Japicx) en beide onder de schuilnaam Nadabus Agmonius. Het verdere onderzoek valt nu als vanzelf in drie stukken uiteen:

1. Wie en wat was de aanleiding tot dit bezoek?
2. Wanneer vond het bezoek plaats?
3. Waarom wilde Junius dit bezoek geheim houden?

Reeds De Crane begreep, dat het antwoord op deze vragen

gezocht moest worden in de levensgeschiedenis van Junius. En dat maakt het juist zo moeilijk. We kennen diens levensloop slechts zeer onvolkomen. De Crane heeft het zelf eens zó gezegd: „Het leven van Junius, zoo als ik het heb opgemaakt, is geheel een kunstwerkje, dat is bij een allergrootst gebrek van kontes en gemis van een onafgebroken leiddraad, uit wijd en zijd verspreide losse brokken, die niet eens aan elkander sluiten wilden, evenwel bij de gis, en met zooveel lijmstof als ik maar kon krijgen of leenen, tot een soort van geheel gelapt. Nog echter met gaten en scheuren.”¹⁾

Het overzicht dat hij dan met zoveel moeite opstelde, komt in hoofdzaak hier op neer.²⁾

Franciscus Junius was de zoon van de beroemde theoloog van diezelfde naam. Hij noemt zich daarom steeds Franciscus Junius F(rancisci) F(ilius), in tegenstelling met zijn neef die evenzo heette, maar meestal Franciscus Junius F(rancisci) N(epos) genoemd werd. Waarschijnlijk werd hij in 1589 te Heidelberg geboren, waar zijn vader indertijd professor was. Maar al spoedig vertrok deze naar Leiden. De zoon Franciscus ontving een opleiding als predikant. In 1617 werd hij te Hillegersberg beroepen. Al heel gauw kwam hij in conflict met de Contra-Remonstranten. Deze betwistten de wettigheid van het beroep. De Nationale Synode stelde hen in het gelijk. Junius berustte en tekende de acte van stilstand. Een korte tijd verbleef hij nog te Leiden. Maar ook daar leken de omstandigheden niet gunstig. Vossius, zijn zwager, was er juist uit zijn ambt ontzet. Zo wordt het begrijpelijk dat Junius zijn heil buitenslands zocht. Eerst ging hij naar Frankrijk. Maar al kort daarop

¹⁾ Brief aan J. H. Halbertsma, 23 Maart 1832. Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden.

²⁾ Voor dit overzicht maakte ik in de eerste plaats gebruik van de artikels van De Crane. Daarnaast van het Biografies Woordenboek van v. d. Aa, en de Dictionary of National Biography.

stak hij vandaar naar Engeland over. Hier werd hij bibliothecaris van de graaf van Arundel en opvoeder van diens zoon. Later bekleedde hij een gelijke positie bij de familie Vere, graven van Oxford.

Als gouverneur van de jonge graaf Aubrey komt hij dan voor enkele jaren weer in ons land (1642—46). Daarna keert hij weer naar Engeland terug. Waarschijnlijk verbleef hij nu weer bij de graaf van Arundel. Sommige brieven uit deze tijd zijn althans van daaruit geschreven. Maar van zijn werk daar vinden we nergens een nadere omschrijving.

In 1649 sterft Vossius. Zijn weduwe, Junius' zuster, blijft alleen achter. Op haar verzoek komt Junius nu naar Holland terug. Van nu aan wijdt hij zich geheel aan de studie. In 1637 had hij reeds een belangrijk werk gepubliceerd: *De pictura veterum*. In 1638 bezorgde hij zelf een Engelse vertaling van dat werk. Zijn neef (Jan de Brune) vertaalde het in 1641 in het Nederlands.

De werken die Junius na zijn terugkomst in Holland publiceren gaat, zijn alle van philologische aard. In 1655 verschijnt het eerste, de *Observationes in Willeramii Abbatis Francicam Paraphrasin Cantici Cantorum*. In datzelfde jaar geeft hij ook nog een nieuwe uitgave van *Caedmonis Monachi Paraphrasis poetica Genesis*. Samen met zijn neef Isaäc Vossius ontdekt hij dan later de codex argenteus, het bekende handschrift van de Gotiese bijbelvertaling door Wulfilas. In 1665 publiceert hij de Gotiese Evangeliën, tezamen met eenzelfde tekst in het Angelsaksies (*Quatuor D. N. J. C. Evangeliorum Versiones perantiquae duae*).

Onder al deze bedrijvigheid liet het verlangen naar Engeland hem niet los. In 1674 besluit hij vrij plotseling om daarheen terug te keren. Een korte tijd vertoeft hij er bij zijn neef Isaäc Vossius, kanunnik van Windsor, daarna trekt hij naar Oxford.

De goedvoorzienige bibliotheek aldaar en de nabijheid van geleerde vrienden zal zijn keuze bepaald hebben. Hij woont te Oxford tot 1677. In dat jaar gaat hij weer terug naar Windsor waar hij dan spoedig sterft. In de St. George's Chapel aldaar ligt hij begraven. Een steen in de muur dicht bij zijn graf wijst ook tans nog aan waar deze beroemde Nederlander zijn laatste rustplaats vond.

Nu heeft men bij de beschouwing van Junius' persoon en leven steeds een grote fout gemaakt. Men kende hem vooral als taalgeleerde en nu heeft men deze reputatie niet beperkt tot de latere jaren van zijn leven, maar heeft men hem van jongsaf philologische aspiraties toegekend. Men heeft vergeten dat Junius eerst theoloog is geweest, daarna kunsthistoricus en toen pas taalgeleerde.

De Crane gaat hier wel heel ver. Hij gaat na hoe Junius de Friese taal kan hebben leren kennen. Als een van de gelegenheden daartoe noemt hij dan dat Junius als jongen wel eens logeerde bij zijn oom Van den Cornput te Groningen. En toen dus zich reeds voor het Fries interesseerde? In Groningen? En als jongen? We weigeren het te geloven.

Het eerste philologische werk dat Junius publiceert, verscheen in 1655. Junius was toen ongeveer 65 jaar oud!

Toch had hij zich reeds voor die tijd met philologische studies bezig gehouden. Onder de *Harleian Papers* in het Brits Museum te Londen vinden we een Angelsaksiese grammatica en woordenlijst¹⁾ en in beide vinden we aantekeningen van de hand van Junius. Aan wie behoorde dit Angelsaksies studiemateriaal? Aan een zeer eigenaardig man, Sir Simonds D'Ewes, taalgeleerde en politicus, een verwoed verzamelaar van oude munten en handschriften.

¹⁾ Harl. 8 en 9.

Als advocaat begonnen (1623), verruilde hij in latere jaren de rechtszaal voor bestuurscolleges. In 1637 werd hij high sheriff voor Suffolk, in 1640 lid van het Lange Parlement. Een jaar later verhief de koning hem in de adelstand. In 1648 werd hij door Pride uit het Parlement verwijderd. Twee jaar later stierf hij.¹⁾

D'Ewes had een buitengewone belangstelling voor ons land. Reeds als politicus moest alles wat er in deze jaren in Holland voorviel, hem belang inboezemen. Bovendien was hij nog van Nederlandse afkomst, maakte hij nog aanspraak op de heerlijkheid Kessel in Gelderland.

Maar ten dele was zijn belangstelling ook taalkundig. Had reeds in 1626 op een diner bij de Hollandse gezant te Londen (bij welk diner ook d'Ewes tegenwoordig was) een der gasten niet gewezen op het feit, dat „the languages of either nations have the same radicall wordes, and may induce the persuasion of one original?“²⁾

En aan aansporingen in deze richting ontbrak het waarlik niet. In 1636 schreef James Boswell (zelf geen onverdienstelijk taalkundige) hem nog uit Den Haag: „I have often thought, how much the knowledge of the present Low Dutch language would advantage your intelligence of our old Saxon (if your study still inclineth that way); but you are best able to think what will be most proper for you.“³⁾

Dezelfde Boswell bracht hem in kennis met Jan de Laet, „aardrijkskundige, natuurkundige, philoloog“⁴⁾ te Leiden (1593—1649). Deze geleerde, die o.a. „some manuscripts of

¹⁾ Dictionary of National Biography.

²⁾ J. O. Halliwell. The autobiography and correspondence of Sir Simonds d'Ewes, II, pag. 182. Brief van Maart 1626.

³⁾ t.a.p., II pag. 229. Brief van 18 Dec. 1636.

⁴⁾ G. Kalff. Verslag van een onderzoek in Engelsche Bibliotheken, pag. XI en 72.

our ould Saxon tongue" bezat, moet voor d'Ewes een welkome relatie geweest zijn. Te meer, waar hij toen reeds dacht over de uitgave van de bovengenoemde Angelsaksiese grammatica en woordenboek. De Laet kon hem nu de Nederlandse gegevens verschaffen die hij, d'Ewes, voor deze studie nodig had. En zo schrijft hij hem dan: „Ik ben van mening, dat de Friese tongval weinig afwijkt van het Nederlands of het Nederrijns: anders zou ik de Duitse woorden niet schrappen en er Friese voor in de plaats stellen. Wees gij, zouden we willen verzoeken, door Uw advies mijn raadsman ten opzichte van deze verandering: en aangezien wij hier moeilijk een Latijns-Nederlands en Latijns-Fries woordenboek zouden kunnen verkrijgen, verzoek ik u deze te Leiden of elders op mijn kosten aan te schaffen en de heer gezant te zenden, wie ik alle eventuele kosten zal vergoeden.”¹⁾

Men moet over deze passage niet te gering denken. Hier komt een streven tot uiting, dat voor de taalwetenschap in de daaropvolgende jaren van bijzonder belang zal blijken, de poging om te geraken tot een juiste groepering der Germaanse talen.

Het is misschien wel interessant om hier even aan te halen, wat De Laet aan d'Ewes op dit verzoek terug schrijft. Voor het Hollands verwijst hij hem naar Kiliaan. Maar, wat het Fries betreft, kan hij onmogelijk aan zijn verlangen voldoen. „Ten opzichte van de Friese taal, waarnaar ge vraagt, staat de zaak aldus: onze Nederlanders spreken verschillende tongvallen volgens de onderscheidene gewesten, maar toch met dien verstande, dat zij elkaar onderling zonder veel moeite verstaan

¹⁾ Harl. 377, 212 (6 Julie 1640). „Opinor enim Frisicam a Batavica et Sicambrica non longe abhorrere dialectum: sin minus Germanica inducerem vocabula et Frisica eorum loco substituerem. Cuius apud me mutationis tuo consilio ut sis pararius quaesamus: et quia vocabularium Latino-Belgicum et Latino-Frisicum heic vix nancisci possimus, sis exoratus ut ea Lugduni Batavorum vel alibi meis expensis acquiras et Domino Legato transmittas, cui ego quicquid expensi eius repundam.”

(met uitzondering van enkele uitdrukkingen, bij sommigen meer of minder in zwang, van welke deze en gene ook hier en daar in beperkte kring, ja soms zelfs door één persoon, wordt gebruikt, maar bij de overige mensen ongebruikelijk is) en zo verschilt ook de Friese tongval enigszins van de Hollandse en in sterkere mate van de Brabantse en de Vlaamse tongval; echter houdt in Friesland zelf op weinige plaatsen nog een oude en vervallen tongval stand, die zelfs de naburen en gewestgenoten niet verstaan, van welke dialectsoort maar zeer weinige schriftelijke bronnen zijn uitgegeven en zeer vele nog in de bibliotheken schuilen, welke bronnen sterk overeenkomen met het oude Angelsaksies." ¹⁾

De twee brieven waaruit ik hier een paar zinnen aanhaalde, zijn uit het jaar 1640. In hetzelfde jaar wordt d'Ewes parlements-lid. De politiek laat hem maar weinig tijd meer voor taalkundige studie. Ook deze verandering kunnen we met behulp van de correspondentie met De Laet duidelijk constateren. Was het voor 1640 taalkunde met hier en daar wat politiek, nu wordt het politiek met hier en daar nog wat taalkunde. Dat gaat zo door tot ongeveer 1648. Dan raakt d'Ewes van zijn politieke plichten ontslagen en neemt hij zijn oude, geliefde studie weer op.

Wanneer is deze d'Ewes nu in aanraking gekomen met Junius? Op het eerste gezicht is men geneigd te veronderstellen: omstreeks 1640. Uit de voorrede van een latere uitgave van deze

¹⁾ Harl. 374, 154 (24 Augustus 1640). „De lingua Frisica quod quaeris, res ita se habet: Belgae nostri varijs utuntur dialectis pro provinciarum diversitate ita tamen ut se invicem haud difficulter intelligunt (praeter pauca vocabula alijs minus aut magis usitata, quaedam etiam alijs familiarie et interdum uni, caeteris insolita) atque etiam Frisica dialectus nonnihil differt ab hollandica, magis a Brabantica et Flandrica, verum in ipsa Frisia adhuc paucis in locis obstinet dialectus antiqua et obsoleta quam ne vicini quidem et conprovinciales intelligunt, cuius generis paucissima monumenta edita sunt, plurima in Bibliothecis latent, quae cum vetustis Anglosaxon. multum conveniunt.”

zelfde grammatica¹⁾ weten we dat Junius zelf ook een exemplaar van dit handschrift bezat; het werd hem door de zoon van Rubens uit de nalatenschap van diens vader toegezonden. En Rubens stierf in 1640! Bovendien was Junius omstreeks deze tijd gouverneur van de jonge Aubrey de Vere en diens moeder was afkomstig uit een Friese adellijke familie; ze heette eigenlijk Bauck van Hemmema. D'Ewes, die voor de familie Vere eens een belangrijke procedure gevoerd had, zal haar waarschijnlijk persoonlijk gekend hebben. Is het nu niet aan te nemen dat zij hem met Junius in kennis zal hebben gebracht?

Er zijn echter enkele omstandigheden die tegen deze opvatting pleiten. D'Ewes houdt er van om met zijn relaties te pronken en in geen van zijn briefwisselingen (met De Laet, Heinsius, Egmond e.a.) komt voor 1648 de naam Junius voor. En Junius zelf onderhoudt in deze jaren een vrij geregelde briefwisseling met zijn zwager Vossius. Maar in geen van deze brieven wordt d'Ewes genoemd.

De eerste maal dat we de naam Junius tegenkomen in een brief van d'Ewes is op 23 Jan. 1648. D'Ewes schrijft dan aan John Selden: „Ja zelfs hebt gij, opdat gij ons in nog sterker mate aan u zoudt verplichten, dat bekende oude perkamentfragment, bevattende het handschrift van de koningen Edgar en Canut en de Angelsaksiese wetten en andere in hetzelfde idioom, edelmoedig aan ons, zonder dat wij het verwachtten, ten geschenke gegeven, waardoor een niet te verachten deel van onze ten algemenen nutte ondernomen wetenschappelijke arbeid des te vroegtijdiger het licht zal zien, en dat heeft mij niet weinig genoeg bereid, omdat Franciscus Junius, een man uitmuntend door

---

¹⁾ Guilielmus Somnerus, *Dictionarium Saxonico-Latino-Anglicum* 1659. Ad Lectorem.

geleerdheid en eerbaarheid, onlangs heeft betuigd, dat hij van harte onze pogingen waardeert."¹⁾

Het woordje „onlangs” stelt het vrijwel buiten twijfel dat de kennismaking tussen d'Ewes en Junius niet van omstreeks 1640 dateert, maar eerst veel later moet hebben plaatsgehadt; misschien niet voor begin 1648, op zijn vroegst in het daaraanvoorafgaande jaar. Deze kennismaking was het begin van een vrij drukke omgang.

In 1649 is de samenwerking tussen beide geleerden volkomen. D'Ewes onderhoudt in deze jaren een briefwisseling met een zekere ds. Smetius te Nijmegen, vooral over de aanspraken die hij meende te moeten laten gelden op de heerlijkheid Kessel. Ziehier wat hij in een van deze brieven aan Smetius schrijft: „Opnieuw en reeds bijna een half jaar heeft de buitengewoon geleerde Franciscus Junius (die gij wel zeer intiem kent), een jongere zoon van de bekende Franciscus, in mijn huis verblijf gehouden, om de uitgave(n), waarmee ik bezig ben, te bespoedigen, n.l. van de Angelsaksiese Grammatica van Aelfric uit de 4 exemplaren der handschriften, van onze oude Angelsaksiese wetten, tevoren onuitgegeven of allergebrekkeligst bewerkt, benevens de oude Latijnse vertaling uit de oudste bronnen, en van de 4 evangeliën uit 2 codices, waarvan de ene voor 600 jaar en de ander voor 800 jaar in hetzelfde taaleigen geschreven is.”²⁾

¹⁾ Immo vt cumulatus nos tibi devinciris, vetus illud ex pergamena fragmentum Ms. Regum Edgari et Canti et leges Anglo-Saxonicas aliasque eodem continens idioma te generose nobis nec expectantibus dono dedisti, unde pars non contemnenda vigiliarum nostrarum in bonum publicum susceptarum lucem eo maturius aspectura est, nec parum id mihi fuit volupe, quod vir eruditione modestiaque eximius Franciscus Junius se conatus nostros animitus probare nuper testatus sit.”

²⁾ Harl. 377, 190 (4 Julie 1649). „Per integrum et jam pene semestre, vir eruditione eximia Franciscus Junius / quem apprime nosti / clarissimi illius Francisci filiorum natu minorum unus mihi in aedibus haesit, ut editionem Ælfridi Grammaticae Anglo-Saxonicae ex quattuor ex-

Waarop Smetius hem dan het volgende antwoordt: „Dat de zeer geleerde heer Fr. Junius u zo zijn medewerking verleent, is mij tot vreugde: ik zou geen ijveriger helper zelfs maar kunnen noemen.”¹⁾

„Opnieuw”. Junius had d'Ewes voor die tijd dus ook al geholpen. Wanneer dan? Zeker niet voor 1648, of, op zijn vroegst, 1647. Dat werk werd toen onderbroken. Waarom? Daar kunnen natuurlijk oorzaken gegolden hebben die buiten deze studie lagen. Maar — we herinneren ons nu weer de correspondentie tussen d'Ewes en de Laet. D'Ewes was van oordeel — en Junius stemde daarin volkomen met hem overeen — dat het oude Fries en het Angelsaksies nauw verwant waren.²⁾ Te nauw verwant, dan dat hij in zijn uitgaven het Oudfries verwaarlozen mocht. Bronnen daarvoor bezat hij niet. Wat was er nu natuurliker, dan dat zijn helper, Junius, die Friesland van nabij kende, er zelf op uittrok om materiaal te verzamelen?

Hij deed dat onder een schuilnaam. Men heeft wel eens verondersteld, dat Junius zo zijn bezoek voor zijn eigen familie (hij

---

emplaribus M.S.S. Legum nostrarum veterum Anglo-Saxonicarum prius ineditarum, aut vitiosissime excusarum, cum vetere versione Latina ex vetustissimis monumentis, et quattuor Evangeliorum ex duobus codicibus, quorum unus ante sescentos, ante octingentos alter annos eodem exaratus idiomate, quam molior, maturaret.”

¹⁾ Harl. 374, 288 (17 October 1649). „Eruditissimum Dominum Fr. Junium operam tibi sic suam commodare gaudeo, non alium magis industrium vel nominare possem adjuvam.”

²⁾ Junius verdeelt de Germaanse talen (Observationes in Willelami paraphrasin Cantici Canticorum, Ad lectorem, pag. 3) in een Gotiese, Frankiese en een Angelsaksiese groep. Het Fries rekent hij tot de Angelsaksiese talen, zoals trouwens ook het Hollands. „Ex Anglosaxonica vero promanavit magna pars Anglicae et Scoticae, tota quoque Belgica, praecipue tamen Frisica illa vetus, reliquis universi Belgici incolis vix intellecta, propterea quod in plurimus vocibus, atque in ipsa quoque plurimorum vocabulorem orthographia et pronuntiatione manifestissima Anglo-Saxonicae vestigia usque in hunc diem retinuerit.”

had bloedverwanten te Leeuwarden o.a.) geheim wilde houden. Maar de keuze van zijn schuilnaam weerspreekt dat. Het was de Hebreeuwse vertaling van zijn eigen naam, een omzetting die ook zijn vader vroeger wel gebruikt had en die dus hoogstwaarschijnlijk aan de familie wel bekend was.

Dat kan dus de reden tot het kiezen van een schuilnaam niet geweest zijn. Maar denken we ons de omstandigheden waaronder Junius zijn tocht naar Friesland ondernam, nog eens in. Hij ging daar niet enkel heen om het Fries van die dagen te leren, maar ook om oude boeken en handschriften op te sporen. En dat ten behoeve van een studie die nog lang niet voltooid leek, die, wanneer ze eenmaal in druk verscheen, niet zijn naam, maar die van een Engelsman als bewerker zou vermelden. Wordt het zo niet begrijpelijk, dat, onder deze omstandigheden, Franciscus Junius de voorkeur gaf, aan een schuilnaam boven zijn eigen, in Nederland welbekende familienaam? Ook d'Ewes kan om analoge redenen op geheimhouding hebben aangedrongen.

We komen dus tot de veronderstelling, dat Junius Friesland bezocht moet hebben in 1648, dat hij toen vanuit Engeland naar Frieslands Zuidhoek is overgestoken en vandaar dieper het land is ingetrokken, naar Bolsward. Verder dan een veronderstelling komen we ook hier niet. Maar het is er een, die verder reikt dan alle vroegere hypothesen; die een directe reden kan aanwijzen voor de tocht naar Friesland en een plausibele verklaring geeft van het feit, dat deze tocht in het geheim geschiedde; die niet alleen de eerste vraag beantwoordt (wanneer vond het bezoek plaats?), maar ook de tweede ende derde (waarom en waarom in het geheim?); die dus de drie vragen welke we aan het begin van ons onderzoek opstelden, in één verklaring samenvat. Geen van de vroegere hypothesen heeft dat ooit gekund.

Bovendien is onze veronderstelling in volkomen overeen-

stemming met het meest vertrouwbare bericht dat we over dit bezoek van Junius bezitten, dat van Gabbema. „Alwaaromme uyt Engeland in Friesland ooverscheepende. . . .” De vroegere onderzoekers zijn steeds uitgegaan van de gedachte, dat Gabbema hier niet juist zou zijn. Junius was van 1642—1646 in Holland, zo zeiden ze, en had in die jaren gelegenheid genoeg om Friesland te bezoeken. Waarom zou hij daartoe dannogeens apart uit Engeland zijn overgestoken? Maar waarom, zo vragen wij nu weer, de andere gegevens uit dit bericht (dat toch regelrecht van Junius zelf afkomstig was) wel geloofd, en alleen dit ene niet?

Simonds d'Ewes heeft zijn werk nooit voltooid gezien. In 1650 stierf hij. Dat betekende, ook voor Junius, stagnatie. In hetzelfde jaar kwam toen het dringende verzoek van zijn zuster: dat hij haar gezelschap zou komen houden. Zo kwam het, dat Junius Engeland tijdelijk vaarwel zei. Later — op hoge ouderdom — zal het verlangen naar zijn nieuwe vaderland weer zo sterk in hem worden, dat hij nog eens de zee oversteekt om daar te werken en te sterven. Als woonplaats kiest hij dan niet Windsor, waar zijn neef verblijf hield, maar Oxford. Daar bevonden zich toen ook de schatten die d'Ewes zich in zijn werkzaam leven verzameld had, die hem van vroeger nog dierbaar moesten zijn.

D'Ewes heeft zijn taalkundig werk nooit voltooid. Maar hij heeft meer gedaan. Hij heeft de weg gebaad voor een van de beste taalgeleerden van zijn tijd. Want heel Junius' latere werk, het werk waarmee hij zijn naam als Germanist vestigen zou, zijn aantekeningen bij Willerams parafrase van het Hooglied, de uitgave van de evangelieteksten, het Engelse etymologische woordenboek, ze waren niets anders dan de vervulling en de voortzetting van de plannen en de ontwerpen die d'Ewes eens voor zichzelf had gemaakt.

III. DE NEDERLANDSE GEDICHTEN VAN GYSBERT JAPICX.

1. Bruyds-Lied, Uyt 'et Hogelied Salomons. Cap. 2. 16, 17.
Cap. 3. 1, 2, 3, 4. (1654?) In: S. A. Gabbema, Het Hooghe-
Lied Salomons. Leeuwarden, Sydtse Rinnerts, 1654.
2. Op de Vertolckte Taylors Uytlegginge Des Twaelfden
Capittels Der Openbaringe Joannis (1656?)
In: Thomas Taylor, Christi overwinninge Over de
Draeck, ofte Des Satans Nederval. Vertaling door S.
Haringhouck. Bolsward, Samuel Haringhouck, 1656.
3. Myn' grooten, doch reys-gesinden, Vriend Hero Galama
(1656). Herdrukt in de Friesche Volksalmanak (door
A. Wassenbergh?).
Herkomst onbekend.
4. In het album van Sixtus Brunsvelt (1656).
Herdrukt in J. H. Halbertsma, Hulde aan Gysbert Japiks II
126.
5. Klinckdicht, op de Spaensche nêerlaeg in Duyns (?).
In: Klioos Kraam, Leeuwarden, Henrik Rintjus 1656,
I pag. 195.

6. Op d'Afbeeldinge van zyn Hoogheyt Willem Henrik(?).
In: Klioos Kraam I pag. 290.
7. Aen Margaretha de Heer(?).
In: Klioos Kraam I pag. 346.
8. Personële Vertoninge der Vier getijden(?).
In: Klioos Kraam II, Leeuwarden, Henrik Rintjus. 1657.
pag. 174.
Herdrukt in J. H. Halbertsma, Hulde aan Gysbert Japiks II 130.
9. Op onvernoeghlykheid (1659?).
In: Thomas Watson, Konst der goddelycke Vernoevinge.
Vertaling door Theodorus Paludanus. Bolsward, Samuel Haringhouck. 1659.
10. Inleidend vers (1659?) bij
Arthur Hildersam, Leere van Vasten, bidden en verne-
dering van de zonde. Vertaling door S. Haringhouck.
Bolsward, Samuel Haringhouck. 1659.
Herdrukt door Mr. J. Dirks in de Friesche Volksalmanak
1861, pag. 46.
11. Reeden-kracht (1659?).
In: Uitgelesene Engelsche boet-predikatiën. Deel II. Ver-
taling door Nollus Hajonides. Bolsward, Samuel Haring-
houck. 1663.
Herdrukt in J. H. Halbertsma, Hulde aan Gysbert Japiks
II, pag. 145.
12. Op Eenige H. Engelsche, Verduytschte Lijckleer-Reede-
neeringen (1660?).

In: Ruyter op het fael paerd. Vertaling door S. Haringhouck. Bolsward, Samuel Haringhouck. 1660.

Herdruckt in J. H. Halbertsma, Hulde aan Gysbert Japiks II, pag. 153.

13. Ontdoodende Dood (1660?).

In: Ruyter op het fael paerd. Vertaling door S. Haringhouck. Bolsward, Samuel Haringhouck. 1660.

Herdruckt in J. H. Halbertsma, Hulde aan Gysbert Japiks II, pag. 159.

14. Gesang over de stoffe des weerden wercks van den Eerw. Engelschen Godgeleerden Mr. Edw. Reynolds.

In: Edvard Reynolds, Israels Gebedt in tijd van Benautheyd ende Gods genadig Antwoord op het selfde. Bolsward, Samuel Haringhouck. 1660.

15. Gadeloos Bruyloftslied (Psalm XLV) (?).

In: Hollantsche Parnas. Amsterdam, Jacob Lescailles. 1660 Deel I, pag. 565.

Herdruckt door R. Posthumus in de Friesche Volksalmanak 1847, pag. 48.

16. Op deze Leerrycke Luyster-Lelyen, Engellycke Gloor-Roozen, en Zielverquickende Bloey-Bloemen (1661?).

In: De la Montagne, Arthur Warwick en Josephus Hallins, Puick van Lelyen en Rosen. Harlingen, Hero Galama. 1661.

17. Op het Jok en Ernst, etc. van den Hooggeleerden Heere Jan de Brune, de Jonge.

In: Alle volgeestige werken van Jan de Brune de Jonge.
Harlingen, Hero Galama.

Het gedicht komt voor in de uitgaven 1661, 1664, 1665 en
1672, echter niet in die van 1668.

In een paar van deze uitgaven staat dit vers niet voor Jok
en Ernst, maar voor de Wetsteen der Vernuftten. Het heeft
dan tot opschrift: Op de Wetsteen der Vernuftten.

INHOUDSOPGAVE.

	Blz.
→ I. Inleiding. Overzicht van de Gysbert Japicx-studie	1
II. Het leven van Gysbert Japicx. Namen en feiten ..	16
III. Het werk van Gysbert Japicx. Handschriften en uitgaven	37
A. Handschriften	37
B. Zeventiende-eeuwse uitgaven	47
C. Latere uitgaven	67
→ IV. Het werk van Gysbert Japicx. Inhoud en vorm.....	76
A. Erotiese poëzie.....	76
B. Didactiese poëzie.....	108
C. Religieuze poëzie	134
D. Proza	155
E. Gedichten in het Nederlands	165
→ V. Het werk van Gysbert Japicx. Stijl en taal	178
A. Aesthetiese beschouwing	178
B. Taalkundige beschouwing.....	198
→ VI. Slotbeschouwing. De persoonlijkheid van Gysbert Japicx.....	217
Bijlagen	235
I. De Middelfriese handschriften in de Bodleian Library te Oxford	237
II. Junius' bezoek aan Friesland	242
III. De Nederlandse gedichten van Gysbert Japicx	259

ILLUSTRATIES.

Gysbert Japicx.

Franciscus Junius.

Reproducties uit de Junius-handschriften te Oxford.

- a. Het titelblad van de Friessche Tjerne.
  - b. Wobbelke, in Gysbert Japicx' eigen handschrift.
  - c. Een bladzijde uit Reamer in Sape, in het handschrift van Junius.
-

STELLINGEN

I.

Bij Gysbert Japicx valt de ontwikkeling te constateren van volksdichter tot renaissancedichter. Deze ontwikkeling was een natuurlijke groei, die door de omstandigheden slechts werd bevorderd of verhaast.

II.

Het Fries van Gysbert kent nog nog geen *uu*-vocaal.

III.

In de uitdrukking „*O Bôle dy gean koe!*” (Gysbert Japicx, Friesche Tjerne) betekent *bôle* niet *duivel* (J. H. Halbertsma, Letterkundige Naoogst, pag. 218), maar *brood*.

IV.

De uitdrukking *enen sinen crede leren* (Reinaert, ed. J. W. Muller, regel 140) bevat een obscene toespeling.

V.

Het laatste gedeelte van Beatrijs (vanaf vers 865) is niet van de oorspronkelijke dichter.

VI.

Ten onrechte laat Prof. J. Huizinga in zijn „Erasmus” (pag. 4) het voorkomen alsof de beweging van de moderne devotie zich tot de *Noordelijke* Nederlanden beperkte.

VII.

Het is onbillik om, zoals Dr. J. F. M. Sterck doet (Rondom Vondel, pag. 21), Vondel op grond van zijn hekeldichten tegen de Contra-Remonstranten een „gevoel van overmoed en van hoogmoed” toe te schrijven.

VIII.

Vondels „Maria Stuart” is geen „politiek pamphlet” (A. J. Barnouw, Vondel, pag. 136).

IX.

Het uitbreken van de eerste Engelse zeeoorlog is niet alleen aan economiese, doch ook aan politieke factoren toe te schrijven.

X.

Ten onrechte meent Prof. P. Geyl, dat „had Calvinism succeeded in fastening the yoke of Puritanism on Dutch society, there could have been no art at all” (Contemporary Review, Maart 1929).

XI.

De Verhandelingen en Brieven van John Bowring hebben voor de geschiedenis der Nederlandse letterkunde slechts illustratieve waarde.

XII.

Het feit dat het wederkerig voornaamwoord *zich* indertijd in het Nederlands „ingevoer” is, mag geen reden zijn om dit-zelfde voornaamwoord thans nog in het Afrikaans te handhaven. (Verslag van de Taalvormcommissie van de Suid-Afrikaanse Akademie, Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, VII 51).

XIII.

Het onderwijs in het Fries op de lagere scholen in Friesland is niet enkel een provinciaal, maar ook een nationaal belang.

XVI.

De fonetische transcriptie is een aan te bevelen hulpmiddel bij het onderwijs in de moderne talen.

XV.

Het is niet mogelijk voor het verschijnsel van het voorspook locale grenzen aan te wijzen.
